

TÜRKİYE ORMANCILIĞINDA KORUNAN ALANLAR

TÜRKİYE ORMANCILAR DERNEĞİ

TÜRKİYE ORMANCILIĞINDA KORUNAN ALANLAR

EDİTÖR

Doç. Dr. Murat ALAN

Ankara, 2024

Türkiye Ormancılar Derneği
(The Foresters' Association of Türkiye)

Cumhuriyet Mahallesi Tuna Caddesi No: 5/8 Kızılay 06420 Çankaya/Ankara
Tel-Faks: +90 312 433 84 13 – 433 26 64
E-posta: tod1924@ormancilarderneği.org

Türkiye Ormancılığında Korunan Alanlar
Ankara, 2024

TOD Yayın No: 71

Editör: Doç. Dr. Murat Alan

Kapak Tasarım: Orm. Yük. Müh. Hayriye Ertuğrul

ISBN: 978-605-68977-8-8

PDF: <https://www.ormancilarderneği.org/Yayinlar>

Baskı ve Grafik Tasarım: Kuban Matbaacılık Yayıncılık
İvedik OSB. Matbaacılar Sit. 1514. Sok. No: 20 Yenimahalle/Ankara
Sertifika No: 47331 • +90 312 395 20 70 • www.kubanmatbaa.com

Atıf için:

Kitap: TOD, 2024. Türkiye Ormancılığında Korunan Alanlar. Editör: Alan, M. Türkiye Ormancılar Derneği Yayını, 228 s. Ankara.

Bölüm: Kömürlü, M. 2024. Korunan Alanlar Kapsamında Muhafaza Ormanları. Şu eserde: Türkiye Ormancılığında Korunan Alanlar. Editör: Alan, M. Türkiye Ormancılar Derneği Yayını, 173-200 s., Ankara.

© Bütün hakları saklıdır. Türkiye Ormancılar Derneğinin ve yazar(lar)ın yazılı izni olmaksızın kitabın tümünün ya da bir kısmının elektronik, mekanik veya fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz. Bilimsel kurallar çerçevesinde kaynak gösterilmek suretiyle atıf yapılabilir.

SUNUŞ

Türkiye Ormancılar Derneği (TOD); kurulduğu 1924 yılından bu yana, “Türkiye Ormancılığı”nın gelişmesi, ormanların korunması ve genişletilmesi, orman ve doğa sevgisinin yaygınlaşması için faaliyetler gerçekleştirerek, orman alanlarının daraltılmasına ve ormanların ormancılık bilim ve tekniğine aykırı yönetilmesine neden olacak her türlü girişime karşı mücadele etmiştir. Halen bu yönde çalışmalarını sürdüren TOD; 100 yıllık geçmişi ve birikimi olan, Türkiye'nin en köklü sivil toplum kuruluşudur. TOD çalışmalarını, ormanların ekosistem hizmetlerinden yararlanma konusunda koruma- kullanma dengesini gözetten bir yaklaşım içinde göstererek; “kamu yararı” ilkesi doğrultusunda, uygulamaların takipçisi olmuştur.

TOD'un 1928 yılından bu yana yayın hayatını sürdüren Orman ve Av Dergisinde yer alan pek çok örnekte, bu yaklaşım ve ilkeler görülebilir. 1950 yılında çıkarılan ve 3116 sayılı yasada değişiklik yaparak, muhafaza ormanlarının genişletilmesini öngören 5653 sayılı yasanın yürürlüğe girmesinden sonra yayımlanan Orman ve Av Dergisinin sayılarında, “muhafaza ormanları” yanında korunan alanlarla ilgili çok sayıda bildiri, makale ve yazı bulunmaktadır.

Orman ve Av Dergisinin Temmuz 1950 sayısında; 3 Temmuz 1950 tarihli Yeni İstanbul gazetesinde yayınlanan, Şeref Nuri İLKMEN'in yazısındaki görüşlere yer verilmiştir. *“Yeni Bir Orman Rejiminde Muhafaza Ormanı” başlığını taşıyan makalesinde İLKMEN; muhafaza ormanı mefhumunu yepyeni bir zihniyetle ve memleketin acı fakat gerçek olan realitelerini ele alarak incelemektedir. Hocamız makalesinde; “Türkiye’de muhafaza ormanı karakteri lâyıkile anlaşılammıştır. 3116 sayılı kanunda bu husustaki hükümler de müphem ve kifayetsizdir. Memleket ormanlarının tahrip edildiği bir zamanda muhafaza ormanı anlayışını, daha geniş hudutlar dâhilinde tutmalıyız. Ormanların sosyal, estetik, kültürel yoldan faydaları diğer faydalar kadar önemlidir.”* ifadesi ile muhafaza ormanlarının önemine vurgu yapmıştır.

Benzer şekilde Orman ve Av Dergisinin Eylül 1950 sayısında; İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Profesörler Kurulunun, 21 madde halinde ormancılığımızın ana sorunları hakkında belirttikleri görüş ve prensipler yer almıştır. Söz konusu görüşlerin 2 ve 3 numaralı maddeleri muhafaza ormanları ile ilgilidir. Şöyle ki; *“2 numaralı madde: İlk iş olarak bütün ormanlar Millî ekonomi ve amme menfaatleri bakımından, ön plânda haiz oldukları karakter itibariyle, muhafaza ve istihsal ormanları olarak en kısa bir zamanda tefrik ve tespit edilmelidir. 3 numaralı madde: 5658 sayılı kanunun birinci maddesi hükmü de göz önünde tutularak, 4785 sayılı kanunla devletleştirilmiş olup devlet*

ormanları içinde veya bitişinde bulunan ormanlardan, muhafaza ormanı karakterinde bulunmaları veya mevukilerinin hususiyeti dolayısıyla devlet elinde kalmaları zaruridir. Devlet elinde kalacakların, sahiplerinin arzularına göre değer bedelleri veya karşılığında ziraat arazisi verilmesi m¼mk¼n olmalıdır.”

Anılan yıllarda, Orman Fak¼ltesi öğretim üyelerinin neredeyse tamamının TOD üyesi oldukları, Profesörler Kurulu’nda, TOD kurucularından Ord. Prof. Asaf IRMAK’ın da yer aldığı unutulmamalıdır. Yukarıda verdiğimiz bu iki örnek, TOD’un ormancılığın her alanında olduğu gibi korunan alanlar konusunda da yıllar öncesine dayanan çalışmalar yaptığını, konunun ormancılık meslek kamuoyunca benimsenmesi, geliştirilmesi yönünde çaba harcadığını göstermektedir. TOD T¼z¼ę¼’nde de koruma ve doğa sevgisinin yaygınlaşması yer almaktadır.

G¼n¼m¼zde, IUCN (Uluslararası Doğa Koruma Birliği) tarafından küresel boyutta en önemli “ikiz kriz” olarak gör¼len; “iklim değişikliği” ve “biyolojik çeşitlilik kaybı”nın ç¼z¼m¼nde ya da olumsuz etkilerinin azaltılmasında, korunan alanların önemi üzerinde durulmaktadır. IUCN’in korunan alanlar konusunda gösterdiği yaklaşımın, Türkiye Ormancılar Derneği’nin yıllardır savunduğu gör¼řler (felsefe) ile paralel olduğu d¼ř¼n¼lmektedir.

Son zamanlarda, Türkiye’de korunan alanların vahşi madencilige açılması, korunan alanlarda odun üretimi yapılmasının gündeme gelmesi ya da korunan alanlar konusunda mevzuat kargaşasının yaşanması gibi birçok sorun bulunmaktadır. TOD, kurulduğu tarihten bu yana kamuoyunu; doğa ve ormancılık konularında bilgilendirmek, bilinçlendirmek ya da doğa sevgisini yaymak amacıyla gerçekteşirdiği faaliyetlerin yanı sıra yayınlar da üretmiştir. Kuruluşunun 100’¼nc¼ yılında TOD, “Türkiye Ormancılığında Korunan Alanlar” adlı bu yayınlı; korunan alanlarımızı gündeme taşımayı, kamuoyunu bilgilendirmeyi ve korunan alanların önemine dikkat çekmeyi amaçlamaktadır. Yayının, meslek ve genel kamuoyuna yararlı olmasını diliyor, kitabın edit¼r¼ Doç. Dr. Murat Alan ve kitaba katkı koyan çok değerli 16 yazara teřek¼rlerimizi sunuyoruz.

Türkiye Ormancılar Derneği
Yönetim Kurulu

ÖNSÖZ

“Türkiye Ormancılığında Korunan Alanlar” adlı kitabın editörü olarak, üyesi olduğum Derneğimizin 100. yılına katkıda bulunmak benim için gururla karışık bir mutluluk kaynağı olmuştur. Kitabın meslek kamuoyu ve genel kamuoyundan ilgi görmesi ise benim ve bölüm yazarlarının en büyük beklentisidir.

Kültürel yönü bir yana bırakıldığında, korunan alanlar biyolojik açıdan çok büyük önem taşımaktadır. Korunan alanda birden çok tür (sadece ağaç türü bile düşünülse) olmasından dolayı, türlerin her birinin gen havuzları oluşmakta ve tür sayılarıyla paralel olarak gen havuzlarının da çeşitlendiği görülmektedir. Gen havuzu/havuzlarının bulunduğu çevrede, her bir türün kuşaklar boyunca evrimsel süreçleri yaşanmaktadır. Örneğin, ardıç ile ardıç kuşunda olduğu gibi birlikte evrimlerin de gerçekleşebildiği görülmektedir. Bu açıdan korunan alanlara “evrimsel süreçler alanı” olarak bakılabilir. Tabii ki insan bir canlı olarak bu sürecin neresindedir veya neresinde olmalıdır? Benim kişisel görüşüm insanın da bir canlı olarak bu sürecin içinde olduğudur. Böyle bakıldığında konular (yalnızca koruma, koruma-kullanma veya yalnızca kullanma), insanın süreci yönetmesinden dolayı insan bakış açısı ağır basan konular olmaktadır. Acaba insan bu süreci kendine göre mi yönlendirmelidir? Bu konuda, önsözle sınırlı kalmayacak pek çok bakış açısı veya bakış açılarıyla da ilişkili başka başlıklar akla gelebilir. Ormancılıkta korunan alanlarla ilgili olarak da farklı açılardan (bölümler) değerlendirmeler yapılmıştır.

Cumhuriyet döneminde, ilk kez 3116 Sayılı Yasa'nın 43, 44, 45 ve 46 maddelerinde muhafaza ormanları ve ayrılma koşulları ortaya konularak, korunan alanlarla ilgili bir adım atılmıştır. Bu ilk adımın atılmasından (1937 yılı) bu yana 87 yıl geçmiştir. Bu süre içinde Türkiye Ormancılığında korunan alanlarda ulaşılan bir birikim sağlanmış olmasına karşın, son yıllarda bu konu ile ilgili pek çok sorun da ortaya çıkmıştır. 87 yıllık sürecin değerlendirilmesi ve Türkiye Ormancılığında korunan alanlarla ilgili geleceğe yönelik bir bakış geliştirilmesi ise bu kitabın ortaya çıkış amacını oluşturmaktadır.

“Türkiye Ormancılığında Korunan Alanlar” adlı kitap 7 bölümden oluşmaktadır. Bunlar sırasıyla; “Koruma Biyolojisi ve Korunan Alanlar”, “Türkiye’de Korunan Alan Politikası ve Yönetimi: Korunan Orman Alanları Üzerine Değerlendirmeler”, “Korunan Doğal Alanlarda Planlama”, “Türkiye’de Doğa Koruma Çalışmaları ve Uluslararası Yaklaşımlara Entegrasyon”, “Türkiye’de Ağaç Islahı Amaçlı Korunan

Alanlar”, “Korunan Alanlar Kapsamında Muhafaza Ormanları” ve “Türkiye’de Doğa Koruma Uygulamaları: Sorunlar ve Öneriler” şeklindedir. Bu yedi bölüm, çok değerli ve konularında uzman 16 yazar tarafından yazılmıştır.

Editörlüğünü yaptığım, “**Türkiye Ormanlığında Korunan Alanlar**” kitabının ortaya çıkmasında yardımlarını gördüğüm, süreçte her türlü desteği sağlayan Dernek Genel Başkanı A. Hüsrev ÖZKARA ve Yazı İşleri Müdürü Hayriye ERTUĞRUL’a teşekkür ediyorum. Kitabın her bölümünü, konunun uzmanı en az bir hakem titizlikle inceleyip çok değerli önerilerde bulunmuşlardır. Değerli katkı ve önerilerinden dolayı hakemlere teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca, süreç boyunca büyük yardımlarını gördüğüm meslektaşlarım, Doç. Dr. Fatih TEMEL, Dr. Coşkun Okan GÜNEY, Orm. Yük. Müh. Erdal ÖRTEL, Doç. Dr. Mehmet ÖZALP, Orm. Yük. Müh. Niyazi ÖZÇANKAYA ve Öğr. Gör. Cansu ÖZTÜRK’e çok teşekkür ediyorum. Kitap kapağının tasarımı Orm. Yük. Müh. Hayriye ERTUĞRUL tarafından gerçekleştirilmiştir. Estetik ve incelik taşıyan bu tasarım için kendisine teşekkür ediyorum. Son olarak, yaptıkları titiz ve özverili çalışmalarından dolayı Kurban Matbaacılık Yayıncılık’a teşekkür ediyorum.

“**Türkiye Ormanlığında Korunan Alanlar**” kitabının Türkiye ormancılığı ve genel kamuoyuna yararlı olmasını diliyor, Türkiye Ormanlıklar Derneğinin kurucularına saygılarımı ve minnetlerimi sunuyorum.

Editör

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ.....

ÖNSÖZ .....

KORUMA BİYOLOJİSİ VE KORUNAN ALANLAR 1

*Uğur ZEYDANLI, Yıldırım LİSE, Deniz ÖZÜT, Özge BALKIZ,
Can BİLGİN, Chadwick D. OLIVER*

**TÜRKİYE'DE KORUNAN ALAN POLİTİKASI VE
YÖNETİMİ: KORUNAN ORMAN ALANLARI ÜZERİNE
DEĞERLENDİRMELER..... 37**

Seçil YURDAKUL EROL, Gizem ŞAHİN, Cihan ERDÖNMEZ

KORUNAN DOĞAL ALANLARDA PLANLAMA 69

Ayşe IŞIK EZER

**TÜRKİYE'DE DOĞA KORUMA ÇALIŞMALARI VE
ULUSLARARASI YAKLAŞIMLARA ENTEGRASYON..... 113**

Nihan YENİLMEZ ARPA

TÜRKİYE'DE AĞAÇ ISLAHI AMAÇLI KORUNAN ALANLAR..... 145

Fatih TEMEL, Murat ALAN

KORUNAN ALANLAR KAPSAMINDA MUHAFAZA ORMANLARI .. 173

Mustafa KÖMÜRLÜ

**TÜRKİYE'DE DOĞA KORUMA UYGULAMALARI SORUNLAR
VE ÖNERİLER 201**

A. Hüsrev ÖZKARA, S. Serhat ARDA

KORUMA BİYOLOJİSİ VE KORUNAN ALANLAR

Uğur ZEYDANLI¹, Yıldırım LİSE¹, Deniz ÖZÜT², Özge BALKIZ¹,
Can BİLGİN^{2,3}, Chadwick D. OLIVER^{2,4}

1. Giriş

21. yüzyılda Dünya iki büyük kriz ile karşı karşıya bulunmaktadır: İklim krizi ve biyolojik çeşitlilik krizi. Bu iki kriz aslında gıda arzı güvenliği, göç hareketleri, yoksulluk, sağlık sorunları gibi yaşadığımız birçok alt krizin de kaynağını oluşturmaktadır. Gerek Birleşmiş Milletler (BM) kuruluşları gerekse Uluslararası Doğayı Koruma Birliği (IUCN) ve Avrupa Birliği (AB) bu iki krizin birlikte ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu iki krizin hem sebep hem de sonuç açısından etkileştiği birçok alan bulunmaktadır. Bu yüzden bu geniş alanın (konunun) detayına girmek yerine bu iki kök krizin temel etkileşim alanını tanımlamak daha doğru olacaktır. Bu sayede doğa koruma ile ilgili yaklaşımlarımızı da yenilemek ve güncellemek için bir fırsat yakalamış oluruz. Bu iki kök krizden;

1. Biyolojik çeşitlilik kaybının en temel sebebi olarak yaşam ortamı (habitat) kaybı görülmektedir (IPBES, 2019). İklim krizi sonucunda ekosistemlerin işleyişi bozulduğu için doğrudan yaşam ortamı kaybı yaşanmasa bile yaşam ortamı kalitesinin bozulması sonucunda önemli bir biyolojik çeşitlilik kaybı yaşanması beklenmektedir. Yıllık ortalama sıcaklıklarda 4 derecelik bir artış senaryosunda mevcut karasal türlerin %3-39'unun risk altına gireceği var sayılmaktadır (IPCC, 2021).

2. İklim değişikliği ile mücadele noktasında ise biyolojik çeşitlilik (özellikle doğal ekosistemler) en güçlü araçlarımızdan biridir (IPBES, 2019). Sera gazı salımının azaltılması, yutak alanların ve bu alanların yutak kapasitesinin artırılması ile ilgili süreçlerde ekosistemlerin yerini alabilecek bir aracımız bulunmamaktadır. Uyum konusunda ise biyolojik çeşitliliğin ve doğal ekosistemlerin sağladığı ekosistem hizmetleri kullanabileceğimiz en düşük maliyetli ve etkin araçtır (Pörtner vd. 2021).

¹ Doğa Koruma Merkezi, Çankaya/Ankara

² Doğa Koruma Merkezi Bilim Kurulu Üyesi

³ ODTÜ Biyoloji Bölümü, Çankaya/Ankara

⁴ Yale Üniversitesi Çevre ve Ormanlık Fakültesi, Emekli Öğretim Üyesi

Türlerin ve doğal ekosistemlerin kaybolması veya bozulması dünyanın yaşam sistemlerinin bozulması anlamına gelmektedir. Bu yüzden 21. yüzyılın en önemli meselelerinden biri biyolojik çeşitliliğin ve onun sağladığı yaşamsal fonksiyonların korunması olacaktır. Ancak sorun ve ihtiyaç net olarak tanımlanabilmesine rağmen, çözümü aynı ölçüde net tanımlamak o kadar da kolay olmamaktadır. Uygulama aşamasında doğa koruma kavramı ile ilgili birçok tartışma noktası ortaya çıkmaktadır. Bu bölümde doğa koruma, koruma yaklaşımları Türkiye’den örnekler ve tartışma konuları çerçevesinde uygulamacıların faydalanabileceği bir yaklaşımla anlatılacaktır.

2. Koruma Felsefesi Yaklaşımları

Bu kadar basit bir kavramın açıklanmasına ihtiyaç olmadığını düşünüyor olabilirsiniz ancak iş sahada uygulamaya geldiğinde koruma ile ne anlaşıldığı çok büyük farklar yaratabilmektedir.

Bu konuyu birkaç örnekle açıklayalım:

1990’lı yılların sonuna doğru Orman Genel Müdürlüğü (OGM) Sürdürülebilir Orman Kriter ve Göstergelerini (SOY-KG) temel alarak, ormancılık yaklaşımlarını düzenlemek için bir dizi adımlar atmaya başlamıştı. Bu çerçevede, biyolojik çeşitlilik konusunda da birtakım çalışmalar yapılması gerektiğini düşünen bir ekip bulunmaktaydı. O dönem OGM içerisinde bu ekibin başını Orman İdaresi ve Planlama Dairesi ile Harita ve Fotogrametri Şubesi çekmekteydi. Bu çerçevede Doğa Koruma Merkezi (DKM) de bu ekiple biyolojik çeşitliliğin orman amenajman planlarına entegrasyonu ve Sistematik Koruma Planlaması (SKP) yaklaşımı ile öncelikli orman koruma alanlarını belirlemek için çalışmalar yürütmekteydi (Zeydanlı vd. 2005a; Turak vd. 2011). Bu doğrultuda biyolojik çeşitlilik konusunda Orman Bölge Müdürlüklerinde eğitimler düzenlenmeye başlandı. İlk eğitimlerde koruma konusu ne zaman açılrsa salonda tansiyonun yükseldiğini gözledik. DKM uzmanları ve Ankara’dan gelen amenajman ekibi ne zaman “koruma” dese Bölge Müdürlüğü ekipleri “Biz zaten koruyoruz, bu konuyu bu kadar tartışmaya ne gerek var!” diye itiraz etmekteydi. Eğitimin üçüncü günü sonunda iki ekibin koruma kavramından bambaşka şeyleri anladığını fark ettik. Bölge Müdürlüğündeki uzmanlar koruma deyince temelde orman örtüsünün korunması ve ormanın devamlılığını kastederken biz koruma derken orman biyolojik çeşitliliğinin ve ekosistem hizmetlerinin korunmasını kast ediyorduk. Bu noktaya gelmemiz için üç gün bu konun etrafında konuşup tartışmamız gerekmişti. Aslında bu biraz da Orman Fakültelerindeki eğitimle ve orman mühendisliği yaklaşımıyla alakalı bir konuydu. Orman mühendisliği eğitimi koruma konusunda temel bir yaklaşım vermekle beraber koruma olgusu daha çok sürdürülebilir kaynak kullanımı etrafında şekillenmektedir. 1900’lerin başından beri benzer ikilemler dünyanın farklı

yerlerinde de görülmüş olmakla birlikte en bilinen örnek A.B.D.'de Amerikan Orman Servisi'ni kuran Gifford Pinchot ile John Muir arasında yaşanmıştır. Bir sonraki bölümde bu konuya da kısaca değineceğiz.

Aradan geçen 20 yılda hem Orman Fakültelerindeki eğitim hem de OGM'nin bu konuya yaklaşımı değişti. Ama o günden beri farklı disiplin ve meslek yaklaşımlarından uzmanlarla koruma konusunu konuşurken aynı şeyi anladığımıza emin olmaya çalışıyoruz. Bu yüzden bu bölümde bazı güncel örnekler ve çalışmalarla koruma ile ne anlaşılması gerektiğinin altını çizmeye çalışacağız.

Bu çerçevede, uzun yıllardır OGM ve Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü (DKMP) uzmanları arasında süregiden bir tartışmaya da değinmekte fayda var: Hiç müdahale etmeden koruma mı, müdahale ederek koruma mı? Bir sonraki kısımda açıklayacağımız koruma biyolojisi disiplini de uzunca yıllar benzer bir tartışma 'preservation' ve 'conservation' karşılaştırması ile gündemde kalmıştı (Oliver ve Oliver, 2018). Ancak gelinen noktada koruma ile amaçlananın; bütün dinamikleri ve süreçleri ile koruma alanı içindeki ekosistemin olması gerektiği düşüncesi oldu.

Türkiye'de bu tartışma özellikle ormanlık milli parklar için dönem dönem gündeme gelmektedir. Yakın zamandan örnekler verecek olursak özellikle Yedigöller Milli Parkı, Sahara-Karagöl Milli Parkı ve Hatıla Vadisi Milli Parkı için bu tartışmaların yapıldığını biliyoruz. Bir yandan hiç müdahale edilmediği için özellikle yaşlı meşcerelerde böceklerin çoğaldığı ve yoğun kurumaların yaşandığı, bu yüzden de müdahale edilip bu ağaçların alınması doğrultusunda bir görüş varken diğer taraftan böceklerin milli parktaki orman ekosisteminin bir parçası olduğu ve oradaki ekolojik süreçler kapsamında uzun vadede orman ekosisteminin kendini koruyabileceği görüşü öne sürülmektedir. OGM uzmanları iklim değişikliği yüzünden yaşanan kuraklaşma, kar yağışlarındaki azalma gibi etmenlerin bir yandan ağaçların direncini azaltırken zararlı böceklerin de popülasyon patlamalarına sebep olduğunu ileri sürmektedir. DKMP uzmanları ise yapılacak müdahalenin orman ekosisteminin daha çok zayıflamasına sebep olacağı için vereceği zararın daha büyük olacağını öne sürmektedir.

Aslında ortaya konan savların hepsinde doğruluk payı bulunmaktadır. Ancak hangi durumda hangi savın doğru olduğu ve alanda ne yapılması veya yapılmamasının tespit edilmesi gerekmektedir.

Bu doğrultuda Artvin'de Hatıla Vadisi Milli Parkı için yapılan bir çalıştayla bilimsel temele dayalı bir yönetim yaklaşımı geliştirilmeye çalışıldı (Zeydanlı vd. 2005b). IUCN'den katılan, kabuk böceği konusunda uzman bir orman mühendisi ve milli park yöneticisinin de katkılarıyla bu konu Artvin Orman Bölge Müdürlüğü, DKMP uzmanları, ODTÜ, TEMA, DKM ekibiyle beraber tartışıldı ve milli park için

etraftaki üretim ormanlarını da gözeterek bir yönetim modeli ortaya kondu. Alınan kararlar ve izlenmesi gereken yol ile ilgili bilgiler Kutu 1’de verilmiştir.

Şekil 1. Hatila Vadisi Milli Parkı’nda kabuk böceği etkisi sonucunda kurumuş ladin ve göknar ağaçları (Foto: Oğuz Kurdoğlu)

Kutu 1: Hatila Vadisi Milli Parkı’nda Sekiz Dişli Kabuk Böceğinin Yaptığı Epidemiyin Civar Ormanlar da Göz Önünde Bulundurularak, Doğa Koruma İlkeleri İçerisinde Kararlaştırılmış Uygulama Yaklaşımları ve Kararları (5-7 Mayıs 2005 Çalıştay Sonuçları)

1. Hatila Vadisi Milli Parkı’nın temel varlık hedefi, içindeki ekosistemleri (alpin çayır, nemli karışık orman ekosistemi, Akdeniz reliik (kalıntı) ekosistemi) doğal gelişimi içinde korumaktır.
2. Bu açıdan milli parka insan müdahalesi genelde uygun görülmemektedir ve sekiz dişli kabuk böceği (*Ips typographus*) ekosistemin bir parçası olarak kabul edilmelidir.
3. Eğer milli park içindeki kabuk böceği popülasyon odaklarının park dışındaki üretim ormanlarını olumsuz etkilemesi önlenebilirse, milli parka müdahale yapılması gereksiz, hatta ekonomik değildir.
4. Böceğe müdahale edilmesi, yüklü miktarda ladin ağacının çıkarılmasını gerektirmektedir. Ayrıca ekolojik açıdan hasta ve ölü ağaçların yerinde bırakılması, böceğin biyolojik düşmanlarının gelişmesine ve ladin gençliği gelmesine olumlu katkı yapabilecektir.

5. Eğer ladin orman ekosistemi milli park içinde (yer yer) yıkıma uğrarsa zamanla kendini yenileyebilecektir. Milli parkta müdahale edilmeyen alan, bir bakıma bir doğal laboratuvar olacaktır.
6. Milli parklar birer ada değildir ve mutlaka orman yönetiminden sorumlu ormancılar ve diğer paydaşlarla birlikte katılımcı bir yaklaşımla planlamalıdır. Uzun Devreli Gelişim Planı en kısa zamanda tamamlanıp hayata geçirilmelidir.
7. Geçmişte böceklerle mücadele edilen diğer ülkelerde uygulanan yöntemler hakkında bilgi edinilmesi gerekmektedir.
8. Korunan alan dışındaki alanlara ekolojik ya da ekonomik açıdan ciddi hasar yaratabilecek bir durum varsa müdahale söz konusudur.
9. Kabuk böceğinin gerek Doğu Karadeniz Bölgesi içinde gerekse Artvin Orman Bölge Müdürlüğü içinde dağılımını ve epidemi yapmasını çeşitli faktörler etkilemektedir; bu faktörler küresel ısınma, kısa dönemli kuraklık devreleri, dışarıdan kabuklu emval ithal edilmesi, yol yapım çalışmaları, madencilik gibi aktiviteler olarak sıralanabilir.
10. Kabuk böceğinin işletme ormanlarına ekolojik ve ekonomik zarar verebilecek şekilde yayılabilme ihtimalinin olduğu durumlarda, bu böceğin yayılmasını önlemek için Milli Parklarda bazı tedbirler alınması ve kısıtlı müdahaleler yapılması gereklidir.
11. Milli parktaki kabuk böceği popülasyonunun civardaki ormanlara ekonomik zarara sebep verecek boyutta yayılıp yayılmayacağı veya hangi durumlarda yayılabileceğini tespit etmek için böceğin yayılış etkinliği ve deseni ile ilgili konuların netleştirilmesi gerekmektedir. Bu konuda kesin bir kararın olmaması (kabuk böceği uzun süredir bu ekosistemde bulunmaktaydı ancak epidemi yapmamıştı, kabuk böceği kuzeyden Gürcistan üzerinden veya diğer yollardan bölgeye gelmiştir) uygulamaya yönelik prensiplerin belirlenmesini zorlaştırmaktadır. Ancak somut çözüm üretmek için fikir birliğinde olunan iki temel noktadan hareket edilecektir: a) Kabuk böceği normal şartlar altında en fazla birkaç yüz metrelik mesafe kat etmektedir, b) Rüzgâr ve diğer etkenlerle kabuk böceği çok daha büyük mesafeler kat edebilir.
12. Milli park içinde epidemi yapmış böcek popülasyonunun civar ormanlara zarar verebileceği durumlar ve bu durumdaki uygulamaların belirlenmesi için bazı kriterler tanımlanması gerekmektedir. Bu kriterler şu şekildedir:
  - Milli park koruma hedefleri doğrultusunda, gerekmedikçe müdahale yapılmaması esastır. Bu çerçevede, milli parkın doğu ve batı sınırlarından uzaktaki böcekli alanlara (yani iç bölgelere) ayrıca ladinin ağırlıklı olmadığı meşcerelere müdahale edilmeyecektir.
  - Müdahale edilen alanlarda sadece böcekli ağaçlar çıkarılacak, böcekli ağaçlar dışındaki dikili kurular alınmayacaktır.
  - Orman üst sınırından 150-200 metre altına kadar inen kuşakta herhangi bir müdahale yapılmayacaktır.

- Böcek mücadelesi için oluşturulacak 50-500 metre eninde güvenlik şeritleri, topoğrafya, tür kompozisyonu, önceki müdahaleler ve doğal sınırlar dikkate alınarak belirlenecektir. Bu şeritlerin sınırları ve nasıl bir müdahale uygulanacağı hususları ilgili taraflarca ortaklaşa belirlenecektir.
- Bir diğer kabuk böceği türü olan on iki dişli kabuk böceği (*Ips sexdentatus*) zararı için alınacak gerekli tedbirler ayrıca değerlendirilecektir.
- Milli parka ve çevredeki üretim ormanlarına kısa veya uzun vadede olumsuz etkisi olabilecek diğer insan faaliyetleri (enerji hatları, madencilik, kitle turizmi, yol yapımı, vb.) dikkatle izlenmeli, bu gibi etkinliklerin doğal ekosistemlere bir tehdit oluşturduğu saptandığında gereken önlemlerin alınması veya tamamen durdurulması sağlanmalıdır.

13. Bu kriterlerin doğru bir şekilde uygulamaya konmasının izlenmesi ve değerlendirilmesi için bir komisyon oluşturulmalıdır. Bu komisyon böceğin aktif olabileceği zamanlar göz önünde bulundurularak mart-ekim ayları arasında en az ayda bir olmak üzere toplanmalıdır. Olağanüstü durumlarda herhangi bir üye komisyonu toplantıya çağırabilir ve böyle durumlarda komisyon olağanüstü toplantıya gidebilir. DKMP ile OGM arasında yapılacak protokolle komisyonun kararları bu konudaki nihai karar olarak kabul edilip doğrudan uygulamaya konması sağlanmalıdır.

Bu komisyon aşağıdaki kurumdan gelecek ikişer temsilciden oluşacaktır:

- a) Artvin Orman Bölge Müdürlüğü
- b) Artvin İl Çevre ve Orman Müdürlüğü
- c) Kafkas Üniversitesi Orman Fakültesi
- d) Yeşil Artvin Derneği

14. Bu çalışmada belirlenen yaklaşımlar bütün katılımcıların fikir birliği ile kararlaştırılmıştır. İlgili kurumlar bu yaklaşımları destekleyecek ve gerektiğinde grup olarak bu kararların savunulması için gerekli girişimler yapılmalıdır.

Benzer bir tartışma yangın geçirmiş milli parklar için de yapılmaktadır; 2021 yılı mega yangınlarından sonra bilim insanları, milli park ve OGM uzmanları arasında Marmaris Milli Parkı için aynı çerçevede bir tartışma gündeme gelmiştir. Bu tartışmada ise karar yelpazesinin bir ucunda sahada teraslama yapıp fidan dikilmesi ve ağaçların geri getirilmesi amacıyla riskin azaltılması önerilirken, diğer tarafta da ağaçlar geri gelmese bile orman yangınlarını bütün olumsuz etkileri ile orman ekosisteminin bir parçası olarak kabul edip hiçbir müdahalede bulunulmaması önerilmiştir (Tavşanoğlu ve Gürkan, 2009). İkinci önerinin temel varsayımı koruma alanına müdahale edilmesinin doğru olmadığı ve her durumda kendi döngüsü içinde gelişimine devam etmesi gerektiğidir. İkinci yaklaşım doğru bir yaklaşımdır, ancak bu yaklaşımı temel alarak yapılacak alan yönetiminde yangınların insan kaynaklı olmaması, sıklığı ve çıkış noktaları açısından doğal süreçlere bağlı olarak ortaya çıkması gerekir.

Şekil 2. Marmaris Milli Parkı'nda yangın sonrası yapılan teraslama uygulamalarına örnek
(Fotograf : Gelincik Deniz Bilgin)

Eğer yangınların sıklığında ekosistemin tamamıyla bozulmasına sebep olabilecek bir artış meydana gelmişse ve bu da daha çok insan kaynaklı bir tehditse o zaman bu tehdidi önlemek veya önlenemediği durumda da etkisini azaltacak uygulamaları hayat geçirmek yerinde olacaktır. Bu bağlamda, Marmaris Milli Parkı'nda sık sık yaşanan orman yangınlarından sonra yapılabilecekleri ve yapılmaması gerekenler şu şekilde sıralanabilir:

1. Alanda kızılçam fidelerinin doğal yoldan gelip gelmediği izlenmelidir, yeteri derecede fide geliyorsa başka bir müdahaleye gerek yoktur.
2. Eğer yeterince fide gelmemişse bu durumda sahaya tohum takviyesi yapılmalıdır. Ancak tohumların tercihen sahadaki ağaçlardan toplanan tohumlar olması gerekir. Eğer böyle bir tedbir alınmamışsa en yakın sahadaki tohum kaynağı tercih edilmelidir.
3. Yanan sahanın bitki örtüsü makiyse bu sahaya kızılçam ağacının getirilmesi için müdahale edilmesinden kaçınılmalı, maki örtüsünün tekrar sağlıklı bir şekilde sahaya gelmesi öncelikli amaç olmalıdır.
4. Alan milli park alanı olduğu için öncelikli tercih yanan sahada bulunan yanmış ağaçların toplanmaması olmalıdır. Ancak çeşitli sebeplerden dolayı bunun yapılması gerektiği durumlarda, bilimsel veriler ışığında toplumsal ve kurumsal eşikler değerlendirilerek hareket edilmelidir:

- a. Yoğun kamuoyu baskısı yüzünden sahada uygulama yapılması gereken durumlarda bu müdahale minimumda tutulmaya çalışılmalıdır. Kamuoyunu aydınlatıcı açıklamalar yapılmalı, özellikle kamuoyundaki yanlış algıları düzeltmek için toplumsal farkındalığı artırıcı çalışmalar hayata geçirilmelidir. Yani sahaya bir müdahale de bulunulmaması kararı verilmeden önce mutlaka ilgili kurumlar ve toplum kesimleri ile bu süreçle ilgili çalışmalar hayat geçirilmelidir.
  - b. Sanılanın aksine tamamen yanmış ve ölmüş ağaçlar böcek tehdidi yaratmadığı için buradan çoğalacak böceklerin sağlıklı ormanlara yayılacağını ve böcek tuzağına dönüşeceğini iddia etmek doğru olmayacaktır. Ancak bu konudaki algı tam ters yöndedir. Bu yüzden bu konuda OGM'nin ilgili birimleri ve taşra ekipleri ile gerekli görüşmeler mutlaka yapılmalıdır.
  - c. Zararlı böcek riski yaratan ağaçlar, yanmış ve birazı kurumuş ancak ölmemiş ağaçlardır. Bu ağaçlara yapılacak müdahale, böceklerin bu ağaçlarda üreyip ne kadar bir mesafede yayılabileceği, bu mesafede zarar görecektir orman olup olmadığı gibi bilgiler ışığında yapılmalıdır.
  - d. Kamuoyu baskısı veya ekonomik zorunluluk yüzünden yanmış ağaçların sahadan alınması gerekiyorsa burada da bir üretim ormanı gibi hareket edilmemeli, biyolojik çeşitliliğin ihtiyaçları doğrultusunda mutlaka belli bir miktar ölü ağaç sahada bırakılmalıdır.
  - e. Ölü ağaçların alınacağı durumlarda dere yatakları sürütme yolu olarak kullanılmamalıdır. Sahadan emvali toplamak için açılacak yol miktarı minimumda tutulmalıdır. Yolun vereceği zarar göz önünde bulundurularak dik yamaçlar ve uzak bölgelerdeki yanmış ağaçlara müdahale edilmemelidir.
  - f. Sahada erozyon riski yüksekse, alanda teraslama yerine yanmış ağaçların kütüklerini kullanarak erozyon önleyici tedbirler alınmalıdır.
5. Diğer bir önemli nokta da sahada bulunan koruma açısından öncelikli bitki ve hayvan türleri varsa bu türlerin yaşam ortamı ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulması ve bu ihtiyaçları karşılayacak şekilde uygulamaların hayata geçirilmesidir.
  6. Bu prensiplerin büyük bir kısmı koruma statüsü olmayan işletme ormanlarında da uygulanabilir.
  7. Farklı durumlarda yapılan uygulamaların veya hiç müdahale edilmemesi durumunun ortaya çıkardığı sonuçlar mutlaka takip edilmelidir. Yani korunan alanlarda gerçekleştirilecek daha az müdahale veya hiç müdahale edilmemesi gibi uygulamalar, biyolojik çeşitlilik ve ekosistem sağlığı açısından izlenmeli ve elde edilen bulgular ışığında alan yönetim uygulamaları güncellenmelidir.

Bu örneklerden çıkaracağımız en önemli bilgi, korunan alan hatta işletme ormanlarının yönetiminde mutlak doğru veya mutlak yanlış gibi bir durum olmadığı ancak sosyal, ekonomik, hukuksal ve ekolojik eşikleri birlikte ele alarak bilimsel veriler ışığında karar vermek gerekliliği olduğu gerçeğidir. Doğaya yakın ormancılık dediğimiz kavramda olduğu gibi esas olan *doğal bir ekosistemin döngüsü ve işleyişi temel alınarak ona uygun bir müdahale etme veya etmeme tercihi yapmaktır*. Bu noktada doğru kararın verilmesini sağlayacak olan ise koruma biyolojisi disiplininin temel ilkeleridir.

3. Koruma Biyolojisinin Temel İlkeleri

Doğa koruma çalışmalarının yaygınlaşması ve daha yaygın bir şekilde tartışılmaya başlamasında 18. yy romantik akımının edebiyat ve sanattaki yankılarının çok önemli bir yeri vardır (Worster, 1994). Ancak bugün yaşadığımız biyolojik çeşitlilik ve iklim krizi ile mücadele edebilmek için nesnel temellere dayalı bir yol haritasına ihtiyaç duyulmaktadır. Yukarıda verilen kabuk böceği ve yangın örnekleri bu ihtiyacın önemini ortaya koymaktadır. Bu amaçla korumanın temel ilkelerinin hem doğa koruma ile ilgili kurumlar (DKMP, Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü (TVKGM), Çölleşme ve Erozyonla Mücadele Genel Müdürlüğü (ÇEM)) hem de sürdürülebilir doğal kaynak yönetimi ile ilgili kurumlar (Devlet Su İşleri (DSİ), OGM, Tarım Reformu Genel Müdürlüğü (TRGM), Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü (TAGEM), Balıkçılık ve Su Ürünleri Genel Müdürlüğü (BSGM)) tarafından kurumsal kültüre yerleşmesi hem de etkin bir şekilde kullanılması çok önemlidir. Bu ilkelerin geliştirilmesi için dünyanın farklı yerlerinde çalışmalar bulunmaktadır (Margules ve Pressey, 2000; Myers vd. 2000; Groves vd. 2002). Bu amaçla Koruma Biyolojisi Derneği (KBD; Society for Conservation Biology¹)'nin çalışmalarını temel almanın uygun olacağı düşünülmüştür.

KBD, beş ana başlıkta ilkeler ortaya koymuştur. Bu ilkelere aşağıda yer verilmiştir.

1. Amaçlar: Korumanın amacı ve hedefleri

Nerede ve ne amaçla korunan alan oluşturulacağı hem koruma alanında hem de diğer alanlarda koruma yönetiminin ana hedefinin ne olacağını belirlemek için öncelikle korumanın amaçları konusunda bir çerçeve oluşturulması gerekir. KBD koruma amacı oluşturulması doğrultusunda üç temel bileşen ortaya koymuştur (Callicott vd. 1999):

I. Biyolojik çeşitlilik; yaşamla ilgili sistemlerin çeşitliliğinin korunması,

¹ <https://conbio.org>

II. Ekolojik bütünlük; bu sistemlerin bileşenleri, yapısı ve fonksiyonunun korunması,

III. Ekolojik sağlık ise bu sistemlerin dayanıklılığının ve kendini yenileme kapasitesinin korunmasıdır.

Doğal kaynak yönetiminden sorumlu kurumların özellikle ekolojik bütünlük ve ekolojik sağlık konusunda hassas olmaları gerekirken görevi koruma olan kurumların biyolojik çeşitliliğin korunması konusunda etkin olması gerekmektedir. Elbette bir alandaki ekosistemlerin bütünlüğü ve sağlığı, o alandaki biyolojik çeşitliliğin devamlılığına bağlıdır. Ancak kurumların biyolojik çeşitliliğin farklı parametrelerini ölçme ve değerlendirme konusunda gerekli insan kaynağı ve deneyimi olmadığı durumunda, ekosistem bütünlüğü ve sağlığı ile ilgili göstergeleri takip etmesi gerekmektedir. Örnek olarak, DSİ sucul biyolojik çeşitliliği yaygın bir şekilde takip edemeyebilir ama akarsulardaki su miktarı, su debisi ve kalitesi konusunda oldukça etkin bir izleme ve uyumlanabilir yönetim altyapısı kurabilir. Bu sayede bir yandan ekosistem sağlığı ile ilgili tedbirleri alırken diğer yandan da biyolojik çeşitliliğin de korunmasına katkıda bulunmuş olur.

2. Değerler: Biyolojik çeşitlilik, ekolojik bütünlük ve ekolojik sağlık neden önemlidir?

Doğanın korunması neden önemlidir sorusunun cevabı da üç temel bileşen altında toplanmaktadır (Norton 1987):

I. İçsel değer, doğanın kendi değeri olduğu için,

II. Materyal değer, sağladığı faydalar ve ekonomik değeri için,

III. Psikolojik değer, ruhani ve duygusal olarak kendimizi iyi hissetmemizi sağladığı için korunması.

Değerler sistemi doğaya nasıl baktığımızı belirler ve bu bakış açısı kültürler arasında farklılıklar gösterebilir. Doğayı kendi içsel değeri için koruma yaklaşımı herhangi bir fayda üzerinden hareket etmez. Yunus Emre'nin 'Yaratılanı severim Yaradan'dan ötürü' sözü bu yaklaşıma örnek olarak verilebilir. Ekonomik ve materyal değere dayalı koruma yaklaşımları, doğanın sağladığı faydalar üzerine kuruludur. Günümüzde ekosistem hizmetleri çerçevesinde yapılan koruma çalışmaları ve sürdürülebilirlik çalışmalarını bu çerçevede ele alınmaktadır. Görevi kaynak kullanımı olan kurumların temel yaklaşımı faydalanma üzerine kuruludur, ancak faydalanmanın sürdürülebilirliği içinde koruma ve kullanma dengesi içerisinde hareket edilmesi yine bu kurumların vizyonunun temelini oluşturmaktadır. Psikolojik değerler açısından düşünüldüğünde bu konudaki önemli etkenlerden biri, doğa korumaya verilen katkının, insanların kendilerini iyi hissetmesini sağlamasıdır.

Değerler açısından koruma çalışmalarında dikkat edilmesi gereken önemli noktalardan biri sürecin içerisinde yer alacak kişi ve kurumların değer yargılarının ve yaklaşımlarının farklı olabileceğinin kabul edilmesidir. Bu çerçeveden bakıldığında doğal alanlarda ortaya çıkan sorunlara OGM ve DKMP uzmanlarının farklı bakması ve bu konuda fikir ayrılıkları olması doğaldır. Çünkü bu kurumların görev tanımları bu alanları farklı bakış açıları ve pratiklerle yönetmelerini ortaya koymaktadır. Bu yüzden farklı görüş ve değer yargılarına saygı göstererek bir çözüm üretilmeye çalışılması önemlidir.

3. Kavramlar: Biyolojik çeşitlilik, ekolojik bütünlük ve ekolojik sağlık kavramlarının temelleri

Doğa korumanın doğru bir şekilde yapılması için temel kavramların iyi anlaşılması gerekir. Bunun için de sınıflandırma, ekoloji, genetik, coğrafya ve evrim bilimleri ile ilgili altyapıya doğru bir şekilde hâkim olunmalıdır.

Bütün canlılar birbirleri ile ilintilidir ve genlerden, ekosistemlere kadar gruplara ayrılabilirler bir hiyerarşi içerisinde yer almaktadır;

- Genler, organizmalarla ilgili temel bilgiyi oluşturur ve genetik düzeydeki çeşitliliğin korunması önemlidir.
- Biyolojik sistemlerin en temel birimi türdür.
- Yaşambirlikleri ve ekosistemler bu türlerin birbirleriyle etkileşimleri ve cansız çevre bileşenlerinin katılımı ile oluşmaktadır.

Bu doğal organizasyonun farkında olmadan doğa koruma veya sürdürülebilir kaynak yönetimi yapmak mümkün olamaz.

Doğal yıkımların yanı sıra insan faaliyetleri de bu ilişkilerin değişmesinde, bozulmasında önemli bir rol oynamaktadır. Ekosistem ve yaşambirliklerinde yaşanan bu değişimler türlerin yok olmasına sebep olabilir. İster koruma isterse kullanma amacıyla olsun, herhangi bir alan yöneticisi biyolojik çeşitliliğin seviyeleri ve her birinin birbiriyle ilişkisi hakkında bilgi sahibi olmalıdır. Örneğin, tohum transfer zonlarının türün uyumu ile ilgili genetik bir arka planının olduğu, bunun önemi konusunda farkındalığı olmayan bir orman ekosistemi yönetimi ise uzun vadede çok önemli sorunlara sebep olabilir. Korumaya çalışılan türün ekolojik ilişkileri hakkında bilgi yoksa besin ağına yapılacak herhangi bir müdahale ile doğrudan veya dolaylı olarak türün hayatta kalma şansı da azaltılabilir. Bu tip örnekler çoğaltılabilir, ancak bu temel kavramlar hakkında farkındalık hem koruma hem de sürdürülebilir kaynak kullanımı çalışmalarını için çok önemlidir.

4. Tehditler: *Biyolojik çeşitlilik, ekolojik bütünlük ve ekolojik sağlığa yönelik tehditler*

Doğa, insan aktivitelerinden dolayı büyük bir yıkım yaşamaktadır ve bu yıkımın hızının gittikçe artacağı bilinmektedir. Doğa korumanın temelini biyolojik çeşitlilik (genetik, tür, ekosistem, ekolojik ilişkiler) ile ilgili bilgiler oluştururken, doğa koruma eyleminin temelini de var olan tehdit ve baskılara karşı alınan önlem ve uygulamalar oluşturmaktadır. Bu yüzden iklim değişikliği dahil olmak üzere insan aktivitelerinin biyolojik çeşitlilik üzerindeki etkisi mutlaka doğru bir biçimde incelenmeli ve koruma stratejileri bu temelde geliştirilmelidir. Biyolojik çeşitlilik krizine sebep olan başlıca tehditler şu şekilde sıralanmaktadır (IPBES, 2019):

- Yaşam ortamlarının kaybolması,
- İklim değişikliğine bağlı doğal sistemlerin değişimi,
- Doğal kaynakların aşırı tüketimi ve avlanma,
- İstilacı ve yabancı türler,
- Kirlilik sonucu yaşam ortamı kalitesinin bozulması.

5. Eylemler: *Biyolojik çeşitlilik, ekolojik bütünlük ve ekolojik sağlığın korunması ve onarılması*

Doğa koruma çalışmaları birçok farklı yaklaşımla gerçekleştirilebilir. Korunan alanlar ve tür koruma en yaygın koruma çalışmaları arasındadır ancak bunun dışında da kulanabileceğimiz birçok koruma stratejisi bulunmaktadır. Bunlara verilebilecek bazı örnekler aşağıda sıralanmaktadır:

- Doğal ekosistemler üzerindeki baskının azaltılması,
- Bozulmuş, tahrip olmuş ekosistemlerin onarılması,
- Balıkçılık veya doğadan toplama ile ilgili faaliyetlerin kısıtlanması ve belli bir kota çerçevesinde gerçekleştirilmesi,
- Yabancı tür salınmasının önüne geçilmesi, var olan yabancı tür popülasyonunun azaltılması,
- Doğa koruma ve biyolojik çeşitlilik konusunda farkındalığın artırılması,
- Koruma ve kullanma ile ilgili politikaların takip edilmesi ve koruma odaklı düzenlemelerin politikalara yansıtılması,
- İlgili mevzuat ve kısıtların uygulanması için takip ve lobi yapılması.

Doğa koruma çalışmalarına küresel düzeyde bakıldığında, dünyanın farklı yerlerinde farklı şekillerde ele alındığı görülür. Genelde daha önceki alışkanlıklar ve tecrübelere

dayalı bu uygulamalar, pragmatik ve anlık çözümler üzerinden ilerlemektedir. Ancak bu koruma uygulamalarının bazı temel prensiplere dayanması, bilimsel verilerle ve nesnel bir değerlendirme ile kararlaştırılması önemlidir.

Korunan alan yönetiminin koruma biyolojisi ilkelerine göre gerçekleştirilmesi hala çok yaygın bir uygulama değildir. Rekreasyon, manzara güzelliği veya sosyal ve politik taleplerin öncelikli koruma yaklaşımı olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Bu çerçevede geçmişten günümüze koruma yaklaşımlarının değişimine de özetle değinmek faydalı olacaktır.

4. Geçmişten Günümüze Doğa Koruma Yaklaşımları

Doğa korumanın tarihçesi çok eski zamanlara (kimilerine göre eski Yunanlılara, Mısırlılara) dayansa da soylular için av hayvanlarının korunması, ağaçların kesilmesinin yasaklanmasının (Henry III, 1217) ötesinde daha modern bir koruma anlayışı, 1800'lerin sonunda ortaya çıkmaya başlamıştır (Adams ve Hutton, 2007; Sheail, 2014). Savaşlar ile bu hareket kesintiye uğrasa da 18. ve 19. yy'daki romantik akımın doğa koruma konusunda önemli yansımaları olmuştur (Worster, 1994). Avrupa'da Goethe, J.J. Rousseau, Lord Byron bir yandan doğaya dönüşü ve korumayı ön plana çıkarırken Alfred Russel Wallace, Charles Darwin ve Alexander von Humboldt bilimsel temelleri ortaya koymuşlardır. A.B.D.'deki hareketin öncüleri olarak da karşımıza özellikle doğal tarih konusunda ortaya koydukları eserlerle R.W. Emerson, H.D. Thoreau, John Muir gibi isimler çıkmaktadır. Bu romantik akımın sonucunda Avrupa ve Amerika'nın yanı sıra sömürge coğrafyalarında da birçok koruma alanı oluşturulmuştur. Ancak bu alanlarda Türkçe'ye yabancıllığın korunması (wilderness preservation) olarak çevirebileceğimiz, insan etkisi olmayan geniş alanların ve güzel manzaranın korunması hedeflenmiştir. Avrupa'da böyle geniş alanlar olmadığı için ormanlar ve dağların yanı sıra kuşların korunması için koruma alanları oluşturulmuştur.

Bu bölümde daha önce bahsettiğimiz koruma ve kullanma dengesi açısından A. B.D'de Gifford Pinchot ve John Muir'in isimleri etrafında şekillenen temel tartışmaya da tekrar atıfta bulunmakta fayda bulunmaktadır. Her ikisi de isimleri bugüne kadar gelen önemli doğa korumacı ve doğa sever olarak tanınmaktadır. Ancak doğa sevgileri ortak yanları olmasına rağmen herbirinin koruma yaklaşımları arasında fark bulunmaktadır. J. Muir daha çok romantik akımın temsilcisi olarak insan etkisinden uzak, yabani alanlar ve yaban hayatının kendi değeri için korunması felsefesini savunurken, G. Pinchot doğadan faydalanılmasını da ele alan bir koruma yaklaşımını savunmuştur. Pinchot, doğaya esas zarar veren uygulamaların bilimsel temellere dayanmayan kontrolsüz faydalanma olduğu yaklaşımı ile faydalanmanın kontrollü bir

şekilde yapılması ve yönetilmesini, en önemli koruma çalışmalarından biri olarak ortaya koymuştur. Aslında Pinchot'un burada bahsettiği temel kavram sürdürülebilirliktir. Temel olarak bu iki yaklaşıma da yanlış denilemez. Esas olan hangi durumda hangi yaklaşımın daha yönlendirici olması gerektiğidir. Bu açıdan bakıldığında genel bir çerçeve içerisinde John Muir felsefesinin koruma alanlarında biraz daha ön planda olması düşünülürken üretim ormanlarında ise Pinchot'un yaklaşımı daha ön plana çıkmaktadır.

Koruma çalışmaları 1960-1970'lere kadar bu yaklaşımlara dayalı olarak devam etmiştir. Ancak bu koruma yaklaşımları sistematik olmaktan uzaktır; biyolojik çeşitliliği bir koruma hedefi olarak gözetmemiştir ve birçok insan hakları sorununa da sebep olmuştur. Kuzey Amerika'da Kızılderililerin topraklarında oluşturulan koruma alanları bir yandan bu toplulukların hayatını kısıtlamış diğer yandan da topraklarının ellerinden gitmesine sebep olmuştur. Afrika'da oluşturulan geniş yaban hayatı koruma sahaları birçok kabile için sorun olmuştur. Hatta birçok Afrika ülkesinde sömürgecilikten kurtulmak için yaşanan ayaklanmalarda 'beyaz efendinin' olduğu için yaban hayvanları da öldürülmüştür. Romantik dönem doğa koruma çalışmaları bir yandan insan hakları açısından sorun oluştururken diğer yandan da rastgele bir şekilde yapıldığı için çok verimli çalışmalar olarak görülmemektedir (Guha, 1989). Bu dönemdeki koruma hedefi olarak el değmemiş alanlar, manzara güzelliği, karizmatik büyük memeli hayvanlar ve biraz da kuşlar olmuştur (Oelschlaeger, 1991).

1980'lerle birlikte daha sistematik ve bütüncül koruma yaklaşımları hız kazanmaya başlamıştır. Bu noktada Avrupa'daki tür odaklı koruma yaklaşımının yerine A.B.D'den gelen ekolojik koruma yaklaşımlarının ve Avustralya'da gelişen verimlilik odaklı (bkz. Kutu 2) koruma yaklaşımlarının altını çizmek gerekiyor. Ekolojik odaklı koruma yaklaşımları özellikle Avrupa'da daha yaygın olan tür odaklı koruma yaklaşımlarının yerini almıştır. Bu dönemde özellikle The Nature Conservancy, WWF-ABD Bilim Programı, NatureServe gibi sivil toplum kuruluşları bu yaklaşımın bilimsel temellerinin oluşması ve uygulamaya dönüştürülmesinde öncü bir rol oynamıştır. Bu açıdan özellikle Ekolojik Bölge Temelli Koruma yaklaşımı ön plana çıkmıştır. Ayrıca korunan alan planlamasında bazı ekolojik prensiplerin göz önünde bulundurulması için temel yaklaşım tanımlamıştır. Bu çerçevede bahsedilebilecek ulusal düzeydeki bir koruma planlaması çalışması da ABD'de yürütülen Boşluk Analizi programı olmuştur. Bu program kapsamında yapılan boşluk analizlerinde, mevcut koruma ağının tür ve ekosistemleri ne kadar kapsadığı ve korumadaki boşlukların neler olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu yaklaşım 2000'li yılların başında Türkiye'de de Biyolojik Çeşitlilik İzleme Birimi'nin oluşturulması sırasında ulusal bir program olarak DKMP ve OGM bünyesinde geliştirilmeye çalışılmıştır (Zeydanlı vd. 2005c).

Kutu 2. SKP Yaklaşımının Temel Özellikleri:

Yaklaşım: Koruma sistemi planlanması ulusal veya bölgesel düzeyde yapılır. SKP'nin en önemli özelliği tek tek alanlar yerine bütüncül bir yaklaşımla bütün ülkeyi ya da bir bölgeyi içeren bir değerlendirme yapması ve koruma yönetimi planının bu şekilde büyük ölçeklerde ve kapsamlı ağ olarak üretilmesini sağlamaya çalışmasıdır.

Biyolojik Çeşitliliğin Bütün Seviyeleri: SKP çalışmalarında sadece türlere ait veriler kullanılmaz, biyolojik çeşitliliğin sürdürülebilirliği açısından göz önünde bulundurulması gereken diğer unsurlar ve etkiler de (yaşambirlikleri, ekosistemler, ekolojik ve evrimsel süreçler vb.) değerlendirmeye katılır.

Biyolojik Çeşitlilik ve Sosyo-Ekonomik Eşikler: SKP çalışmalarında yalnızca biyolojik çeşitlilikle ilgili veri toplanmaz. Üst ölçekte planlama yapabilmek için biyolojik çeşitlilik dışında sosyo-ekonomik veriler (biyolojik çeşitliliğe yönelik tehditler, koruma aciliyeti ve koruma zorluğu, koruma ve kalkınmayı birlikte gerçekleştirebilme fırsatları) kullanılır. Ayrıca farklı tipteki ekosistem hizmetlerine yönelik veriler kullanılabilir.

Temsiliyet: Planlamanın gerçekleştirileceği alan/bölge içindeki biyolojik çeşitlilik unsurlarının (türler, yaşambirlikleri gibi) oluşturulan koruma sistemi içine dahil edilme oranı, o alan için temsiliyet derecesini verir. Temsiliyet, korunan alanlar ağı oluşturmak için en önemli kriterlerden biridir ve temsil edilmeyen biyolojik çeşitlilik unsurları koruma boşluğu olarak değerlendirilir. SKP yaklaşımı temsiliyet ve verimliliği birlikte ele alır. Yani mümkün olduğunca çok koruma hedefini mümkün olduğunca az sayıda alan kullanarak koruma yönetimi sistemi içine dahil etmeye çalışır.

Verimlilik: Verimliliği temelde mümkün olduğunca çok koruma unsurunu, mümkün olduğunca az sayıda alanda koruma sistemi içine almaya çalışmak olarak tanımlanır. Bu da alanların koruma unsurları açısından birbirini tekrar etmemesi, aksine tamamlaması ile sağlanır.

Katılımcılık: SKP çalışmalarında veri toplama ve bilimsel analizler kadar bu çalışmaların uygulamaya geçirilme boyutu da göz önüne alınır. Bu yüzden farklı ilgi gruplarının öncelikleri değerlendirme sürecine nesnel bir şekilde entegre edilmeye çalışılır. Optimizasyon yazılımları bunun için gerekli analiz altyapısını sunabilmektedir.

Önceliklendirme: Analizler ve paydaş toplantıları sonunda biyolojik çeşitlilik açısından önemli alanlar belirlendikten sonra, bunların korumasına yönelik çalışmaların uygulamaya konmasının takvimini oluşturmak üzere bir önceliklendirme çalışması yapılır. SKP, benzersiz ve korumanın acil olduğu alanlardan başlayarak tüm alan setinde korumanın hayata geçirilmesi için bir mekânsal karar destek aracıdır.

Uygulama: Yapılan çalışmanın akademik bir çalışma olarak kalmaması ve koruma eylemlerinin hayata geçirilmesi için, uygulama aşaması çalışmanın en başından itibaren göz önünde bulundurulur. Bu nedenle, SKP çalışmaları kapsamında, "Koruma Öncelikli Biyolojik Çeşitlilik Alanları" için genel koruma, sürdürülebilir doğal kaynak kullanımı ve sürdürülebilir kalkınma yaklaşımları tanımlanır.

Temelde Avusturalya’da geliştirilen SKP yaklaşımı aslında bütün bu ilkeleri entegre edebileceğiniz çok kriterli optimizasyon yaklaşımı ile oluşturulan bir karar destek sistemidir. Tamamlayıcılık ve verimlilik yaklaşımını temel alan bu sistemde her bir alan biyolojik çeşitliliğin temsiliyet açısından katkısı oranında ele alınıp, bütün alanlar birbirini tamamlayacak ve en yüksek temsiliyeti sağlayacak şekilde belirlenmektedir. Bu özellikleri ile SKP alan yönetimi açısından da çok güçlü bir araçtır. Çünkü her bir alanın neden korumada öncelikli alan olarak belirlendiği sayısal olarak önceliklendirilip ortaya konabilmektedir. Bu da alan yönetimi için en önemli bilgi olan **koruma hedeflerinin** belirlenmesinde nesnel bir altlık sunmaktadır. Aslında mevcut korunan alan yönetimindeki en önemli eksiklerden biri de biyolojik çeşitlilik unsurları çerçevesinde alanların koruma hedeflerinin belirlenmemiş olmasıdır.

2010’lu yıllara kadar bu tartışmalar ve geliştirilen araçlarla koruma planlamasının daha nesnel, çok kriterli ve en önemlisi de biyolojik çeşitlilik temelli yapılması için önemli mesafeler katedildi. Yakın dönemde de doğa koruma camiasındaki önemli tartışma alanlarından biri doğal sermaye, ekosistem hizmetleri ve doğa temelli çözümler etrafında şekillenmiştir. Bu kavramların ortak noktası doğanın sağladığı ürün, fayda ve hizmetler olmuştur. Yani “biyolojik çeşitliliği korumak önemlidir ama onların sağladığı faydaları korumak daha da önemlidir” dönemine geçiş yapılmıştır. Aslında bu yaklaşımla biyolojik çeşitliliğin önemine dikkat çekerek politikacılar, karar vericiler ve kamuoyunun koruma çalışmalarını desteklemesi amacı güdülmektedir. Artık korunan alan planlamasında biyolojik çeşitlilik unsurları kadar ekosistem hizmetleri de bir koruma hedefi olarak ortaya konmaktadır (Millennium Ecosystem Assessment 2005).

5. Doğa Koruma Aracı Olarak Korunan Alanlar

Küresel düzeyde biyolojik çeşitliliğin ve doğal kaynakların korunması amacıyla farklı araçlar kullanılmaktadır. Her ne kadar yerinde doğa koruma çalışmaları korunan alanlar ile sınırlı değilse de doğa koruma deyince ilk akla gelen tanım “korunan alan”dır. Yerinde (*in-situ*) koruma aracı olan korunan alanlar, en temel doğa koruma araçlarından biridir. Özellikle koruma amacıyla yönetilmek üzere biyolojik çeşitlilik açısından hassas, nadir ve tehdit altındaki alanlar ve türler seçilip bunlara çeşitli statüler verilmektedir. Bu alanlar, yönetim yaklaşımlarına, büyüklüklerine, söz konusu alanların barındırdığı türlere bağlı olarak kaynakların korunması ve yönetilmesi de dâhil olmak üzere, her açıdan farklılık gösterebilir.

Tüm dünyada ortak bir doğa koruma dili oluşturma çabası içinde olan Uluslararası Doğayı Koruma Birliği’nin (IUCN) korunan alan tanımı (Dudley, 2008) şöyledir: “Korunan alan; doğanın ve ilişkili ekosistem hizmetleri ve kültürel değerlerin uzun vadeli korunması amacıyla coğrafi sınırları açıkça tanımlanmış, genel kabul görmüş,

tahsis edilmiş, yasal veya diğer etkili yöntemlerle yönetilen alandır.” (detaylar için bkz. Kutu 3).

Korunan alanların önemi Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (CBD) ile de onaylanmıştır. Zira Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesinin 8. maddesine göre sözleşmeyi imzalayan taraflar “korunan alan sistemlerinin geliştirilmesine” çağırılmaktadır.

Kutu 3: IUCN oluşturma amaçlarından, planlamasına ve yönetimine kadar korunan alanlarla ilgili süreçler için hedefleri şu şekilde sıralamıştır (Dudley, 2008):

- Biyolojik çeşitliliğin bileşenlerinin, yapısının, fonksiyonunun ve evrimsel potansiyelinin korunması,
- Bölgesel koruma hedeflerine katkı vermesi (mutlak koruma alanları, tampon bölgeler, koridorlar, göçmen kuşlar için konak noktaları, vb.),
- Türlerin ve ekosistemlerinin uzun dönemli devamlılığının sağlanması için peyzaj düzeyinde entegre bir yaklaşımla planlanması ve yönetilmesi,
- Belirlenen koruma hedeflerinin uzun dönemli devamlılığını sağlamak ve bütünlüğünü korumak için yeterli büyüklükte olması veya sonunda bu hedefe ulaşmak için alanın büyüme kapasitesine sahip olması,
- Alanın korunan alan ilan edilme sebebi olan değerlerin devamlılığının sağlanması,
- Yönetim planına göre yönetiliyor olması ve uyumlu yönetimi destekleyen izleme ve değerlendirme programına sahip olması,
- Şeffaf, katılımcı ve eşitlikçi bir yönetim sistemine sahip olması.

Bu hedeflerle oluşturulan korunan alanların dünyadaki yaklaşık 150 yıllık gelişim sürecini, üç ana dönemde ele almak mümkündür (Zeydanlı ve Lise, 2020):

1. Klasik Dönem (1800’li yılların ortasından 1960’lı yılların sonuna kadar): Devlet kurumları tarafından yalnızca kontrollü avcılıkla sınırlı olmayan önlemlerin alındığı, insan faaliyetlerinin kısıtlandığı alan yönetimi şeklinde gerçekleştirilmiştir.
2. Modern Dönem (1970’li yıllardan – 2010’lu yıllara kadar): Bu dönemde korunan alanlarda yönetim etkinliği, korunan alanlar ağları oluşturma, yönetim ve sürdürülebilir finans önemli konular haline gelmiştir. Bu dönemde korunan alanlar içinde ve çevresinde yaşayan yöre halkının yönetişime dahil edilmesi süreci başlamıştır.
3. Yeni Dönem (2010 sonrası): Son yıllarda biyolojik çeşitliliğin korunması ve doğa koruma yaklaşımının ilgili tüm sektörlerce içselleştirilmesi ile ilgili adımlar atılmaya başlanmıştır. Bu süreçte sektörler arası işbirliklerinin kurulması, doğa korumanın her bir sektörün uygulamalarına entegrasyon sürecinin başlaması, iklim değişikliğinin etkilerinin ve ekosistem hizmetlerinin öneminin anlaşılması, uygulamaların iklim değişikliği etkilerine yönelik öngörülere göre uyarlanması, ekosistem onarım çalışmalarına öncelik verilmesi, korunan alanların etkin yönetimi için yenilikçi finans mekanizmalarının bulunması, etkin yönetim ve alan yönetiminde yetki devri konuları öne çıkmıştır.

Koruma yönetimi, hiç dokunmadan gerçekleştirilecek mutlak koruma, faydalananak koruma ve korumanın sürdürülebilir kalkınmada kullanımına kadar çok geniş bir yelpazede değerlendirilebilir. Bu farklı koruma yönetimi uygulamaları dünyanın farklı yerlerine dağılmış korunan alanlarda görülebilir. Dünyadaki korunan alanlar, yönetim amaçları, büyüklükleri, korudukları alanlar ve kaynakların özellikleri ile sorumlu yönetim mekanizması da dahil olmak üzere hemen hemen her açıdan farklılık göstermektedir (Phillips, 2002). Farklı ekolojik istekler, tehditler ve insan kullanımından dolayı tüm dünyada farklı korunan alan tipleri belirlenmiştir. Ülkeler kendi mevzuatlarıyla bunları tanımlamıştır. Ulusal tanımların dünyanın farklı yerlerindeki koruma statüleri ile karşılaştırılması ve uzmanların birbirleriyle görüş alışverişinde bulunması için IUCN, korunan alanları yönetim amaçlarına göre altı kategoride sınıflandırmaktadır (Çizelge 1).

Çizelge 1. Korunan alan kategorileri ve tanımları (Dudley, 2008)

Korunan Alan Kategorisi	Tanımı
Kategori Ia: Mutlak koruma alanı	Biyolojik çeşitliliğin ve çoğu zaman jeolojik/jeomorfolojik niteliklerin korunmasını güvence altına almak üzere oluşturulmuştur. İnsan ziyaretleri, kullanımı ve etkileri korunması gereken değerlerin muhafazasını sağlamak amacıyla sıkı biçimde kontrol edilir ve sınırlandırılır. Bu tip korunan alanlar, bilimsel araştırmalar ve izleme faaliyetleri için vazgeçilmez referans (karşılaştırma) alanları olarak da işlev görebilir.
Kategori Ib: Yabanıl yaşam alanı	Genellikle geniş, müdahale edilmemiş ya da çok az müdahale edilmiş, doğal karakterini ve varlığını muhafaza eden, sürekli ya da önemli bir insan yerleşimi olmayan, koruma altına alınmış ve doğal koşullarını sürdürebilecek biçimde yönetilen alanlardır.
Kategori II: Milli park	Geniş ölçekli ekolojik süreçleri korumanın yanı sıra, alana özgü türlerin ve ekosistem özelliklerinin bütünlüğünün muhafaza edilmesi için koruma altına alınan, aynı zamanda, çevresel ve kültürel olarak uyumlu, manevî, bilimsel, eğitsel, rekreasyonel bir temel teşkil eden ve gezme olanakları sunan, doğal veya doğala yakın büyük alanlardır.
Kategori III: Tabiat anıtı	Belirli bir doğal anıtın, jeolojik özelliğinin veya hatta kadim bir orman benzeri yaşayan bir unsurun korunmasını sağlamak üzere tahsis edilen alanlardır. Bu alanlar genellikle oldukça küçüktür ve çoğunlukla sık ziyaret edilen yerlerdir.
Kategori IV: Habitat/tür yönetim alanı	Belirli türleri veya habitatları korumayı amaçlamakta olup, yönetimleri de bu önceliği yansıtır. Kategori IV korunan alanların birçoğu, belirli türlerin kendine özgü gereksinimlerinin ele alınabilmesi veya habitatların devamlılığının sağlanabilmesi için düzenli ve aktif müdahalelere gerek duymakla birlikte, bu durum, bu kategori için bir gereklilik değildir.

Kategori V: Korunan peyzaj (kara/deniz)	İnsanlar ve doğa arasındaki etkileşimin, zaman içerisinde, belirgin bir ekolojik, biyolojik, kültürel ve görsel değere sahip, farklı özellikte bir alan oluşturduğu ve söz konusu etkileşimin bütünlüğünün güvence altına alınmasının, söz konusu alan ve bu alanla bağlantılı doğanın ve diğer değerlerin, korunması ve devamlılığının sağlanması açısından hayati olduğu alanlardır.
Kategori VI: Doğal kaynakların sürdürülebilir kullanıldığı korunan alan	Bağlantılı kültürel değerleri ve geleneksel doğal kaynak yönetimi sistemleri ile, ekosistemlerin ve habitatların muhafaza edildiği alanlardır. Bu tip korunan alanlar genellikle kapladıkları alanın büyük bir bölümü doğal halde bulunan geniş alanlar olup, belirli bir bölümünün sürdürülebilir doğal kaynak yönetimi kapsamında yer aldığı ve doğal kaynakların korunmasına uygun küçük ölçekli ve endüstriyel olmayan kullanımının mevcut olduğu ve bunun, alanın başlıca amaçlarından biri olarak görüldüğü alanlardır.

Koruma yönetimi yaklaşımı, korunan alan kategorisine dayalı olarak önemli ölçüde farklılıklar göstermektedir. Bu nedenle IUCN, yönetim amaçlarına göre korunan alanları altı başlık altında tanımlayan bir kategori sistemi oluşturmuştur (Çizelge 2). Bu kategoriler birer yönetim statüsü olmayıp, farklı koruma statülerinin birbirleriyle çakışmaması ve birbirlerini tamamlayacak özellikte olması için yönetim içerikleri açısından değerlendirmede kullanılabilir bir rehberdir.

Çizelge 2. Koruma alan kategorilerinin yönetim amaçları (IUCN Dünya Korunan Alanlar Çalışma Grubu, 1994)

Yönetim Amaçları	Ia	Ib	II	III	IV	V	VI
Bilimsel araştırma	1	3	2	2	2	2	3
Yabanıl alanları koruma	2	1	2	3	3	-	2
Tür ve genetik çeşitliliği koruma	1	2	1	1	1	2	1
Çevresel hizmetlerin devamlılığını sağlama	2	1	1	-	1	2	1
Spesifik doğal/kültürel özelliklerin korunması	-	-	2	1	3	1	3
Turizm ve rekreasyon	-	2	1	1	3	1	3
Eğitim	-	-	2	2	2	2	3
Doğal ekosistemlerdeki kaynakların sürdürülebilir kullanımı	-	3	3	-	2	2	1
Kültürel/geleneksel değerlerin devamlılığının sağlanması, korunması	-	-	-	-	-	1	2

1: Öncelikli amaç, 2: İkincil amaç, 3: Potansiyel kabul edilebilir amaç, -: Geçerli değil

Korunan alanların; öncelikle biyolojik çeşitliliğin korunması olmak üzere önemli/hassas ekosistemlerin, su havzalarının ve toprakların korunması gibi pek çok amaçları

bulunmaktadır. Yine pek çok korunan alan, bu alanlar içinde yaşayan ve yaşamını korunan alanın kaynak değerlerini kullanarak sürdüren yöre halkı için önemlidir. Korunan alanlarda yaşayan yöre halkı bu alanlardaki peyzajı şekillendirdiği ve etkilediği gibi kendisi de yaşadığı coğrafyadan yüzyıllar içinde etkilenmiştir. Böylece korunan alanlarda kültürel zenginlikler oluşmuştur. Yine korunan alanlar, araştırma ve eğitsel çalışmalar için potansiyel alanlardır. Turizm uygulamaları başta olmak üzere sürdürülebilir kalkınma konusunda yerel, bölgesel ve ulusal ekonomiyi desteklemektedir.

Türkiye’de korunan alanların etkin bir doğa koruma aracı olarak kullanılabilmesi için birkaç kritik noktanın altını çizmekte fayda var:

- Korunan alanlar biyolojik çeşitlilik krizi ile mücadelede en etkin araçlardan biridir ve diğer bütün alan kullanım ve faydalanmalar bu amaçla çelişmeyecek şekilde düzenlenmelidir,
- Korunan alanların belirlenmesinde biyolojik çeşitlilik değeri temel alınmalıdır,
- Korunan alan planlama ve yönetiminde ilan sebebi olan biyolojik çeşitlilik unsurlarının korunması birinci öncelik olmalıdır,
- Korunan alanlar tek tek değil, ulusal düzeyde bir ağ olarak ele alınmalı, bu ağın amacı da biyolojik çeşitliliğin (gen, tür, ekosistem seviyelerinde) ulusal düzeyde etkin bir şekilde korunmasının ve yönetilebilmesinin sağlanması olmalıdır.

6. Korunan Alanlar Ağı

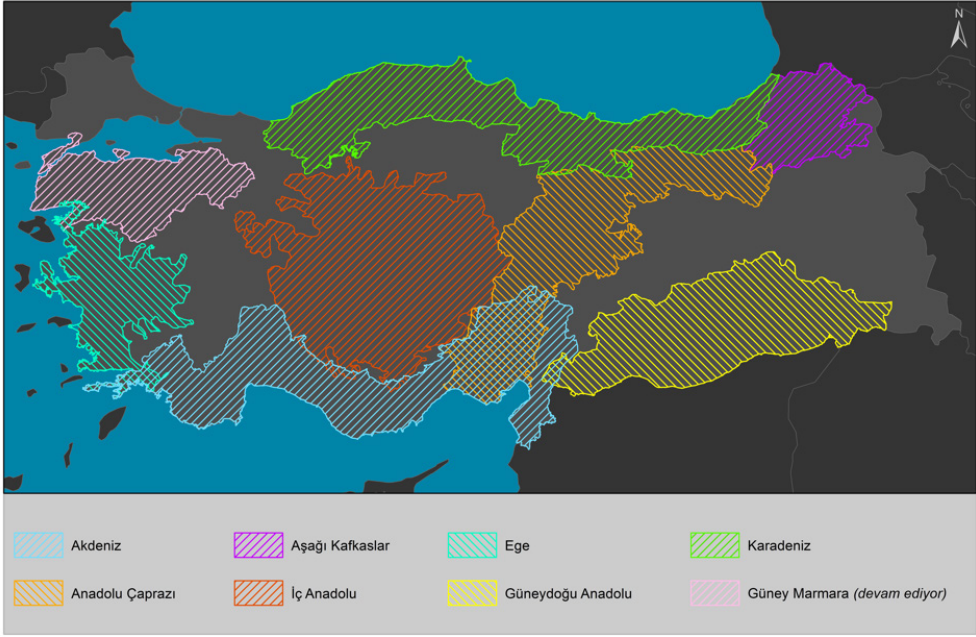
Korunan alanlar bir ülkenin veya bölgenin biyolojik çeşitliliğini korumak için kullanılan en önemli araçlardan biridir. Ancak bu fonksiyonu tam olarak yapabilmesi için bu alanların belirlenmesinde bütüncül yaklaşımlara ihtiyaç vardır. Ülkemizde her ne kadar biyolojik çeşitlilik önceliklendirmesi için birçok bölgesel ve ulusal çalışma olmasına rağmen korunan alanlar hala biyolojik çeşitlilik önceliklerine göre sistematik bir şekilde seçilmemektedir. Aslında seçim aşamasında başlayan bu sorun, uygulama aşamasında da karşımıza çıkmaktadır. Bu alanlar veriye dayalı bir şekilde seçilmediği için her bir koruma alanının ülke biyolojik çeşitliliğini temsiliyeti ve buna dayalı koruma öncelikleri de net bir şekilde ortaya konamamaktadır. Bunun sonucunda da alanın yönetim planı hazırlanırken koruma hedeflerinin doğru bir şekilde ortaya konması da mümkün olmamaktadır. İlk düğmesi yanlış iliklenmiş bir gömlek gibi planın geri kalanında da doğru bir koruma yönetimi ve uygulama tanımlaması mümkün olmamaktadır.

Ulusal veya bölgesel korunan alanlar ağı oluşturmak bir bölgede biyolojik çeşitliliğin, doğal ve kültürel kaynakların korunmasında en önemli araçlardan biridir. Korunan alanlar bir ağ olarak birbirini tamamlayacak şekilde belirlenmelidir.

Dünyada korunan alanların ulusal korunan alan sistemi içindeki temsiliyet durumunun belirlenmesi, boşluk analizinin yapılması, koruma öncelikleri ve hedeflerinin tanımlanması, koruma kategorisinin seçimi ve ilânına kadarki süreçler için farklı alan önceliklendirme yaklaşımları vardır. Türkiye’de de sivil toplum kuruluşları başta olmak üzere koruma açısından önemli alanlarının belirlenmesi için çeşitli çalışmalar yapılmıştır: Önemli Kuş Alanları (Eken vd. 2006), Önemli Bitki Alanları (Özhatay vd. 2003), Önemli Doğa Alanları (Eken vd. 2006), Öncelikli Kelebek Alanları (Karaçetin vd. 2011), Sistematik Koruma Planlaması (Doğa Koruma Merkezi, *yayımlanmamış*; Turak vd. 2011; Zeydanlı vd. 2005c).

Korunan alanlar için aday alanların belirlenmesi ve kategorize edilmesinde, küresel düzeyde kabul gören ve geniş bir uygulama alanı bulan ve ülkemizde bölgeler ölçeğinde uygulanan SKP, bu yaklaşımlar içinde öne çıkanlardan biridir. Bu yaklaşım kısaca, koruma hedefleri net bir şekilde tanımlanmış, biyolojik çeşitliliğin bütününe kalıcı (uzun vadeli) bir şekilde temsil edildiği ve sadece korunan alanlarla sınırlı olmayan bir koruma yönetimi (sistemi) oluşturulması süreci olarak tanımlanabilir. Biyolojik ve sosyoekonomik veriler bir arada kullanılarak bölgesel ve/veya ulusal ölçeklerde bir koruma sistemi planlanır. SKP yaklaşımı farklı tür gruplarını, ekolojik kriterleri, sosyo-ekonomik eşikleri, iklim değişikliği gibi farklı bilgi kümelerini kapsayan ve katılımcı bir yaklaşımla çok kriterli analizlere dayanan objektif bir yaklaşımdır (Zeydanlı vd., 2020).

Önceden belirlenmiş kriterler yerine birlikte geliştirilmiş kriterlerle yapılan analizler alanlar arasında ihtiyaca dayalı bir önceliklendirme yapılmasına da olanak sağlamaktadır. Belirlenen alanların sadece koruma alanı olarak ele alınmaması, sürdürülebilir kullanım ve koruma-kullanma dengesi için de objektif bir değerlendirme temeli sağlamaktadır. Ülkemizde son 20 yıldır farklı bölgelerde üst ölçekli planlama yaklaşımıyla SKP projeleri gerçekleştirilmiştir (Şekil 3).

Şekil 3. Türkiye’de Sistematik Koruma Planlama çalışması yapılan alanlar

7. Korunan Alan Dışı Araçlar

7.1. Diğer Etkili Alan Bazlı Koruma Önlemleri

2018 yılında gerçekleştirilen Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesinin 14. Taraflar Konferansı sonucunda, bir yasal koruma statüsü altında bulunan alanlar dışında kalan alanlarda da koruma perspektifi gözetilerek yapılacak planlama ve uygulamalara konu olacak alanlar, Diğer Etkili Alan Bazlı Koruma Önlemleri (Other Effective Area-based Conservation Measures; OECM) adı altında toplandı ve konferans sonunda bu alanlar şu şekilde tanımlandı:

“OECM’ler, yasal statülü korunan alanlar dışında kalan alanlar olup, biyolojik çeşitlilik ve ekosistem fonksiyon ve hizmetlerinin yanı sıra, kültürel, manevi, sosyo-ekonomik ve diğer yerel değerlerin de uzun vadeli, sürdürülebilir ve yerinde korunmasına yönelik bir yönetim ve işletme altında bulunan alanlardır.”² Bu tanım üç ana durumu kapsamaktadır:

1. Birincil koruma: IUCN’nin korunan alan tanımına uyan ancak yönetim otoritesinin alanın korunan alan olarak rapor edilmesini istemediği alanlar.

² <https://biodiversity.europa.eu/europes-biodiversity/protected-areas/other-effective-area-based-conservation-measures>

2. İkincil koruma: Biyolojik çeşitlilik sonuçlarının yalnızca ikincil yönetim hedefi olduğu bir alanın aktif olarak korunması (örneğin bazı koruma koridorları).
3. Yardımcı koruma: Biyolojik çeşitliliğin korunmasına yönelik bir hedefin olmadığı, ancak alandaki idare şeklinin bir yan ürünü olarak yerinde korumanın sağlandığı alanlar (askeri alanlar, içme suyu koruma bölgeleri vb.).

Yukarıdaki kategoriler kesin olmamakla birlikte, OECM'ler yalnızca önemli biyolojik çeşitliliğin olduğu ve CBD kriterlerini karşılayan alanlar için tanımlanabilir. Örneğin, temiz içme suyu sağlamak için ayrılan bir alan 'yardımcı koruma' olarak, ya da eğer yönetim stratejisi kapsamında bazı koruma amaçları içeriyorsa 'ikincil koruma' olarak OECM altına girebilir. Ancak suyun korunması biyolojik çeşitlilik açısından çok az fayda sağlıyorsa muhtemelen ikisi de olmayabilir ve OECM altında yer verilmez. OECM alanlarının tanımlanmasında alanın önemli olduğu düşünülen biyolojik çeşitlilik unsurlarına (nadir, tehdit altındaki veya nesli tükenmekte olan türlerin varlığı, kritik ekosistemler, kritik ekosistem hizmetleri, ekolojik koridorlar gibi) sahip olması gerekir.

Statülü korunan alanlardan farklı olarak, OECM alanları bu alandaki mevcut yönetime dayandıkları için 'belirlenmek' yerine 'tanınırlar' çünkü bu alanlar, halihazırda biyolojik çeşitliliğin etkili bir şekilde korunmasını sağlayan mevcut yönetim sistemlerini içerirler. Bunun yanı sıra, OECM tanımını tam karşılamayan alanlar "potansiyel OECM alanları" olarak tanınabilir ve tam OECM statüsüne ulaşmak için bazı yönetim değişikliklerinin hayata geçirilmesi gerekebilir.

OECM'ler, Türkiye'de uzmanlar tarafından konuşulan bir kavram olmasına rağmen korunan alan sisteminin temsiliyet, yönetim etkinliği ve koruma başarısı açısından istenilen düzeye gelmediği düşüncesi ile henüz bu konu çerçevesinde girişimlerde bulunulma noktasına gelinmemiştir. Ancak dünya genelinde 30x30 hedefine ulaşılması için konuşulan öncelikli konulardan biri olduğunu da belirtmek gerekir (Mukpo 2021, Dudley 2023, Robinson vd. 2024).

7.2. Kaynak Yönetimine Doğa Korumanın Entegrasyonu

Doğa koruma, geleneksel olarak statülü korunan alanlar (milli park, yaban hayatı koruma sahaları gibi) üzerinden kurgulana gelirken, günümüzde insanın hem doğal kaynaklara artan oranda ihtiyacı hem de bunlara ulaşımını sağlayan araçların gelişimi nedeniyle korunan alanlar dışında kalan alanlarda da ciddi önlemler alınması ve etkilerinin izlenmesi ihtiyacı doğmuştur. Sürdürülebilirlik kavramı uzunca bir süredir kabul görüp uygulamaya geçirilmiştir (Örnek 1972 Stockholm Konferansı). Ancak tek başına 'sürdürülebilirlik' kaynakların devamlılığına odaklanan bir kavram olup, bu

kaynakları sağlayan ve barındıran ekosistemlerdeki biyolojik çeşitliliğin korunmasını tam anlamıyla kapsamamaktadır. Dolayısıyla, sürdürülebilir doğal kaynak yönetimine doğa korumanın entegre edilmesine yönelik de yaklaşımlar geliştirilmekte ve hayata geçirilmektedir. Literatürde üretim peyzajları (Fischer vd. 2006, Wilson vd. 2010) olarak geçen bu alanlara odun üretimi, bitkisel üretim ve hayvancılık yapılan alanları dahil edebiliriz (Doherty, 2018; Scroth, 2007; Gu ve Subramanian, 2014). Doğa dostu tarımsal uygulamaların yapıldığı, günümüzde yaygın kullanım şekliyle doğa temelli çözümleri hayat geçiren ve girdi kullanımını azaltan bitkisel üretim alanlarını sürdürülebilir kaynak kullanımı şeklinde değerlendirebiliriz. Özellikle organik tarımın desteklendiği ve hayata geçirildiği havzaları bu başlık altında değerlendirebiliriz. Bu çerçeveden baktığımızda bu uygulamaların belli bir düzen ve süreklilik içerisinde hayata geçirildiği alanları OECD başlığı altında, “İkincil Koruma veya Yardımcı Koruma” alanları olarak değerlendirebiliriz. Önemli biyolojik çeşitlilik unsurları bulunuyor ve kullanma ile beraber koruma tedbirleri de hayata geçiriliyorsa bu tip alanlar IUCN korunan alan yönetim kategorileri altındaki 6. Kategori’ye de dahil edilebilir. Türkiye’de bu tip bir uygulama için henüz yasal bir statü olmadığı söylenebilir. Ancak bazı Özel Çevre Koruma Bölgeleri bu başlık altında ele alınabilir.

Bu yaklaşımda, doğal kaynakların (su, toprak, mineraller, ormanlar vb.) sürdürülebilir kullanımı sağlanırken, aynı zamanda ekosistemlerin ve biyolojik çeşitliliğin korunması da desteklenmektedir. Bu kapsamda bugüne kadar ortaya konulan bazı yaklaşımlar olarak şunlar sıralanabilir:

Ekosistem Temelli Yönetim: Doğal kaynakların yönetiminde ekosistemlerin işleyişini ve biyolojik çeşitliliği ön planda tutan yaklaşımlar benimsenir. Bu, habitatların korunmasını ve ekosistem hizmetlerinin sürdürülebilirliğini sağlar.

Yöre Halkının Katılımı: Doğal kaynakların yönetiminde yöre halkının bilgi ve deneyimlerinden yararlanır. Bu hem doğa korumanın etkinliğini artırır hem de yerel halkın geçim kaynaklarını sürdürülebilir kılar.

Çevresel veya Ekolojik Etki Değerlendirmesi: Yeni projelerin ve faaliyetlerin çevresel etkileri değerlendirilir ve doğaya zarar vermeyecek şekilde planlamalar yapılır.

Eğitim ve Farkındalık: Doğa koruma ve sürdürülebilir doğal kaynak kullanımı konusunda toplumun farkındalığının artırılması ve bazı teknik konularda bilgilendirilmesi o alandaki koruma faaliyetlerini güçlendirecektir.

7.3. OGM'nin Biyolojik Çeşitlilik Entegrasyon Çalışmaları

Yukarıda açıklanan OECD kavramına Türkiye’den verilebilecek örneklerden birisi OGM tarafından biyolojik çeşitliliğin orman planlaması ve ormancılık uygula-

maların entegrasyonuna yönelik çalışmalardır. Bu çalışmalar, 2000 yılından bu yana OGM'nin ekosistem tabanlı fonksiyonel orman yönetim planlaması yaklaşımını benimsemesi ile başlamıştır. Bu yaklaşıma göre, ormanların sahip oldukları ekonomik ve sosyolojik fonksiyonların alan bazında belirlenmesi, planlanması ve uygun şekilde yönetilmesi hedeflenmektedir. 2010 yılından itibaren Doğa Koruma Merkezi (DKM) ve OGM'nin işbirliği ile yürütülen ve birçok uzmanın katkısı ile ekolojik fonksiyona sahip orman alanları ve özellikle de doğa koruma fonksiyonuna ayrılacak orman alanlarının belirlenmesi, planlanması ve yönetimine yönelik özgün bir araç olan Biyolojik Çeşitliliğin Ormancılığa Entegrasyonu'na yönelik planlama ve uygulama rehberleri üretilmiştir (Özüt vd. 2019; Zeydanlı ve Özüt, 2019).

Entegrasyon çalışmaları, sürdürülebilirliği baz alan bir odun üretimine yönelik olarak planlanan ve işletilen ormanlarda, doğa koruma açısından öne çıkan canlı türlerinin³ popülasyonları, orman ekosistemine özgü ekolojik süreçler ve diğer biyolojik çeşitlilik unsurlarının da⁴ envanterlerinin uzmanları tarafından yapılmasını sağlar. Ardından, bu alanlara özgü uygulama reçetelerine orman planlarında yer verilerek, biyolojik çeşitliliğin entegrasyonu ile ilgili çalışma tamamlanır.

OGM'nin kurumsal sistemine entegre olmuş olduğu için bu oldukça önemli bir kazanımdır. Ancak bu reçetelerin uygulanması için gerekli donanım ve bilgi eksikliği, diğer ormanlık faaliyetlerinin ön plana çıkması sonucunda uygulamada eksiklikler yaşanması gibi sorunlara da değinmek yerinde olacaktır. Özellikle ormanların parçalanılığının artması, doğal yaşlı ormanların azalması gibi sorunlar süregelmektedir. Son yıllarda OGM biyolojik çeşitlilik entegrasyonunun yaygınlaşması için çeşitli çalışmalar yapmaktadır ancak bu çalışmaların biyolojik çeşitliliğin korunmasına katkısını ortaya koymak için sistematik izleme çalışmalarının eksikliği hissedilmektedir.

7.4. Doğa Temelli Çözümler

Doğa temelli çözümler (Nature-based Solutions - NbS), doğal ekosistemleri ve süreçleri koruyarak, yöneterek ve sürdürülebilir şekilde kullanarak toplumsal sorunlara çözüm üretmeyi hedefleyen yaklaşımlardır (Cohen-Shacham vd. 2019). Bu çözümler, biyolojik çeşitliliği ve ekosistem hizmetlerini korumayı ve artırmayı amaçlarken, aynı zamanda topluma ekonomik, sosyal ve çevresel faydalar sağlar. Doğa temelli çözüm-

³ Koruma öncelikli olarak belirlenen büyük ve küçük memeli, kuş, sürüngen, çiftyaşar, kelebek ve bitki türleri.

⁴ Doğal yaşlı ormanlar, yüksek ağaç çeşitliliğine sahip alanlar, sıra dışı ağaç kompozisyonuna sahip alanlar, bütüncül orman blokları ve orman koridorları, ağaç türlerinin marjinal popülasyonları, özel mikro iklimlere sahip alanlar, kalıntı orman ekosistemleri, sucul habitatlar ve orman içi turbalıklar.

ler (DTÇ), iklim değişikliğiyle mücadelede ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada önemli bir rol oynamaktadır. Bu yaklaşımlar, hem çevresel sorunları çözme potansiyeline sahip hem de topluma geniş çaplı faydalar sağlayan etkili ve yenilikçi stratejilerdir. Özellikle Dünya Doğayı Koruma Birliği (IUCN) ve Avrupa Birliği DTÇ'yi hem biyolojik çeşitlilik krizi hem de iklim krizi ile mücadelede önemli bir araç olarak görmektedir (Seddon vd. 2021; Davies vd. 2021). AB, DTÇ'nin etkin kullanımı için hem politik hem de teknik düzeyde birçok çalışma hayata geçirmiştir (EC, 2013; EC, 2015; Faivre vd. 2017).

Doğa temelli çözümler, şu ana başlıklar altında toplanabilir:

1. Ekosistem Onarımı: Bozulmuş ekosistemlerin eski haline getirilmesi ve işlevselliğinin yeniden kazandırılmasıdır. Bu, ormanların yeniden ağaçlandırılması, sulak alanların rehabilitasyonu veya deniz ekosistemlerinin restorasyonunu içerebilir.

2. Yeşil Altyapı: Şehirlerde ve kentsel alanlarda doğal unsurların entegrasyonunu içerir. Örneğin, yeşil çatıların inşası, yağmur bahçeleri, kentsel ormanlar ve yeşil koridorlar gibi uygulamalar bu kategoride yer alır.

3. Doğa Dostu Tarım: Tarımsal üretimin ekosistemlere zarar vermeden sürdürülebilir bir şekilde yapılmasıdır. Organik tarım, agroforestry (tarımsal ormancılık) ve çeşitli bitki türlerinin birlikte ekildiği polikültür tarımı gibi yöntemler bu kapsamda değerlendirilebilir.

4. Su Yönetimi: Su kaynaklarının korunması ve sürdürülebilir kullanımı için doğal süreçlerin kullanılmasıdır. Sulak alanların korunması, doğal taşkın kontrolü ve su hasadı gibi yöntemler buna örnek olarak verilebilir.

5. İklim Değişikliği ile Mücadele ve Uyum: İklim değişikliğinin etkilerini hafifletmek ve bu etkilere karşı uyum sağlamak için doğal ekosistemlerin kullanılmasıdır. Karbon yutakları olarak ormanların ve denizel ekosistemlerin kullanımı, kıyı bölgelerinde doğal koruma bariyerleri oluşturulması gibi uygulamalar bu kategoride yer alır.

Doğa temelli çözümlerin belli başlı avantajları arasında, biyolojik çeşitliliğinin korunması, ekosistem hizmetlerinin geliştirilmesi, uzun vadeli, en az maliyetli çözümler sunması, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı, yöre halkının katılımını teşvik etmesi sayılabilir. Kaynak kullanımına biyolojik çeşitliliğin entegrasyonunun açıklandığı bölümde de ifade edildiği gibi DTÇ sürdürülebilir kalkınma için kullanılabilecek en güçlü araçlardan biridir.

7.5. Kentsel Korunan Alanlar İçin Statülerin Zamanı Geldi

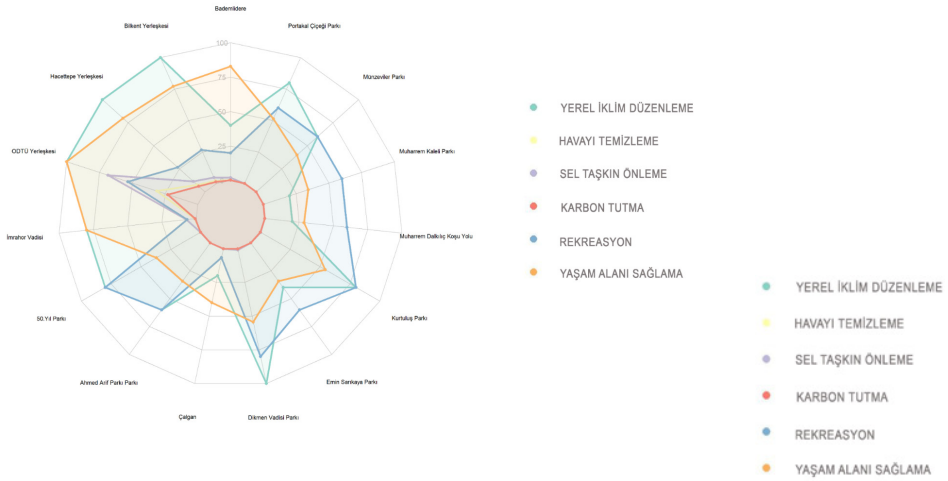
Kırdan kentlere göç ve kent nüfuslarının artması ile birlikte kent ekolojisi kavramı da koruma camiasında daha yoğun bir şekilde tartışılmaya başlanmıştır. Birleşmiş Milletler'e göre 1950'lerde dünya nüfusunun %30'u şehirlerde yaşarken, 2007'de bu rakam %50'ye çıkmıştır (United Nations Population Division 2011). 2030 yılında bu oranın %60 ve 2050 yılında da %67 olacağı tahmin edilmektedir. Artan nüfus ile birlikte kentler de genişlemekte, doğal alanların yok olmasına sebep olmaktadır.

2000'li yıllarla birlikte kent ekolojisi kapsamında kent ekosistemine uyum sağlayıp insanla yaşamayı başarabilen saksagan, kumru, kedi, köpek gibi türlerin yarattığı sorunlar konuşulurken diğer yandan da kent doğasının korunması ve kentlilerin rekreasyon ihtiyaçları için yeşil alan oluşturulması konusu yoğun bir şekilde gündeme gelmiştir (Niemelä, 1999; McKinney, 2008; Forman, 2014).

Kentlerin doğası ile ilgili ilk çalışmalar kent ekolojisi kavramı (Niemelä, 1999; Piccett vd. 2001, Kareiva vd. 2007) çerçevesinde olmuştur. Bu sürecin temelini rekreasyon ihtiyacı için oluşturulan yeşil alanlardaki biyolojik çeşitliliğin nasıl daha yüksek tutulabileceği ve daha geniş peyzaj içerisinde bu alanların birbiriyle ilişkisinin nasıl kurulacağı oluşturmuştur.

Ekosistem hizmetleri kavramının doğa koruma, sürdürülebilir doğal kaynak yönetimi ve sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde daha etkin bir şekilde ele alınması ile birlikte kentsel yeşil alanlar da bu açıdan değerlendirilmeye başlanmıştır.

Bu süreçte yeşil alanların rekreasyon dışında sağladıkları fonksiyonların kent için önemi daha iyi anlaşılmış ve bir planlama unsuru olarak ele alınması için girişimlerde bulunulmuştur (Çağlayan vd. 2020; Hermoso vd. 2020). Bu noktada yeşil altyapı kavramı çerçevesinde yeşil alanların kentlerde üstlendiği fonksiyonların daha etkin ve bütüncül bir şekilde yönetilmesi için çalışmalar hız kazandı. "Yeşil Altyapı" ve "Doğa Temelli Çözümler" kavramları aslında aynı amaçla ortaya çıkmış ve benzer kavramlardır. Yeşil altyapı kavramı çerçevesinde bir kent ve çeperindeki yeşil alanlar, parklar ve doğal ekosistemler kentin ihtiyacı olan ekosistem hizmetlerini sağlamak için bütüncül bir şekilde bir ağ olarak planlanır ve yönetilir. Ekosistem hizmetleri, DTÇ ve yeşil altyapı kavramları aslında parkların ve doğal alanların bir kent için ne kadar önemli olduğunu ve bu alanların bu çerçevede ele alınıp yönetilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Şekil 4'te bu kapsamda DKM ile Çankaya Belediyesi ortaklığında yürütülen bir projeden örnek sunulmaktadır.

Şekil 4. Çankaya'daki yeşil alanların sağladığı ekosistem hizmetlerinin değerlendirilmesi (Çağlayan vd. 2020)

Bu gelişmelere rağmen, politikacılar ve karar vericiler hala parklar ve doğal alanları yapılaşmaya konu edilecek boş alanlar olarak görmektedir. Bu alanlar imara açıldığında kaybedilen sadece yeşil alan değil aynı zamanda bu alanın sağladığı ve kentin sürdürülebilirliği için kritik öneme sahip fonksiyonlar da ortadan kalkmış oluyor. Bu yüzden kentsel yeşil alanların korunması için de bazı yasal ve teknik düzenlemelere ihtiyaç duyulduğu düşünülmektedir (örnek için bkz. Şekil 5).

Bu ihtiyaçtan yola çıkarak IUCN, 'Kent Birliği'⁵ adı altında bir iş birliği platformu kurmuştur. Ayrıca Kentsel Korunan Alanlar En İyi Uygulamalar Kılavuzu (Trzyna, 2014) adı altında bu konudaki çalışmaların ve yaklaşımların derlendiği bir eser yayınlamıştır. Şekil 6'da sunulan, dünyadaki farklı kentsel koruma alanlarına örneklerin detay bilgileri bu yayında verilmektedir.

IUCN'in Kentsel Korunan Alanlar En İyi Uygulamalar Kılavuzunda yer alan örnekler büyük kentlerin etrafında bulunan geniş doğal alanlar için oluşturulmuş alanlardır (Trzyna, 2014). Bu alanların büyük kısmı IUCN koruma kategorileri sisteminde kategori 2 ve kategori 5'e denk gelmektedir. Ancak kentlerin içinde yer alan ve doğallığını belli ölçüde korumuş, ekosistem hizmetleri açısından ön plana çıkan alanların daha farklı bir koruma kategorisi, yasal mevzuat ve teknik altyapı ile değerlendirilmesi gerektiği de ortadadır.

⁵ <https://iucnurbanalliance.org>

8. Geleceğe Bakış: Hedefler

İklim krizi ve biyolojik çeşitlilik krizinin etkisiyle doğa koruma, sürdürülebilir kaynak kullanımı ve ekosistem onarımı konuları tüm gezegendeki en öncelikli konular arasında yerini almıştır. Son 30 yılda uluslararası sözleşmeler ve yaklaşımlar, gelişen tüketici bilinciyle sağlıklı gıda ve giyim, daha az atıklı ürünler talebi, şirketlerin borsa değeri ve itibar yönetimi için sürdürülebilir uygulamaları destekleyerek sürdürülebilirlik raporlamaları yapmaları dikkat çekici seviyeye ulaşmıştır. Görevi koruma olan kurumların dışında, Dünya Bankası, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası gibi finans sektörünün küresel aktörleri bile bu iki krizle mücadele etmek için hem devletleri hem de özel sektörü zorlayıcı tedbirler almaya başladılar.

1992 yılından beri gelecek senaryolarının ve çözüm önerilerinin tartışıldığı ve hedeflerin belirlendiği en önemli ortamlardan biri Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'nin Taraflar Konferansı olmuştur. Belirli dönemler için küresel hedefler belirlenmiş ve ilerleme izlenmiştir. Çoğu zaman başarı oranı düşük olan bu hedefler son olarak 2020 yılında 'Kunming-Montreal Küresel Biyolojik Çeşitlilik Çerçevesi'⁶ ile 2050 yılı hedeflenerek güncellenmiştir. Dört ana amaç ve 23 hedeften oluşan çerçeve ile 2050 yılına kadar doğal ekosistemlerin alanı önemli ölçüde arttırılarak tüm ekosistemlerin bütünlüğünü, bağlantılılığını ve direncini korumak, geliştirmek veya onarmak, türlerin insan kaynaklı yok oluşunu durdurmak hedeflenmiştir.

Doğa koruma konusunda geleceğimizi belirleyen bu hedefler arasında özellikle üzerinde durulması gerektiği düşünülen hedefler aşağıda verilmiştir.

- Hedef 2: Biyolojik çeşitliliğin ve ekosistem fonksiyonlarının ve hizmetlerinin, ekolojik bütünlüğünü ve bağlantısallığını geliştirmek için bozulmuş karasal ekosistemler ve iç su ekosistemleri ile kıyı ekosistemleri ve denizel ekosistemlerin en az %30'unun 2030 yılına kadar etkili bir şekilde onarımı.
- Hedef 3: 2030 yılına kadar, karasal alanlar ve iç sular ile kıyı alanlarının ve denizel alanların en az %30'unun, özellikle biyolojik çeşitlilik ve ekosistem işlevleri ve hizmetleri açısından özel öneme sahip alanların, ekolojik olarak temsil edilen, iyi bağlantılı ve adil yönetilen korunan alan sistemleri ve diğer etkili alan bazlı koruma önlemleri ile ve uygulanabilir yerlerde yerli ve geleneksel bölgeleri tanıyarak ve daha geniş karasal ve denizel peyzajlara, ve okyanusa entegre edilmesini ve bu tür alanlarda uygun olduğu durumlarda herhangi bir sürdürülebilir kullanımın tamamen koruma sonuçlarıyla tutarlı, geleneksel bölgeleri de dahil olmak üzere yerli halkların ve yerel toplulukların haklarını tanıyan ve bunlara saygı duyan şekilde etkili korunması ve yönetilmesi.

⁶ <https://www.cbd.int/gbf>

- Hedef 10: Üretim sistemlerinin dayanıklılığı, uzun vadeli verimliliği ve üretkenliği ile gıda güvenliği, biyolojik çeşitliliğin korunması ve onarımı ile ekosistem işlevleri ve hizmetleri dahil olmak üzere doğanın insanlara katkılarının sürdürülmesine katkıda bulunan; sürdürülebilir yoğunlaşma (intensification), agroekolojik ve diğer yenilikçi yaklaşımlar gibi biyolojik çeşitlilik dostu uygulamaların tatbikinde önemli bir artış dahil olmak üzere, özellikle biyolojik çeşitliliğin sürdürülebilir kullanımı yoluyla tarım, su ürünleri yetiştiriciliği, balıkçılık ve ormancılık yapılan alanların sürdürülebilir bir şekilde yönetilmesi.
- Hedef 15: Biyolojik çeşitlilik üzerindeki olumsuz etkileri kademeli olarak azaltmak, olumlu etkileri arttırmak, iş dünyası ve finans kurumları için biyolojik çeşitlilik ile ilgili riskleri azaltmak, sürdürülebilir üretim modellerini sağlamaya yönelik eylemleri teşvik etmek ve etkinleştirmek için iş dünyasının özellikle büyük ve ulus-ötesi şirketler ve finans kurumlarının:
  - (a) Faaliyetleri, tedarik ve değer zincirleri ve portföyleri boyunca tüm büyük ve uluslararası şirketler ve finansal kuruluşlar için gereklilikler de dahil olmak üzere biyolojik çeşitlilik üzerindeki riskleri, bağımlılıkları ve etkileri düzenli olarak izlemeleri, değerlendirmeleri ve şeffaf bir şekilde açıklamaları;
  - (b) Sürdürülebilir tüketim modellerini teşvik etmek için tüketicilere gerekli bilgileri sağlamaları;
  - (c) Uygulanabilir olduğu şekilde, erişim ve fayda paylaşımı düzenlemeleri ve önlemlerine uyum hakkında rapor vermeleri;konularında yasal, idari veya politik önlemler alınması.

Kısaca bu küresel çerçeve ile koruma ve ekosistem onarımının artması ve tüm dünyada temel gıda ekosistemlerinin sürdürülebilir yönetilmesi için küresel hedefler konulmuştur. Bu hedeflere ulaşılması için özel sektöre de görev verilmiştir.

Biyolojik çeşitliliğin korunmasında, çeşitli statülerdeki korunan alanlar önemli rol oynamakla birlikte, korunan alanların toplam alanlara olan oranının düşük olması, korunan alanlar dışındaki sahalarda biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir yönetiminin önemini daha da artırmaktadır. Hedef 3 altında da belirtildiği gibi son yıllarda resmi korunan alanlar dışında özel korunan alanlar ve “diğer etkili alan bazlı koruma önlemleri” (OECM) ve yerli ve geleneksel bölgelerin korunan alanlar gibi yönetilmesi konuları öne çıkmaktadır. Bu konu, geleneksel bilgi ve deneyimlerin günümüz sürdürülebilir kaynak yönetimi açısından oldukça önemlidir ve gelecekte korunan alanlar anlayışını değiştirecektir.

Günümüzde sadece koruma yeterli olmayıp, bozulanların onarılma zamanı gelmiştir.

Birleşmiş Milletler 2021- 2030 dönemini ‘Ekosistem Onarımı On Yılı’⁷ olarak belirleyerek bu konuda küresel çalışmaların artmasını hedeflemiştir. Tüm dünyada insanların ve doğanın yararı için ekosistemlerin korunması ve yeniden canlandırılması için küresel bir çağrı yapmıştır. Böylece sağlıklı ekosistemlerin korunmasını artırmak ve bozulmasını durdurmak ve küresel hedeflere ulaşmak için ekosistem onarımı amaçlanmıştır.

Küresel hedeflere ulaşmak ve Türkiye’de etkin bir korunan alanlar ağı oluşturmak için korunan alanların katılımcı planlanması ve yönetiminin yanı sıra ekosistemlerin temsiliyetinin artırılması, yeni korunan alan kategorilerinin oluşturulması, ekosistem hizmetlerinin entegrasyonu, iklim değişikliğine uyum ve ekosistem onarımı çalışmalarının başlatılması, ekolojik koridorların ve tampon bölgelerinin oluşturulması, korunan alanlarda yönetim etkinliği ve ekolojik izleme konularının öncelikli olarak ele alınması gerekmektedir.

Kaynaklar

- Adams, W. M., & Hutton, J., 2007. People, parks and poverty: political ecology and biodiversity conservation. *Conservation and society*, 5(2), 147-183.
- Callicott, J. B., L. B. Crowder, and K. Mumford. 1999. Current normative concepts in conservation. *Conservation Biology* 13:22–35.
- Cohen-Shacham, E., Andrade, A., Dalton, J., Dudley, N., Jones, M., Kumar, C., Maginnis, S., Maynard, S., Nelson, C.R., Renaud, F.G. and Welling, R., 2019. Core principles for successfully implementing and upscaling Nature-based Solutions. *Environmental Science & Policy*, 98, pp.20-29.
- Çağlayan, S.D., Balkız, Ö., Arslantaş, F., Sanalan, K.C., Lise, Y., Zeydanlı, U., 2020. Şehir Planlama Aracı Olarak Ekosistem Hizmetleri: Çankaya İlçesi Örneği (in Turkish). Ankara, Doğa Koruma Merkezi, 236 pages.
- Davies, C., Chen, W.Y., Sanesi, G. and Laforteza, R., 2021. The European Union roadmap for implementing nature-based solutions: A review. *Environmental Science & Policy*, 121, pp.49-67.
- Doğa Koruma Merkezi. Akdeniz Bölgesi Üst Ölçekli Planlama Kapsamında Sistemik Koruma Planlaması Yaklaşımının Kullanımı ve Koruma Öncelikli Alan Kılavuzları. Yayın aşamasında.
- Dudley, N. (ed.), 2008. Guidelines for applying protected area management categories. Gland, Switzerland: IUCN.

⁷ <https://www.decadeonrestoration.org>

- Dudley, N., 2023. What Does the Global Biodiversity Framework Mean for Protected and Conserved Areas? In *Managing Protected Areas: People and Places* (pp. 11-30). Cham: Springer International Publishing.
- Eken, G., Bozdoğan, M., İsfendiyaroğlu, S., Kılıç, D. T., Lise, Y. (editors), 2006. Türkiye'nin Önemli Doğa Alanları. Doğa Derneği. Ankara.
- European Commission. (2013) Green infrastructure (GI) – enhancing Europe's natural capital.
- European Commission. (2015) Towards an EU research and innovation policy agenda for nature-based solutions and re-naturing cities. Final Report of the Horizon 2020 expert group on nature-based solutions and re-naturing cities (full version). Brussels.
- Faivre, N., Fritz, M., Freitas, T., De Boissezon, B. and Vandewoestijne, S., 2017. Nature-Based Solutions in the EU: Innovating with nature to address social, economic and environmental challenges. *Environmental research*, 159, pp.509-518.
- Fischer, J., Lindenmayer, D.B. and Manning, A.D., 2006. Biodiversity, ecosystem function, and resilience: ten guiding principles for commodity production landscapes. *Frontiers in Ecology and the Environment*, 4(2), pp.80-86.
- Forman, R.T., 2014. *Urban ecology: science of cities*. Cambridge University Press.
- "Global Biodiversity Outlook 3". Convention on Biological Diversity, 2010. Archived from the original on May 19, 2022. Retrieved January 24, 2017.
- Gu, H. and Subramanian, S.M., 2014. Drivers of change in socio-ecological production landscapes: Implications for better management. *Ecology and Society*, 19(1).
- Guha, R., 1989. Radical American Environmentalism and Wilderness Preservation: A Third World Critique. *Environmental Ethics*, 11(1), 71-83.
- Groves, C. R., Jensen, D. B., Valutis, L. L., Redford, K. H., Shaffer, M. L., Scott, J. M., ... & Anderson, M. G., 2002. Planning for biodiversity conservation: putting conservation science into practice. *BioScience*, 52(6), 499-512.
- Henry III., 1217. "The Assize of the Forest (1184)". *Constitution Society*. Archived from the original on 11 January 2006.
- Hermoso, V., Morán-Ordóñez, A., Lanzas, M. and Brotons, L., 2020. Designing a network of green infrastructure for the EU. *Landscape and Urban Planning*, 196, p.103732.
- IPBES. 2019. The Global Assessment Report on Biodiversity and Ecosystem Services of the Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services. Brondizio, E. S., Settele, J., Díaz, S. and Ngo, H. T. (eds.). IPBES secretariat, Bonn, Germany. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3831673>
- IPCC. 2021. Summary for Policymakers. In: *Climate Change 2021: The Physical Science Basis*. Contribution of Working Group I to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [Masson-Delmotte, V., P. Zhai, A. Pirani, S. L. Connors, C. P an, S. Berger, N. Caud, Y. Chen, L. Goldfarb, M. I. Gomis, M. Huang, K.

- Leitzell, E. Lonnoy, J.B.R. Matthews, T. K. Maycock, T. Waterfield, O. Yelek i, R. Yu and B. Zhou (eds.]. Cambridge University Press. In Press.
- IUCN/WCMC., 1994; *Guidelines for Protected Area Management Categories*, IUCN Cambridge, UK. Phillips, A. 2002; *Management Guidelines for IUCN Category V Protected Areas* IUCN Cambridge, UK.
- Karaçetin, E., Welch, H.J., Turak, A., Balkız, Ö., Welch, G., 2011. Türkiye'deki Kelebeklerin Koruma Stratejisi. Ankara: Doğa Koruma Merkezi. Access: [www.dkm.org.tr]
- Kareiva, P., Watts, S., McDonald, R., and Boucher, T., 2007. Domesticated nature: shaping landscapes and ecosystems for human welfare. *Science* 316, 1866–1869. doi: 10.1126/science.1140170
- Margules, C. R., Pressey, R. L., 2000. Systematic conservation planning. *Nature*, 405(6783), 243–253.
- McKinney, M.L., 2008. Effects of urbanization on species richness: a review of plants and animals. *Urban ecosystems*, 11, pp.161-176.
- Millennium Ecosystem Assessment., 2005. *Ecosystems and Human Well-being: Synthesis*. Washington, DC: Island Press.
- Mukpo, A., 2021. As COP15 Approaches, '30 by 30' Becomes a Conservation Battleground. As COP15 approaches, '30 by 30' becomes a conservation battleground.
- Myers, N., Mittermeier, R. A., Mittermeier, C. G., Da Fonseca, G. A., & Kent, J., 2000. Biodiversity hotspots for conservation priorities. *Nature*, 403(6772), 853-858.
- Niemelä, J., 1999. Ecology and urban planning. *Biodiversity & Conservation*, 8, pp.119-131.
- Oelschlaeger, M., 1991. *The Idea of Wilderness: From Prehistory to the Age of Ecology*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Oliver, C.D. and Oliver, F.A., 2018. *Global resources and the environment*. Cambridge University Press.
- Özhatay, N., Byfield, A., Atay, S., 2003. Türkiye'nin Önemli Bitki Alanları. WWF-Türkiye (Doğal Hayatı Koruma Vakfı), İstanbul.
- Özüt, D., Tufanoğlu, G.Ç., Zeydanlı U. (editörler) 2019. *Biyolojik Çeşitliliğin Ormancılığa Entegrasyonu – Uygulamacının Rehberi*. Ankara, Doğa Koruma Merkezi, 306 sayfa.
- Pickett, S. T. A., Cadenasso, M. L., Grove, J. M., Nilon, C. H., Pouyat, R. V., Zipperer, W. C., et al., 2001. Urban ecological systems: linking terrestrial ecological, physical, and socioeconomic components of metropolitan area. *Annu. Rev. Ecol. Syst.* 32, 127–157. doi: 10.1146/annurev.ecolsys.32.081501.114012
- Phillips, A. 2002. *Management Guidelines for IUCN Category V Protected Areas: Protected Landscapes/Seascapes*. IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, UK

- Pörtner, H.O., Scholes, R.J., Agard, J., Archer, E., Arneth, A., Bai, X., Barnes, D., Burrows, M., Chan, L., Cheung, W.L., Diamond, S., Donatti, C., Duarte, C., Eisenhauer, N., Foden, W., Gasalla, M. A., Handa, C., Hickler, T., Hoegh-Guldberg, O., Ichii, K., Jacob, U., Insarov, G., Kiessling, W., Leadley, P., Leemans, R., Levin, L., Lim, M., Maharaj, S., Managi, S., Marquet, P. A., McElwee, P., Midgley, G., Oberdorff, T., Obura, D., Osman, E., Pandit, R., Pascual, U., Pires, A. P. F., Popp, A., Reyes- García, V., Sankaran, M., Settele, J., Shin, Y. J., Sintayehu, D. W., Smith, P., Steiner, N., Strassburg, B., Sukumar, R., Trisos, C., Val, A.L., Wu, J., Aldrian, E., Parmesan, C., Pichs-Madruga, R., Roberts, D.C., Rogers, A.D., Díaz, S., Fischer, M., Hashimoto, S., Lavorel, S., Wu, N., Ngo, H.T., 2021. IPBES-IPCC co-sponsored workshop report on biodiversity and climate change; IPBES and IPCC. DOI:10.5281/zenodo.4782538.
- Norton, B. G., 1987. Why preserve natural variety? Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- Robinson, J.A., Stroud, D.A., Jennings, K., Grady, S., Mahon, C., Hawkins, K., Abbott, P., McCarthy, B. and Pienkowski, M.W., 2024. Developing Statements of Compliance for UK Protected Areas and Other Effective Area-Based Conservation Measures.
- Seddon, N., Smith, A., Smith, P., Key, I., Chausson, A., Girardin, C., House, J., Srivastava, S. and Turner, B., 2021. Getting the message right on nature-based solutions to climate change. *Global change biology*, 27(8), pp.1518-1546.
- Sheail, J., 2014. Nature's spectacle: the world's first national parks and protected places. Routledge.
- Tavsanoglu, C. and Gürkan, B., 2009. Post-fire regeneration of a *Pinus brutia* (Pinaceae) forest in Marmaris National Park, Turkey. *International Journal of Botany*, 5(1), pp.107-111.
- Turak, A., Balkız, Ö., Ambarlı, D., Durmus, M., Özkil, A., Yalçın, S., Özüt, D., Kınikoğlu, Y., Meydan Kocaman, T., Cengiz, S., Albayrak, F., Kurt, B., Zeydanlı, U. & Bilgin, C., 2011. Black Sea Region Systematic Conservation Planning. Doğa Koruma Merkezi, Ankara.
- Trzyna, T., 2014. *Urban Protected Areas: Profiles and best practice guidelines*. Best Practice Protected Area Guidelines Series No. 22, Gland, Switzerland: IUCN. xiv + 110pp.
- United Nations Population Division. *World urbanization prospects 2011*. 2011. New York: UNPD. [Report accessed 12 February 2014] <http://esa.un.org/unup>.
- Wilson, K.A., Meijaard, E.R.I.K., Drummond, S., Grantham, H.S., Boitani, L., Catullo, G., Christie, L., Dennis, R., Dutton, I., Falcucci, A. and Maiorano, L., 2010. Conserving biodiversity in production landscapes. *Ecological Applications*, 20(6), pp.1721-1732.
- Worster, D., 1994. Nature's economy: a history of ecological ideas. Cambridge University Press.
- Zeydanlı, U., Turak, A., Tuğ, S., Kaya, B., Domaç, A., Çakarogulları D., Kündük, H., Çekiç, O., 2005a. National Gap Analysis / Systematic Conservation Planning Guideline. Biodiversity Monitoring Unit. General Directorate of Nature Conservation and National Parks / General Directorate of Forestry. Ankara, Turkey.

- Zeydanlı, U., Bal, M., Kaya, B., Ambarlı, H. Bilgin, C., 2005b. Korunan Alanlarda Biyolojik Yıkımlar, Etkileri ve Koruma Yönetimi: Hatila Vadisi Milli Parkı'nda Sekiz Dişli Kabuk Böceği (*Ips typographus* L.)'un Etkileri ve Milli Park için Koruma-İzleme Yaklaşımı Geleştirilmesi. Yayınlanmamış Çalıştay Raporu. Doğa Koruma Merkezi. Ankara.
- Zeydanlı, U., Welch, H.J., Welch, G.R., Altıntaş, M. & Domaç, A., 2005c. Gap Analysis and Priority Conservation Area Selection for Mediterranean Türkiye: preliminary technical report Turkish Foundation for Nature Conservation (WWF-Türkiye), İstanbul, Türkiye
- Zeydanlı, U., 2006. Reconciling Different Approaches to Systematic Conservation Planning in Turkey. 1st European Congress of Conservation Biology. Society for Conservation Biology. Eger. 23 August 2006.
- Zeydanlı, U., Özü, D. (editörler), 2019. Biyolojik Çeşitliliğin Ormancılığa Entegrasyonu – Plancının Rehberi. Ankara, Doğa Koruma Merkezi, 173 sayfa.
- Zeydanlı, U., Lise, Y., 2020. Koruma Yönetimi Uygulamaları. Sayfa 119-148. Ülgen, H., Zeydanlı, U., Lise, Y. (ed.). 2020. Orman ve Biyolojik Çeşitlilik. Doğa Koruma Merkezi, Ankara.
- Zeydanlı, U., Tuğ, S., Yörükoğlu, G., 2020. Biyolojik Çeşitlilik ve Orman Ekosistemlerindeki Önemi. Sayfa 13-38. Ülgen, H., Zeydanlı, U., Lise, Y. (ed.). 2020. Orman ve Biyolojik Çeşitlilik. Doğa Koruma Merkezi, Ankara.

TÜRKİYE'DE KORUNAN ALAN POLİTİKASI VE YÖNETİMİ: KORUNAN ORMAN ALANLARI ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

Seçil YURDAKUL EROL¹, Gizem ŞAHİN¹, Cihan ERDÖNMEZ¹

Giriş

Korunan alanlar doğal ve kültürel değerlerin gelecek nesillere aktarılması açısından sahip olduğu işlevle birlikte ekosistem hizmetlerinin topluma sağlıklı bir şekilde sunulması açısından önem taşımaktadır. Yasal açıdan güvenceye kavuşturulmuş, sistemli bir yönetim yapısına sahip kara ve deniz ekosistemleri barındıran korunan alanların miktarı dünyanın her bölgesinde artmaktadır. Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) ile Dünya Doğayı Koruma Birliği (IUCN)'in ortak projesi olan Protected Planet veri tabanının Haziran 2024 istatistiklerine göre Dünya genelinde 275.493 adet karasal korunan alan bulunmakta ve bu korunan alanlar tüm karasal alanların %16,1'ini kaplamaktadır. Deniz ekosistemlerindeki korunan alan sayısı ise 18.199 olup bu korunan alanların tüm denizel ekosistemlere oranı da %8,01'dir (Protected Planet, 2024).

Dünyanın ilk korunan alanı sayılan Yellowstone Milli Parkı'nın ilanının üzerinden tam 152 yıl geçmiştir. Buna karşılık Türkiye'de yasal ve yönetsel temelleri olan korunan alanların tarihi bu kadar geriye gitmemekte, 70 yıldan biraz fazla bir geçmişe sahip bulunmaktadır. 1950 yılında ilan edilen ve Türkiye'nin ilk korunan alanı (muhafaza ormanı) olan Belgrad Muhafaza Ormanı ile 1983 yılı arasındaki tüm korunan alanlar orman ekosistemi sayılan veya orman ekosistemi içine alınan alanlardan oluşmuş ve ormancılık örgütü tarafından yönetilmiştir. 1983 yılından sonra diğer ekosistemler ile kültürel alanlar da çeşitli statülerde koruma altına alınmaya başlanmıştır. Buna paralel olarak farklı korunan alan yönetim yapıları da zamanla şekillenmiştir.

Kitabın bu bölümünde Türkiye'de orman ekosistemi içerisinde yer alan korunan alanların tarihsel gelişimi, ilgili ulusal politikalar ve yönetim süreçleri incelenmiştir. Bölümün amacı korunan alanlar politikası ve yönetimi ile ilgili durum değerlendirmesi yapmak, sorunları saptamak ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri

¹ İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Orman Fakültesi, Orman Mühendisliği, Ormancılık Politikası ve Yönetimi Anabilim Dalı, Bahçeköy/İstanbul

geliştirmektir. İlk olarak geçmişten günümüze korunan alan anlayışının yerleşmesine zemin hazırlayan adımlar özetlenmiş, ilk korunan alanın ilanından günümüze kadar geçen sürede yaşanan tarihsel gelişmeler, özellikle yasal ve örgütsel düzenlemeler bağlamında açıklanmıştır. Ardından ulusal korunan alan politikasının temel yapı taşları irdelenmiş, söz konusu alanda yaşanan sorunlar ana hatlarıyla dile getirilmiştir. Takip eden bölümde, Türkiye’de, yine orman ekosistemi içerisinde yer alan korunan alanları yönetmekle sorumlu organizasyon masaya yatırılmıştır. Söz konusu organizasyon, yönetimin temel işlevleri olan planlama-örgütlenme-yürütme-denetim işlevleri çerçevesinde irdelenmiş ve değerlendirmeler yapılmıştır. Son bölümde ise tüm incelenen konu başlıklarına ilişkin sorunlar özetlenerek bu sorunların çözümüne ilişkin öneriler sıralanmıştır.

Korunan Alanların Tarihsel Gelişimi: Cumhuriyet Dönemi

Osmanlı İmparatorluğu döneminde ormancılıkla ilgili ilk düzenlemeler Tanzimat Fermanı’ndan (1839) sonra başlamıştır. Bu zamana kadar ormanların büyük bir bölümü Cibali Mubaha¹ sayılarak gelişigüzel kullanılmış, sadece saray ve donanmanın ihtiyaçları kapsamında bazı ormanlar koruma altına alınmıştır (Özdönmez vd. 1996; Gümüş, 2014). Bununla birlikte, tatlı su yakınlarında ve çevrelerinde ormanların tahrip edilmesinin su kıtlığına yol açtığı anlaşıldığından Fatih Sultan Mehmet’in İstanbul’da su kaynakları çevresindeki ormanların korunması konusunda emirler verdiği ve bu emirlerin de I. Mahmut (1733) ve I. Abdülhamit (1781) zamanında da benzer anlamlar içerecek şekilde tekrarlandığı bilinmektedir (Kutluk, 1954). Bu emirler koruma (muhafaza) ormanları mantığının ilk örneği olarak gösterilebilir.

Tanzimat Fermanı’ndan sonra ormancılık örgütünün kurulması ile ilgili ilk adım 1839 yılında atılmış, Ticaret Bakanlığı altında yapılan Orman Müdürlüğü sadece 11,5 ay varlığını sürdürmüştür (Ekizoğlu ve Erdönmez, 2011; Eryılmaz ve Tolunay, 2015). Ormanlarla doğrudan ilişkili ilk yasal düzenleme 1870 tarihli Orman Nizamnamesi’dir. Bu nizamname ile ormanlardan serbest yararlanmanın önüne geçilmesi düşünülmüş, ormanların korunması ve işletilmesi için bazı düzenlemeler yapılmıştır (Özdönmez vd. 1996). Ancak, devlet ormanlarını kendi örgütü ile korurken, işletilmesini kendi denetimi altında olmak üzere çeşitli kişi ve şirketlere bırakmıştır. Bu durum, ormanların daha çok tahribine neden olmuştur (Ekizoğlu ve Erdönmez, 2011). 1917 yılında ise ormanların idare esasları ile ilgili bir kanun çıkartılarak işletme planlarına göre işletilmesi zorunluluğu getirilmiştir. Belirtilen düzenlemeler ekonomik nedenlerle ve savaş koşulları yüzünden gerçekleşmese de ormanların

¹ Cibali Mubaha, dağlık ve sarp arazi çevresinde oluşmuş herkesin bir bedel ödmeden yararlanacağı ormanlar anlamına gelmektedir.

korunması amacıyla atılan ilk adımlardan sayılabilir. Bu süreçte, yaban hayvanlarının korunması ile ilgili de bazı adımlar atılmıştır. 1868-1876 yılları arasında Mecelle Ahkam-ı Adliye’de halkın başıboş avlanması ile ilgili birtakım yasaklar ve sınırlamalar getirilmiştir (Ana Britannica Ans., 1987’ye atfen Kurdoğlu, 2017).

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte ormancılık alanında da önemli gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. Ormanların sadece hammadde olarak kullanıldığı bir anlayıştan ormanların sağladığı ekolojik, sosyal, kültürel ve diğer faydaların da dikkate alındığı bir anlayışa geçilmiştir. Bunun için atılan ilk adımlardan biri 1924 yılında 504 sayılı “Türkiye’de Mevcut Bilimum Ormanların Fenni Usulü İdare ve İşletmeleri Hakkında Kanun”un yürürlüğe girmesidir (Özdönmez ve Şad, 1983). Belirtilen kanunun 8. maddesinde ayrılmış veya ayrılabilir muhafaza ormanlarında kesim yapmanın yasaklandığı ve bu ormanların devlete ait olmayanlarının kamulaştırılacağı (istimlak edileceği) belirtilmiştir. Gülen ve Özdönmez (1981) bu maddenin bazı orman alanlarının muhafaza ormanı olarak ayrılmasını öngördüğünü belirtmiştir.

Gülen ve Özdönmez (1981) Cumhuriyetin ilan edildiği 1923 yılı ile ilk orman kanununun çıktığı 1937 yılları arasını ormancılığın öneminin anlaşıldığı, ancak zorlu koşullar nedeniyle gerekli uygulamaların yapılamadığı bir dönem olarak değerlendirmekte ve Cumhuriyet rejimine uygun modern ormancılığın 08.02.1937 tarihinde kabul edilen 3116 sayılı Orman Kanunu ile başladığını belirtmektedir. Gümüş (2018) ise bu yasaı devrim olarak nitelendirmektedir. Bu kanunda muhafaza ormanlarına ilişkin daha fazla hüküm yer almıştır. Kanunun 8. faslında Muhafaza Ormanları başlığında bir bölüm bulunmakta, 43-46. maddeler bu ormanlarla ilgili düzenlemeleri içermektedir.

Kapsamlı ilk orman kanunu olan 3116 sayılı Orman Kanunu’nun 43. maddesinde muhafaza ormanı olarak ayrılacak orman alanları nitelendirilmiş, 44. maddesinde mülkiyeti devletten başkasına ait olan ve muhafaza ormanı olarak ayrılan ormanlarda kamulaştırmanın yapılacağı, 45. maddesinde ise bu alanların belli olacak şekilde sınırlandırılacağı belirtilmiştir. 46. maddede bu ormanların korunmasının, ne kadar kesim yapılacağı ve hangi şekillerde yararlanılacağı kararının Orman Genel Müdürlüğü (OGM) tarafından belirlenen özel usul ve şartlara bağlı olduğu ifade edilmiştir. 13 Mayıs 1937 tarihinde ise 3167 Sayılı Kara Avcılığı Kanunu yürürlüğe girmiş ve yaban hayvanlarının avlanması bu kanunun hükümlerine bağlanmıştır. 3 Nisan 1950 tarihinde 5653 sayılı bir kanun çıkarılarak 3116 sayılı Orman Kanunu’nun bazı maddeleri değiştirilmiş ve bazı maddeler de eklenmiştir. Bu kanunla 43. maddede yer alan ve muhafaza ormanı olarak ayrılacak alanların içeriği genişletilmiştir. Belirtilen yasa sonrasında 2 Kasım 1950 tarihinde ilk muhafaza ormanı (Belgrad

Ormanı) ilan edilmiştir. Ardından 1950-1956 yılları arasında 5 adet muhafaza ormanı daha ilan edilmiştir.

1949 yılında Prof. Dr. Selahattin İnal “Tabiatı Koruma Karşısında Biz ve Ormancılığımız” isimli bir kitap yayımlamış, bu kitapta mutlak tabiatı koruma alanı, milli park, tabiat anıtı gibi kavramları ele almış ve dünyada 1872 yılında ilan edilen ilk milli park olan Yellowstone Milli Parkı’ndan ve öneminden bahsetmiştir (İnal, 1949). Türkiye’de milli park kavramı ilk kez İnal’ın bu kitabında kullanılmış (Bayer, 1967), yasal düzenleme olarak da 1956 yılında yürürlüğe giren 6831 sayılı Orman Kanunu’nda yer almıştır (Kuvan, 2012a).

Maddeleri birçok kez değişmesine rağmen Türkiye’de güncel olarak kullanılan Orman Kanunu 8 Eylül 1956 tarihinde yürürlüğe giren 6831 Sayılı Kanun’dur. Kanunun 4. maddesinde ormanlar vasıf ve karakter bakımından a) muhafaza ormanları, b) milli parklar ve c) istihsal ormanları olarak üçe ayrılmıştır. Kanununun 25. maddesinde ise Milli Parklar başlığı altında OGM’ye, uygun alanları muhafaza ormanları hükümlerine göre milli park olarak ayırma yetkisi verilmiştir. Milli park olarak ayrılacak alanlar, bulunduğu konum ve taşıdığı değer bakımından önemli olan orman ve orman rejime giren alanları içermektedir. Bu alanların tabiatı koruma, bilimsel araştırmalar yapma, yurdun güzelliğini sağlama, halkın çeşitli spor ve dinlenme ihtiyaçlarını karşılama ve turistik hareketlere imkân verme gibi amaçlarla ayrılabilmesi belirtilmektedir. İnal (1967) bu madde ile Türkiye’de ilk defa tabiatı korumanın orman rejimine giren alanlarda gerçekleştiğine ve milli parklar ile ülke mevzuatına girdiğine işaret etmektedir.

6831 Sayılı Kanun ile birlikte milli parklar yönetimi, OGM Yayın ve Öğretim Şube Müdürlüğüne (ŞM) ek bir görev olarak verilmiştir. Ancak, ilerleyen yıllarda görevlerin artması üzerine iki şubesi bulunan Milli Parklar ve Eğitim Dairesi kurulmuş, bu daire başkanlığına bağlı olarak da Milli Parklar ve Avcılık ŞM oluşturulmuştur. Bu zamana kadar ilan edilmiş milli parkların idaresi Başmüdürlüklere bağlı bölge şeflikleri aracılığıyla yürütülmüştür (İnal, 1967). Kanunun yürürlüğe girmesinden 2 yıl sonra, 1958 yılında Türkiye’de ilk milli park (*Yozgat Çamlığı Milli Parkı*) ilan edilmiştir. 1958-1969 yılları arasında 9 milli park (*Yozgat Çamlığı-1958, Karatepe-Aslantaş-1958, Soğuksu-1959, Manyas Kuş Cenneti-1959, Uludağ-1961, Yedigöller-1965, Dilek Yarımadası-1966, Spil Dağı-1968, Kızıldağ-1969*) Milli Parklar Dairesi tarafından kurulmuştur (Bayer, 1994). 1963 yılında hazırlanan Türkiye’nin ilk Beş Yıllık Kalkınma Planında (1963-1967) ülkede turizmin artırılması için geliştirilecek projelerde milli parkların kurulması da yer almıştır (DPT, 1963). 1967 yılında ise DPT Müsteşarlığı koordinatörlüğü ile Milli Parklar Dairesi Başkanlığınca planlanan ve bakanlıklar arasında kurulan bir planlama heyeti tarafından bazı alanlarda

master planlar yapılmış ve bunların içinden 3 tanesi milli park (Termesos-Güllük Dağı-1970, Kovada Gölü-1970, Beydağları Sahil-1972) olarak ilan edilmiştir (Bayer, 1994).

OGM 1969 yılında, Tarım Bakanlığından alınarak yeni kurulan Orman Bakanlığına bağlanmıştır (11 Ağustos 1969 tarihli ve 13272 sayılı Resmî Gazete). Böylece, OGM ilk kez Orman Bakanlığı bünyesinde yer almıştır. Bu süreçte 3 milli park (Munzur Vadisi-1971, Gelibolu Yarımadası-1973, Köprülü Kanyon-1973) daha kurulmuştur (Bayer, 1994).

Milli parklar örgütü, 1976 yılında Bakanlık yapısı içerisinde ilk defa genel müdürlük düzeyinde yapılandırılmış, Milli Parklar ve Avcılık Genel Müdürlüğü kurulmuştur (Ekizoğlu ve Erdönmez, 2011). Milli Parklar ve Avcılık Genel Müdürlüğü döneminde 1 milli park (Ilgaz Dağı-1976) ilan edilmiştir (Bayer, 1994). Orman Bakanlığı varlığını 1981 yılına kadar sürdürmüş, sonrasında Tarım ve Orman Bakanlığı kurulmuş ve Milli Parklar ve Avcılık Genel Müdürlüğü kapatılarak OGM'nin yapısı içerisinde daire başkanlığına dönüştürülmüştür (Ekizoğlu ve Erdönmez, 2011). Bu süreçte ise yine 1 milli park (Başkomutanlık-1981) ilan edilmiştir (Bayer, 1994). Böylece, milli parklar kanunu yürürlüğe girene kadar toplam 16 adet milli park ilan edilmiştir.

9 Ağustos 1983 tarihinde 2873 Sayılı Milli Parklar Kanunu kabul edilmiştir. Kanun, milli park, tabiat parkı, tabiat anıtı ve tabiatı koruma alanlarının belirlenmesi, bu alanların korunması ve yönetilmesiyle ilgilidir. Bu kanunla birlikte ülkede milli park haricinde kanunda belirtilen diğer koruma statülerinin de (tabiatı koruma alanları, tabiat parkları ve tabiat anıtları) oluşturulmasının önü açılmıştır. 6831 sayılı Kanunun 25. maddesinde yer alan milli parklarla ilgili kısım da Milli Parklar Kanunu'nda yer alan diğer korunan alan statüleri ve mesire yerleri eklenerek genişletilmiştir. 1983 yılında Türkiye'nin ilk tabiat parkı (Ölüdeniz-Kıdrak-1983) ilan edilmiştir. Bu süreçte 4 alan daha (Göreme-1986, Maçka Altındere Vadisi-1987, Boğazköy Alacahöyük-1988, Nemrut Dağı-1988) milli park olarak ilan edilmiştir. 1987 yılında Türkiye'nin ilk tabiatı koruma alanı, 1988 yılında ise ilk tabiat anıtı ilan edilmiştir (DKMP, 2023; DKMP, 2024).

Günümüze kadar en son 1991 yılında Orman Bakanlığı kurulmuş ve bünyesinde Milli Parklar ve Av-Yaban Hayatı Genel Müdürlüğü yer almıştır. Ancak, Orman Bakanlığı 2003 yılına kadar varlığını sürdürmüş, aynı yıl Çevre ve Orman Bakanlığı ve bu bakanlığa bağlı olarak Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü (DKMP) kurulmuştur (Ekizoğlu ve Erdönmez, 2011). Orman Bakanlığı Döneminde 12 milli park (Beyşehir Gölü-1993, Kazdağı-1994, Altınbeşik Mağarası-1994, Hatila Vadisi-1994, Kaçkar Dağları-1994, Karagöl-Sahara-1994, Aladağlar-1995, Marmaris-1996, Saklıkent-1996, Troya Tarihi-1996, Honaz Dağı-1998, Küre

Dağları-2000) ilan edilmiştir (DKMP, 2024). 2003 yılında 4915 sayılı Kara Avcılığı Kanunu yürürlüğe girmiştir. Kara Avcılığı Kanununda yaban hayatı koruma ve geliştirme sahaları tanımlanmış, bu alanların kurulması görevi orman rejimine giren alanlarda DKMP'nin bağlı olduğu Orman Bakanlığına, orman rejimi dışındaki alanlarda ise Bakanlar Kuruluna (2018 yılında Cumhurbaşkanlığı yönetim sistemine geçildikten sonra Cumhurbaşkanına) verilmiştir. Kanun yürürlüğe girdikten 2 yıl sonra Yaban Hayatı Geliştirme sahaları ilan edilmiştir. Ancak o günden günümüze kadar hiçbir yaban hayatı koruma sahası ilan edilmemiştir.

2004 yılında Türkiye'nin ilk Ulusal Ormancılık Programı (2004-2023) oluşturulmuştur. Bu programda Türkiye'nin ormancılıkla ilgili öncelikli politikalarından birinin milli parklar ile diğer korunan alanların artırılması olduğu belirtilmektedir. Programda, ayrıca korunan alanların biyolojik çeşitliliğin korunması açısından önemi üzerinde durulmuş, korunan alan statülerinin doğru belirlenmesi ile ilgili eleştirilere yer verilmiştir. Diğer yandan, korunan alanların (tabiatı koruma alanları hariç) daha çok rekreasyonel amaçlarla kullanıldığı ve ziyaretçi sayılarının gelecek yıllarda daha da artacağı belirtilmiştir. Korunan alanların yöre halkına kullanım açısından da kısıtlar getirdiği ve bunun yerel gelir kaybına yol açtığı belirtilmiştir. Söz konusu programda özellikle Doğa Koruma ve Milli Parklar örgütünün taşra yapılanmasının güçlendirilmesine yönelik öneriler de bulunmaktadır (ÇOB, 2004). Çevre ve Orman Bakanlığı döneminde 8 milli park (Sarıkamış-Allahuekber Dağları-2004, Ağrı Dağı-2004, Gala Gölü-2005, Sultan Sazlığı-2006, Tek Tek Dağları-2007, İğneada Longoz Ormanları-2007, Yumurtalık Lagünü-2008, Nene Hatun Tarihi-2009) kurulması kararı alınmıştır (DKMP, 2024).

2011 yılında Çevre, Orman ve Şehircilik Bakanlığı kurulmuş ancak bir aydan kısa bir süre sonra çıkan 644 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve 645 Sayılı KHK ile Orman ve Su İşleri Bakanlığı olarak iki farklı Bakanlığa ayrılmıştır. DKMP, Orman ve Su İşleri Bakanlığı bünyesinde yer almıştır. Genel Müdürlüğün taşra yapılanmasında 15 Bölge Müdürlüğü (BM) bulunmaktadır. Bu bölge müdürlüklerine bağlı 81 adet Doğa Koruma ve Milli Parklar ŞM yer almıştır. 15 Bölge Müdürlüğünün sadece 7'sinde Milli Parklar ŞM'ye bağlı olarak 10 milli park müdürlüğü (Başkomutan Tarihi, Beydağları Sahil, Dilek Yarımadası-Büyük Menderes Deltası, Küre Dağları, Uludağ, Gelibolu Yarımadası Tarihi, Ilgaz Dağı, Spil Dağı, Marmaris, Kaçkar Dağları) oluşturulmuştur (Yurdakul Erol, 2023). Ancak, 2014 yılında Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı'nın yönetim yapısı değiştirilerek "alan başkanlığı"na dönüştürülmüş, "milli park müdürlüğü"nün de kaldırılmasıyla 9 milli park müdürlüğü kalmıştır. Bu dönemde 3 alan (Sakarya Meydan Muharebesi Tarihi-2015, Kop Dağı Müdafaası Tarihi-2016, Malazgirt Meydan Muharebesi Tarihi-2018) milli park olarak ayrılmıştır (DKMP, 2024).

2011 yılında DKMP'ye bağlı mülga Mesire Yerleri Dairesi Başkanlığı tarafından yürütülen mesire yerleri ile ilgili iş ve işlemler OGM bünyesinde yeni kurulan Odun Dışı Ürün ve Hizmetler Dairesi Başkanlığına devredilmiştir (OGM, 2014). Bununla birlikte 139 mesire yeri tabiat parkına dönüştürülmüştür (OSİB, 2012). 2012 yılında ise 644 Sayılı KHK ile 1983 tarihli Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'na dayandırılarak "Korunan Alanlarda Yapılacak Planlara Dair Yönetmelik" oluşturulmuş ve DKMP'nin korunan alanların planlarının hazırlanması ve onaylanması ile ilgili yetkileri Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğüne verilmiştir (Kuvan, 2012b).

Orman ve Su İşleri Bakanlığı 2018 yılında kapatılarak Tarım ve Orman Bakanlığı kurulmuştur. Günümüzde hala aktif olarak görev yapmaktadır. Taşra yapılanması 15 BM ve 81 ŞM ile devam etmektedir. Korunan alanlarla ilgili hizmetler Tarım ve Orman Bakanlığı bünyesinde faaliyet gösteren DKMP tarafından yürütülmektedir. Tarım ve Orman Bakanlığı döneminde 7 milli park (İstiklal Yolu Tarihi-2018, Botan Vadisi-2019, Hakkari Cilo ve Sat Dağları-2020, Sarıçalı Dağı-2021, Derebucak Çamlık Mağaraları-2022, Abant Gölü-2022, Akdağ-2024) oluşturulmuştur. 2019 yılında ise Göreme Tarihi Milli Parkının statüsü değiştirilerek Kapadokya Alanı ilan edilmiştir. 2024 yılı istatistiklerine göre Türkiye'de 925.091 ha alan kaplayan 49 milli park, 93.767 ha alan kaplayan 266 tabiat parkı, 8.356 ha alan kaplayan 110 tabiat anıtı, 46.453 ha alan kaplayan 31 tabiatı koruma alanı, 1165.448 ha alan kaplayan 85 yaban hayatı geliştirme sahası bulunmaktadır (DKMP, 2024).

Korunan Alanlar Politikası

Türkiye'de önceki başlık altında ayrıntılı şekilde anlatıldığı gibi korunan alanlar sisteminin temelleri 1900'lü yılların ortasında ormancılık örgütü tarafından ve orman alanlarını kapsayacak şekilde atılmış, orman dışındaki korunan alanların gelişimi ise 1900'lü yılların sonlarına doğru başlamıştır (Erdönmez ve Atmış, 2022). Korunan orman alanları Türkiye'deki korunan alanlar sisteminin önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

Anayasa'da korunan alanlarla doğrudan ilişkili bir hüküm olmamakla birlikte dolaylı bazı hükümlerin bulunduğu söylenebilir. Bunlardan ilki 56. maddedir. 'Sağlık Hizmetleri ve Çevrenin Korunması' başlıklı bu maddenin ilk iki fıkrası şu şekildedir:

"Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir."

"Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir."

Görüldüğü gibi Anayasa sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşamayı bir hak olarak tanımlamakta ve bu konuda hem devleti hem de vatandaşları görevli kılmaktadır. Korunan alanlar çevre sağlığı açısından çok önemli araçlar olduğundan Anayasa'nın bu hükümlerinin korunan alanlarla dolaylı bir ilişki içerisinde olduğu varsayılabilir.

Anayasada korunan alanlarla dolaylı ilişki içerisindeki ikinci madde ise 'Ormanların Korunması ve Geliştirilmesi' başlıklı 169. maddedir. Bu maddenin birinci fıkrasının ilk cümlesi şu şekildedir:

"Devlet, ormanların korunması ve sahalarının genişletilmesi için gerekli kanunları koyar ve tedbirleri alır."

Burada da ormanların korunması devlete görev olarak verilmiştir. Ormanların korunması yalnızca korunan alanlar aracılığıyla yapılmamaktadır. Aynı zamanda işletme ormanlarında da ormanların korunmasına dönük önlemler alınır. Yine de bu madde dolaylı olarak korunan alanlarla ilişkili kabul edilebilir.

Korunan orman alanlarıyla ilgili temel yasa Milli Parklar Kanunu'dur. 1983 yılında yürürlüğe giren 2873 Sayılı Milli Parklar Kanunu dört tür korunan orman alanı statüsünü kapsamaktadır. Bunlar milli parklar, tabiat parkları, tabiat anıtları ve tabiatı koruma alanlarıdır. Diğer yandan, 4915 Sayılı Kara Avcılığı Kanunu'na göre oluşturulan Yaban Hayatı Koruma Sahaları ile Yaban Hayatı Geliştirme Sahaları da korunan alan statüsündedir. Milli Parklar Kanunu ile Kara Avcılığı Kanununa göre ilan edilen korunan alanlar DKMP tarafından yönetilmektedir. 6831 Sayılı Orman Kanunu'nun 23. maddesine göre daimi ya da geçici olarak muhafaza ormanı olarak ilan edilen yerler de korunan alanlardır. Muhafaza ormanı statüsündeki korunan alanlar ise OGM tarafından yönetilmektedir.

Korunan alan politikası açısından en önemli sorunların başında, ülkemizdeki korunan alanların korunmaya değer doğal zenginlikleri temsil ve tehditlere karşı koruma açısından nicel (sayısal ve alansal) ve nitel yetersizliği gelmektedir. WWF-Türkiye (2021)'ye göre korunan alanlar ağımız Türkiye'nin sahip olduğu çeşitliliği temsil etmek için yeterli değildir. Korunan alanların ülke yüzölçümüne oranı AB'de %25,9, dünya genelinde %13,2 iken Türkiye'de yalnızca %8,7'dir. Üstelik önemli bazı korunan alan türlerinin alanında ilerleme yerine gerileme gözlenmektedir. Örneğin, koruma-kullanma dengesi açısından koruma ağırlığının en yüksek olduğu tabiatı koruma alanlarının toplam miktarı 2000 yılında 64.353 hektarken 2020 yılında 46.461 hektara gerilemiştir. 2010-2020 yılları arasında muhafaza ormanları 251.366 hektardan 247.708 hektara, yaban hayatı geliştirme sahaları ise 1.201.032 hektardan 1.158.820 hektara düşmüştür (DKMP, 2021; OGM, 2021). Koruma-kullanma dengesi açısından koruma ağırlıklı korunan alanlarda sınır daraltma uygulamalarının sonuncusu

Seyfe Gölü Tabiatı Koruma Alanı'nda yapılmıştır. Söz konusu tabiatı koruma alanının büyüklüğü 15 Eylül 2024 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan Cumhurbaşkanlığı Kararı ile 12.533 hektardan 5.501 hektara düşürülmüştür.

Korunan alan politikasıyla ilgili bir diğer önemli sorun ise korunan alanlarda korumadan kullanmaya doğru bir kayışın açık bir şekilde görülüyor oluşudur. Milli park statüsünde korunan alan iken alan başkanlığına dönüştürülen yerlerin miktarı kaygı vericidir. Zira uluslararası korunan alan statüleri açısından net bir karşılığı olmayan ve yalnızca 'Alan' olarak adlandırılan bu statü kapsamındaki yerlerde milli parklara göre çok daha fazla tesis yapılabilmekte ve koruma-kullanma dengesi koruma aleyhine bozulmaktadır. 2014 yılında Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı'nın Çanakale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı'na, 2019 yılında da Göreme Tarihi Milli Parkı'nın Kapadokya Alanı'na dönüştürülmesinin ardından son olarak 2023 yılında Türkiye'nin en önemli milli parklarından biri olan Uludağ Milli Parkı'nın yaklaşık 2 bin hektarlık kısmı milli park statüsünden çıkarılmış ve alan başkanlığı yönetimine geçirilmiştir. Tabiat parklarının nitelik kaybına uğraması, orman içi mesire yerlerinin bir gecede tabiat parkına dönüştürülmesi, yaygın tabirle 'piknik yeri'ne çevrilmesi gibi uygulamalar korunan alanlarda korumadan kullanmaya doğru bir eksen kaymasının yaşandığının örneklerindedir. Nihayet, Tekin vd. (2014) tarafından yapılan bir araştırma İstanbul Belgrad Ormanı'ndaki tabiat parkları ile mesire yerleri arasında nitelik olarak bir fark bulunmadığını ortaya koymuştur.

Yaşanan önemli sorunlardan biri de Milli Parklar Kanunu'na göre yönetilen alanlarda turizm amacıyla yapılacak tahsisler konusunda DKMP'nin bütünüyle yetkisiz kılmasıdır. 2021 yılında 2634 Sayılı Turizmi Teşvik Kanunu'nda yapılan değişiklikle bu yetki bütünüyle Kültür ve Turizm Bakanlığına geçirilmiştir. Korunan alanlarda kullanıma yönelik tahsis işleminin korunan alanın özelliklerini ve hassasiyetlerini bilmeyen bir kurum tarafından yapılması, zaten sorunlu olan bu kapsamdaki işlemleri daha da içinden çıkılmaz hale getirecektir.

Odun arz-talep ilişkilerindeki mevcut sorunlar ve işletme ormanlarında yaşanan odun üretimi artışları milli parkları da etkilemiş ve odun üretimi yapılmaması gereken bu alanlarda bile odun üretimi yapılmaya başlanmıştır. 2021 yılında Köprülü Kanyon, Termessos, Beyşehir Gölü, Kızıldağ ve Kovada Milli Parklarında odun üretimi yapılmış; Beyşehir Gölü ve Kovada Milli Parklarında Amenajman Planları onaylanmış, bu milli parklarda üretim ormanları milli park sınırlarının içine girmiştir (TOD, 2021).

Korunan alan politikası açısından dikkat çeken önemli sorunlardan bir diğeri de ulusal nitelikli bir korunan alan stratejisinin bulunmamasıdır. Türkiye'de korunan alan-

ların mevcut durumu ve sorunları; korunan alanlar konusundaki kısa, orta ve uzun vadeli hedefleri; bu hedeflere ulaşmayı sağlayacak önlem ve araçları tanımlayan, katılımcı yöntemle ve bilimsel ilkeler temelinde hazırlanmış, ilgili tüm kurum ve kuruluşlara yön veren bir ulusal korunan alan stratejisine şiddetle ihtiyaç bulunmaktadır.

Diğer yandan, korunan alanlar iklim değişikliği ile sıkı ilişkiler içerisindedir. Bu ilişki iklim değişikliğinin korunan alanları etkilemesi ve korunan alanların iklim değişikliğiyle mücadeledeki vazgeçilmez araçlardan biri olması şeklinde iki yönlüdür. Nitekim Erdönmez vd. (2023) DKMP'nin bu noktada kritik bir rolü olduğunu da vurgulamaktadır. Korunan alanların etkin yönetilmesi, alan ve tür bazlı çalışmaların yapılması iklim değişikliği ile mücadelede oldukça önemlidir. Günümüze kadar Türkiye'deki korunan alanlarla iklim değişikliği arasındaki ilişkileri kapsamlı olarak inceleyen ve geleceğe yönelik önlemler tanımlayan çalışmalar çok sınırlı kalmıştır. Küresel Çevre Fonu (GEF) destekli "Orman Koruma Alanlarının Güçlendirilmesi Projesi" kapsamında ve WWF'nin "Yaşayan Bir Dünya İçin Korunan Alanlar Programı" desteğiyle 2010 yılında düzenlenen bir çalıştay sonucu olarak hazırlanan "Korunan Alanlar ve İklim Değişikliği Türkiye Ulusal Stratejisi 2011" bu açıdan dile getirilmesi gereken bir çalışma olsa da hem kapsam olarak yetersizdir hem de güncelliğini yitirmiştir.

Korunan alanların biyolojik çeşitlilik açısından taşıdığı önem açıktır. Bu nedenle, biyolojik çeşitlilikle ilgili politika belgelerinde korunan alanlara ilişkin hedef ve eylemlerin bulunması gerekmektedir. Bu açıdan 2007-2017 yıllarını kapsayan Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi Eylem Planı ile 2018-2028 yıllarını kapsayan Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Eylem Planlarındaki hedeflere ulaşamadığı görülmektedir. 2020 yılı itibarıyla karasal alanların en az %17'sinin korunan alan sistemine entegre edilmesi hedefinden 2024 yılında bile oldukça uzak bir noktada bulunduğu görülmektedir. Hazırlanan ulusal ölçekli politika belgeleri ile uygulamalar arasında uyum sağlanması gerekmektedir.

Korunan alan politikası açısından önemli sorunlardan biri de politikaların belirlenmesinde siyasetin dengesiz biçimde öne çıkan baskın rolüdür. Siyasi kişi ve kurumlar elbette önemli politik aktörlerdendir. Ancak, söz konusu baskınlık bürokrasi, akademi, sivil toplum ve yerel halk gibi diğer politik aktörlerin etkisini köreltmekte ve kararlar çoğunlukla tek yönlü ve dayatmacı bir şekilde alınmaktadır. Politik aktörlerin çoğu temel politika değişiklikleri gerçekleştikten sonra haberdar olmakta, politika oluşturma sürecinde izleyici olarak bile yer alamamaktadır.

Korunan Alanlar Yönetimi

Yönetim, (Eren, 2013) tarafından "belirli birtakım amaçlara ulaşmak için başta insanlar olmak üzere parasal kaynakları, donanımı, demirbaşları, hammaddeleri,

yardımcı malzemeleri ve zamanı birbiriyle uyumlu, verimli ve etkin kullanabilecek kararlar alma, uygulama ve denetleme süreçlerinin toplamı” olarak tanımlanmaktadır. Yönetimin; planlama, örgütlenme, yürütme ve denetim olmak üzere dört temel işlevi bulunmaktadır. Çalışmanın bu kısmında korunan alanlardaki yönetim yaklaşımı bu dört temel işlev kapsamında değerlendirilecektir.

Korunan Alan Planlaması

Planlama genel olarak bir amacı gerçekleştirmek için olası seçenekler arasında en uygun yolun seçilmesini ifade etmektedir. Planlamanın temelini oluşturan öğeler arasında ise amaçların belirlenmesi ve politikalar gelmektedir. Ulusal ormancılık politikası amaçları mevzuatta, kalkınma planlarında ve diğer ilgili planlarda yer almaktadır (Erdönmez vd. 2010). Belirtilen çerçevede bu çalışmada; korunan alanlara ilişkin örgütsel amaçları değerlendirmeye yönelik olarak yasal çerçevede 6831 sayılı Orman Kanunu, 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu ve 4915 sayılı Kara Avcılığı Kanunu değerlendirilmiştir.

6831 sayılı Orman Kanunu'nun 25. maddesinde, ormancılık örgütüne orman rejimine giren, konum ve özellikleri nedeniyle gerekli görülen orman alanlarını, bilimsel yararlanma, doğayı koruma, görsel güzellik sağlama, toplumun çeşitli spor ve dinlenme ihtiyaçlarını karşılama, turistik olanak sağlama amacıyla, milli parklar, tabiat parkları, tabiat anıtları, tabiatı koruma sahaları ve orman mesire yerlerini ayırma, düzenleme, yönetme, işletme veya işletme görev ve yetkisi verilmiştir. Böylelikle milli parklarda koruma amacının yanı sıra rekreasyon ve turizme yönelik kullanım amacı da ortaya çıkmıştır. 1983 yılında çıkarılan 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu ise koruma anlayışını geliştirmiş, bu alanların kaynak değerleri, ulusal ve uluslararası önem düzeyleri, kullanım ve koruma konusundaki önceliklerini dikkate alınarak ayrıntılı bir sınıflandırma ortaya koymuştur. Bu kanun ile genel olarak korunan alanların özellik ve karakterlerinin bozulmadan korunması, geliştirilmesi ve yönetilmesi amaçlanmıştır. 4915 sayılı Kara Avcılığı Kanunu'nda ise sürdürülebilir av ve yaban hayatı yönetimi kapsamındaki faaliyetlerin düzenlenmesi amaçlanmıştır. Böylelikle av ve yaban hayatının korunması, geliştirilmesi, avcılık ve av turizminin düzenlenmesine ilişkin konular da ulusal amaçlar arasındaki yerini almıştır. Temel yasal düzenlemeler kapsamında kullanım amacına da yer verilmekle birlikte korumaya ve kaynakların sürdürülebilirliğine daha çok vurgu yapılmıştır. Ancak özellikle son dönemde yapılan yasal düzenlemelerle ilgili politikaların incelendiği bölümde de belirtildiği gibi korunan alanlarda kullanım amacı ağırlık kazanmaya başlamıştır.

Kalkınma planları kapsamındaki amaçlar ise yasal düzenlemelerle uyumlu olarak şekillendirilmektedir. Henüz sektörel raporlar hazırlanmamış olmakla birlikte,

12. Kalkınma Planında ormanların, biyolojik çeşitliliğin korunması ve ekosistem hizmetlerinin geliştirilmesine katkısının artırılacağı ve ekosistem hizmetlerine erişimin kolaylaştırılarak ekoturizm alanlarının yaygınlaştırılacağı belirtilmektedir (SBB, 2023). Ulusal düzeyde ormancılığa ilişkin politika belgelerinde öne çıkan yaklaşımlar kapsamında 11. Kalkınma Planı Ormancılık ve Orman Ürünleri Çalışma Grubu Raporunda korunan alanların sayı ve alan olarak ekolojik özellikler gözetilerek artırılması, korunan alanlardaki yetki ve sorumluluklar konusundaki çakışmaların giderilmesi konularına yer verilmiştir. Aynı belgede ulusal düzeyde genel durum değerlendirilirken ormancılık sektöründe gerçekleştirilmesi gereken amaçlar arasında yaban hayatı ve rekreasyon alanlarından amaca uygun olarak yararlanılması ifadesi bulunmaktadır. Korunan alan yönetimine ilişkin politikaları etkileyecek genel yaklaşımlardan biri de ekosistem hizmetlerinin koruma ve kullanma dengesi gözetilerek ekosistem tabanlı ve çok amaçlı yönetiminin geliştirilmesi yaklaşımıdır (KB, 2018).

Konuyla ilgili yetki sahibi olan Tarım ve Orman Bakanlığının stratejik planında “toprak ve su kaynakları ile biyolojik çeşitliliğin sürdürülebilir yönetimini sağlamak” amacı kapsamında; genetik kaynakların ve biyolojik çeşitliliğin sürdürülebilirliğinin sağlanması, korunan alan sayısının artırılması ve etkin yönetiminin gerçekleştirilmesi ile yaban hayatı ve av yönetiminde sürdürülebilirliğin sağlanması hedefleri bulunmaktadır. Bunun dışında 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu’na tabi korunan alanlarda etkin yönetimi sağlama ve doğa turizmini geliştirme ile doğal, tarihi ve kültürel kaynak değerlerine sahip alanları tespit ederek korunan alan olarak ilan etme, sürdürülebilir yönetimini sağlamaya yönelik amaç ifadeleri bulunmaktadır (TOB, 2024a).

Ulusal düzeydeki planların uygulamaya yansıtılabilmesi için alan ölçeğinde kullanım amacı, kaynak özellikleri ve kullanım esaslarını kapsayan planlar düzenlenmektedir. Bu kapsamda milli parklar için uzun devreli gelişme planları, tabiat parkları için gelişme planları, tabiatı koruma alanları ve tabiat anıtları için yönetim planları hazırlanmaktadır (TOB, 2024b). Bu planların tamamı yönetim planı olmaktan çok kullanım planı olma niteliğine sahiptir. Bu kapsamda bütçe, insan kaynağı gibi içerikler söz konusu planlar içinde yer almamaktadır. Milli parklar için hazırlanan uzun devreli gelişim planları hem koruma hem de kullanıma ilişkin alan özelindeki yaklaşımları kapsamaktadır. Tabiat parkları için hazırlanan gelişim planlarında kullanıma yönelik bir planlama kapsamı öne çıkmakta ve alan içinde nerelerde hangi tesislerin yapılacağına ilişkin bilgilere yer verilmektedir. Tabiatı koruma alanları ve tabiat anıtlarında insan kullanımına izin verilmediğinden yalnızca yönetim planı ifadesi kullanılmaktadır. Aslında belirtilen planların; alanın kullanım amaçları, kaynak özellikleri, yakın çevrede yaşayan halkın sosyo-ekonomik özellikleri, yönetim uygulamaları, insan kaynakları, bütçe, gerekli araç ve teknikler, altyapı ve tesislerin tasarımı ve kullanımına

ilişkin sınırlama ve kurallar ile kaynağın korunması ve bakımıyla ilgili tedbirleri ortaya koyması gerekmektedir (Kuvan, 2012a). Ancak planlarda içerik ve yaklaşım olarak eksiklikler bulunmasının yanında korunan alan ölçeğinde plan hazırlama süreçleriyle ilgili bazı sorunlar olduğu da bilinmektedir.

Özellikle korunan alanlarda planlama işlerinin ihale yöntemiyle özel firmalara yaptırılması doğal kaynaklarda tahribat riskini beraberinde getirmektedir (Akesen, 2005). Korunan alan planlarının hazırlanmasında bütçe, koruma anlayışına yönelik duyarlılık, siyasi görüş ve teknik yeterlilik etkili olmaktadır. Ayrıca planlama sürecine ilişkin kısıtlayıcı bir süre öngörülmektedir (Yılmaz, 2023). Bunun dışında planlama konusunda başta yasal düzenlemelerin yarattığı kısıtlayıcı yaklaşımların etkisi ve yeterli donanımına sahip ve çok disiplinli ekiplerin oluşturulmaması, planların da olması gereken çerçevede hazırlanamaması sonucunu gündeme getirmektedir. Bu yaklaşım korunan alanların korumaya yönelik amaçlardan uzaklaşıp yoğun kullanıma maruz kalması ile doğal ve kültürel değerlerin zarar görmesi, doğa koruma ve çevresel hizmetlerin sürdürülebilirliğinin sağlanamaması tehlikelerini ortaya çıkarmaktadır (Kuvan, 2012a).

Planlama sürecindeki eksiklikler korunan alanlarda ekoturizm potansiyelinin yeteri kadar belirlenmemesi sonucunu da beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla korunan alanlarda ekoturizm faaliyetleri etkin şekilde yapılamamaktadır (Kuvan, 2012b). Korunan alanlar da dahil olmak üzere rekreasyon ve turizm amacıyla kullanılan orman alanlarında planlama yaklaşımının taşıma kapasitesi, çevresel ve sosyal etki analizi, stratejik yönetim esasları çerçevesinde yapılmadığı da bilinmektedir (Kuvan vd. 2018). Ayrıca korunan alanların planlaması çok boyutlu bir yaklaşım gerektirdiğinden çok kriterli karar verme yöntemlerinin kullanılmaması da bir eksikliktir.

Planlama sürecinde özellikle yerel halkı yönetim süreçlerine dâhil eden şeffaf ve katılımcı bir yaklaşımın uygulanmaması, yerel halk üzerinde oluşan sosyal ve ekonomik etkinin yeterince dikkate alınmaması, planlama sürecinin kapsayıcılığı açısından önemli bir eksiklik olarak ortaya çıkmaktadır. Benzer şekilde kullanıcı talepleri ve değerlendirmeleri de planlama sistemine entegre edilmemektedir (Yurdakul Erol vd. 2011). Planlarda koruma ve kullanma dengesinin yeteri kadar gözetilmemesi, uygulamada talebin karşılanamaması ve tahribatın artmasına yol açtığı gibi korunan alanlardan beklenen sosyo-ekonomik işlevlerin de sürdürülebilir olarak sağlanamamasına neden olmaktadır (Alkan ve Korkmaz, 2009). Hatta Koca vd. (2016) uzun devreli gelişim planlarını bir envanter çalışması olarak değerlendirmiştir. Genel olarak korunan alanlarda yapılan planların yerel düzeyde ihtiyaçları karşılamadığı ve uluslararası standartlarda olmadığı açıktır. Tüm bu sorunların dışında 8 milli parkın hiç planı bulunmamaktadır. Bunlardan 6 tanesi 2018'den sonra ilan edilenler, diğer iki tanesi

ise 1958 ve 2008 yıllarında ilan edilen milli parklardır. Bazı planlar ise çok eski tarihli ve güncelliğini yitirmiş durumdadır. Bu çerçevede 1971 ve 1995 tarihli plan (3 milli parkın) bile varken geri kalan kısmı 2008-2019 yılları arasında (18 milli parkın planı 2015 yılından sonra) hazırlanmıştır. Ayrıca 80 tabiat parkının planı bulunmamakla birlikte diğer koruma statülerinde bulunan alanların planlarına ilişkin bilgiye ulaşılamamıştır (DKMP, 2023).

Korunan Alan Yönetimi Örgüt Yapısı

Korunan alanlara ilişkin amaçları ve planları uygulamaya aktarabilmek için uygun bir örgüt yapısının oluşturulmasına gereksinim bulunmaktadır. Temel olarak örgüt bir kuruluşun plan ve kararlarının uygulamaya geçirilmesi için oluşturulan mekanizmadır. Söz konusu mekanizmanın etkili şekilde oluşturulabilmesi için örgütlenme süreci; kuruluşun amaçları doğrultusunda yapılacak işlerin saptanması, gruplandırılması, örgüt birimlerinin oluşturulması, bu birimlerin görev, yetki ve sorumluluklarının belirlenmesi ile kaynak dağılımının yapılması aşamalarını kapsamaktadır.

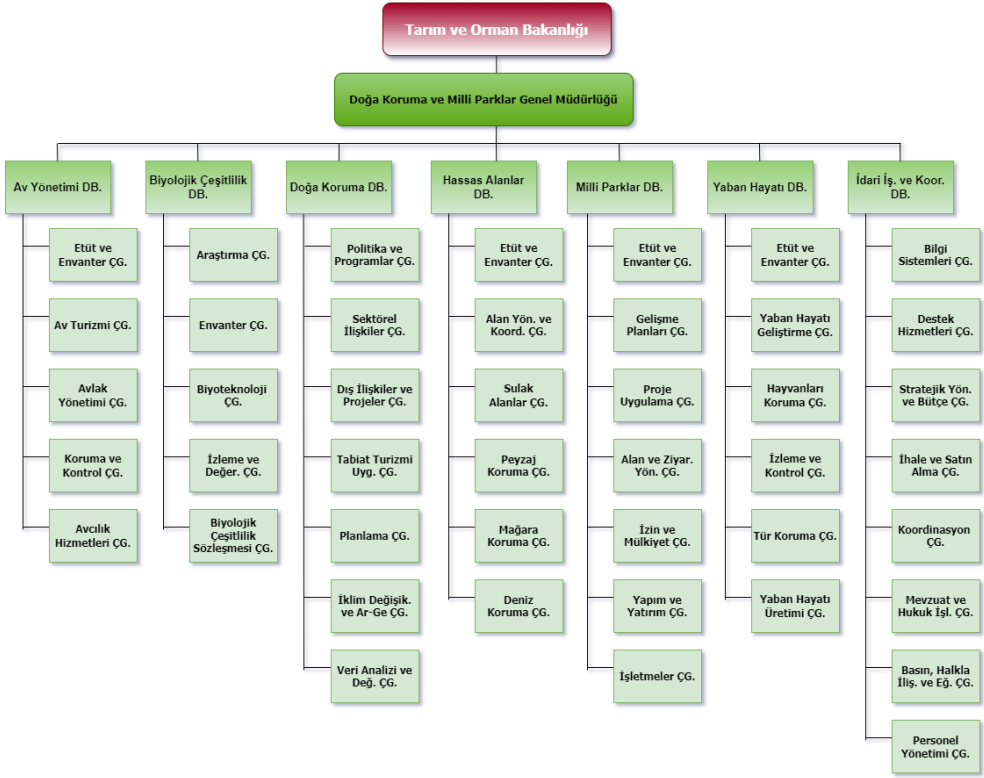
10 Temmuz 2018 tarih ve 30474 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi gereğince bakanlığın hizmet birimleri arasında yer alan DKMP korunan alanların yönetimiyle ilgili işleri yürütmektedir. Belirtilen genel müdürlüğün başlıca görevleri milli parklar, tabiat parkları, tabiat anıtları, tabiatı koruma alanları ile sulak alanların tespiti, korunması, geliştirilmesi, tanıtılması, yönetilmesi, işletilmesi ve işlettirilmesi ile ilgili işleri yürütmek ve denetlemektir. Bunun dışında DKMP yaban hayatı ile ilgili alanları korumak, geliştirmek, kara avcılığı ile ilgili düzenlemeleri yapmak, uluslararası koruma sözleşmeleri ile belirlenen alanlarda koruma ve kullanma esaslarını belirlemek, ilgili alanlardaki flora ve fauna türlerini korumak, koruma faaliyetleri kapsamında ilgi gruplarıyla işbirliği yapmak, gen kaynaklarını korumak ve geliştirmek ile de görevlendirilmiştir. Yine orman ve orman rejiminde bulunan tabiat parkı, tabiat anıtı, tabiatı koruma alanları ve sulak alanların tescil ve ilanı da ilgili genel müdürlüğün görevleri arasındadır.

Genel müdürlüğün görev ve yetkileri çerçevesindeki işleri yürütmek üzere merkezde yedi daire başkanlığı (DB) bulunmaktadır. Bunlar; Av Yönetimi DB., Biyolojik Çeşitlilik DB., Doğa Koruma DB., Hassas Alanlar DB., Milli Parklar DB., Yaban Hayatı DB ve İdari İşler ve Koordinasyon DB olarak sıralanmaktadır. Bu daire başkanlıklarına bağlı olarak etkinlik gösteren toplam 44 çalışma grubu (ÇG) vardır. Adı geçen çalışma grupları daha önce şube müdürlüğü olarak adlandırılırken Tarım ve Orman Bakanlığı kurulduktan sonra görev tanımı, yetki ve sorumluluk açısından bir değişiklik yapılmaksızın şube müdürlüğü ifadesi yerine çalışma grubu ifadesi

kullanılmaya başlanmıştır. Bu durum da ayrıca kamu kurumlarının örgütlenmesi açısından alışılmadık örgüt birimi adlarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bakanlığın merkez örgüt yapısı Şekil 1’de görülmektedir. Genel müdürlüğün faaliyetleri bölgesel düzeyde 15 BM tarafından yürütülmektedir. Bir bölge müdürlüğünün örgüt yapısı bölgelere göre bazı farklılıklar göstermekle birlikte Şekil 2’de görüldüğü gibidir.

DKMP’nin örgüt yapısı genel olarak incelendiğinde örgütlemenin temel ilkeleriyle tam örtüşmeyen bir yapılanma olduğu anlaşılmaktadır. Merkez örgüt yapısında bulunan daire başkanlıklarının isimleri ve yapılanmaları görev ve yetkilerinin açıkça anlaşılabilmesi ve ayırt edilebileceği şekilde oluşturulmamıştır. İdari İşler ve Koordinasyon DB dışında kalan Av Yönetimi, Biyolojik Çeşitlilik, Doğa Koruma, Hassas Alanlar, Milli Parklar ve Yaban Hayatı daire başkanlıklarının çalışma konularının net olarak birbirlerinden ayırtırmak mümkün görünmemektedir. Bu durumun örgütsel işleyiş ve uygulamalar açısından da karmaşa yarattığı belirtilmektedir (Gümü, 2014). Söz konusu daire başkanlıklarının görev tanımları ve bu daire başkanlıklarına bağlı çalışma grupları incelendiğinde örgüt yapılanmasının ne kadar karmaşık olduğu daha net görülmektedir. DKMP’nin taşra örgütlenmesi de hem işlevlere hem de bölgelere göre oluşturulmuş ŞM’lerden oluşmaktadır. Bu durum çok sayıda ŞM’nin bulunması sonucunu beraberinde getirmektedir. Belirtilen çerçevede, gerek merkez ve gerekse taşra örgüt yapılanması, örgütlemenin verimlilik ve iş bölümü ilkeleriyle tam olarak örtüşmemektedir.

Ayrıca ormancılıkta örgütlemenin ilkelerinden olan yerinden yönetimin gereği, örgütün baskılardan uzak tutulması ile teknik bilgi ve beceri gereği (Özdönmez vd.1998) bakımından da sorunlar olduğu bilinmektedir. Özellikle siyasi baskının korunan alan ilan ve yönetimi süreçlerindeki etkisi büyüktür. Bu baskı, ilgili politikalar bölümündeki açıklamalarda da görülmektedir. Ormancılıkta, ülkemizde merkezi kararların ne kadar etkili ve bağlayıcı olduğu bilinmektedir. Bu çerçevede, aynı yaklaşım korunan alan uygulamalarında da görülmektedir. Teknik bilgi ve beceri gereği açısından konu ele alındığında ise uzmanlık alanları farklı kişilerin örgütün çeşitli birimlerinde görev aldığı bilinmektedir. DKMP’nin mevcut genel müdürünün Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi bölümünden mezun olmakla birlikte, bu görevden önce vergi denetmen yardımcılığı, milli emlak kontrolörü, defterdar yardımcılığı ile Milli Emlak daire başkanlığı görevleri yaptığı bilinmektedir. Gerek eğitim gerekse mesleki kariyerinde doğa korumayla dolaylı olarak bile ilişkisi olmayan bir kişinin DKMP’ye genel müdür olarak atanması söz konusu ilkenin uygulanmadığının açık bir kanıtı niteliğindedir. Bunun dışında doğa koruma alanında tecrübesi olmayan kişilerin, kurum dışından yapılan atamalar yoluyla yönetici olarak görevlendirilmesi de aynı kapsamda değerlendirilebilir. Bu tip durumlar örgütlemenin işbölümü (uzmanlaşma) ilkesiyle

Şekil 1. DKMP merkez örgüt yapısı

Şekil 2. DKMP taşra örgüt yapısı

örtüşmediği gibi kamu insan kaynakları yönetiminin temel ilkelerinden kariyer ilkesine de aykırıdır.

DKMP'nin görev ve yetkileri incelendiğinde korunan alanların ilanına ilişkin yetkilerinin de sınırlandırıldığı görülmektedir. 2011 tarihli 644 sayılı KHK'da değişiklik yapan 648 sayılı KHK ile milli parklar, tabiat parkları, tabiat anıtları, tabiatı koruma alanları, sulak alanlar ve benzeri koruma statüsü bulunan diğer alanların tescil ve ilanına ilişkin esasları ve bu alanların kullanma ve yapılaşmaya yönelik ilke kararlarını belirleme, her tür ve ölçekte çevre düzeni, nazım ve uygulama imar planlarını yapma ve yaptırma yetkisi Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğüne verilmiştir. Ardından 2012 yılında Korunan Alanlarda Yapılacak Planlara Dair Yönetmelik ile korunan alanların planları Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından yapılacağı veya yaptırılacağı yönünde ifadeye yer verilmiş, ancak uzun devreli gelişme planlarının uygulanabilmesi için Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığının onayının alınması gerekli hale getirilmiştir. Bunun dışında korunan alan planlarının hazırlanması ve onaylanmasıyla ilgili yetkiler Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü ile aynı bakanlığa bağlı diğer birimlere verilmiştir. Belirtilen yönetmelik gereğince orman rejimindeki korunan alanları da kapsayacak şekilde yönetim planı hazırlama yetkisi Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığında. Bu durum uygulamada yetki karmaşasına yol açmakta, uzmanlık alanı ve uygulama deneyimi açısından sorunlar oluşturmakta ve ormancılık örgütünün korunan alanlarla ilgili yetkisini daraltmaktadır (Kuvan, 2012b). Politikaların değerlendirildiği kısımda değinilen turizm amacıyla yapılan tahsislerle ilgili DKMP'ye ait olan yetkilerin Kültür ve Turizm Bakanlığına devredilmesi de bu konuda oluşturulan yönetim karmaşasını göstermektedir.

Korunan Alan Yönetiminde Yürütme

Yürütme kavramsal olarak planlama kapsamında belirlenen amaçların ve hedeflerin oluşturulan örgüt aracılığıyla uygulamaya yansıtılmasını ifade etmektedir. Bu çerçevede Tarım ve Orman Bakanlığı 2023 yılı faaliyet raporundaki (TOB, 2024c) değerlendirmelere göre belirlenen hedeflerin neredeyse bütünü ya tam olarak gerçekleşmiş ya da aşılmış şekilde tanımlanmıştır. Ancak bu değerlendirmeler planlama ve örgütlenme işlevlerindeki eksikliklerin de bir yansıması olarak gerçek anlamda bir başarı ölçüsü olarak değerlendirilmemelidir. Örneğin “*Korunan alanlarda planlama, proje uygulama ve izleme süreçleri etkin olarak yürütülecek ve turizmin çeşitlendirilmesine katkı sağlanacaktır.*” hedefinin göstergesi “*korunan alan ziyaretçi sayısı*” olarak belirtilmiştir. Oysaki ziyaretçi sayısının artması kaynağın korunması ve sürdürülebilir yönetiminin sağlanması bakımından olumsuz etkiye de sahip olabilecektir. Yine aynı hedef için belirlenen göstergelerden bir diğeri olan “*ziyaretçilere yönelik alt ve/veya üst yapı tesisi*

yapılan korunan alan sayısı (kümülatif)” da benzer şekilde değerlendirilebilir. “Ülke-
mizin zengin biyolojik çeşitliliği belirlenecek, izlenecek, geleneksel bilginin derlenmesi sağ-
lanacak ve farkındalığı artırılacak, av ve yaban hayatının sürdürülebilirliği sağlanacak-
tır.” hedefinin göstergelerinden biri “ilan edilen korunan alan sayısı”dır. Ancak burada
en az nicel değerler kadar nitelik ve hedeflenen doğa koruma çalışmalarının etkinliği
de tanımlanmalıdır. Örneklerden de anlaşıldığı üzere amaç, hedef, ölçüt ve göster-
gelerin belirlenmesi, bilimsel esaslar çerçevesinde yapılmadığında mevcut durumu,
gelişim ve eksikleri gerçek boyutuyla ölçmek mümkün değildir.

Yönetimin yürütme işlevinin başarısı açısından kuruluşun sahip olduğu kaynaklar ve
bunların niteliği de önem taşımaktadır. DKMP’nin sahip olduğu fiziksel, finansal ve
insan kaynaklarına ilişkin bilgiye tam olarak erişilememekle birlikte, aşağıda bazıları-
na yer verilen pek çok çalışmada alan bazında özellikle insan kaynağı yetersizliğinden
söz edilmektedir. Bakanlığa ilişkin yapılan genel değerlendirmeler de bu çerçevede
eksikler olduğunu göstermektedir.

Tarım ve Orman Bakanlığının son stratejik planında (TOB, 2024a) (bakanlığın ta-
mamı için) insan kaynağının sayı olarak yetersizliğinden, iklim değişikliği, çölleşme
ve erozyonla mücadele, av koruma ve kontrol gibi çeşitli alanlarda da teknik bilgi
eksikliğinden söz edilmektedir. İnsan kaynaklarının temel, teknik ve yönetsel yeter-
liliklerinin artırılmasının gerekliliği üzerinde de durulmuştur. Bakanlık geneli için
belirtilen insan kaynakları yönetimine ilişkin öne çıkan sorunlar; uzmanlaşmanın
dikkate alınmaması, ara kademe personel eksikliği, personel dağılımının iş yükü ve
özellikleriyle uyumlu olmaması, çalışanların mali ve özlük haklarıyla ilgili yetersiz-
likler ile sosyal olanakların yetersizliği olarak sıralanabilir. Bunun dışında, hizmet
içi eğitimle ilgili olarak da çalışanların görüşleri alınarak planlanma yapılmaması,
çalışanların beceri, bilgi ve yetenekleri doğrultusunda içerikler oluşturulmaması ve
katılımcıların belirlenmesinde cinsiyet eşitliğine yeterince dikkat edilmemesi konu-
larına değinilmiştir.

Yine Ar-Ge çalışmalarında ve teknolojik altyapıda eksikler olduğu ortaya konulmuş,
Ar-Ge sonuçlarının uygulamaya aktarılmasının yetersiz olduğu ifade edilmiştir. Yü-
rütmeyle ilgili konulardan bir diğeri de uygulamada paydaşlarla işbirliği konusunda
eksiklikler olduğudur.

Stratejik planda korunan alan yönetimi konusundaki sorun ve riskler; (i) plan ve
projelerin onay sürecinin uzaması ile iklim ve arazi koşullarına bağlı olarak uygula-
ma sürecinin aksaması, (ii) diğer kurumlarla yetki çatışması yaşanması ve koordinas-
yon yetersizliği, (iii) korunan alanlara farklı statülerin verilmesi (2873 sayılı Kanun
kapsamındaki alanlar ile diğer koruma statülerinin (doğal sit, arkeolojik sit, özel çevre

koruma bölgesi vb.)), (iv) farklı sektörlerin farklı kaynak kullanım taleplerinin olması, (v) proje süreçlerinde mali sorunlar yaşanması, (vi) projelerin uygulama süreçlerinde ve ihalelerde hukuki ve teknik aksaklıkların olması, (vi) uluslararası korunan alan sınıflandırması ve literatürde yeri olan korunan alan statülerinin tescil edilmesine yönelik mevzuatta boşluk olması, (vii) topluma yönelik bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmalarının yetersizliği, (viii) ziyaretçi sayısındaki artış, (ix) doğal, kültürel kaynak değerlerinin tahrip edilmesi olarak sıralanmıştır.

Milli park ve diğer korunan alanlarda personel sayısı, personelin eğitim, beceri ve donanımının yetersiz olması, milli parkların her birinde koruma önlemleri ve yönetim- sel faaliyetleri gerçekleştirmekten sorumlu saha düzeyinde yalnızca bir orman mühendisi ve birkaç orman koruma görevlisinin bulunmasının önemli bir sorun olduğu belirtilmektedir (Kuvan vd. 2018). Kurdoğlu ve Çokçalışkan (2011) Doğu Karadeniz Bölgesinde bulunan korunan alanlardaki yönetim etkinliğini değerlendirdikleri çalışmada, nüfus, ziyaretçi talepleri ve turizm faaliyetlerinin korunan alan kaynakları üzerinde büyük baskı oluşturduğunu, böcek zararları, meralardaki yerleşim, yasadışı (avcılık ve ormansızlaşma) faaliyetlerin de bölgesel olarak görülen tehditler arasında olduğunu belirlemiştir. Çalışmada doğal kaynaklarla ilgili birimler arasındaki iletişimin zayıf olduğu, kapsamlı çevre eğitiminin desteklenmediği, korunan alanlara ilişkin yasal düzenlemelerin her düzeyde etkin bir şekilde uygulanmadığı da ortaya konulmuştur.

Bir başka örnek alan çalışması olan, Dilek Yarımadası-Büyük Menderes Deltası Milli Parkı'nda, yöre halkının temel geçim kaynakları olan tarım, balıkçılık, ormancılık ve hayvancılık faaliyetlerinin yasaklandığı ve milli park sınırları içinde kalan köylülere ait tapulu arazilerde de kullanım haklarının kaldırıldığı belirtilmiştir (Bekdemir ve Sezer, 2020). Bu durum da korunan alan yönetimi ve yöre halkı arasında sorunlar yaşanmasına yol açmıştır.

Küre Dağları Milli Parkı'nda farklı ilgi gruplarının yaklaşımını değerlendiren Akbulut vd. (2015) korunan alan ilan süreçleriyle ilişkili olarak en düşük memnuniyet düzeyine sahip olan kesimin muhtarlar olduğunu belirtmiş, bu durumun da yerel halkın yararlanma haklarına ilişkin sınırlamalar ve yaşam alanlarının kısıtlanmasından kaynaklandığını ortaya koymuştur. Aynı çalışmada alanın tanıtımının yapılmaması, ilgili gruplarının katılımının sağlanmaması, devletin alanda yaptığı yatırımların yetersiz olması alan yönetimiyle ilişkili sorunlar arasında yer almış, ekoturizme ilişkin yatırımların artırılması, yerel halkın desteklenmesi, teknik kadro yetersizliğinin giderilmesi, ilgi gruplarıyla park yönetimi arasındaki ilişkilerin iyileştirmesinin gerekliliği üzerinde de durulmuştur.

Kuş Cenneti Milli Parkı'nda yerel halk ve park yönetimi arasındaki ilişkileri ve yaşanan çatışma sürecini inceleyen Arı (2003) da alandaki koruma statülerinin çeşitliğinden söz etmiş, buna karşın alanın yakın çevresindeki sanayileşme, gübreleme ve atık suların kaynaklanan ve aşırı düzeye ulaşan çevresel sorunların varlığını gündeme getirmiştir. Bu sorunların dışında özellikle milli parkın genişletilmesi uygulamaları nedeniyle park yönetimi ve yerel halk arasında yaşanan çatışma, yapılan uygulamaların sonucu turist sayısının artması ile alanın ekolojik yapısının bozulması, turizm faaliyetlerinden yerel halkın önemli düzeyde gelir sağlayamaması ve yerel halkla ortak projelerin yürütülmemesi yönünde sorunlar tespit edilmiştir. Korunan alan yönetiminde geleneksel yaşam şekilleri ve yöreye özgü kaynak kullanım yöntemleriyle uyumlu ve yöre halkının karar verme sürecine katıldığı modellerin uygulanması gerekliliğine işaret edilmiştir.

Kaçkar Dağları Milli Parkı'nda sürdürülebilir alan yönetimi üzerine araştırma yapan Koca vd. (2016) de yerel halkın özellikle sınır belirleme ve yararlanma hakları konusunda mağdur edilmesi ve halkın park planlama ve yönetim sürecine katılmamasının uygulamaya yönelik sorunlar oluşturduğuna ilişkin bulgulara ulaşmıştır. Ayrıca yerel koşulları hem çevresel hem de sosyal boyutlarıyla yönetebilecek uzman eksikliği ile sınır belirleme ve yönetim planlarında siyasi otoritenin bürokratlara yönelik baskılarını başta gelen sorunlar olarak sıralamıştır. Yine aynı milli parkta turizmin etkilerini değerlendiren Kurdoğlu ve Bektaş (2015) ise ikinci konut yapımı, turizm amaçlı yapılaşma, yol yapımı ve habitat parçalanması ile atık sorununu yapısal sorunlar; alanın birden fazla yönetim statüsünün bulunması ve yasadışı avcılığı da başlıca yönetsel sorunlar olarak belirlemiştir. Bununla birlikte alan için yasal düzenlemelerin tam olarak uygulanması, avcılığın yasaklanması, personel ve araç-gereç eksikliğinin giderilmesi, geleneksel yaşamın sürdürülebilirliğinin sağlanması, turizmin planlanması, yerel halkın ekonomik kazancının desteklenmesi ile çevresel sorunların bilimsel esaslara göre çözülmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur.

Kızıldağ Milli Parkı'nda da yerel halkın milli park ilanından dolayı gelir kaybı yaşadığı, geleneksel yaşamın olumsuz etkilendiği, yönetim kararlarının halkla paylaşılmadığı, tanıtım faaliyetlerinin yetersiz olduğu, kaynak değerlerinin yeteri kadar korunmadığı, sürdürülebilir gelişimin sağlamadığı belirlenmiştir. Bu çerçevede milli parktan beklenen sosyal, ekonomik ve ekolojik hizmetlerin yerine getirilmesinde bölge sakinlerinin desteğinin önemi vurgulanmış, katılımcı yönetim ve yerel halkın kazanımlarının desteklenmesinin gerekliliğine değinilmiştir (Akyol vd. 2018).

Kovada Gölü Milli Parkı'nda çalışan Alkan vd. (2009) korumanın etkinleştirilmesi amacıyla milli park ilan edilmesine rağmen alanda gerçek anlamda korumanın sağlanamadığı ve yörede yaşayan yerel halkın yalnızca %25'inin milli parka yönelik

olumlu algısının olduğuna ilişkin bulgulara ulaşmıştır. Aynı zamanda yörede yaşayan köylülerin hayvancılık, orman işçiliği, arazi kullanımı, tarımsal su kullanımı, avcılık, balıkçılık ve odun dışı orman ürünleri toplama faaliyetinde kayıplara uğradıkları tespit edilmiştir. Küre Dağları Milli parkı örneğinde ise milli park yönetimi, yerel halk, diğer kamu kurumları, turizm işletmeleri, avcılar, jandarma, sivil toplum örgütleri, turistler ve yerel rehberler arasında alan yönetim uygulamaları, yaban hayatı yönetimi, orman kaynaklarının yönetimi ve turizm uygulamaları konularında çeşitli boyutlarda çatışmalar yaşandığı belirlenmiştir. Çatışmaların sebebinin ise milli park yönetiminin yetersizliğinden kaynaklandığı ortaya konulmuştur (Yıldız ve Atmış, 2023).

Batı Karadeniz’de tabiat parklarının yönetimi ve kullanıcıların görüşleri üzerine araştırma yapan Atmış vd. (2020) alanların ağırlıklı olarak piknik yapmak amacıyla kullanıldığını, kullanıcıların alanın statüsü hakkında bilgi sahibi olmadığını ve tanım ve bilinçlendirme çalışmalarının yetersiz olduğunu belirlemiştir. Aynı çalışmada bölgede bulunan 9 tabiat parkının gelişme planları da incelenmiş, bilimsellikten uzak alınan kararların uygulamada tabiat parklarında koruma-kullanma dengesinden uzaklaşılmasına ve kullanımın artırmasına yol açtığı ifade edilmiştir. 2011 yılında mesire yerinden tabiat parkı statüsüne aktarılan alanlarda gerçek anlamda koruma çalışmalarının bulunmadığı da tespit edilmiştir (Atmış vd., 2020). Bafa Gölü Tabiat Parkı’nın ekoturizm potansiyelini değerlendiren Çoban ve Göktuğ (2023) da alanın biyolojik çeşitliliği ve arkeolojik kaynak değerleri açısından önemli bir ekoturizm potansiyeline sahip olduğunu ancak kullanım baskısı, yanlış tarım ve su uygulamaları, kaçak avcılık, personel yetersizliği, artan çevresel ve görsel kirlilik nedeniyle alanın sürdürülebilirliğinin tehdit altında olduğunu ifade etmiştir.

Korunan alanlarda gerçekleştirilen odun üretimi ve amaç dışı kullanımlar için yapılan tahsisler de korunan alan yönetimi uygulamalarında sorunlar yaşanmasına neden olmaktadır. Bu tür uygulamalar biyolojik çeşitliliğe zarar vermekte, orman yapısının ve ekosistem bütünlüğünün bozulmasına yol açarak korunan alanların sürdürülebilir yönetimini olumsuz etkilemektedir. Ayrıca belirtilen uygulamalar korunan alanların yönetim felsefesiyle uyuşmamaktadır. Bilindiği üzere korunan alanlar doğal, tarihi, kültürel ve ekolojik kaynak değerlerini koruma amacı ile yönetilmelidir (Erdönmez ve Atmış, 2022). Korunan alanlarda yapılan ihaleler, maden, enerji ve imar tahsisleri yaşam alanlarını savunmaya çalışan halk tarafından çeşitli eylemlere neden olmaktadır (Günşen vd. 2022).

Konuya ilişkin örnek alan çalışmaları incelendiğinde uygulamada yaşanan başlıca sorunlar; yerel halk ile olan çatışmalar, ziyaretçi talepleri, yoğun turizm faaliyetleri, yerleşim baskısı, yol ve altyapı inşası, yasadışı faaliyetler, eğitimin yetersizliği, yasaların tam olarak uygulanmaması olarak sıralanabilir. Bunun dışında korunan alanlarda

yaşanan sorunları bütüncül bir yaklaşımla çözebilecek uzman eksikliği, yanlış tarım uygulamaları, çevre kirliliği, gerçek anlamda ekoturizm ve sürdürülebilir yönetim uygulamalarının yapılamaması da yaşanan sorunlardandır. Konuya ilişkin incelenen örnek alan çalışmalarında öne çıkan ortak sorun yerel halkın hem korunan alan ilan sürecinde hem de sonrasında yapılan uygulamalarda yok sayılması, hak kayıplarının yaşatılması, kültür ve geleneksel yaşam biçimlerinin dikkate alınmamasıdır.

Korunan Alanlarda Denetim

Yaşanan sorunların en aza indirilmesi, yönetim amaçlarının gerçekleştirilmesi ve hedeflere ulaşılabilmesi, kurum kaynaklarının etkin ve etkili şekilde kullanılabilmesi ve başarı düzeyinin belirlenebilmesi için denetim işlevine gereksinim vardır. Denetim amaç ve sonuç arasında ilişki kurmaya yönelik olarak gerçekleştirilen etkinlikleri kapsar ve planlama, örgütlenme yürütme ve sonuç aşamalarında gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Sağlıklı bir denetim süreci için standartların belirlenmesi, uygulama sonuçlarının saptanması, bunların karşılaştırılması ve bu doğrultuda düzeltici önlemlerin alınması gerekir. Ancak korunan alanlar yönetim sistemi içinde sistematik bir denetim anlayışından söz etmek mümkün değildir.

2018 yılında yürürlüğe giren Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile milli parklar, tabiat parkları, tabiat anıtları, tabiatı koruma alanları ve sulak alanlarda gerçekleştirilecek denetim etkinliklerinden DKMP sorumludur. Yine yaban hayatı, kara av kaynakları ve hayvanları korunma ile ilgili denetim yetkisi de bu genel müdürlüğe verilmiştir. Milli Parklar Yönetmeliği'nde de milli park, tabiat parkı, tabiat anıtı, tabiatı koruma alanlarının denetim yetkisinin ormancılık örgütüne ait olduğu belirtilmiş, bu alanlarda kamu kurum ve kuruluşları tarafından yapılacak tüm plan, proje ve yatırımların bakanlıkça denetleneceği belirtilmiştir.

Korunan alanlardaki koruma hizmetleri ve suç takibi OGM'nin orman muhafaza memurlarınca gerçekleştirilmektedir. Korunan alanlara ziyaretçilerin girişlerine ilişkin denetimi DKMP tarafından gerçekleştirilmektedir. Alan Kılavuzlarının Seçimi, Eğitimi, Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik gereğince belirtilen konudaki eğitim ve uygulamaların denetimi de DKMP tarafından yürütülmektedir.

Korunan alan yönetim faaliyetlerinin denetimi kapsamında Bakanlığın ana hizmet birimi olması nedeniyle Sayıştay denetimi gerçekleştirilmektedir. Ayrıca Cumhurbaşkanlığı Denetleme Kurulunun da korunan alan yönetim etkinliklerine ilişkin denetim yapma yetkisi bulunmaktadır. Tüm kamu kurumlarında olduğu gibi Tarım ve Orman Bakanlığı bünyesinde bulunan İç Denetim Başkanlığı ile Rehberlik ve Teftiş Kurulu Başkanlığınca denetimler yapılmaktadır. İç denetim, kaynakların ekonomik, etkililik/etkinlik ve verimlilik esaslarına göre yönetilip yönetilmediğini tespit et-

mek amacıyla yapılan denetim faaliyetlerini içermektedir. Bu kapsamdaki denetim faaliyetleri iç denetim mevzuatına göre yürütülmektedir. Rehberlik ve Teftiş Kurulu Başkanlığınca gerçekleştirilen denetimde ise birimlerin faaliyet ve işlemleriyle ilgili olarak soruşturma, inceleme ve denetim işleri yapılmaktadır. Yapılan denetimler sonucunda müfettişler, (i) rehberlik raporu (denetim sonucunda eksik veya hatalı bulunan ve ilgili dairelerce düzeltilmesi gereken işlemler ile denetim sonucu belirlenen konuları kapsar), (ii) ön inceleme raporu (4483 sayılı Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun çerçevesinde yapılan incelemeleri kapsar), (iii) soruşturma raporu (adli veya disiplin soruşturması ile konuları kapsar) ve (iv) inceleme raporu (süreç, faaliyet, kurum, kişi ve olayların incelenerek, belirli bir konunun ya da sorunun saptanması ve durumun ortaya çıkartılması için yapılan çalışma sonuçlarını kapsar) hazırlarlar. Bu çerçevedeki faaliyetler Tarım ve Orman Bakanlığı Rehberlik ve Teftiş Başkanlığı Yönetmeliğinde yer alan hükümlere göre yapılmaktadır. Denetim, alan ölçeğinde müfettişler tarafından belirtilen yönetmeliğe uygun olarak gerçekleştirilmektedir. Yine tüm kuruluşlarda uygulanan bir de üstün astını denetlemesini kapsayan hiyerarşik denetim de uygulanmaktadır.

Bu noktada dile getirilmesi gereken bir diğer konu da korunan alanlarda yönetim etkinliğinin değerlendirilmesidir. Korunan alanlarda yönetim etkinliğinin değerlendirilmesi yönetimin doğal değerleri ne ölçüde korumayı başardığını, amaçlara ve koruma hedeflerine ne ölçüde ulaşıldığını ortaya koyar (Coad vd., 2015). Korunan alanlarda yönetim etkinliğinin değerlendirilmesi amacıyla geliştirilmiş ve uygulanan değişik yöntemler bulunmaktadır. Dünya Bankası'nın Korunan Alan Yönetiminde Hızlı Değerlendirme ve Önceliklendirme aracı (RAPPAM -Rapid Assessment and Prioritization of Protected Area Management), METT (Management Effectiveness Tracking Tool), Uluslararası Doğayı Koruma Birliği Yeşil Listesi (IUCN Green List) ve UNESCO'nun Mirasımızı Geliştirmek (EoH -Enhancing Our Heritage) adlı araçları bu yöntemler arasında başı çekmektedir (Yenilmez Arpa vd. 2023).

Türkiye'de METT 2011-2020 yılları arasında milli parklar için, RAPPAM ise 2005, 2009 ve 2022 yıllarında milli parklar ve tabiat parkları için uygulanmıştır. Ancak bu uygulamalar sistemli/kapsamlı bir yönetim etkinliği değerlendirme sürecinin parçası olarak gerçekleşmemiş, değişik nitelikteki çalışmaların bir bileşeni olarak yapılmıştır. Örneğin 2022 yılında uygulanan RAPPAM Türkiye'nin Bozkır Ekosistemlerinin Korunması ve Sürdürülebilir Yönetimi Projesi kapsamında gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle, ülke çapındaki tüm korunan orman alanlarının ya da aynı türdeki (milli park, tabiat parkı vb.) tüm korunan orman alanlarının kapsandığı ve yine tüm paydaşların temsil edildiği süreç ve ortamlarda yönetim etkinliği değerlendirme çalışmalarının yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

- **Ulusal düzeyde temel yasa ve politika** belgelerine bakıldığında korunan alanlarla ilgili öne çıkan amaçların doğa koruma ve kaynak değerlerinin sürdürülebilirliğinin sağlanması olduğu söylenebilir. Ancak bu temel yaklaşımların, özellikle yasal çerçevede son dönemde yapılan düzenlemeler ve planlara yansımadağı, aksine daha fazla kaynak kullanımının önünü açan anlayışın ağırlık kazandığı bilinmektedir. Bu kapsamda yasal düzenlemelerin ulusal korunan alan politikasının temeli olan koruma anlayışını destekleyecek şekilde oluşturulması esas olmalıdır.
- Korunan alanlarla ilgili izlenecek politikalarda konunun tüm taraflarına yol gösterecek ulusal ve bölgesel nitelikli korunan alan stratejilerine ihtiyaç bulunmaktadır. Korunan alanlarla ilgili temel kararlar günlük ve geçici yaklaşımların inisiyatifine bırakılamaz. Bu stratejiler belirlenirken tüm paydaşların ve politik aktörlerin eşit katılımının sağlandığı şeffaf süreçlerin işletilmesi de bir o kadar önemlidir.
- Türkiye’de korunan alan ağının sayı ve alan olarak, ülkenin zengin biyolojik çeşitliliğini temsil etme konusunda yetersiz olduğu açıktır. Ayrıca koruma-kullanma dengesi açısından koruma hedeflerinin ağır bastığı korunan alanlarda son yıllarda alan azalması meydana gelmiştir. Korunan alan miktarı mutlaka artırılmalı, bu artışta tabiat parkları gibi kullanma ağırlıklı korunan alanlar yerine tabiatı koruma alanı, muhafaza ormanı ya da yaban hayatı geliştirme sahası gibi koruma ağırlıklı korunan alanlar ön planda olmalıdır.
- Korunan alanların iklim değışikliği ile karşılıklı ilişkileri kapsamlı/detaylı bir şekilde ortaya konulmalı ve tüm karar alma süreçlerinde bu ilişkiler göz önünde bulundurulmalıdır. Korunan alanlar karbon depolama potansiyelleri ile iklim değışikliğiyle mücadelede önemli yer tutmaktadır. Korunan alanlarda biyolojik çeşitliliğin güvence altında olması ise iklim değışikliğine uyum stratejileri açısından değer taşır. İklim değışikliğinin korunan alanlar üzerine olası olumsuz etkileri de (orman yangınlarında artış, bitki ve mantar hastalıkları, bitki göçleri vb.) korunan alanların geleceğı açısından dikkatle ele alınması gereken konular arasındadır.
- Ulusal politika belgelerinde öne çıkan ifadelerin de temel ulusal amacı destekleyecek nitelik ve içerikte olması bir gerekliliktir. Ayrıca, korunan alan ilan edilmesinde uluslararası düzeyde, yasal ve bilimsel kriterler bulunmaktadır. IUCN tarafından geliştirilen korunan alan kategorileri, hiçbir ülke için uyulması zorunlu bir nitelik taşımasa da temel korunan alan tipleri ile ilgili bir ana eksenin oluşmasını sağlamıştır. Bu ana eksenin büyük ölçekli sapmalar korunan alanların adı ve niteliğı arasında çelişkilerin ortaya çıkmasına yol açar. Konuya ilişkin ulusal planlarda bulunan “*korunan alan sayısının artırılması*” ifadesi bilimsellikten uzak bir

yaklaşımın ürünüdür. Bu tip, dayanağı olmadan ulusal belgelerde yer alan ifadeler bir günde mesire yerlerinin tabiat parkına dönüştürülmesi gibi yanlış uygulamalara neden olabilmektedir. Yine “ziyaretçi sayısının” artırılması gibi göstergeler korunan alanlarda korumadan çok kullanımı destekleyen, sürdürülebilirlikten çok kaynağı tüketmeyi amaçlayan uygulamalara yol açabilmektedir. Bu nedenle korunan alanlarda ulusal düzeyde planlama çalışmalarında bilimsel temeli olan, tüm bileşenleriyle korumayı ve sürdürülebilirliği esas alan yaklaşımlara yer verilmelidir. Ayrıca korunan alanlara ilişkin tüm seviyedeki planlarda rasyonel bir yaklaşımla amaç, hedef, ölçüt ve gösterge uyumu sağlanmalı, tüm bu unsurlar bilimsel yaklaşımlarla belirlenmelidir.

- **Alan bazında planlama** çalışmaları ulusal düzeydeki planların uygulamaya aktarılabilmesi bakımından önem taşımaktadır. Ulusal ve alan bazında hazırlanan planlar arasında uyum sağlanması gerekliliğini de dikkate alarak, alanın kaynak değerleri ve bulunduğu bölgedeki sosyo-kültürel ve ekonomik yapıya göre planlama çalışmaları yapılmalıdır. Belirtilen çerçevede alan yönetimini etkileyen tüm iç ve dış çevre faktörlerinin analiz edilip, planlama sürecine dâhil edilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda alanın, doğal, tarihi ve sosyo-kültürel değerlerini bilen çok disiplinli ekiplerle planlama çalışmaları yürütülmelidir.
- Planlama çalışmalarında hem yerel halk hem de ziyaretçilerle ilişkiler dikkate alınmalı, görüş ve beklentileri planlama sürecine dâhil edilmelidir. Bu süreçte mevcut ve yaşanması olası çatışmalar analiz edilmeli, çözümüne yönelik yaklaşımlar plan içinde yer almalıdır. Ziyarete açık alanlarda taşıma kapasitesi belirlenmeli, ziyaretçi yönetimi planı hazırlanmalıdır. Bu tip alanlarda nitelik olarak uygun ekoturizm faaliyetlerini destekleyecek yaklaşımlar geliştirilmeli, bu faaliyetler kapsamında doğal ve kültürel özelliklerin sürdürülebilir yönetiminin sağlanmasının yanı sıra geleneksel yaşam biçimleri de korunmalı ve desteklenmelidir.
- **Örgüt yapısı ve işleyişi** planların uygulamaya aktarılması bakımından temel bir araçtır. Bu nedenle korunan alanda etkili yönetimin gerçekleşmesi açısından örgüt yapısı dikkatle ele alınmalıdır. Öncelikle diğer kurum ve kuruluşlarla olan yetki ve sorumluluklar konusundaki çatışmaların giderilmesi gerekmektedir. Özellikle orman rejimindeki korunan alanlarda ilan, planlama, uygulama ve denetim alanındaki tüm yetkiler DKMP bünyesinde toplanmalıdır. DKMP bu alanda nihai karar verici ve uygulayıcı olmalıdır.
- Bununla birlikte DKMP'nin Tarım ve Orman Bakanlığı bünyesindeki yeri ve kendi içinde örgüt yapısı da görev, yetki ve sorumluluklar ile bilimsel esaslar göz önünde bulundurularak yeniden düzenlenmelidir. Öncelikle ormancılık

örgütünün yasal düzenlemeler ile korunan alanların planlaması ve yönetimine ilişkin sınırlandırılan yetkileri geri verilmeli hatta genişletilmelidir (Yurdakul Erol, 2020). Bu çerçevede Gümüş ve Ayaz (2020) bağımsız bir Orman Bakanlığının kurulması ve bu bakanlığa bağlı olarak Milli Parklar ve Korunan Alanlar Genel Müdürlüğünün oluşturulmasını önermektedir. Ok (2020) ise DKMP'nin OGM gibi bağlı kuruluş statüsünde olmasını önermektedir. Köse vd. (2018) geliştirdikleri farklı örgüt modellerinin birisinde bağımsız ormancılık örgütü yapılanması bünyesinde yer alan OGM'ye bağlı DKMP Daire Başkanlığının oluşturulması yönünde bir yaklaşım geliştirmiştir. Aynı çalışmada hazırlanan başka bir merkez yapılanması modelinde DKMP'nin yine bağımsız ormancılık örgütü yapılanması içerisinde doğrudan bakanlığa bağlı bir genel müdürlük olarak faaliyet gösterecek şekilde örgütlenmesini öngören bir model oluşturulmuştur. Tüm bu yaklaşımların temeli, ormancılığın bağımsız bir bakanlık kapsamında örgütlenmesi ve doğa korumayla ilgili yetkisinin genişletilmesi esasına dayanmaktadır.

- Bunun dışında DKMP bünyesinde yer alan daire başkanlıkları ile çalışma gruplarının isimleri ve yapılanmaları görev ve yetkileri açıkça anlaşılacak şekilde yeniden düzenlenmelidir. Aksi durumda görev ve yetki çatışması olması kaçınılmazdır. Bu çerçevede geliştirilecek yapılanmada her birim DKMP'nin amaçlarının gerçekleşmesine doğrudan katkıda bulunmalı, bu amaçlara en az giderle ulaşılabilecek yapı oluşturulmalı, birimlerin yetki ve sorumlulukları diğer birimlerle çakışmayacak şekilde belirlenmeli ve uzmanlaşma dikkate alınmalıdır.
- Korunan alanlar ile ilgili örgüt yapılanması kapsamında tartışılan konulardan biri de taşra örgütlenmesine ilişkindir. Gümüş ve Ayaz (2020) ormancılıkta taşra örgütlenmesinin tek bir bölge müdürlüğü bünyesinde toplanması ve bu kapsamda milli parklar ve korunan alanlara ilişkin faaliyetleri koordine edecek bir daire başkanlığının bulunması gerektiği yönünde görüş bildirmektedir. Proje bazlı bir taşra örgüt yapılanmasının alternatif olarak düşünülebileceğine değinen Yurdakul Erol (2020) böylelikle ormancılık uygulamalarıyla ilgili (korunan alan yönetimi etkinlikleri dahil) farklı birimlerden uzmanların belirli projeler çerçevesinde bir araya gelip çalışacağı esnek yapıların oluşturulmasının eşgüdüm ve yetki karmaşası sorunlarını çözebileceğini ifade etmektedir. Ok (2020) da taşra düzeyinde örgüt yapıları düzenlenirken OGM birimleri ile DKMP birimleri arasında ormancılık işlerinin yetki, donanım ve kurumsal kapasite dikkate alınarak eşgüdüm içerisinde yürütülmesinin önem ve gerekliliğine değinmiştir. Köse vd. (2018) ise ormancılıkta taşra düzeyinde geliştirdikleri alternatif örgüt yapılanmalarının birinde bölge müdürlüklerinin birleştirilerek Doğa Koruma ve Orman Bölge Müdürlüklerinin oluşturulması ve bu kapsamda işlevlere göre belirlenmiş şube müdürlüklerinin

oluşturulmasını önermiştir. Bu model çerçevesinde alternatif olarak doğrudan bölge müdürlüklerine bağlı Doğa Koruma ve Orman İşletme Müdürlüklerinin kurulması, Doğa Koruma ve Orman Bölge Müdürlüklerinin ise kurmay yetkiye sahip olması yaklaşımını ortaya konulmuştur. Farklı çözüm önerileri geliştirilmekle birlikte doğa koruma çalışmalarını yürütecek taşra yapılanmasının geliştirilmesi ve güçlendirilmesi gerekliliği açıktır.

- Örgüt yapısının yatay ve dikey olarak büyüklüğü yönetime konu olan insan kaynağı ile finansal ve fiziksel kaynakların da israfına yol açmaktadır. Örgütün merkez ve taşra teşkilatında bulunan birimlerin yönetici kadroları düşünüldüğünde bile işlevsiz bir kadrolama yapısının ortaya çıktığı görülebilmektedir. Bu birimler için ayrılan bütçe, ödenen maaş ve diğer giderler ile kullanılan fiziksel donanım kabaca düşünüldüğünde bile yapılanmanın verimlilikten uzak olduğu açıktır. Oysa kurumun stratejik planında ve yapılan örnek alan araştırmalarında insan kaynağının yetersizliğinden söz edilmektedir. İşlevi tam olarak anlaşılmayan birimlerde yönetici pozisyonunda istihdam edilen teknik personelin alanda çalışması ve etkili kadrolama ile görevlendirilmeleri sorunun çözümü noktasında bir adım olacaktır. Yine uzmanlaşma ve liyakat mutlaka insan kaynakları yönetim politikalarının temelinde olmalıdır.
- Uygulamada bir alanın birden fazla koruma statüsüne sahip olması sorunların yaşanmasına yol açmaktadır. Bu nedenle bilimsel ve uluslararası standartlara dayalı bir koruma sistematığı geliştirilmeli, bu kapsamdaki görev ve yetkiler de koruma konusunda bilgi ve deneyime sahip ormancılık teşkilatına verilmelidir.
- Korunan alanlarla ilgili incelenen çeşitli örnek alan çalışmaları yerel halkın desteğini almadan alan ölçeğinde sürdürülebilirliği sağlamanın mümkün olmadığını göstermektedir. Uygulamada bu konuya öncelik vermek, sosyal etkileri belirlemek ve yönetim sürecini şeffaf, hakça ve katılımcı şekilde gerçekleştirmek esas olmalıdır. Ayrıca ziyaretçi yönetimi yaklaşımı benimsenmeli, çevresel ve sosyal etki çalışmaları bilimsel esaslar çerçevesinde yürütülmelidir. Çeşitli ilgi grupları veya alan yöneticileri ile ilgi grupları arasında çatışmalar yaşanmaktadır. Bu çatışmalar analiz edilmeli hem kaynak değerlerine hem de sosyal yapıya zarar vermeyecek alana ve çatışmaya özgü dinamiklere uygun çatışma yönetimi stratejileri geliştirilmelidir. Belirtilen çerçevede, korunan alanlarda odun üretimi faaliyetleri ile korunan alanların bazı bölümlerinin ormancılık dışı kullanımlara tahsisi gibi uygulamalar özellikle yerel halk ile idare arasında büyük ölçekli çatışmalara yol açmaktadır. Bu tür faaliyet ve uygulamalar aynı zamanda korunan alanların ekosistem bütünlüğüne de zarar vermektedir.

- **Denetim**, yönetim sürecinin bütünlüğü ve bir döngü şeklinde devamlılığı için gereklidir. Denetimin temel işlevlerinden biri eğitici olmak ve çözüm üretmektir. Denetim mekanizmasının bu yaklaşımla işlemesi gerekmektedir. Denetim sürecinde belirlenen eksik veya hatalar yönetimin diğer süreçlerinde değerlendirilmeli ve bu çerçevede iyileştirici düzenlemeler yapılmalıdır. Özellikle Teftiş Kurulları tarafından gerçekleştirilen denetimler belirli periyotlarla yapılmalı, hata ve eksikler mümkün olan en kısa zamanda belirlenmelidir. Hiyerarşik denetim için de benzer bir yaklaşımın esas alınması gerekmektedir. Sorunun en erken aşamada belirlenmesi, kaynak kaybını ve oluşabilecek zararı en aza indirecek ve insan kaynakları eğitimi açısından da etkili bir yöntem olacaktır.
- Denetim sonucunda yapılan tespitler mutlaka planlara dayanarak değerlendirilmeli, gerçekleştirmeler, amaç ve göstergelerle karşılaştırılmalıdır. Elde edilen çıktılar mutlaka yapılacak planlarda girdi olarak kullanılmalı ve sonuçlar takip edilmelidir. Ancak bu yolla yönetim döngüsünün işlerlik kazanması sağlanabilecektir.
- Etkili bir denetim sistemi, öncelikle planlara dayandırılmalıdır. Bu çerçeve planların açık, tam ve bütünlükli olarak hazırlanması denetimin etkinliği ile de doğrudan ilişkilidir. Ayrıca yine etkili bir denetim sistemi geliştirebilmek için birim ve kişilerin sahip olduğu yetki ve sorumluluklar ile örgütsel ilişkilerin örgütlenme sürecinde açıkça belirlenmiş olması gerekmektedir.
- Denetim mekanizmasını çalışanlara karşı bir tehdit aracı olarak göstermek, siyasi baskı unsuru olarak kullanmak denetimi işlevsiz hale getirmektedir. Bu şekilde yapılan denetim uygulamaları çalışanların üzerindeki baskıyı artıracak, moral, motivasyon ve aidiyet duygusunu zedeleyecektir. Buna karşın tarafsız olarak yürütülen denetim süreci çalışanların adalet algısını güçlendirecek ve örgütsel bağlılıklarının gelişmesine katkı sağlayacaktır.

Kaynaklar

- Akbulut, G., Atmış, E., Günşen B., 2015. Farklı İlgi Gruplarının Milli Park Algıları Üzerine Bir Değerlendirme: Küre Dağları Milli Parkı Örneği. Kastamonu Üni., Orman Fakültesi Dergisi, 2015, 15 (1) 133-145.
- Akesen, A., 2005. Yeni yaklaşımlar karşısında Korunan Alanlarımızın Yönetim ve Organizasyonu. Korunan Alanlar Sempozyumu Sözlü Bildiriler Kitabı, 8-10 Eylül 2005, Isparta, 107-112.
- Akyol, A., Türkoğlu, T., Bekiroğlu, S., Tolunay, A., 2018. Resident perceptions of livelihood impacts arising from the Kızıldag ~ National Park, Turkey. Environ Dev Sustain (2018) 20:1037-1052.

- Alkan H., Korkmaz M., 2009. Korunan Alanların Yönetiminde Yaşanan Sosyo Ekonomik Odaklı Sorunlara İlişkin Bir Değerlendirme. II. Ormanlıkta SosyoEkonomik Sorunlar Kongresi, 19-21 Şubat, Isparta, ss.13-22.
- Alkan, H., Korkmaz, M., Tolunay, A., 2009. Assessment of primary factors causing positive or negative local perceptions on protected areas, *Journal of Environmental Engineering and Landscape Management*, 17:1, 20-27.
- Arı, Y., 2003. Kuş Cenneti Milli Parkı'nda Park Yönetimi Yöre Halkı İlişkisi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 8(9): 7-37.
- Atmış, E., Günşen, H.B., Yıldız, D., 2020. Tabiat parklarının korunan alan statülerinin değerlendirilmesi: Batı Karadeniz örneği. *Turkish Journal of Forestry*, 21(2): 148 158.
- Bayer, Z., 1967. Milli Park Anlamı ve Tabiatı Koruma Bakımından Önemi. Milli Parklar ve Tabiatın Korunması Semineri, 24-26 Ekim 1966, Ankara, Türkiye Tabiatı Koruma Cemiyeti Yayınları, No:10.
- Bayer, Z., 1994. Türkiye'deki Milli Parkların Tarihi ve Günümüzdeki Uygulamaları, Milli Parklar ve Türkiye Açısından Önemi, Alınması Gerekli Önlemler (II), Anatolia, Ocak-Haziran 1994.
- Bekdemir, Ü., Sezer, İ., 2020. Dilek Yarımadası-Büyük Menderes Deltası Milli Parkı ve Yöre Ekonomik Faaliyetleri İlişkisi. *Eastern Geographical Review* 19: 325-346.
- Coad, L., Leverington, K., Geldmann, J., Eassom, A., Kapos, V., Kingston, N., De Lima, M., Zamora, C., Cuadros, I., Nolte, C., Burgess, N.D., Hockings, M. 2015. Measuring impact of protected area management interventions: Current and future use of the Global Database of Protected Area Management Effectiveness. *Philosophical Transactions of the Royal Society B*, 370 (1681): DOI: 10.1098/rstb.2014.0281.
- ÇOB (Çevre ve Orman Bakanlığı), 2004. Türkiye Ulusal Ormanlık Programı (2004-2023), Ankara.
- Çoban, G., Göktuğ, T.H. 2023. Evaluation of lake Bafa Nature Park in terms of ecotourism potential. *ArtGRID*, 5(2), 194-215.
- DKMP (Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü), 2021. Korunan Alan İstatistikleri – 2020 Yılı Verileri, <https://www.tarimorman.gov.tr/DKMP/Menu/18/Korunan-Alan-Istatistikleri>, (Erişim Tarihi: 22.05.2024).
- DKMP, 2023. Korunan Alan İstatistikleri – 2023 Yılı Verileri, <https://www.tarimorman.gov.tr/DKMP/Menu/18/Korunan-Alan-Istatistikleri>, (Erişim Tarihi: 11.06.2024).
- DKMP, 2024. Korunan Alanlar, <https://www.tarimorman.gov.tr/DKMP>, (Erişim Tarihi: 11.06.2024).
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), 1963. Kalkınma Planı (Birinci 5 Yıl) 1963-1967, TC Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.
- Ekizoğlu, A., Erdönmez, C., 2011. Ormanlık Tarihi Ders Notları (Yayımlanmamış).

- Erdönmez, C., Atmış, E., 2022. Korunan Alanlar ve Rekreatiyonel Kullanımlar. Türkiye Ormancılığı: 2022- Türkiye’de Ormansızlaşma ve Orman Bozulması. Editör: Erdoğan Atmış, Türkiye Orman Derneği Yayın No: 57, Ankara, ss: 107-115.
- Erdönmez, C., Erdoğan, A., Özden, S., 2010. Türkiye’de Ormanlık Politikası. Editör: Aytuğ Aksesen, Abdi Ekizoğlu. Ormanlık Politikası. Türkiye Ormancılar Derneği, TOD Eğitim Dizisi Yayın No: 6, Ankara, Ss:101-141.
- Erdönmez, C., Yurdakul Erol, S., Yıldırım, H.T., Şahin, G., 2023. İklim Değişikliği ve Ormanlar: Ormanlık Politikası Açısından Bakış, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Yayınevi Seri No:3, E-ISBN: 978-605-7880-19-2.
- Eren, E., 2013. Yönetim ve Organizasyon (Çağdaş ve Küresel Yaklaşımlar). Beta Yayınları, ISBN 978-605-333-499-6, İstanbul.
- Eryılmaz, A. Y., Tolunay, A. 2015. Ormanlık Politikası, Fakülte Kitabevi Yayınları:165, Ormanlık Dizisi:1, Isparta, ISBN: 978-605-4324-65-1.
- Gülen, İ., Özdönmez, M. 1981. Türkiye’de Orman ve Ormanlık, İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, B, 31(2).
- Gümüş, C. 2014. Osmanlıdan Günümüze Ormanlık Politikalarının Ormanlık Örgütlenmesi Üzerine Etkileri ve Güncel Sorunlar, II. Ulusal Akdeniz Orman ve Çevre Sempozyumu, 22-24 Ekim, Isparta.
- Gümüş, 2018. Türk Orman Devrimi, Türkiye Ormancılar Derneği Yayınları, Ankara, ISBN: 978-605-68977-0-2.
- Gümüş, C., Ayaz, H., 2020. Türkiye’de Ormanlık Örgütlenmesinin Yeniden Yapılanması Üzerine Görüşler. Ormanlıkta Yönetim ve Örgütlenme, Türkiye Ormancılar Derneği Yayını, Ankara, ss: 24-32.
- Günşen, H.B., Atmış, E., Erdönmez, C., 2022. Ormansızlaşmaya Karşı Sürdürülen Halk Mücadeleleri. Türkiye Ormancılığı: 2022- Türkiye’de Ormansızlaşma ve Orman Bozulması. Editör: Erdoğan Atmış, Türkiye Orman Derneği Yayın No: 57, Ankara, ss: 175-198.
- İnal, S., 1949. Tabiatı Koruma Karşısında Biz ve Ormanlığımız, TC Tarım Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü Yayınları, Özel Sayı: 84, İstanbul.
- İnal, S., 1967. Tabiatı Koruma. Milli Parklar ve Tabiatın Korunması Semineri, 24-26 Ekim 1966, Ankara, Türkiye Tabiatı Koruma Cemiyeti Yayınları, No:10.
- KB (Kalkınma Bakanlığı), 2018. 11. Kalkınma Planı (2019-2023) Ormanlık ve Orman Ürünleri Çalışma Grubu Raporu, Ankara.
- Koca, R., Güney, İ., Öncü, M.A., Somuncu, M., 2016. Korunan Alanlarda Etkili Planlama ve Sürdürülebilir Alan Yönetimi Üzerine Kaçkar Dağları Milli Parkı’nın İncelenmesi. TÜCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu International Geography Symposium 13-14 Ekim 2016, Ankara, ss:771-778.

- Köse, M., Daşdemir, İ., Yurdakul Erol, S., Yıldırım, H.T., Arslan, A., Göksu, E., Şekercan, U., Alkan, S., 2018. Türkiye Ormancılığı İçin Alternatif Örgütlenme Modellerinin Geliştirilmesi. *Ormanlık Araştırma Dergisi*, 5 (2), 143-168.
- Kurdoğlu, O., 2017. Milli Park Yönetimi Ders Notu – 2017 Yılı Bahar Dönemi, https://ktu.edu.tr/dosyalar/ormanmuhendisligi_f00ad.pdf, [Erişim Tarihi: 30.05.2024].
- Kurdoğlu, O., Bektaş, V., 2015. Korunan Alanlarda Turizmden Kaynaklanan Sorunlar: Kaçkar Dağları Milli Parkı Örneği. IV. Ormanlıkta Sosyo-Ekonomik Sorunlar Kongresi, 15-17 Ekim 2015, Trabzon, ss: 60-72.
- Kurdoğlu, O., Çokçalışkan B.A., 2011. Assessing the effectiveness of protected area management in the Turkish Caucasus. *African Journal of Biotechnology* 10(75): 17208-17222.
- Kutluk, H., 1954. İstanbul'da Tarih Boyunca Su, Kereste, Yakacak, Ağaçlama ve Kontrol İşleri, *Orman ve Av Dergisi*, Mayıs 1954 (26), 167-176.
- Kuvan, Y., 2012a. Doğa Koruma ve Korunan Alanlar. İÜ Yayın No: 5066, ISBN 975-978-404-914-5, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Kuvan, Y., 2012b. Korunan Alan Planlama Süreci ve “Korunan Alanlarda Yapılacak Planlara Dair Yönetmelik” ile ilgili Eleştirel bir Değerlendirme. *Orman ve Av Mart-Nisan*, 2: 19-25.
- Kuvan, Y., Yurdakul Erol, S., Şahin, G., 2018. Management of forest areas used for ecotourism and recreation in Turkey. *Forestist* 68(2): 114-121.
- OGM (Orman Genel Müdürlüğü), 2014. Mesire Yerleri Uygulama Tebliği, <https://www.ogm.gov.tr/tr/e-kutuphane-sitesi/mevzuat-sitesi/Tebliğler/Mesire%20Yerleri%20Uygulama%20Tebli%C4%9Fi.pdf>, (Erişim Tarihi: 05.06.2024).
- OGM, 2021. Orman Genel Müdürlüğü 2020 Yılı Resmî İstatistikleri, <https://www.ogm.gov.tr/tr/e-kutuphane/resmi-istatistikler>, (Erişim Tarihi: 22.05.2024).
- Ok, K., 2020. Türkiye’de Ormancılığın Yeniden Yapılandırılması Üzerine Düşünceler. *Ormanlıkta Yönetim ve Örgütlenme, Türkiye Ormanlıklar Derneği Yayını*, Ankara, ss: 50-67.
- OSİB (Orman ve Su İşleri Bakanlığı), 2012. Faaliyet Raporu 2011, Orman ve Su İşleri Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara.
- Özdönmez, M., Akesen, A., Ekizoğlu, A., 1998. Ormanlık Yönetim Bilgisi, İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Yayınları, İstanbul, ISBN: 975-404535-6.
- Özdönmez, M., İstanbullu, T., Akesen, A., Ekizoğlu, A., 1996. Ormanlık Politikası, Üniversite Yayın No: 3968, Orman Fakültesi Yayın No: 435, ISBN: 975-404-429-5.
- Özdönmez, M., Şad, H.C., 1983. Türkiye’de Koruma Ormanları –Yönetim ve Amenajman Esasları-, İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Yayınları, İÜ Yayın No: 3151, Orman Fakültesi Yayın No: 348, İstanbul.

- Protected Planet, 2024. Discover the world's protected and conserved areas. <https://www.protectedplanet.net/en> (Erişim tarihi: 11/06/2024).
- SBB (Strateji ve Bütçe Başkanlığı), 2023. 12. Kalkınma Planı (2024-2028). TC. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı.
- Tekin, H., Erdönmez, C., Özgüç Erdönmez, İ.M., Kart Aktaş, N., Bekdemir A.P., Öztoprak, Ö., Tekşen, S. 2014. Tabiat Parkı-Mesire Yeri (Orman İçi Dinlenme Yeri) Kavramları ve Tabiat Parkı Belirleme Kriterleri Üzerine Yeniden Yapılandırma Önerisi: Belgrad Ormanı Örneği. OGM Proje No: 10.8401/2013-2014.
- TOB (Tarım ve Orman Bakanlığı), 2024a. Tarım ve Orman Bakanlığı 2024-2028 Stratejik Plan. Ankara.
- TOB (Tarım ve Orman Bakanlığı), 2024b. Tarım ve Orman Bakanlığı 2024 Yılı Performans Programı, Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara.
- TOB (Tarım ve Orman Bakanlığı), 2024c. Tarım ve Orman Bakanlığı 2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu, Ankara.
- TOD (Türkiye Ormancılar Derneği), 2021. Türkiye Ormancılar Derneği'nin Milli Parklarda Odun Üretimiyle İlgili Hazırladığı Bilgi Notu. Türkiye Ormancılar Derneği Basın Açıklaması (02.03.2021).
- WWF-Türkiye, 2020. Sürdürülebilir Bir Türkiye İçin Korunan Alanlar: Hedef 2030'a Kadar %30. ISBN:978-605-9903-29-5.
- Yenilmez Arpa, N., Coşgun, U., Erdönmez, C., Güngöroğlu, C., Arda, S.S. 2023. Korunan Alanlarda Yönetim Etkinliğinin Değerlendirilmesi: RAPPAM Uygulaması 2022 Yılı Sonuçları 2005 ve 2009 Yılları Karşılaştırması. Pagem Akademi. Ankara. ISBN: 978-625-6764-35-4.
- Yıldız, D., Atmış, E., 2023. Conflict management in protected areas in Turkey: Küre mountains national park example. *Forestist*, 73(2), 160-170.
- Yılmaz, H., 2023. Milli Parkların Planlanması: Uzun Devreli Gelişme Planlarının İşlevi ve Hukuki Niteliği Üzerine Bir İnceleme. *İMİHFD*, 8(2): 635-662.
- Yurdakul Erol, S. 2020. Ormanlık Örgütünün Değişimi ve Mevcut Durumundan Çıkarılacak Dersler ile Geliştirilmesine İlişkin Bazı Temel Yaklaşımlar. *Ormanlıkta Yönetim ve Örgütlenme, Türkiye Ormancılar Derneği Yayını*, Ankara, ss: 34-48.
- Yurdakul Erol, S., 2023. Ormanlık Yönetim Bilgisi Ders Notları (Yayımlanmamış).
- Yurdakul Erol, S., Kuvan, Y., Yıldırım, H.T., 2011. The general characteristics and main problems of national parks in Turkey. *AJAR* 6(23): 5377-5385.

KORUNAN DOĞAL ALANLARDA PLANLAMA*

Ayşe IŞIK EZER¹

Giriş

Planlama genel olarak; belirlenen bir amaç için harekete geçmeden önce yapılan hazırlıklar, karar verme ve seçim yapma sürecidir (Özçağlar, 2006). Genel olarak plan, bir projenin gerçekleşebilmesi amacıyla kararlaştırılmış düzenlemeler bütünü (Bettleheim'dan (1967) aktaran Ersoy, 1997); “geçmişteki ve günümüzdeki verilerin değerlendirilmesiyle, geleceğe yönelik kestirim yapma faaliyeti” (Suher'den (1996) aktaran Üstündağ; Şengün, 2011) olarak da tanımlanmaktadır. Planlar farklı nitelikte ve amaçlar için yapılabilir. Mekânı düzenleyen fiziki planların yanı sıra sosyo-ekonomik amaçlı planlar da yapılmaktadır.

Fiziki (mekânsal) plan, farklı ölçeklerde teknik anlatım ve uygulama aracı (Çiftçi, 1999) olarak mekânı düzenleyen, aynı zamanda mekânsal uygulama kabiliyeti olan planların genel ifadesidir (Üstündağ; Şengün, 2011).

Mekânsal planlama yaklaşımı ve pratiği, belirli bir sorun ya da sorunlar demetinin çözülmesi amacıyla yönelik bir süreci temsil eder. Bu süreçte, öncelikle, sorun ya da sorunlar demetinin hangi yapısal ilişkiler bağlamında ve nasıl ortaya çıktığına ilişkin somut gözlem ve veriler elde edilir. Bu bulguların irdelenmesi ve ilişkilendirilmesi sonucunda çeşitli müdahale araçlarıyla bu sorunların nasıl çözülebileceği araştırılır. Belirli değer yargıları (teknik, bilimsel, hukuki, sosyal vd.) çerçevesinde bu ilişkilerin nasıl yeniden biçimlendirilebileceğine, yönlendirilebileceğine yönelik olarak soyut bir model geliştirme çabası, en genel anlamıyla planlama sürecinin başlangıcıdır (Ersoy, 2007). Plan ile kestirimi (öngörü) birbirinden ayırmak gerekir. Kestirimde, incelemesi yapılan konuya (örneğin ekonomik, sosyal) ilişkin toplanan verilere dayanılarak tahminlerde bulunularak, geleceğe ilişkin gerçeğe yakın kararlar alınabileceği varsayılır. Planlamayı kestirimden ayıran en temel özelliği, planların yaptırım

* Bu çalışmada “Çevre Politikalarındaki Değişimin Doğa Koruma Alanlarına Etkisi” başlıklı doktora tezinden yararlanılmıştır.

¹ Y. Şehir Plancısı, Emekli- Gelişme Planları Şb. Müd., Doğa Koruma Uzmanı, ayseezer@gmail.com

gücünün olmasıdır. Diğer bir deyişle, plan bir kez hazırlanıp benimsendikten sonra içerdiği tüm birimler için bağlayıcı ve emredici olmak durumundadır (Ersoy, 1997).

Meri mevzuatta mekânsal planlar, kapsadıkları alan ve amaçları açısından üçe ayrılır ve sırasıyla, Mekânsal Strateji Planlarına uygun olarak; “Çevre Düzeni Planları” ve “İmar Planları” kademelerinden oluşur. Her plan bir üst kademedeki plana uygun olarak hazırlanmak zorundadır (İmar Kanunu-RG, 1985, m.6). Fiziksel planların bir üst kademedeki plana (üst ölçekli plana) uygun olma zorunluluğu “planların kademeli birlikteliği” ilkesi olarak tanımlanmaktadır. Bu ilke aynı zamanda, uygulama imkânı olmadığı tespit edilen üst ölçekli plan kararlarının yeniden ele alınmasını da (ölçekler arasında geri besleme yöntemi) kapsar. Burada amaç, uygulama planları (alt ölçekli planlar) aşamasında ortaya çıkan “öngörülemeyen durumların yaratacağı potansiyel sapmalardan koruyacak bir dinamizmi sağlamaktır”. Bu nedenle, genel hedef, strateji ve ilkelerin, bunlara göre de arazi kullanım kararlarının, leke düzeyinde belirlendiği üst ölçekli planlar “soyutlama düzeyi yüksek belgelerdir” ve üzerinden ölçü alınamaz, uygulamaya konu edilemez. Ancak alt ölçekli planlar için yönlendirici, denetleyici ve esneklik sınırlarını/çerçevesini belirleyici niteliktedir. Uygulama imar planları üst ölçekli planın büyütülmüş kopyaları değil, soyuttan somuta inen plan kararlarının belirlendiği farklı ayrıntıları içeren belgelerdir (Ersoy, 2011). Bu kapsamda planlama, mekânı düzenleyen disiplin olarak kullandığı araçlar ve amaç açısından belirleyici bir öneme sahiptir.

Korunan alanlar, özellikle biyolojik çeşitliliğin doğal ve doğalla ilişkili estetik ve kültürel değerlerin korunması ve uzun vadede devamlılığın sağlanması amacıyla doğanın korunması için belirlenen, ayrılan ve yasalarla ya da geçerli diğer etkili yollarla/araçlarla yönetilen coğrafi alanlardır (IUCN, 1978). Ülkelerin sahip oldukları doğal alanların niteliğine ve yönetim anlayışlarına göre farklı tanımlama ve sınıflandırmalar yapılmışsa da, uluslararası düzeyde en yaygın biçimde kabul gören Dünya Doğayı Koruma Birliği (IUCN) tarafından yapılan tanım ve sınıflandırmadır.

IUCN, korunan alanları koruma amaçlarına bağlı olarak 1(A)- Tabiatı Mutlak Koruma Rezervi (Strict Nature Reserve), 1(B)- Yabanıl Saha (Wilderness Area), 2-Milli Park (National Park), 3-Tabiat Anıtı (Nature Monumet or Feature), 4-Habitat/Tür Yönetim Alanı (Habitat/ Species Management Area), 5-Peyzaj Koruma Alanı (Protected Landscape/Seascape Area) ve 6-Doğal Kaynakların Sürdürülebilir Kullanımına Yönelik Alanlar (Protected Area With Sustainable Use of Natural Resources) olmak üzere altı kategoriye ayırmıştır (Thomas, 2006; Dudley, 2013). Farklı kurum ve kuruluşlar tarafından tanımlanan Dünya Miras Alanı, Biyosfer Rezervi, Ramsar Alanı, Biyogenetik Rezerv Alanı gibi uluslararası ünvanların uygulandığı koruma alanları, kendi başlarına yönetim kategorisi oluşturmazlar (Dudley, 2013). Her ne

kadar bir yönetim kategorisi olmasa da, biyolojik ve kültürel gerekçelere göre ayrılan ve evrensel düzeyde olağanüstü öneme sahip alanlar “biyosfer rezervler ve dünya miras alanları” olarak kabul edilmektedir. Söz konusu alanların ayrılmasında tek başına doğa koruma bir boyut olmayıp, bu alanlar doğa korumaya destek anlamında büyük önem taşımaktadır (Kurdoğlu, 2007). Günümüzde Türkiye’de alansal koruma statüleri ve dayanağı olan mevzuat ile bu statüler için yasal tanımı yapılan plan türleri Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Türkiye’de Korunan Alan Statüleri ve Plan Türleri

Mevzuat	Korunan Alan Türü-Statü	Korunan Alan Değeri	Plan Türü
Orman K.	Muhafaza Ormanı	Ulusal	-
Milli Parklar K.	Milli Park	Ulusal/ Uluslararası	Uzun Devreli Gelişme Planı (UDGP), İmar Planı (İP)
	Tabiat Parkı	Ulusal	UDGP-İP
	Tabiatı Koruma Alanı	Ulusal	Yönetim Planı (YP)
	Tabiat Anıtı	Ulusal	YP
Kara Avcılığı K.	Yaban Hayatı Geliştirme Sahası / Yaban Hayatı Koruma Sahası	Ulusal	YP ve Gelişme Planı
Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma K.	Doğal Sit	Ulusal	Koruma Amaçlı İmar Planı- Alan Yönetim Planı
Çevre K.	Özel Çevre Koruma Bölgesi (ÖÇKB)	Bölgesel	Çevre Düzeni Planı-İP, YP
Ramsar Sözleşmesinin Uygun Bulunduğuna Dair K.	Ramsar Alanı	Küresel	YP
Sulak Alanlar Yönetmeliği	Ulusal Öneme Haiz	Ulusal	YP
	Mahalli Öneme Haiz	Mahalli	YP
Avrupa Peyzaj Sözleşmesi	Peyzaj Koruma Alanı	Ulusal	-
Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme	Dünya Miras Alanı (UNESCO)	Küresel	-
UNESCO İnsan ve Biyosfer (MAB) Programı	Biyosfer Rezervi	Küresel	YP
Avrupa Bankalar Komitesi’nin 76/17 Nolu Tavsiye Kararı	Biyogenetik Rezerv Alanı	Küresel	-

(Kaynak: Işık Ezer, 2024)

Tablo 1’de verilen korunan alanlarda, ilgili kanunlarında belirtildiği şekilde, uzun devreli gelişme planı (UDGP) ve yönetim planı olarak iki plan türü yapılmaktadır. Doğal sit, ÖÇKB, milli park ve tabiat parkı alanlarında ayrıca imar planı yapılması zorunluluğu getirilmiştir.

Bu çalışmada önce UDGP’nın ve yönetim planının yasal dayanağı, tanımı ve niteliği açıklanmıştır. Daha sonra korunan alanlarda planlama deneyimi ve yaklaşımı, kurumsal sorumluluk ve yasal dayanağını oluşturan mevzuat değişikliklerine bağlı olarak ortaya çıkan dönemlere göre aktarılmıştır. Bugünkü anlamda, ilk alansal doğa koruma statüsü olmasının (6831 s. Orman Kanunu-1956) yanı sıra ilk planlama çalışmalarının başladığı statü olması nedeniyle, bu çalışmada Türkiye’de doğa koruma alanlarında planlama deneyimi milli park statüsü üzerinden aktarılmıştır.

Ayrıca, planlama yaklaşımını doğrudan etkileyen mevzuat değişikliklerinin planlama yaklaşımına etkileri açıklanarak, UDGP plan karar ve hükümlerine yansımalarına da yer verilmiştir.

Koruma statüsünün tescil gerekçesini oluşturan doğal, kültürel, arkeolojik, tarihi, estetik, rekreasyonel değerler için “kaynak değeri” kavramı kullanılmıştır. Kaynak değeri ifadesi ile bu değerlerin herhangi birisi, birkaçı ya da tamamı kast edilmektedir.

Uzun Devreli Gelişme Planının Tanımı, Yasal Dayanağı ve Niteliği

Uzun devreli gelişme planı (UDGP), Milli Parklar Kanunu’nun (MPK- RG, 1983) Planlama başlıklı 4. Maddesinde “Gelişme Planı”, Milli Parklar Yönetmeliğinin (MPY) 11. Maddesinde de “Uzun Devreli Gelişme Planı” olarak adlandırılmış, “*Milli Park olarak belirtilen yerlerin özellik ve nitelikleri göz önünde tutularak, koruma ve kullanma amaçlarını gerçekleştirmek üzere, kuruluş, geliştirme ve işlemlerini kapsayan*” plan olarak tanımlanmıştır. Kanunun aynı maddesinde, UDGP uyarınca “*iskân ve yapılaşmaya konu olacak yerler için, imar mevzuatına göre imar uygulama planları*”nın “*milli park gelişme planı hüküm ve kararlarına uygun olarak*” hazırlanacağı ve bu planların İmar ve İskân Bakanlığınca onaylanacağı açık olarak düzenlenmiştir (MPK, m.4). Bu düzenlemeyle, planlama mevzuatı ile doğrudan ilişki kurularak, UDGP’na mekânsal kararların verildiği fiziki plan karakteriyle birlikte üst ölçekli plan niteliği kazandırılmıştır. Bu düzenlemelere ilaveten “*Milli Park ve Tabiat Parklarının Uzun Devreli Gelişme Planları kesinleşmeden her hangi bir iznin verilemeyeceği*” hükme bağlanmış, herhangi bir kullanım, yapı ve tesisin gerçekleştirilebilmesi için öncelikle UDGP’nın yapılması zorunluluğu getirilmiştir (MPK, m.7- 8).

Tüm bu düzenlemelerle, UDGP ile Kanunda geçen diğer planlar arasında hiyerarşi (planlamanın kademeli birlikteliği ilkesi) kurulmuştur. İzin işleri ve imar planları başta olmak üzere, milli parkta herhangi bir faaliyete başlanabilmesinin ön koşulu, UDGP'nin yapılmış olmasıdır. Milli parklarda mevcut iskân ve yapılaşmaya konu yerler için hazırlanacak imar planları da mahalli gelişme planı karakteri gösterecektir (MPK, m.4; MPY, m.12). Bu düzenlemenin anlamı, milli parkın tamamı için hazırlanan UDGP'nde yapılaşmayla ilgili karar ve hükümlerin, ilke ve esasların, mekânsal anlamda imar planlarıyla hayata geçirilip somutlaştırılacağıdır (Yılmaz, 2023). Korunan Alanlarda Yapılacak Planlara Dair Yönetmelike (KAYPDY, RG-2012) göre, imar planları dışında gerektiğinde hazırlanacak çevre düzeni planları da UDGP'nin karar ve hükümlerine uygun olmalıdır (KAYPDY, m.6/1-c). Danıştay, dava konusu Gelibolu Tarihi Milli Parkı UDGP'nin kapsamına ve içeriğine dikkat çekerek “UDGP *dar kapsamlı fiziksel (imar) planlama olmayıp, alan yönetimi ve planlama yaklaşımı çerçevesinde hazırlanmış, “koruma”, “sağlıklaştırma”, “sergileme”, “anlatma” ve “koruma amaçlı kullanma ve yapılaşma” esaslarını ortaya koyan ve çok boyutlu stratejileri derleyen bir dokümanlar paketidir*” şeklinde tanımlamıştır (Danıştay Bşk. K. E. 2005/58, K. 2005/63, 23.09.2005). UDGP, gerek hazırlanış yöntemi ve kapsamı gerekse hedefleri birlikte değerlendirildiğinde, İmar Kanunu'nda tanımlanan fiziksel planların ötesinde kendine özgü, çok yönlü, disiplinlerarası nitelik taşıyan özel amaçlı plan türlerinden birisidir (Yılmaz, 2023).

Kanundaki bu açık hükümlere karşın, KAYPDY'te UDGP'nin “3194 sayılı İmar Kanunu kapsamı dışındaki gelişme planlarından” olduğu, Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliğinde de “*planlara girdi sağladığı ve imar planı kararlarına veri*” oluşturduğu belirtilmiştir (MPYY - RG, 2014, m.6). Hâlihazırda, İmar Kanunu'nun “İstisnalar” başlıklı 4. maddesi kapsamında olan, kıyılar, Boğaziçi, sit gibi özel nitelikteki kanunlarda yasal dayanak bulan özel amaçlı plan türleri İmar Kanunu kapsamında açıkça bir hiyerarşiye tabi tutulmamış olmakla birlikte, İmar Kanunu'nun özel kanunlara aykırı olmayan hükümlerinin uygulanacağı ifade edilmiştir. Özel amaçlı planların özellikleri gereği diğer planlardan önce gelmesi sebebiyle kanunda tanımlanan plan türleriyle çatışması halinde özel nitelikteki bu planların uygulanacağı düşünülmektedir (Yılmaz, 2023).

Tabiat parkı, tabiat anıtı ve tabiatı koruma alanlarında gerekli planların yapılacağı ifade edilmiştir. Gerekli planların niteliği açıklanmamış olmakla birlikte, bu planlarda milli park planlama usul ve teknikleri kullanılacaktır. Ayrıca, planlanan sahanın kaynak değerleri ve özelliklerinin esas alınması, uygulanan statünün amaçları, kriterleri, genel politika ve ilkeleriyle uyumlu olması gerekmektedir (MPK m.7-8-; MPY m.5-22).

Yönetim Planının Tanımı, Yasal Dayanağı ve Niteliği

Tablo 1’de belirtilen alansal korunan alanlar için yapılan yönetim planlarının tanımları koruma statüsünün amaçlarına göre farklılık göstermektedir. Mevzuatta yer verildiği şekliyle;

KAYPDY’te, genel bir tanım yapılmıştır. Buna göre yönetim planı, hem alanın fiziki yapısına, sahip olduğu biyolojik çeşitliliğe, sosyo-ekonomik durumuna göre, koruma ve kullanımına yönelik koruma bölgelerinin, hem de korunan alanın etkin yönetimi için varılmak istenen amaç ve hedeflerin, bu hedeflere ulaşmak için gerekli faaliyetlerin belirlendiği etkin yönetimini sağlayan bir vizyon belgesidir (KAYPDY, m.3-ş).

Sulak Alanların Korunması Yönetmeliğinde (SAKY-Resmi Gazete, 2014), sulak alan yönetim planı: sulak alanların akılcı kullanımını sağlamak üzere koruma, kullanma, araştırma, izleme ve denetim gibi etkinliklerin ve tedbirlerin tümünü bütüncül bir yaklaşımla tanımlayan planlar olarak ifade edilmiştir. Ulusal ve mahalli sulak alanlarda da “Ramsar Sözleşmesi Sulak Alan Yönetim Planı Rehberi” esas alınarak yönetim planlarının yapılacağı belirtilmektedir (SAKY, m.29 ve m. 4-y).

Kara Avcılığı Kanunu (KAK-Resmî Gazete, 2003) ile Yaban Hayatı Koruma ve Yaban Hayatı Geliştirme Sahaları ile ilgili Yönetmelikte (YHKGSY-Resmî Gazete, 2004) Yaban hayatı geliştirme sahalarında ve gerekli görülen yaban hayatı koruma sahalarında “gelişme ve yönetim planları”nda yaşama ortamını iyileştirici çalışmalara yer verilecektir (KAK, m.2-16 ve YHKGSY m.11).

Yönetim planlarına yer verilen mevzuat düzenlemelerinde, bu planlara fiziki plan niteliği kazandıracak biçimde İmar Kanunu ile ilişkisi kurulmamıştır.

Korunan Alanlarda Planlama Deneyimi ve Yaklaşımı

Türkiye’de doğa koruma tek bir kurumsal çatı altında (bakanlık isimleri değişse de), orman sektörü içinde gelişme göstermiş, ilk yasal dayanağı da (Orman Kanunu-1956), ilk müstakil kanun da (MPK-1983) bu süreçte hayata geçirilmiştir. Orman sektörü altındaki yapılanma, çevre sektörü ile orman sektörünün birleştirildiği, Çevre ve Orman Bakanlığının (ÇOB) kurulduğu 2003 yılına kadar devam etmiştir. Bu yapılanma da 2011 yılında çevre sektörü ile imar sektörünün birleştirildiği, MPK’undaki yetkilerin Orman Bakanlığı (OB) ile Çevre ve Şehircilik İklim Değişikliği Bakanlığı (ÇŞİDB) olmak üzere iki bakanlık arasında paylaştırılınca kadar devam etmiştir. Bu gelişim, değişim ve dönüşüm, korunan alanlarda yapılan planların kapsamını ve yaklaşımını belirleyen belgelere, kanun, yönetmelik ve bunlara dayalı çıkarılan izahname, teknik

şartname, genelge ve Bakan Olur'larına da yansımıştır. Bu belgeler ana başlıklarıyla, MP kavramının ilk yasal dayanağı olan OK, MPK ve ilgili yönetmeliği, 644 (RG, 2011, 4 Temmuz) ve 648 (RG, 2011, 7 Ağustos) sayılı Kanun Hükmünde Kararnameler ile ÇŞİDB'nca çıkarılan korunan alanlar ile ilgili yönetmelikler (KAYPDY, 2011), "Korunan Alanlarda Koruma Bölgelerinin Belirlenmesi" konulu Bakanlık Olurudur (TC. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2012b).

Bu kapsamda, planlama yaklaşımı açısından, gerek kurumsal yetki ve sorumluluk gerekse korunan alanlarda yürütülecek iş ve işlemlerin düzenlendiği mevzuat değişikliklerine bağlı genel olarak dört dönemden söz edilebilir.

1. Dönem, MP kavramının mevzuatta yer aldığı 1956 yılı ile MPK'nun yürürlüğe girdiği 1983 yılına kadar geçen süre (1956-1982): Bu dönemde (OB) sorumlu kurumdur. OB'lığı ile ABD Milli Parklar Dairesi işbirliği ile ilk planlama çalışmaları yapılmıştır. Planlama açısından yabancı uzmanlar ile birlikte ilk deneyimler yaşanmıştır.

2. Dönem, MPK ve ilgili yönetmeliğinin yürürlüğe girmesiyle başlayan ve çevre orman sektörlerinin birleştirilerek ÇOB'nın kurulduğu 2003 yılına kadar geçen süre (1983-2002): İlk kez doğa koruma ile ilgili müstakil bir kanun yürürlüğe girmiştir. MPK halen amaç maddesinde sadece "koruma"ya yer verilen tek kanundur. Bu süreçte planlama yaklaşımını, bir önceki dönemde elde edilen deneyim ile birlikte MPK ve ilgili yönetmelikleri belirlemiştir. Planlama ile ilgili genel ve teknik şartnameler hazırlanmıştır. Genel teknik şartnamede yapılan değişikliklerle, kaynak değerlerinin ve koruma ve kullanma esaslarının bilimsel ve teknik gerekliliklere göre belirlendiği ve ayrıntılı olarak yer verildiği, çok kriterli hiyerarşik değerlendirmenin yapıldığı kapsamlı yaklaşım (2a) hayata geçirilmiştir (Tablo 2).

3. Dönem, ÇOB'nın kurulmasıyla başlayan ve MPK ile belirlenen yetki ve sorumluluğun Tarım ve Orman Bakanlığı (TOB) ile ÇŞİDB arasında paylaştırıldığı 2011 yılına kadar geçen süre (2003-2011): Bakanlıkların birleştirilmesiyle, bu dönemde izlenen planlama yaklaşımları kapsamlı yaklaşımın (2a) tariflendiği UDG P Genel Teknik Şartnamesi temelinde geliştirdiği için numaralandırma 2a, 2b, 2c şeklinde yapılmıştır. Bu yaklaşımlardan birisi SWOT analizinin eklendiği ve stratejik hedeflerin belirlendiği stratejik yaklaşımdır (2b). Diğer yaklaşım da, biyolojik çeşitlilik doğal kaynak projesi kapsamında ortaya konulan katılımcı yönetim planıdır (2c) (T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, 2006).

4. Dönem, (2012-halen): MPK ile belirlenen yetki ve sorumluluğun TOB ile ÇŞİDB arasında paylaştırıldığı 2011 yılında yürürlüğe giren 644 ve 648 sayılı KHK'larla doğa koruma ile ilgili kurumsal yapılanmada köklü değişiklikler yapılmıştır. Bugüne

kadar ilk kez doğa korumaya ilişkin görevler yerleşme ve yapılaşmadan sorumlu bir Bakanlık ile paylaştırılmıştır. Çevre Bakanlığının, müstakil olarak, çevre konusunda tüm idarelerdeki koordinasyonu sağlama ve denetleme görevi de zayıflatılmıştır. 648 sayılı KHK ile gerçekleştirilen gerek kurumsal gerekse yetki ve sorumluluk değişikliklerinin genel gerekçesinde “*görev ve yetkileri arasında yerleşme ve yapılaşmaya ilişkin genel strateji, ilke ve politikaların tespitini sağlamak, bu hususta genel düzenleyici normlar koymak, uygulamanın bu normlara uygun gerçekleşmesini takip etmek görevlerine ekoloji boyutunun da dâhil olduğu*” ifadesine yer verilmiştir (TC. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü, 2011).

Bu dönemde 644 ve 648 sayılı KHK’lar (Resmî Gazete, ile ÇŞİDB’nca çıkarılan korunan alanlar ile ilgili yönetmelikler (KAYPDY, 2011) ile birlikte “Korunan Alanlarda Koruma Bölgelerinin Belirlenmesi” konulu Bakanlık Olur’u temel dokümanlardır. Özellikle 2012 yılında çıkarılan Bakanlık Genelgesi ile tariflenen planlama yaklaşımı halen uygulanmaktadır.

Her bir dönemde izlenen yaklaşıma bağlı olarak elde edilen şartnameler, genel olarak bir önceki dönemin deneyimleri üzerinden geliştirilmiştir. Bu süreçte, iki dinamiğin etkili olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki, uluslararası yaklaşımları aktarma çabaları, diğeri de turizm, madencilik, tarım, enerji gibi ekonomik/yatırımcı sektörlerin taleplerinin karşılanma çabasıdır. Dönemler itibarıyla uygulanan plan yaklaşımları ve bu yaklaşımların sadece ayırıcı özellikleri Tablo 2’de verilmiştir.

İlk UDGP’nın yapıldığı 1964 yılından 2023 yılına kadar geçen sürede MP sahalarına ait ilk onaylanan UDGP’larında izlenen planlama yaklaşımı Ek Tablo 1’de verilmiştir. Buna göre 2024 yılı itibarıyla, 49 MP sahasının 43’ünün UDGP onaylı olup, 6 sahanın UDGP yapılmamıştır (TC. Tarım ve Orman Bakanlığı arşivi).

1. Dönem (1956–1982): MP kavramının mevzuatta yer aldığı 1956 yılı ile MPK’nun yürürlüğe girdiği 1983 yılına kadar olan dönem:

MP kavramına ilk kez yer verilen OK kapsamında, milli parklar muhafaza ormanı ile özdeşleştirilmiş orman fonksiyonlarından birisi olarak değerlendirilmiştir. MP sahalarının muhafaza ormanından farkı, halkın faydalanmasına imkân tanınmasıdır. 1973 yılına kadar MP planlaması ve yönetimine ilişkin bir düzenleme bulunmamaktadır. Ancak, herhangi bir düzenleme olmamasına karşın, ABD Uluslararası Kalkınma Dairesinin (US Agency for International Development-USAID) teknik yardımıyla, 1967-1972 yılları arasında, 11 sahaya ait UDGP hazırlanması (Bayer, 1994) süreci önemli bir deneyim sağlamış, sonrasında, 1973 yılında, ilk uygulama yönetmeliği yürürlüğe girmiştir.

Tablo 2. Uzun Devreli Gelişme Planı Yaklaşımları ve Ayrırcı Özellikleri

Dönem	Uygulama Zamanı	UDGP Yöntem Dayanağı	UDGP Yaklaşımı	Rumuz	Ayrırcı Özelliği
1	1956-1982	OK	OGM-ABD İşbirliği	1	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Kaynakların korunması için “kaynak değerlerinin bütünlüğü” esas alınmıştır. ➤ Kullanım (gelişme) önerilen alanlarda “doğayı anlama” felsefesi temel yaklaşımdır. ➤ Müstakil kanunun yürürlüğe girmiştir. ➤ Genel hükümler ve özel hükümler düzenlenerek diğer planlarla dil birliği sağlanmıştır. ➤ Biyolojik çalışmalar yapılmıştır. ➤ Disiplinlerarası yaklaşımla, ilgili uzmanların katılımı sağlanmıştır. ➤ Bölgeleme kriterlerine açık olarak yer verilmiştir. ➤ Koruma bölgeleri “mutlak koruma bölgesi”, “sınırlı kullanım bölgesi” ve “kontrolldü kullanım bölgesi” olarak isimlendirilmiştir. ➤ İmar mevzuatında kullanılan “tesis” kavramı yerine “günübirlik alan” tanımı kullanılmıştır (doğa koruma alanlarında yapılaşma tanımı farklılaştırılmıştır).
2	1983-2002	MPK	Kapsamlı Yaklaşım	2a	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Planın yönetim amacı, hedefleri ve bu hedeflere ulaşmak için yapılacak faaliyetler belirlenmiştir. ➤ Bölgeleme kriterleri içine mülkiyet durumu eklenmiştir. ➤ Her faaliyet için alt plan ve programlar tanımlanmış.
3	2003-2011	Yok	Katılımcı Yönetim Planı*	2c	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Biyolojik Çeşitlilik Doğal Kaynak Projesi kapsamında ortaya konulan planlama modelidir. Katılımcı yaklaşım olarak tariflenmektedir. ➤ Diğer kurum, kuruluş taleplerine yönelik düzenlemelere öncelik verilmiştir.
4	2012- Halen	MPK	Genelge (2012-9 sayılı) ile belirlenen yaklaşım	3	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Koruma bölgeleri “Mutlak Koruma Bölgesi, Hassas Koruma Bölgesi, Sürdürülebilir Kullanım Bölgesi ve Kontrollü Kullanım Bölgesi” olarak adlandırılarak tanımlarına yer verilmiştir. ➤ Mutlak koruma bölgesi kriterleri içinde “devlet mülkiyetinde olma” koşulunun getirilmesi ile mevcutta bu nitelikteki alanların kapsam dışında kalmasına yol açılmıştır.

* Bu yöntem ile onaylanmış bir plan bulunmamaktadır.
(Kaynak: İşık Ezer, 2024)

İlk uygulama yönetmeliği “Milli Parkların Ayrılma, Planlama, Uygulama ve Yönetimine Ait Yönetmelik”tir (Resmi Gazete, 1973). Daha sonra da, 1978 yılında muhafaza ormanları ile milli parkların birlikte ele alındığı “Muhafaza Ormanları Milli Parklar ve Doğayı Koruma Alanlarının Ayrımında Kullanılacak Kriter ve Karar Esasları Teknik Kılavuzu” (Ayanoglu, 1995) yürürlüğe girmiştir. MP Yönetmeliğinde kaynak değerlerinin korunması, planlanma esasları ile nasıl kullanılabilmesine ilişkin hususlara açıklık getirilmiştir. Bu düzenlemeler planlama yönteminin geliştirilmesini sağlamıştır. Buna göre, “kaynakların mutlak olarak korunacağı; içindeki “tabiatı koruma sahaları”nın kullanıma açılmayacağı; bu sahalarda sadece afetler için teknik müdahalelerin yapılabileceği; sosyokültürel, rekreatif veya sportif kullanımların planlamasının doğal değerlere zarar vermeyecek şekilde yapılabileceği; kaynak bütünlüğünü bozacak otlama, avlanma, madencilik, enerji vb. hatlar, yollar, ticari trafik tabelaların izin verilmeyeceği açıklanmıştır. Ayrıca, planın uygulama programı/iş programının yapılması, topografik harita kullanılması gerektiği; MP sahasında her türlü uygulamanın UDGP kararlarına göre yapılabileceği; plan değişikliklerinin, “planın hazırlanmasındaki esaslar dâhilinde” ve ilgili kurumların görüşü alınarak yapılabileceği belirtilmiştir” (TC. Orman Bakanlığı, 1973).

Ülkemizde MP planlama çalışmalarının, Uludağ’ın MP olması için Orman Fakültesi öğretim üyeleri ile birlikte Uludağ’ı Sevenler Derneği öncülüğünde Bursa’da, ilki 1952 yılında düzenlenen bir dizi bilimsel toplantılar ile başladığı söylenebilir. Bu toplantılardan sonra 1958 ve 1963 yıllarında iki ayrı rapor¹ hazırlanmış, bu raporlar daha sonra Uludağ Milli Parkı çalışmalarına temel oluşturmuştur (Bayer, 1993).

Milli parklarda planlama çalışmaları, Türkiye’nin de iki delege ile katıldığı, 1962 yılında düzenlenen 1. Dünya Milli Parklar Konferansından sonra başlatılmıştır. İlk milli park planı olan Uludağ Milli Parkı Uzun Vadeli Kalkınma Planının² Başlangıç bölümünde de belirtildiği gibi, 1. Dünya Milli Parklar Konferansında alınan 12 Numaralı tavsiye kararında: “*IUCN’nin kendi programlarını geliştirmek isteyen memleketlere yardım amacı ile park planlaması konusunda bir komite kurulmasını*” ve bu komitenin MP’ların geliştirilmesi ve bunlardan faydalanılmasına yönelik etüt ve araştırma programı oluşturulması tavsiye edilmiştir. Bu tavsiye kararı üzerine Uluslararası Milli Parklar Komisyonu (Park Sistemleri Planlama Komitesi) kurulmuştur. Türk Hükümetinin talebi doğrultusunda, 1962 yılında, Uluslararası

¹ Bu raporlar: 1958 yılında Milli Parklar Uluslararası Komisyonu Sekreteri Fred M. Packart’ın hazırladığı Türkiye Milli Parklar Raporu; 1963 yılında William J. Hart’ın hazırladığı Uludağ Milli Parkı Planlama Raporudur.

² UDGP, Uludağ MP plan raporunun üzerinde “uzun vadeli kalkınma planı” olarak, bazı planlarda da “uzun vadeli gelişme planı”, “uzun devreli inkişaf planı” olarak da kullanılmıştır.

Milli Parklar Komisyonundan Kanada Milli Parklar Planlama Dairesi Müdürü Lloyd Brooks Uludağ Milli Parkı planının yapımı için 2 ay süre ile Türkiye’de görevlendirilmiştir (Brooks, 1964). Uludağ Milli Parkı Uzun Vadeli Kalkınma Planı Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından 1964 yılında onaylanmıştır. Uludağ Milli Parkı UDGP, üye bir devletin talebi doğrultusunda, Uluslararası Milli Parklar Komisyonu ile ortak çalışma sonucunda hazırlanan ilk plan olup IUCN dâhil 127 ülkeye örnek çalışma olarak gönderilmiştir. Bu planın yanı sıra, 1964 yılında, Park Sistemleri Danışma Heyeti başkanı Joseph L. Fisher başkanlığında Uluslararası Milli Parklar Komisyonu tarafından “Türkiye’de Parklar ve Açık Arazinin İdaresi- Bir Memleket Raporu” da hazırlanmıştır (Brooks, 1964).

Bursa’da Uludağ Milli Parkına yönelik çalışmaların yanı sıra 1966 yılında Türkiye Tabiatını Koruma Derneği tarafından Türkiye’de ilk defa Milli Park Semineri düzenlenmiştir. Bu çalışmaların ardından, 1967 yılında, DPT, Nevşehir-Göreme yöresinin Milli Park etüdü ile UDGP’nin ABD Uluslararası Kalkınma Dairesinin (US Agency for International Development-USAID) teknik yardımıyla hazırlanması için Orman Bakanlığı Milli Parklar Dairesini görevlendirmiştir (Sakarya, 1998). DPT Müsteşarlığı koordinasyonunda, Milli Parklar Dairesi Başkanlığınca Milli Park Planlama Heyeti oluşturulmuştur. Heyette, Milli Parklar Dairesi uzmanlarının (jeomorfoloğ, arkeolog, peyzaj mimarı, orman mühendisi, biyolog, mimar, jeoloji mühendisi, istatistikçi gibi) yanı sıra ilgili bakanlık (Turizm ve Tanıtma, Milli Eğitim, İmar İskân, Bayındırlık vd.) uzmanları, 8 Amerikalı uzman ve üniversite öğretim elemanları yer almıştır (Bayer, 1994).

Göreme TMP Uzun Devreli İnkişaf Planı (UDİP) 4 ay gibi kısa bir sürede hazırlanarak 1968 yılında onaylanmıştır (Solmaz Şakar, 2020). Göreme Milli Parkı UDGP çalışmalarının DPT tarafından başarılı bulunması üzerine, 1969-1970 yılları arasında USAID işbirliği devam ettirilmiş, 1970-1972 yılları arasında da ikinci kez görev süreleri uzatılmıştır. İkinci işbirliği süresince İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında turizm öncelikli bölge olarak belirlenen yerlerde bulunan 5 ayrı sahanın da UDGP hazırlanmıştır (Sakarya, 1998). Bu çalışmalar sırasında, Göreme TMP UDİP’nin, küçük değişikliklerle, revizyonu yapılmış “Göreme Tarihi Milli Parkı Uzun Devreli Gelişme Planı (UDGP) olarak 1972 yılında onaylanmıştır (Solmaz Şakar, 2020).

ABD Uluslararası Kalkınma Dairesinin (US Agency for International Development-USAID) teknik yardımıyla, 1967-1972 yılları arasında, 14 sahaya ait UDGP hazırlanmıştır. Planı yapılan toplam 14 sahanın 4’ü Efes, Bergama, Halikarnas (Bodrum) ve Pamukkale sahaları MP olarak tescil edilmemiştir (Tablo 3).

Tablo 3. ABD Uluslararası Kalkınma Dairesi İşbirliği ile Hazırlanan Uzun Devreli Gelişme Planları

Adı	İli	Ana Kaynak Değeri	İlk UDGP Yöntemi ve Yılı			Tescil (Yıl)	Statü İptali
			Kanada Milli Parklar Planlama Dairesi	USAID - MPD	MPD		
Uludağ MP	Bursa	D	1964			1961	
Göreme TMP	Nevşehir	D-K		1968		1986	2019
Termessus (Güllük Dağı) MP	Antalya	D-A		1970		1970	
Kovada Gölü MP	Isparta	D		1970		1970	
Dilek Yarımadası MP	Aydın	D		1971		1966	
Olympos Beydağları Sahil MP	Antalya	D-A		1971		1972	
Troya TMP	Çanakkale	D-A		1971		1996	
Boğazköy – Alacahöyük (Hattuşaş) TMP	Çorum	A		1972		1988	
Spil Dağı MP	Manisa	D		1972		1968	
Köprülü Kanyon MP	Antalya	D		1972		1973	
Gelibolu Yarımadası TMP	Çanakkale	T-D		1972		1973	2014
Pamukkale MP	Denizli	D-A		1969		Tescil edilmedi	
Efes TMP	İzmir	A		1971		Tescil edilmedi	
Halikarnasos (Bodrum) Sahil MP	Muğla	D-A		1972		Tescil edilmedi	
Bergama TMP	İzmir	A		1972		Tescil edilmedi	

(Kaynak: Işık Ezer, 2024; Solmaz Şakar, 2020; Bayer, 1994)

Bu dönemde tescili yapılan on yedi milli parkın 1961 yılından sonra ilan edilenlerinin 10 tanesi uzun devreli gelişme planları yapıldıktan sonra tescil edilmiştir. Bu UDGP çalışmaları milli park etüt çalışmaları ile birlikte yürütülmüştür. Aynı dönemde Munzur Vadisi MP UDGP kurum personeli tarafından hazırlanmıştır (Ek- Tablo 1).

MPK'nun yürürlüğe girmesinden sonra, aynı yöntem kullanılarak Bakanlık bünyesinde Başkomutan Tarihi Milli Parkı UDGP yapılmış ve 1991 yılında onaylanmıştır

(TC. Tarım ve Orman Bakanlığı, 1991). Etüt ve plan çalışması yapılan, ancak orman ve orman rejimi dışında bulunan Göreme, Boğazköy-Alacahöyük (Hattuşaş), Troya TMP gibi sahaların MP olarak tescili³ 1983 yılından sonra yapılabilmektedir (Bayer, 1994). Gelibolu Tarihi Milli Parkı da, Dünya Milli Parklar Komisyonu'nun 1971 yılında Yeni Delhi'de gerçekleştirilen konferansında, milletlerin harp sahalarının da milli parklar kuruluş esaslarına eklenmesinden sonra tescil edilmiştir (Yenilmez Arpa, 2017).

Henüz plan içeriği ve niteliği açısından ulusal yasal ve teknik düzenleme olmadığından, Kanada Milli Parklarında uygulanan usul kabul edilerek yabancı uzmanların yaklaşımı benimsenmiştir.

Buna göre 1956 yılından 1983 yılına kadar olan sürede yapılan planlarda izlenen yaklaşım:

- a) Bu planlarda, milli parkın kaynak değerlerinin korunması ve geliştirilmesi için “*kaynak değerlerinin bütünlüğü*” esas alınmıştır.
- b) Kullanma/ faydalanma “*kaynak değerlerinin bütünlüğünün korunması*”na hizmet etmek üzere belirlenmiş, halkın yararlanmasına yönelik faaliyetler “*doğanın değerini anlama*” felsefesine (Brooks, 1964) göre önerilmiştir.
- c) Genel idare ve milli park hizmetlerinde bir makro plan karakterinde rehber olarak kullanılabilir, nihai bir plandan çok gelişmeleri tespit eden tavsiye plan niteliğinde olduğu belirtilmektedir Korunan alan statüsüne ilişkin etüt ile plan çalışması eş zamanlı olarak yürütülmüştür. Planlar sadece tescili yapılmış sahalar için hazırlanmamış, milli park alanından daha büyük bir alan çalışılmış ve milli park sınırına ilişkin öneriler de getirilmiştir (Brooks, 1964).
- d) Plan kararlarında zonlama (bölgeleme) kullanılmıştır.
- e) Sahalara ilişkin bilimsel araştırmalar daha sonraya bırakılmıştır. Gözlemsel arazi çalışması yapılmış, mevcut veriler kullanılmıştır.
- f) Elde edilen veriler deneyimli uzman tarafından değerlendirilerek plan hazırlanmıştır.

³ Orman alanları dışında kalan sahaların milli park olarak ilan edilememesine ilişkin bu durum, Milli Parklar Kanunu genel gerekçesinde de açıklanmıştır. “...*Sadece Orman Kanununun bir maddesine dayanılarak ülke çapında özlenen düzeyde Milli Park ve benzeri uygulama çalışmaları yapılamamaktadır. Çıkarılması düşünülen bu kanunun, sadece orman alanlarında değil, ülke sathında, orman rejimi dışında kalan Göreme - Pamukkale - Nemrut Krateri - Ihlara Vadisi - Efes ve Troya gibi yerlerin de Milli Park, Tabiat Parkı, Tabiat Anıtı ve Tabiatı Koruma Sahası olarak ayrılma ve planlanmasına ilişkin esasların belirlenmesi amaçlanmaktadır...*” (TBMM, 1983).

- g) Planlarda “Gelişme” zonu olarak belirlenen alanların ayrıntılı etüdü yapılmış, bu alanlarda koruma, yönetim, ziyaretçilere sunulacak hizmetler ile rekreatif faaliyetler için gereken yapı ve açık alan düzenlemelerine ilişkin ayrıntılı kararlar getirilmiştir.
- h) Topografik haritalar kullanılmış, “Gelişme Zonu” olarak belirlenen alanların ayrıntılı şemaları çizilmiştir.
- i) Ekolojik ve biyolojik açıdan farklı alanlar “kaynak değerleri bütünlüğü” olarak ifade edilmektedir. Bu dönemde henüz biyolojik çeşitlilik kavramı mevzuatta yer almadığı için bu kavrama dair değerlendirmelere yer verilmemiştir. Özellikle mevsimsel/periodyk biyolojik (flora ve fauna) çalışmaların kapsam dışında tutulması nedeniyle veri tabanı oluşturulamamıştır.
- j) Bu planların hedeflerinin net ve kısa ifade edilmesi, genel koruma ve kullanma kararları içermesi, uygulama plan ve programları için yol gösterici ve yönlendirici olması, planların anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır (Sakarya, 1998).

Bu yaklaşım ile yapılan Uludağ MP UDGP raporunda;

UDGP'nın, Uluslararası Milli Parklar Komisyonu üyeleri tarafından Bursa, Ankara ve İstanbul'da ilgili çevrelerle yapılan araştırma ve görüşmelerden elde edilen bilgilerle ve arazi çalışmalarında yapılan gözlemlere dayalı olarak 1958 yılında hazırlanan Uludağ'a ilişkin araştırma raporu ile 1963 yılında hazırlanan “Türkiye'de Milli Parklar” adlı raporun verileri kullanılarak hazırlandığı belirtilmektedir (Brooks, 1964).

Planın, “Özelliği ve Şimdiki Kullanışı” başlıklı ilk bölümünde, iklim yapısı, jeolojik, hidrolojik özellikleri, peyzaj özellikleri, orman niteliği, mevcut arazi kullanımı, ekonomik faaliyetler ile ilgili bilgiler ile bunlara ilişkin sorunlara yer verilmiştir. “Uludağ'ın Gelecekte Bir Milli Park Olarak Kullanılması” başlığında nüfus yapısı, turizm faaliyetleri, ulaşım durumu incelenerek sahanın MP potansiyeli ile alınması gereken önlemlere ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır. Planın ikinci bölümünde “Uludağ Milli Parkı Uzun Vadeli Kalkınma Planı” başlığında, planın amacına, plan kararlarına, genel olarak alınacak önlemlere, MP sınırının belirlenmesinde dikkat edilecek hususlara yer verilmiştir. Bu bölümde ayrıca planlama yöntemine ilişkin öneriler yapılmıştır. Şöyle ki: kuşak bölgeler (zonlama) belirlenerek flora ve fauna açısından korunması gereken alanlar ile kullanım (faydalanmaya) alanlarının ayrılması; gelişim bölgeleri olarak ifade edilen MP'nin koruma, kontrol ve idari tesisleri, kayak, piknik vb. kullanım (faydalanma) alanları için uygulama planlarının yapılması önerilmektedir (Brooks, 1964).

Uludağ MP UDGP sadece ilk onaylanan plan değil aynı zamanda ilk uygulanan plandır. Planda 1. Gelişim Bölgesi olarak ayrılan alanda önerilen kayak tesisleri, piknik alanları, idari tesisler gibi kullanım alanlarına yönelik uygulama imar planları yapılmış ve uygulanmıştır. Bu plan kararlarına göre uygulama, Uludağ MP UDGP revizyon planının yürürlüğe girdiği 2009 yılına kadar devam etmiştir.

2. Dönem (1983-2003): MPK ve ilgili yönetmeliğinin yürürlüğe girmesiyle başlayan ve çevre orman sektörlerinin birleştirilerek ÇOB'nın kurulduğu 2003 yılına kadar geçen süre (1983-2002):

2873 sayılı Milli Parklar Kanununun yürürlüğe girmesi ile birlikte Uzun Devreli Gelişme Planının yasal ve teknik niteliği de belirlenmiştir. Yeni yasal ve teknik düzenlemenin, bu dönemde yapılan ilk plan olma özelliğindeki Başkomutan Tarihi Milli Parkı UDGP'na yansımadağı görülür. Bu plan bir önceki dönemde yapılan planların benzeri niteliğindedir. 1972 yılından 1990'lı yıllara kadar yaklaşık 20 yıl planlama çalışmalarının durduğu bir dönem olduğu söylenebilir (Ezer, 2005c).

Önce MPK ve ilgili Yönetmeliği doğrultusunda hazırlanan Genel Teknik Şartnamede yer verilen planlama yaklaşımı, daha sonra da bu şartname temelinde geliştirilen diğer yaklaşımlar aşağıda aktarılmıştır.

MPK'nun (1983) ve uygulama Yönetmeliğinin (1986) yürürlüğe girmesinden sonra hazırlanan ve UDGP'nın kapsamı ve yönteminin belirlendiği Genel Teknik Şartnameye göre:

1. "UDGP'nın amacı: Milli Park kriterlerine, kabul görmüş koruma politikalarına uygun olarak hazırlanması, ana kaynak değerlerinin (doğal, kültürel ve rekreasyonel vd.) korunması, geliştirilmesi ve devamlılığı ile kaynak, manzara ve yönetim bütünlüğünü sağlayacak kararların belirlenmesidir.
2. Planlama ekibi: planlanan sahanın kaynak değerlerinin özelliklerine göre gerekli sayıda ve farklı uzmanlardan oluşmalıdır. İlgili kamu kuruluşları, üniversiteler ve yerel yönetimlerin danışman olarak katılımları sağlanmalıdır.
3. Toplanacak veriler: Milli Parkın kaynak değerleri (doğal, kültürel ve rekreasyonel vd.), mevcut arazi kullanım ve mülkiyet durumu ile sosyo-ekonomik yapı incelenmelidir.
4. Verilerin değerlendirilmesi: Yapılacak arazi çalışmaları, kaynak değerlerinin analizi ile elde edilecek verilerin, planın amacı doğrultusunda değerlendirilerek (sentezi) kaynak değerlerinin bütünlüğü korunacak şekilde bölge (zon) sınırları ile kullanım alanları belirlenir. Her zon'un özelliklerine göre, koruma, kullanma,

geliştirme ve yönetim kararları alınarak bu yönde planlanmaları için esaslar tespit edilir ve parkı meydana getirecek sınırlar tespit edilir.

5. Geliştirilmesi öngörülen her türlü hizmet ve tesisin planlanmasında, bölgenin yapı, şekil, renk ve malzemeleriyle uyum, arazi ve genel manzara içinde tahribata/bozulmaya yol açmayan, doğal taşıma kapasite sınırlarını aşmayan oran ve ölçüler kullanılır” (TC. Orman Bakanlığı, 1994).
6. Rapor formatı, çalışmanın kapsamını da belirlemektedir:
  - a. *“Ön bilgiler” başlığı altında mevcut bilgi ve veriler kullanılarak, coğrafi konum, ulaşım, topoğrafik yapı, jeolojik, hidrojeolojik durum, jeomorfolojik yapı, toprak özellikleri, genel iklimatik faktörler, kültürel kaynak değerleri, flora ve fauna varlığı, yerleşim yerleri–demografik yapı, mevcut arazi kullanım, mülkiyet yapısı, sosyo-ekonomik yapı, etnoğrafik özellikler, turizm tesisleri vb. konu başlıkları altında açıklanır.*
  - b. *“Sınırlama-Zonlama: MP statüsünün amacı, ilkeleri, politikaları doğrultusunda, kaynak değerinin bütünlüğünü koruyacak ve devamlılığını sağlayacak şekilde sınırların belirlenmesi; bu sınırların dışında manzara ve yönetim bütünlüğü bozulmadan diğer özellikteki alanların sınırlarının belirlenmesi (zonlama) yapılır. Bu sınırların gerekçeleri açıklanır. Mutlak koruma, tampon ve gelişme zonu olarak adlandırılır. Mutlak Koruma Zonu: kesin koruma altında bulundurulacak alanları içerisine alır. MP’ın ana kaynak değerlerini meydana getiren doğal (biyolojik, jeolojik, hidrolojik vd.) ve/veya kültürel (arkeolojik, tarihi, etnografik vd.) varlıkların bir bütün olarak buldukları alanlardır. Bir veya birkaç bölümden de oluşabilir. Bu zonun devlet mülkiyetinde olması gereklidir. Birinci zonda, restorasyon çalışmaları, bilimsel faaliyetler ile zorunlu servis yolları dışında yaya patikalarından meydana gelir. Tampon Zon: Bu zon, mutlak koruma zonu ile gelişme zonunu ayıran geçiş zonedir. Bu zonda mevcut arazi kullanma şekli korunur, koruma amacıyla teknik müdahaleler getirilebilir. Yapılaşmaya ise, minimum ölçülerde izin verilebilir”. Gelişme Zonu: Bu zonda, yönetim ve ziyaretçi hizmetlerini, turizm, iskân vb. gelişmeler yer alabilir. Ancak gelişmeler, MP kriterleri, temel ilkeler, politika ve stratejilere uygun olarak ve plan amacıyla açıklanan koruma–kullanma dengesinin gerektirdiği taşıma kapasitesi sınırları içinde yapılır.*
7. Planlar ile uyum: Diğer fiziki planlarda kullanılan planlama tekniği ile uyumlu olmalıdır.
8. Revizyon süresi: Milli Park ve çevresinde meydana gelen değişimlere yeni çözümler üretmek, günün sosyal ve ekonomik şartlarına uydurulmak üzere, Milli Park ilkeleri doğrultusunda ve belirli periyotlarda revizyonlara tabi tutulurlar.
9. Bayındırlık ve İskân, Turizm ve Kültür Bakanlıklarının olumlu görüşleri ve gerektiğinde fiili katkılarıyla hazırlanmalıdır.

10. Planlar, tespit edilen plan kararlarının uygulanması yönünden kesin ve uyulması gereken hükümler taşımaktadır. Ayrıca, kaynak amenajmanı ve gelişmenin değişik özellikleri için imkânlar temin eden detaylı projelerin hazırlanmasını yönlendirici ve yol gösterici olmalıdır” (Sakarya, 1998).

şeklinde, planlamaya ilişkin yaklaşım ayrıntılı olarak düzenlenmiştir.

Kapsamlı Yaklaşım (2a)

2002 yılına kadar önceki bölümde açıklanan genel teknik şartname esas alınmış olmakla birlikte; 1990’lı yıllarda kurum dışına yaptırılan UDG’lerinde, Milli Parklar Yönetmeliğinde belirtildiği üzere, “*kaynak değerlerinin ve koruma ve kullanma esaslarının bilimsel ve teknik gerekliliklere göre belirlenmesi ve ayrıntılı olarak yer verilmesi*” kapsamında gerçekleştirilmiştir. Kaynak değerlerine ilişkin bilimsel çalışmaların yapıldığı bu yaklaşım Kapsamlı Yaklaşım olarak adlandırılmıştır. Bu yöntemin uygulandığı ilk saha Sultan Sazlığı TKA’dır. Sultan Sazlığı TKA Master Planı olarak adlandırılan plan, 1992 yılında kurum dışından hizmet alımı usulüyle yapılan ilk plandır (TÜSTAŞ, 1993). Toplam 6 sahanın planı bu yaklaşım ile hazırlanmıştır.

Bu yaklaşımda UDG elde etme süreci analiz, sentez ve planlama olmak üzere üç aşamada tariflenmektedir.

Analiz bölümünde arazi çalışmaları ve daha önce yapılmış olan çalışmalardan elde edilen verilerin değerlendirilmesi yapılarak mevcut durum ortaya konulmakta, hâlihazır haritalara aktarılarak her konu başlığında bilgi paftaları oluşturulmaktadır.

“Biyolojik ve ekolojik çalışmalar” kapsamında bir yıllık periyotta olmasa da, planlama sürecinde flora ve fauna tespiti ile türlerin uluslararası tehlike sınıflarına göre tanımlamaları yapılmaktadır.

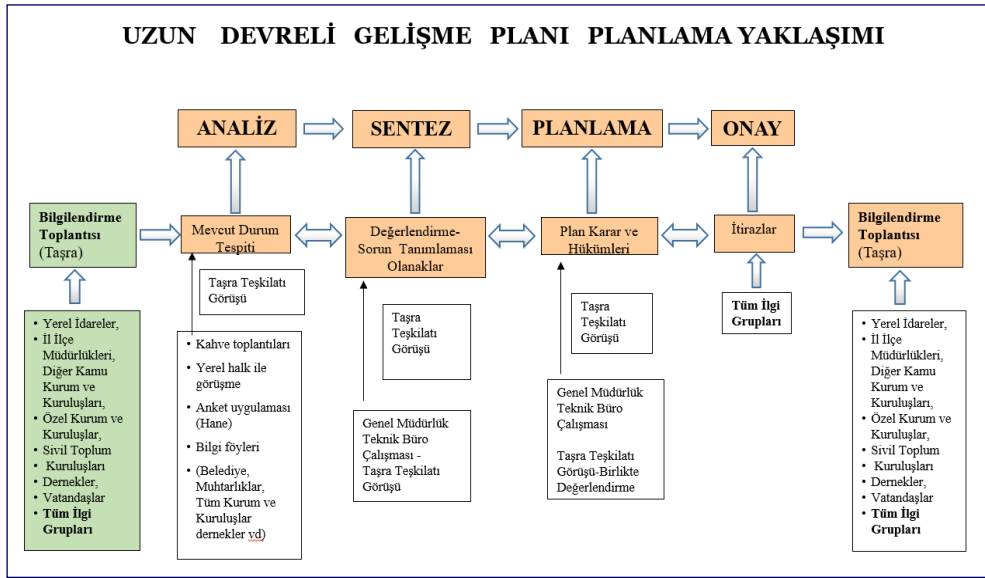
Planlamaya temel teşkil edecek biyolojik verilerin toplanmasında 3 yöntem izlenmektedir.

- 1- En az bir yıllık biyolojik (periyodik) çalışmalar tamamlandıktan sonra planlama çalışmasına başlamak,
- 2- Vejetasyon dönemi ve diğer zorunlu mevsimsel dönem esas alınarak biyolojik çalışmalar tamamlandıktan sonra planlama çalışmasına başlamak,
- 3- Mevcut veriler esas alınarak genel (yüzeysel) arazi çalışmasından sonra planlama çalışmasına başlamak.

Üç yöntemin hangisinin tercih edileceği alanın özelliklerine, sahip olduğu sorunların niteliğine ve plan hazırlama süresine göre belirlenmektedir

Planlama çalışmasının temel verilerinin oluşturulduğu bu bölümde, doğal koruma alanlarında yapılan planlama çalışmalarının sağlıklı ve uygulanabilir olması için, doğal (biyolojik, ekolojik, jeolojik, hidrolojik, peyzaj vb.) ve kültürel (tarihi, arkeolojik, etnografik, folklorik vb.) kaynak değerlerinin saptanması ve bölge halkının sosyo-ekonomik ve demografik özelliklerinin belirlenerek, doğal koruma alanlarından yararlanma biçimi ve beklentilerinin ortaya konulması gerekmektedir. Bu doğrultuda, planlama çalışması birbirine paralel olarak doğal ekosistem ve yerleşim alanları olmak üzere iki başlıkta yürütülmektedir (Ezer, 2003).

Şekil 1'de planlama aşamaları ile birlikte, merkezi idarenin, yerel teşkilatın ve diğer ilgi gruplarının süreç içindeki rolü de genel hatları ile ifade edilmektedir (Ezer, 2005b).

Sentez bölümünde, tüm bu verilerin karşılıklı ilişkilendirilmesi yapılarak sorun tanımlaması ve ön değerlendirme yapılmaktadır. Ön değerlendirme çalışmasında, milli parkın kaynak değerlerine, ekosisteme yapılan müdahalelere ilişkin temel problemler ortaya konulmaktadır. Bu çerçevede, ikinci bölüm, doğal ekosistemin varoluş nedeni olan coğrafi oluşumunun sınırlarının belirlenmesinde ve alanının korunmasına ilişkin çözümlere ulaştırılmasında en önemli aşamayı oluşturmaktadır. Analitik etüt çalışması ile belirlenen niteliksel ve niceliksel özellikler somut verilere dönüştürülerek, koruma alanının ana kaynak değerini oluşturan doğal kaynak değerlerine ilişkin olarak zamansal ve mekânsal sınırlar belirlenmektedir. Bu aşamada sorun tanımlaması için farklı teknikler (swot analizi gibi) kullanılabilir. Yasal ve fiziki

sınırlayıcılar ve antropojenik baskı” değerlendirilerek “koruma imkânları analizi” yapılmaktadır (TÜSTAŞ, 1997; Ezer, 2003).

Planlama bölümünde ise, sentez bölümü sonuçlarına göre arazi kullanım kararlarının belirlendiği plan karar ve hükümleri üretilmektedir. Bu bölümde öncelikle fiziki planlamaya baz oluşturan yasal, fiziki ve antropojenik sınırlayıcılar tanımlanmaktadır. Ayrıca MP sınırlarının, ekosistemlerin devamlılığın sağlanması açısından biyolojik/doğal sınırlarla örtüşüp örtüşmediğine ilişkin değerlendirme yapılmaktadır. Koruma-kullanma dengesi içinde Milli Park alanının da yer alabilecek aktiviteler belirlenmekte ve Uzun Devreli Gelişme Planının hedefleri, amaçları ve planlama kriterleri doğrultusunda fiziki plan kararları (1/25.000 ölçekli) geliştirilmektedir. Plan kararları ile birlikte hazırlanan hükümler ve özel hükümler ilk kez mevzuatındaki fiziki planlarda kullanılan teknik standartta düzenlenerek diğer planlarla da dil birliği sağlanmıştır.(Ezer, 2003; Ezer, 2008).

Planlama aşamasında kullanılan Bölgeleme Tekniği ile “*Ortak özelliklere ve sorunlara sahip alanların tanımlanmasına; Plan Kararlarının, tanımlanmış sınırlı alanlara yönelik geliştirilebilmesine; Planın uygulanabilirliğinin artmasına; Etkin bir idari organizasyona uygun zemin hazırlanmasına olanak verdiği, sağlıklı, uygulanabilir etkin bir plan ortaya konulmasında kolaylık sağladığı*” ifade edilmektedir. Bölge sınırları belirlenirken özetle, kaynak bütünlüğünün, diğer ifade ile korunan alanın sahip olduğu farklı ekosistemler (çeşitlilik), bu ekosistemlere yapılan müdahale düzeyi (onarılabilirlik durumu) temel alınmaktadır. Şöyle ki; mutlak koruma bölgesinin sınırları flora ve fauna için önemli alanlar (endemizm, tehlike durumu, bölge için önemi vb.); yaban hayatı için önemli alanlar (beslenme, üreme, dolaşma vb. alanlar), jeolojik jeomorfolojik açıdan önemli alanlar gibi, kaynak değerlerinin farklılıklarına göre bütünlüğünün, temsiliyetin gözetildiği; kullanım düzeyi açısından da antropojenik baskı düzeyi ve kullanıma açılma durumunun göz önüne alındığı (TÜSTAŞ, 2000; TÜSTAŞ,1997) ifade edilmektedir. Ayrıca, plan kararlarının uygulama etkinliğinin sağlanabilmesi için alanın korunması, kullanılması ve yönetilmesine ilişkin organizasyon şeması oluşturulmaktadır.

Bu yaklaşım ile hazırlanan UDGP plan hükümlerinde, planın uygulama yaklaşımı ile alan yönetimi açısından önemli düzenlemelere yer verilmiştir. Şöyle ki: alan yönetiminin TOB’lığında olduğu, genel hükümlerde MPK ve ilgili yönetmelikleri ile UDGP karar ve hükümlerinde yer almayan konularda diğer mevzuatların “aykırı olmayan” hükümlerinin geçerli olduğu hükme bağlanmıştır. Ayrıca, diğer kurumlar tarafından gerçekleştirilen zorunlu karayolu veya enerji nakil hattı geçişi gibi yapı ve tesisler için uyulacak koşullar da belirlenmiştir. Diğer önemli hususlardan birisi de, arazi düzenlemeleri ve yapılaşma konusunda getirilen plan karar ve hükümleridir.

Sahanın MP tescilinden önce onaylanan her ölçekteki imar planlarının “UDGP karar ve hükümlerine uygun olarak revize edilmesi”ne yönelik hükümlere yer verilmiştir. Planlarda imar ve turizm mevzuatlarında kullanılan terminolojiden farklı terimlerin kullanıldığı görülmektedir. Şöyle ki; “günübirlik alan” ifadesinde olduğu gibi “tesis” yerine “alan” terimi kullanılmış; alışlagelmiş kentsel alan uygulamalarından farklı olarak “kentsel tasarım” yerine “açık alan düzenlemesi ve peyzaj projesi” olarak ifade edilmiştir (TC. Orman Bakanlığı, 1994).

Bu yaklaşım, yine bu dönemde yürürlüğe giren Gelibolu Yarımadası TMP Kanunu’nun Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkındaki Yapıların Denetimi ve Yıkılması ile İzin ve İrtifak Hakkı Uygulamaları Yönetmeliğinde (Resmi Gazete, 2002) yer verilen tanımlara da aktarıldığı görülmektedir. Yönetmelikte, MP alanlarında yapılacak uygulamaları imar mevzuatından ayıran önemli düzenlemeler içermektedir. Yönetmelikte yapılan düzenlemeyle “Toplam Yapılaşma Alanı” ve “Kullanım Alanı” tanımlarında sahanın doğal haline yapılan her türlü müdahale yapılaşma alanı/kullanım alanı olarak kabul edilmiştir. Diğer bir ifadeyle, sadece kapalı ya da yarı açık yapı birimleri değil, “doğal hali ile bırakılan alanlar dışında” kalan, projelerinde öngörülen her türlü açık alan düzenlemeleri de yapılaşma/kullanım alanına dâhil edilmiştir (Resmi Gazete, (2002, 21 Kasım), S.24943). Kısacası MP alanının doğal haline yapılan her türlü müdahale yapılaşma alanı içinde sayılmıştır. Oysa imar mevzuatında yapılaşma büyüklüğünü belirten “Toplam İnşaat Alanı” tanımı sadece yapı alanını kapsamakta, açık alanlarda yapılan herhangi bir düzenleme yapılaşma alanı dışında sayılmaktadır⁴.

3. Dönem (2003–2011): ÇB ile OB’nın birleştirilmesiyle başlayan ve yine bu iki bakanlığın ayrıldığı, çevre sektörünün imardan sorumlu bakanlık ile birleştirildiği, 2011 yılında ÇŞB’nin kurulmasına aynı zamanda da “Korunan Alanlarda Koruma Bölgelerinin Belirlenmesi”ne ilişkin Genelge’nin yürürlüğe girdiği 2012 yılına kadar olan dönemi kapsamaktadır:

Stratejik Yaklaşım (2b)

Bu yaklaşım, temelde 2a yaklaşımı ile aynıdır. Burada sadece Genel Teknik Şartnamedeki farklılıklara yer verilmiştir. Stratejik yaklaşımda yukarıda açıklanan plan yaklaşımına ek olarak,

⁴ Gelibolu TMP için özel kanun çıkarılmasının nedeni, mülga Bayındırlık ve İskân Bakanlığının 1/25.000 ölçekli Çevre Düzeni Planını onaylayarak UDGP yerine kullanması, Eceabat Belediyesi’nin, Kültür ve Turizm Bakanlığının hatta OB’nun bazı birimlerinin MP alanında bağımsız uygulamalar yapmasının önlenmesi olarak belirtilmektedir (Yaşar, 2001). Bu uygulamaların hepsinin imar mevzuatına göre yapılacağı da açıktır.

Planlama bölümü: “1) Uzun Devreli Gelişme Planının Yönetim Amacı, Hedefleri, Stratejiler ve Faaliyetler; 2) Plan Kararları ve plan hükümlerinin hazırlanması; 3) Uygulama Plan ve Alt Planlar; 4) Planın Uygulanmasına İlişkin Yönetim ve Organizasyon Şeması; 5) Yıllık, Beş yıllık ve planlama süresine Uygun Faaliyet Eylem Planı; 6) İzleme-kontrol ve değerlendirme kriter ve yöntemleri” olmak üzere altı aşamadan oluşmaktadır.

Bölgeleme kriterlerine de ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Bölge sınırlarının, “Alanın ana kaynak değerleri, kaynak değerlerinin hassasiyeti, nadirliği ve endemiklik durumu, ekosistem ve peyzaj çeşitliliği, türler için uygun yaşam alanı genişliği, geleneksel kullanımlar ve sosyo kültürel değerler, mülkiyet durumu, yasal çevresel sınırlayıcılar ve alana özgü diğer unsurlar dikkate alınarak...” bölgeleme çalışmasının yapılacağı belirtilmektedir (T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2006). Doğal kaynak değerlerinin bütünlüğünün yanında ilk kez “mülkiyet durumu” da bölgeleme kriterleri içinde sayılmıştır. Bölge sınırlarının belirlenmesinde, yapay sınırlardan birisi olan mülkiyet durumunun dahil edilmesiyle, bölgeleme kriterlerindeki doğal kaynak değerlerinin bütünlüğü, hassasiyeti, nadirliği ve endemiklik durumunun nasıl korunacağı, çeşitliliğin nasıl temsil edileceği belli değildir. Bölge sınırlarının doğal sınırlar ile tarif edilmesi “kaynak değerlerinin bütünlüğünün sağlanması, çeşitliliğinin korunması” açısından vazgeçilmez önemdedir. Mülkiyet durumunun esas alınması, kaynak değerlerinin bütünlüğünün bozulmasına, çeşitliliğin de temsil edilememesine yol açacaktır.

Bu yaklaşım ile 7 sahanın planı hazırlanmıştır. Bu yaklaşım da, hem alan yönetiminden sorumlu idarenin, hem de diğer idarelerin hangi faaliyeti ne zaman ve kiminle gerçekleştirebileceği tanımlandığı için uygulayıcılar açısından önemli avantajlar getirmektedir. İlgili gruplarının beklentilerinin/taleplerinin belirlendiği toplantılar da bu sürecin bir parçasıdır. MP’nin anlaşılması ve yöre insanı tarafından kaynak değerlerinin korunması açısından önemli bir aşama olarak görülmektedir. Ancak, ilgili grupları ile yapılan toplantılarda, özellikle yörede yaşayanların MP alanındaki ekonomik faaliyetlerine yönelik beklentilerinin yükseltilmesi durumunda, yörede yaşayanlar arasında çatışma çıkması, bu faaliyetlerin kaynak değerlerini tehdit eder hale dönüşmesi de olasıdır⁵.

Bu yaklaşım, koruma bölgelerine ilişkin olarak 2012 yılında yürürlüğe giren “Korunan Alanlarda Koruma Bölgelerinin Belirlenmesi” konulu Bakanlık Olur’u ile son şeklini almış ve halen uygulanmaktadır.

⁵ Biyolojik Çeşitlilik Doğal Kaynak Projesi uygulama alanlarından birisi olan Köprülü Kanyon MP’nda alternatif gelir kaynağı olarak değerlendirilen kekik satışı, MP alanı içinde kalan iki köyün sakinleri arasında kekik toplama konusunda çıkan çatışma kolluk kuvvetleri ile yatıştırılmıştı.

Katılımcı Yönetim Planı (2c)

ÇOB'ınca 2002 yılında, büyük ölçekli GEF destekli olan, dört örnek alanda yürütülen, Biyolojik Çeşitlilik Doğal Kaynak Projesi kapsamında ortaya konulan planlama modeli bir diğer planlama yaklaşımıdır (T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, 2006). Bu projenin Türkiye'de yürütülen en kapsamlı biyolojik çeşitlilik projesi olduğu belirtilmektedir. Üç önemli bitki coğrafyasını temsil eden İğneada, Camili, Köprülü Kanyon ve Sultan Sazlığı Projesinin uygulama alanları olarak belirlenmiştir. Projede doğa korumanın ve doğal kaynakların etkili, sektörler arası ve katılımcı planlanması ve sürdürülebilir yönetimi amaçlanmış, dokuz adet alana yaygınlaştırılması hedeflenmiştir. Bu modelde önerilen plan "katılımcı yönetim planı" olarak ifade edilmektedir. Projede önerilen "Türkiye'de korunan alan yönetim planı için format" çalışmasında yürürlükteki yasaların ve genel kabul gören uluslararası en iyi uygulamaların temel alındığı belirtilmektedir. Proje ile bu modelde önerilen "katılımcı yönetim planı"nın diğer korunan alanlara da yaygınlaştırılması hedeflenmekle birlikte yaygınlaştırıldığına ilişkin herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Yasal bir altlığa kavuşmadığı için de uygulamaya aktarılamamıştır. Bu proje sonrasında Sultansazlığı TKA (2006) ve İğneada Longoz Ormanları TKA'nın (2007) statüsü düşürülerek MP olarak tescil edilmiştir.

Önerilen Katılımcı Yönetim Planı yaklaşımı aşağıdaki şekilde tarif edilmektedir:

1. Korunan alanın tanımlanması başlığı altında, Genel Bilgiler alt başlığı altında: coğrafi konum, yönetim, yasal ve idari çerçeve, arazi mülkiyeti ve kullanım hakları, paydaşlar, yönetim kaynakları ve altyapı, fiziksel özellikler, ekolojik özellikler, sosyo-ekonomik ve kültürel özellikler.
2. Değerlendirme başlığı altında: Korunan alanın sahip olduğu değerler, yönetim gerektiren konular.
3. Yönetim stratejisi başlığı altında korunan alanın vizyonu, programlar, bölgeleme (mutlak koruma bölgesi, hassas kullanım bölgesi ve alt bölgesi, sürdürülebilir kullanım bölgesi ve alt bölgesi, tampon bölge olarak dört bölge tanımlanmaktadır).
4. Uygulama planı başlığı altında: uygulama planı, alt programlar için hazırlanan 5 yıllık faaliyet planları.
5. Uygulama düzenlemeleri başlığı altında; planın onaylanması, yönetim ve yönetim, idare, paylaşım ve katılım, yıllık iş planları, izleme değerlendirme ve uyarlanabilir yönetim

konularına yer verilmiştir (T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, 2006).

Planın özellikleri: korunan alanın coğrafi, fiziki yapısını, sosyo-ekonomik durumunu, biyolojik çeşitlilik durumunu tanımlar; biyolojik çeşitliliğe yönelik tehditler ve fırsatlar açısından değerlendirir, izler; biyolojik çeşitliliğin korunması ve rehabilitasyonu için amaç, hedef, eylem ve önerileri kapsar; katılımcılık koşullarını belirler; paydaşlar ile birlikte tarafların rolleri ile birlikte alanın kullanımını belirler, eylem planı ve izleme programı içerir” şeklinde tanımlanmıştır (T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, 2006).

Katılımcı yönetim planının kaynakların planlı sürdürülebilir kullanımı için bir rehber olduğu, süresinin beş ila yedi yıl olması gerektiği; izlemenin güncel uyumsuzlukların giderilmesinin önemli aracı olduğu, yeterince esnek olması gerektiği, doğrudan ya da dolaylı ilgili kurumların görev tanımlarını içerdiği belirtilmektedir. Yönetim planı belgesi temel olarak; plan alanının temel bilgilerini, analizlerini, hedefler, tehditler ve fırsatları; planın vizyonunu, bölgelemeyi; yönetim stratejisi ve eylem planlarını, izleme değerlendirme ve revizyon süreçlerini kapsamaktadır (T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, 2006). Ayrıca önemli kaynak değerleri için ölçütlere yer verilerek; peyzaj, ekolojik, biyolojik, jeolojik vd. göze çarpan örnekler; benzersiz türler, nadir ve endemik türler, hassas ve tehlike altındaki türler, kıyı kumulları ve sulak lanlar, yöre halkı için ekonomik açıdan önemli yerler, kullanıma karşı hassas alanlar, tarihi arkeolojik vb. alanlar olarak tanımlanmıştır.

Bölgeleme için geliştirilen ölçütler ise; alanın ekolojisi, alana özgü kaynak değerleri, türler; kaynakları tehdit eden kullanımların kaldırılması, ziyaretçi kullanımı için uzlaşılması, mevcut arazi kullanımı, kamu yararı amaçlı alanların oluşturulması, kullanıma çok kısıtlı bölgelerin oluşturulması olarak ifade edilmektedir. Bölgeleme (zon) isimleri: çekirdek doğa koruma bölgesi; yaban hayatı bölgesi, yoğun kullanım bölgesi, yoğun kullanılan çevre ve koridorlar, yapılaşmaya maruz kalmış çevre ve koridorlar ve tampon bölge, ekolojik bölgeler, kültürel bölgeler vd. olarak tanımlanmaktadır (T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, 2006).

Proje uygulama alanları olan Sultan Sazlığı MP, Köprülü Kanyon MP, İğneada Longoz Ormanları, Camili Havzasında yönetim planları hazırlanmıştır. Ancak hazırlanan yönetim planları onaylanamamış, bu yöntem ile hazırlanan Sultan Sazlığı MP Yönetim Planı UDGP’na dönüştürüldükten sonra onay süreci tamamlanmıştır (TC. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2008). Bu yaklaşım ile elde edilen Sultan Sazlığı MP Katılımcı Yönetim Planı UDGP’na dönüştürülerek onaylanan tek örnektir. Sultan Sazlığı MP’nın aynı zamanda Ramsar Alanı niteliği UDGP birlikte değerlendirilmiş, Sulak Alan Yönetim Planı ile birleştirilerek onaylanmıştır.

Meri mevzuatlara göre sorumlu idarelerin uygulama gücünü arttıran en önemli araçlardan birisi yasalarla tanımlanmış fiziki planlardır. Bu yaklaşımın en önemli

eksiği yasal dayanaktan yoksun olmasıdır. Ayrıca, bu yaklaşımda planların “yeterince esnek olması” gerektiğinin belirtilmesi, muğlak bir tanımlamadır. Esneklik, hangi kriterlere göre belirlenecektir? belli değildir. Oysa MP ve benzeri koruma alanları için yapılan planlar da mekânı yeniden düzenleyen arazi kullanım kararlarının (koruma ve kullanma kararları) verildiği, bunların hangi koşullarda nasıl uygulanacağını belirlediği (plan karara ve hükümleri) fiziki planlar olup hukuk belgeleridir. Kamu yararı açısından gerek alanın korunması, gerek kullanımların kaynak değerlerini koruyacak şekilde uygulanması, bütün bunların kontrolünün ve alanın yönetiminin plan kararlarına göre yapılması zorunludur. Bu nedenle plan değişikliği de planın elde ediliş ve onay yöntemine tabi olmak zorunda olup bu konudaki “esneklik” hiçbir idarenin keyfiyetine bırakılamaz.

4. Dönem (2012-Halen): Bu dönem MPK ile belirlenen yetki ve sorumluluğun TOB ile ÇŞİDB arasında paylaştırıldığı, diğer ifade ile ÇŞİDB’na yetki devrinin yapıldığı 2011 yılından sonraki dönemi kapsamakta olup halen devam etmektedir. Bu kurumsal yeniden yapılandırmanın ardından, 2012 yılında yürürlüğe giren “Korunan Alanlarda Koruma Bölgelerinin Belirlenmesi”ne ilişkin genelge halen uygulanan planlama yaklaşımını da belirlemektedir.

Genelge (2012-9 sayılı) ile belirlenen yaklaşım (3)

Bu dönemde planlama yaklaşımının temel belirleyicisi, 2012 yılında yürürlüğe giren “Korunan Alanlarda Koruma Bölgeleri”nin belirlendiği Bakanlık genelgesidir. Genelge’de “Mutlak Koruma Bölgesi, Hassas Koruma Bölgesi, Sürdürülebilir Kullanım Bölgesi ve Kontrollü Kullanım Bölgesi” olarak 4 bölge tanımlanmıştır. Genelge’nin gerekçelerinde; *“korunan alanların özelliklerine uygun bölgeleme sisteminin oluşturulması gerektiği”* belirtilmektedir. UDGP’nın niteliğine ilişkin değerlendirme yapılarak *“ilgili paydaşların ihtiyaçları ile tabiatı koruma gerekliliklerinin uyumlu hale getirildiği belgeler”* olarak tanımlanmakta, bu planların da *“durum ve şartlar karşısında değişebilen planlama anlayışıyla”* yapılması halinde değişkenlik ve dinamiklik içinde alanın daha iyi korunacağı ifade edilmektedir (TC. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2012b). Ancak, değişen şartların ne olduğu, bu değişikliklerin hangi kriterlere göre yapılacağına ilişkin herhangi bir açıklamaya yer verilmemiştir.

Ayrıca Genelgede, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü’nün sorumluluk alanında bulunan ve yönetim amaçlarının benzer olduğu ifade edilen milli park, tabiat parkı, yaban hayatı geliştirme sahası, sulak alan statülerinde uygulama ve dil birliğinin sağlanması amacıyla, tüm korunan alanlar için aynı bölgeleme kriterleri ve yönetim amaçları belirlenmiştir (TC. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2012b). Genelgede, onaylı UDGP’larının da yeni bölgeleme esasları doğrultusunda revizyonlarının yapılması,

hazırlama süreci devam eden UDGP'lerinin da buna göre sonuçlandırılması talimatlanmıştır.

Birbirinden çok farklı kaynak değerlerine, çeşitliliğe sahip MP alanlarında standartlaştırılmış, bölge tanımlarının kullanılmasının zorunlu tutulması nedeniyle, biyolojik çeşitliliğin temsiliyeti, kaynak bütünlüğünün/ekolojik bütünlüğünün korunması mümkün olmayacaktır. Genelge'de mutlak koruma bölgesi olarak ayrılacak alanlar için devlet mülkiyetinde olma koşulunun getirilmesi diğer önemli husustur. Mülkiyete esas bölge sınırlarıyla korunan alanların kaynak bütünlüğünün nasıl korunacağı belli değildir. Genelge'nin uygulandığı planlarda, teknik şartnamelerde kaynak değerlerine yönelik yapılması öngörülen bilimsel çalışmaların temel alınması; ekolojik ve biyolojik çeşitliliğin temsiliyetine ve alanın kaynak bütünlüğünün korunmasına ilişkin düzenlemelerin plan karar ve hükümlerine yansıtılması mümkün olmayacaktır.

2012 yılından sonra bu yaklaşım ile hazırlanan tüm UDGP'lerinde mutlak koruma bölgesine ilişkin önemli değişiklikler görülmektedir (Ek- Tablo 2). 2012 yılından sonra 19 sahanın UDGP yapılmıştır. Plan kararlarında kaynak değerlerinin korunması açısından "mutlak koruma bölgesi"nin ayrılması kadar ayrılan sahaların büyüklüğü de önemli bir kriterdir. Bu kapsamda meri planlar incelendiğinde 43 planın 17'sinde de bölgeleme tekniği kullanılmakla birlikte mutlak koruma bölgesinin ayrılmadığı görülmektedir. Mutlak koruma bölgesi ayrılmayan MP sahaları içinde, uluslararası düzeyde önemli biyolojik çeşitlilik ve yaban hayatı değerlerine sahip, Aladağlar, Kazdağı, Spil Dağı MP'ları ile TKA statüsünden MP statüsüne dönüştürülen Yumurtalık Lagünü MP da bulunmaktadır.

UDGP Plan Kararlarının Değişimi

UDGP plan kararlarındaki değişimin anlaşılmasında 2012 yılında yürürlüğe giren Bakanlık Genelgesi'ne kadar geçen süreçte gerçekleştirilen mevzuat değişikliklerinin değerlendirilmesi de önemlidir. İlk olarak 1982 yılında Turizmi Teşvik Kanunu (TTK- 1982) ile milli park alanlarında tahsis süreci başlatılmış, 1994 yılında da Yap-İşlet-Devret Modeli (3996 sayılı Kanun, 1994) ile de kaynakların işletilmesinin yolu açılmıştır. TTK ile yapılan turizm tahsisleri kaynak değerleri üzerinde önemli baskı aracına dönüşmüştür. Özellikle 2003 yılından sonra ağaçlandırma karşılığı kiralama imkânının yaratılması ile başlayan süreçte turizm sektörünün giderek artan taleplerinin yanı sıra madencilik, enerji sektör talepleri ile peş peşe korunan alanlar aleyhine mevzuat değişiklikleri yapılmıştır (Ek- Tablo 3). Bu mevzuat değişiklikleri ile de yetinilmeyip kurumsal sorumluluğun ilk kez bölüştürüldüğü ikili yapı hayata geçirilmiştir. 2012 yılından sonraki süreci önceki dönemlerden ayıran en önemli

hususlardan birisi, MP alanlarına ilişkin yetki ve sorumluluğun TOB ile ÇŞİDB arasında paylaştırılmasıyla ÇŞİDB'na korunan alanlarda “kullanma ve yapılaşmaya yönelik ilke kararlarını belirleme” yetkisinin verilmesidir.

Bu mevzuat ve kurumsal yapı değişikliğinin plan karar ve hükümlerine de yansıdığı görülmektedir. 2011 yılından sonra, MP gözetmeksizin, neredeyse tüm UDGP'lerinde ÇŞİDB tarafından çıkarılan “*Korunan Alanlarda Yapılacak Planlara Dair Yönetmelik hükümleri saklıdır*” düzenlemesine yer verilmiştir.

2003 yılında ağaçlandırma/bedeli karşılığında MP içinde kalan yapı ve tesislerin 29 yıllığına kiralanmasına ilişkin düzenleme, 2004 yılında madencilik faaliyetleri, 2005 yılında da yenilenebilir enerji tesislerinin yapılmasına ilişkin düzenlemelerin yürürlüğe girmesiyle birlikte, planlara bu yönde hükümler eklenmiştir. MP'ların kaynak değerinin ne olduğu fark etmeksizin genel hükümlere madencilik faaliyetleri ile ilgili “*Bu plandan önce verilmiş izinler, izin süresi sonuna kadar geçerli olup uzatılamaz*” hükmü bulunmaktadır. Bazı UDGP'lerinde da, “*Milli park sınırları içinde hiçbir endüstri veya üretim tesisine, maden çıkarma veya işlemeye ilişkin faaliyete izin verilemez*” hükmünün yanı sıra “*UDGP'nda yer almayan konularda geçerli olan mevzuatlar içinde Maden Kanununun sayılması, Turizm Teşvik Kanunu ilgili Yönetmeliği koşullarının geçerli olduğuna*” (TC. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2008) ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir. Ayrıca, “*24.12.2009 tarihinde Mülga Bayındırlık ve İskân Bakanlığı tarafından onaylanmış olan “Spil Dağı Milli Parkı... mevki İmar Planı” koşullarının geçerli olduğu ve yoğunluk arttırılmayacağı*” (TC. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2019) örneğindeki gibi, farklı kurumlar tarafından yapılan imar planlarının koşulsuz kabul edildiğine ilişkin plan hükümlerine de yer verilmiştir.

2011 yılına kadar, farklı şekillerde ifade edilse de, hemen hemen tüm UDGP'lerinde, daha önce onaylanmış her türlü imar planının UDGP karar ve hükümlerine aykırı olmayan hükümlerinin geçerli olduğuna ilişkin hükümlere yer verilmiştir. Oysa 2012 yılından sonra yapılan planlarda, sahaların kaynak değerlerinin korunmasına ilişkin hiçbir koşul getirilmeden, uygulama tamamen imar planlarına ve projelere (Özel Proje Alanı-Konaklamayı da içeren açık ve kapalı faaliyet vd.) bırakılmaktadır (TC. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2016). Bu plan hükümleri örneklerinde olduğu gibi, MP alanlarında alan yönetiminden vaz geçildiği, kentsel standartların uygulanmaya başlandığı söylenebilir. Bu örneklerdeki yaklaşım, Mülga OSİB'nın “MPK'na tabi alanlarda izin irtifak işleri” konulu 24.3.2016 tarihli ve 65776 sayılı Tamiminde (T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2016) açıkça görülmektedir. Tamimde, yer verilen “*yapılan talep UDGP'na uygun olmasa da, talebe konu projenin çevreye yapacağı etkinin etüt, çevre ve kaynak politikalarıyla kabul edilmez tezatlık oluşturmayacağı tespit edilmesi halinde UDGP revizyon çalışmalarında değerlendirileceği...*” ifadesi ile UDGP karar

ve hükümlerinin oluşturulmasında temel alınan kaynak değerlerine ilişkin bilimsel çalışma sonuçları geçersiz kılınmakta, idarenin keyfiyetine bırakılmaktadır.

Değişen diğer bir plan hükmü de yapılaşma ile ilgilidir. Tarım alanlarında herhangi bir koşul tanımlanmadan tarımsal amaçlı yapılara izin verilmesidir. 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planlarında, ülke genelinde uygulanan, tarımsal amaçlı yapılara ve bu alanlarda çiftçinin barınabileceği konut yapılmasına olanak veren düzenlemenin UDGP plan hükümlerine aktarıldığı görülmektedir (TC. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2021). Yapılaşmanın artmasına yol açan bir diğer plan hükmü de OK'nuna eklenen, 14. maddeyle, “MP alanlarında bodrum kat ve çatı katı hariç olmak üzere, taban alanı 250m²'yi geçmeyecek şekilde 2 kata kadar olan yapılar”ın imar planı kapsamı dışına çıkarılmasıdır (Resmi Gazete, 2014). Bu maddeye ilişkin düzenlemenin revizyonu yapılan tüm UDGP plan hükümlerine eklendiği de görülmektedir.

Planlama yaklaşımının değişimini gösteren diğer bir husus da UDGP revizyon gerekçeleridir. Bugüne kadar UDGP yapılan 43 MP sahasının 22 adedinde revizyon çalışması yapılmıştır (Ek- Tablo 4). En fazla UDGP revizyonu yapılan saha 7 kez ile Beydağları Sahil MP'dır. Troya TMP, Marmaris MP, Kızıldağ MP ve Başkomutan TMP planlarında 4'er kez, Küre Dağları MP ile Nemrut Dağı MP planlarında da 3'er kez değişiklik yapılmıştır. Plan revizyonları gerekçeleri açısından değerlendirildiğinde turizm ve konut kullanım amacı öne çıkmaktadır. Özellikle turizm alanları ile çakışan veya turizm taleplerinin yoğun olduğu bölgelerde bulunan MP'larda yapılaşma talepleri ilk sırada yer almaktadır. İlk UDGP revizyon çalışması yapılan Beydağları Sahil MP tipik bir durum sergilemektedir. 1988 yılında turizm lehine yapılan sınır daraltılmasıyla başlayan süreç, birisi mahkeme kararıyla iptal edilen, 7 adet plan revizyonu ile sonuçlanmıştır.

Diğer çarpıcı örnek de, Munzur Vadisi MP UDGP'nın revizyon gerekçesidir. Revizyon gerekçesi sadece baraj yapılmasıdır. Raporda “Alanda tespit edilen kaynak değerlerinin ülke veya küresel ölçekte önemli olmadığı” ile “UDGP'nın baraj ve HES'lerin inşasından sonra tekrar revize edilmesi ile daha gerçekçi ve uygulanabilir” olacağı ifade edilmektedir (TC. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2012a). Köprülü Kanyon MP'ında 2020 yılında yapılan sınır değişikliğinde HES alanlarının milli park sınırı dışına çıkarıldığı görülmektedir (Bakanlar Kurulu Kararı, 2020). Bu nedenle baraj yapımı plan revizyonu gerekçeleri arasındadır. Oysa 2014 yılında yapılan UDGP revizyonu plan kararlarında İzleme-Kontrol ve Değerlendirme Kriter ve Yöntemleri başlığı altında “Köprüçay Irmağı'nın Milli Park alanı içerisinde geçen kısmında ekosistemin dengesini bozacak ve alanda bulunan biyoçeşitliliğe zarar verebilecek baraj, HES vb. tesislerin yapımına izin verilmeyeceği” belirtilmektedir (T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2014).

MP sahalarında yapılan UDGP planlama yaklaşımı, plan revizyonlarının gerekçesi, sınır değişikliklerinin gerekçesi, plan hükümlerindeki değişikliklerin konusu ve kaynak değerlerinin karşılaştırılması Ek-Tablo 4'de özetlenmiştir. Tablodaki bilgiler genel olarak değerlendirildiğinde, MP alanlarının kaynak değerleri fark etmeksizin yapılaşmaya imkân sağlayan aynı plan hükümlerinin tüm planlara yansıtıldığı söylenebilir. Enerji, madencilik, karayolu geçişi, tarımsal amaçlı yapılar, özel proje alanları, kış sporları vb. amaçları farklılık gösterse de tüm değişiklikler MP alanlarındaki yapılaşmanın artışına, diğer bir ifadeyle kaynak bütünlüğünün bozulmasına yol açmaktadır.

Sonuç olarak;

Çevre ve orman sektörünün birleştirildiği 2003 yılından sonra turizm, madencilik (özellikle 2005 yılından sonra), enerji gibi yatırımcı sektörlerin mevzuatlarında yapılan ve MP alanlarını olumsuz etkileyen değişiklikler UDGP plan karar ve hükümlerine yansıtılmış,

Orman sektörü içinde milli park kavramı ile başlayıp gelişen doğa koruma yaklaşımı; 1956 yılında “kaynak bütünlüğünün korunması”, “doğayı anlama felsefesi ile yararlanma” anlayışından, ülkenin imarından sorumlu bakanlığın doğa koruma ilkelerini belirlediği, mülkiyet durumunun bölgeleme kriteri olarak kabul edildiği, doğa koruma alanlarında da kentsel standartların uygulandığı anlayışa evrilmiştir.

Ek- Tablo 1. Dönemler İtibarıyla Milli Park Alanlarında Yapılan İlk UDGP Planlama Yaklaşımı

No	İli	MP Adı	Tescil Yılı	İlk UDGP Onay (Yıl)	Planlama Yaklaşımı	Statü İptali (Yıl)
1.	Bursa	Uludağ	1961	1964	1	
2.	Neşehir	Göreme TMP	1986	1968	1	2019
3.	Tunceli	Munzur Vadisi	1970	1970	1	
4.	Manisa	Spil Dağı	1968	1970	1	
5.	Antalya	Kovada Gölü	1970	1970	1	
6.	Antalya	Troya TMP	1996	1971	1	
7.	Çanakkale	Beydağları Sahil	1972	1971	1	
8.	Antalya	Güllük Dağı -Termessos	1970	1971	1	
9.	Çorum, Malatya	Boğazköy-Alacahöyük TMP	1988	1972	1	
10.	Isparta	Köprülü Kanyon	1973	1972	1	
11.	Çanakkale	Gelibolu Yarımadası T.M.P	1973	1972	1	2014
12.	Afyon, Kütahya, Uşak	Başkomutan TMP	1981	1991	1	
13.	Balıkesir	Kazdağı	1993	1995	2a	
14.	Aydın	Dilek Y.-B. Menderes D.	1966	1997	2a	
15.	Adıyaman	Nemrut Dağı	1988	2001	2a	
16.	Muğla	Marmaris	1996	2001	2a	
17.	Niğde, Adana, Kayseri	Aladağlar	1995	2004	2a	
18.	Artvin	Karagöl – Sahara	1994	2008	2b	
19.	Kayseri	Sultan Sazlığı	2006	2008	2c	
20.	Isparta	Kızıldağ	1969	2008	2b	
21.	Rize, Artvin	Kaçkar Dağları	1994	2008	2b	
22.	Konya	Beyşehir Gölü	1993	2008	2b	
23.	Ankara	Soguksu	1959	2008	2b	
24.	Denizli	Honaz Dağı	1998	2009	2b	
25.	Kastamonu, Çankırı	Ilgaz Dağı	1976	2009	2b	
26.	Yozgat	Yozgat Çamlığı	1958	2011	2a	

No	İli	MP Adı	Tescil Yılı	İlk UDG P Onay (Yıl)	Planlama Yaklaşımı	Statü İptali (Yıl)
27.	Erzurum	Nene Hatun TMP	2009	2012	3	
28.	Şanlıurfa	Tek Tek Dağları	2007	2012	3	
29.	Kastamonu, Bartın	Küre Dağları	2000	2012	3	
30.	Kars, Erzurum	Sarıkaş-Allahuekber Dağları	2004	2012	3	
31.	Antalya	Altınbeşik Mağarası	1994	2013	3	
32.	Edirne	Gala Gölü	2005	2013	3	
33.	Trabzon	Altındere Vadisi	1987	2014	3	
34.	Artvin	Hafla Vadisi	1994	2014	3	
35.	Ağrı, Iğdır	Ağrı Dağı	2004	2015	3	
36.	Bolu	Yedigöller	1965	2016	3	
37.	Kırklareli	İğneada Longoz Ormanları	2007	2016	3	
38.	Ankara	Sakarya Meydan Muh. TMP	2015	2016	3	
39.	Muş	Malazgirt Meydan Muharebesi TMP	2018	2018	3	
40.	Erzurum	Kop Dağı Müdafası TMP	2016	2018	3	
41.	Muğla, Antalya	Saklıkent	1996	2018	3	
42.	Balıkesir	Kuşçenneti	1959	2019	3	
43.	Kastamonu, Çankırı	İstiklal Yolu TMP	2018	2021	3	
44.	Osmaniye	Karatepe-Aslantaş	1958	2021	3	
45.	Adana	Yumurタルık Lagünleri	1994	2021	3	
46.	Siiirt	Botan Vadisi	2019	-	-	
47.	Hakkâri	Hakkâri Cilo ve Sat Dağları	2020	-	-	
48.	Ankara	Sarıçalı Dağı	2021	-	-	
49.	Konya	Derebucak Çamlık Mağaraları	2022	-	-	
50.	Bolu	Abant Gölü	2022	-	-	
51.	Afyonkarahisar-Denizli	Akdağ	2024	-	-	

(Kaynak: Işık Ezer, 2024).

Planların yapıldığı dönemler: 1. Dönem; 2. Dönem; 3. Dönem; 4. Dönem

Ek-Tablo 2. Meri Uzun Devreli Gelişme Planlarında Koruma Bölgeleri Dağılımı

No	Adı	Kaynak Değeri	Meri Plan Yılı	KORUMA BÖLGELERİ										Yaklaşım ÜDGP
				Mutlak Koruma		Hassas Koruma		Sürdürülebilir Kullanım		Kontrollü Kullanım		Toplam		
				Alan (Ha)	Oran (%)	Alan (Ha)	Oran (%)	Alan (Ha)	Oran (%)	Alan (Ha)	Oran (%)	Alan (Ha)	Oran (%)	
1.	Kazdağ MP *	D	1995	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	20.934,83		2a
2.	Soguksu MP *	D	2008	V			Sınırlı K				V	1.187,07		2b
3.	Sultan Sazlığı MP *	D	2008	4.249	17,33	2.273	9,27	18.001	73,4	Yok	Yok	24523	100	2c
4.	Uludağ MP	D	2009	10830	84			1732 (Sınırlı K)	14	200	2	13.024,07		2a-
5.	Nemrut Dağı MP	D-A	2009	V				Sınırlı K		V		13.827,28		2a-2b
6.	Yozgat Çamlığı MP *	D	2011	68,69	26			186,5 (Sınırlı K)	70	11,71	4	266,9	100	2a
7.	Kızıldağ MP	D	2012	V				Sınırlı K		V		80.200,40		3
8.	Munzur Vadisi MP	D	2012	Yok		Yok		39654	93	3020.	7	42.674,49	100	3
9.	Nene Hatun TMP *	T	2012	Yok		V		V		V		387,42		3
10.	Sarıkamış Allahuekber D. MP *	T	2012	Yok		V		V		V		22.519,89		3
11.	Tek Tek Dağları MP *	D	2012	Yok		Yok		V		V		19.335,24		3
12.	Gala Gölü MP *	D	2013	138	2,26	2867,43	47,10	3075,03	50,51	6,7	0,11	6.086,84		3
13.	Kaçkar Dağları MP	D	2013	V		V		V		V		52.970,08		3
14.	Altınbeşik Mağarası MP *	D	2013	162,9	14	370,7	32	597	52	16,2	2	1.146,65	100	3
15.	Altındere Vadisi MP *	D-A	2014	Yok		V		V		V		4.467,71		3
16.	Hatilla Vadisi MP *	D-A	2014	2924,32	17,26	9701,69	57,26	4208,03	24,83	110,22	0,65	16944,27	100	3
17.	Köprülü Kanyon MP	D	2014	V		V		V		V		35.719,16		3
18.	Ağrı Dağı MP *	D	2015	V		V		V		V		88.014,80		3
19.	Honaz Dağı MP	D	2015	V		V		V		V		9.428,98		3
20.	Troya TMP	A	2015	Yok		V		V		V		13.517,19		3
21.	Aladağlar MP	D	2016	Yok		30.230	54,9	24.652	44,77	182	0,33	55.064	100	3
22.	Karagöl-Sahara MP	D	2016	Yok		1684,57	51,8	1485,72	45,7	79,99	2,5	3250,28	100	3

No	Adı	Kaynak Değeri	Meri Plan Yılı	KORUMA BÖLGELERİ												UDGP Yaklaşımı
				Mutlak Koruma		Hassas Koruma		Sürdürülebilir Kullanım		Kontrollü Kullanım		Toplam				
				Alan (Ha)	Oran (%)	Alan (Ha)	Oran (%)	Alan (Ha)	Oran (%)	Alan (Ha)	Oran (%)	Alan (Ha)	Oran (%)			
				Alan (Ha)	Oran (%)	Alan (Ha)	Oran (%)	Alan (Ha)	Oran (%)	Alan (Ha)	Oran (%)	Alan (Ha)	Oran (%)			
23.	Sakarya Meydan Muharebesi TMP *	T	2016	Yok	Yok	Yok	V	V	V	V	V	V	13.850,00		3	
24.	Yedigöller MP *	D	2016	758,82	46,75	761,14	46,9	90,19	5,55	12,92	0,8	1623,07	100	3		
25.	Kop Dağı Müdafası TMP *	T	2018	Yok	Yok	26,29	0,41	6.259,86	98,81	48,94	0,77	6335	100	3		
26.	Malazgirt Meydan Muharebesi TMP*	T	2018	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	238,54	100	238,54	100	3		
27.	Saklıkent MP *	D	2018	37,3	2	556,05	34	1030,83	63	19,16	1	1643,3	100	3		
28.	Boğazköy Alacahöyük MP	A	2019	Yok	Yok	378,74	14,38	2.016,39	76,55	238,87	9,07	2.634,00	100	3		
29.	Dilek Y-Menderes D MP	D	2019	6279	22,75	16092	58,31	5034	18,24	193	0,7	27598	100	3		
30.	Kuşçenneti MP *	D	2019	V	V	V	V	V	V	V	V	17.058,37		3		
31.	Spil Dağı MP	D	2019	Yok	Yok	6.145,33	90,36	539,26	7,93	116,41	1,71	6.801,00	100	3		
32.	Beydağları Sahil MP	D	2020	5.604,92	17,98	24.373,99	78,26	435,99	1,34	750,98	2,42	31.165,88	100	3		
33.	Beyşehir Gölü MP	D	2020	102,13	0,15	23.316,50	28,39	58.477,84	71,32	260,43	0,14	82.156,90	100	3		
34.	Marmaris MP	D	2020	8112	28	15486	53	4792	16	816	3	29206	100	3		
35.	İğneada Longoz Ormanları MP	D	2021	642,1	20,35	1797,6	56,98	681,9	21,61	33,4		3155,0	100	3		
36.	İstiklal Yolu TMP *	T	2021	Yok	Yok	Yok	Yok	220,81	93,68	14,89	6,32	235,7	100	3		
37.	Karatepe-Aslantaş MP *	D-A	2021	Yok	Yok	3114,1	71,64	281,74	6,48	951	21,88	4346,84	100	3		
38.	Kovada Gölü MP	D	2021	579,91	8,87	3371,55	51,60	2439,36	37,33	143,18	2,20	6534,00	100	3		
39.	Küre Dağları MP	D	2021	11.993	31,78	13.666	36,19	11.817	31,30	276	0,73	37.753	100	3		
40.	Yumurtaalık Lagünleri MP *	D	2021	Yok	Yok	14.711,65	86,64	2.261,59	13,32	6,4	0,38	16.979,64	100	3		
41.	İlgaz Dağı MP	D	2022	Yok	Yok	428,88	38,37	665,67	59,56	23,14	2,07	1117,69	100	3		
42.	Başkomutan TMP	T	2022	544,61	1	Yok	Yok	30898,51	89	3390,38	10	34.834	100	3		
43.	Güllük Dağı Termessos MP	D	2022	2612,32	38,98	2732,7	40,77	1223,55	18,26	133,43	1,99	6702	100	3		

(Kaynak: Işık Ezer, 2024)

Planların yapıldığı dönemler: 2. Dönem;   3. Dönem;   4. Dönem

Ek- Tablo 3. Milli Park Alanlarında Planlama, Uygulama ve Yönetimi Etkileyen/Belirleyen Düzenlemeler ve Planlama Yaklaşımına Etkisi

Mevzuat	Yetkili Kurum	Statü / Düzenleme	Amaç	Planlama Yaklaşımına Etkisi
OK 1956-1982	OB	Milli Park	Koruma- Turizm –rekreasyon.	Muhafaza ormanı ile özdeşleştirilmiş, Kaynak değerlerinin bütünlüğünün korunması, "Doğanın değerini anlama" felsefesi ile kullanımı. Gelişim bölgeleri ve özel mülkiyet alanlarının ayrıldığı "Bölgeleme" yaklaşımı.
Milli Parkların Ayrılma, Planlama, Uygulama ve Yönetimine Ait Yönetmelik	OB	Uygulama kurallarının belirlenmesi	Tabiatı koruma, eğlenme, dinlenme, sağlık ve spor, turistik hareketlere imkân vermek.	Uzun Devreli Gelişim Planı deneyimi, İlgili bakanlıklarla işbirliği, O yerin özelliklerine göre koruma ve kullanma esasları, altyapı ve üstyapı tesislerin yerlerinin belirlenmesi, "Bölgeleme" yaklaşımı.
TTK 1982	KTB	Orman ve MP alanlarının turizm amaçlı tahsisi.	Turizm gelirlerini arttırmak.	Alan yönetiminde bölünme, yapılaşma artışı, Kaynak değerlerinde kayıp.
MPK 1983	TOB	Milli Park Tabiat Parkı Tabiatı Koruma Alanı Tabiat Anıtı	Tespit, teklif, tescil, planlama, uygulama, yönetme, işletme; verilecek izinlere ilişkin ayrıntılı düzenleme.	UDGP yasal dayanak. Kaynak değerlerinin bütünlüğünün korunması temel amaç, ziyaretçilerin ihtiyacına yönelik tesisler ile sınırlı yapılaşma, bütüncül yaklaşım. "Bölgeleme" yaklaşımı.

Mevzuat	Yetkili Kurum	Statü / Düzenleme	Amaç	Planlama Yaklaşımına Etkisi
Millî Parklar Yönetmeliği 1986	TOB	Uygulama kuralları belirlendi	Tespit, tescil, korunan alan tanımları, kriterleri, verilecek izinler, plan ve projeler, UDBG-geişim planı-yönetim planı, yönetme.	Planlamada uyulacak esaslar, Koruma öncelikli planlama, doğadan faydalanma düzeyinde rekreatif faaliyetler.
3996 sayılı Kanun 1994			Yapı işlet devret modeli	Alan yönetiminde parçalanma, Kaynak değerlerinde kayıp.
4999 sayılı Kanun 2003		Ağaçlandırma koşulluyla 29 yıla kadar kiralanma olanağı	Türizm amaçlı kiralama olanağı.	Alan yönetiminde bölünme, Kaynak değerlerinde kayıp.
Maden Kanunu 2004	ETKB	Görüş alınacak bakanlıklara Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı eklendi.	Madencilik faaliyetlerinin yapılması.	Çeşitli istisnalar ile korunan alanlarda madencilik faaliyetine olanak tanınması. Yapılaşma artışı, Kaynak değerlerinde kayıp.
5346 sayılı Kanun 2005	ETKB	Yenilenebilir enerji tesislerinin yapılmasına olanak sağlandı.	Enerji tesislerinin yapılması.	Yapılaşma artışı, Kaynak değerlerinde kayıp.
MPK değişikliği 2005		Alan kılavuzluğu getirildi	Etkin yönetim.	Etkin koruma.
648 sayılı KHK 2011	TOB ÇŞİDB	2873 s. MPK'nda verilen görevlerin bir kısmı ÇŞB'na devri. İlk kez imar mevzuatı ile doğrudan ilişki kuruldu. "Planlama" başlığı "işletme" olarak değişti. UDBG hariç diğer planlar proje olarak tanımlandı.	Ülkenin planlama ve imardan sorumlu bakanlığın korunan alanlarda da söz sahibi olması.	Korunan alanlarda planlamanın proje olarak görülmesi, Planın yasal gücünde zayıflama, Kiralama, tahsis, işletme, Alan yönetiminin devredilmesinde kolaylık.
Korunan Alanların Tespit, Tescil ve Onayına İlişkin Usul ve Esaslara Dair Yönetmelik 2012	ÇŞİDB	Tespit, tescil, onay, değişiklik ve ilanına dair usul ve esaslar belirlendi.	Dil birliği sağlama.	Kentsel standartlara uyma zorunluluğu.

Mevzuat	Yetkili Kurum	Statü / Düzenleme	Amaç	Planlama Yaklaşımına Etkisi
Korunan Alanlarda Yapılacak Planlara Dair Yönetmelik 2012	ÇŞİDB	MP, TP, TKA planlarının hazırlanması, yapım esasları, gösterimi, onaylanması, uygulaması, denetimi ve bu planları hazırlayacak müelliflerin nitelikleri ilişkin usul ve esaslar belirlendi.	Dil birliği sağlama.	İmar mevzuatı kapsamına dâhil edilmesi, Dil birliği sağlamakla birlikte korunan alanlarda kentsel standartların uygulanması riski.
Bakanlık Olur'u "Korunana Alanlarda Koruma Bölgelerinin Belirlenmesi" 2012	TOB	Koruma bölgelerinin tanımları yapıldı. Mutlak koruma bölgesi, Hassas koruma bölgesi, Sürdürülebilir kullanım bölgesi, Kontrollü kullanım bölgesi	TOB sorumluluğundaki alanlarda bölgeleme yönteminde dil birliği sağlama.	Koruma bölgelerinde standartlaşma, Temsiliyet sorunu Çeşitliliğin göz ardı edilmesi, Basitleştirme, Plan karar ve hükümlerine alanın özgünlüklerinin yansıtılmaması
OGM İşbirliği Protokolü 2013	TOB	Ekosistem tabanlı amenajman planı	Silvikültürel müdahale, yangın mücadelesi.	Doğal süreçlerin bozulması, UDGP kararlarının etkisizleştirilmesi.
Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği 2014	ÇŞİDB	UDGP tanımına MPK tanımı dışında, imar planı kararlarına veri oluşturan strateji planı veya proje olarak tanımlandı.	Dil birliği sağlama.	UDGP gücünün zayıflatılması, Ülke fiziki plan kademesiyle istisna ilişkisinin kaldırılması, Fiziki planlar için veri olarak görülmesi.
Milli Parklar Yönetmeliği Değişiklik - 2014	TOB	Kamu Yürarı açısından vazgeçilmez tesisler için UDGP zorunluluğunun kaldırıldı.	Enerji, madencilik vb tesislerin yapımı, Su tahsislerini kolaylaştırma.	Plansız yapılaşma- kaynak tahribatı.
OK Ek Madde 8-2014	TOB	Korunan alanlarda 250m ² 'ye kadar 2 katlı yapılar imar planı kapsamı dışına çıkarıldı.	Yapılaşmanın kolaylaştırılması	Kontrolsüz yapılaşma.

Mevzuat	Yetkili Kurum	Statü / Düzenleme	Amaç	Planlama Yaklaşımına Etkisi
700 sayılı KHK-2018	ÇŞİDB TOB	MP ve orman ve orman rejimi dışındaki kalan yerlerde korunan alanların ilan, statü değişikliği veya iptali ile Petrol ve madenlerin aranması ve işletilmesi izni için "Bakanlar Kurulu" onayı, sadece Cumhurbaşkanına onayına bırakıldı.	Hükümet sistemi değişikliği.	Bakanlar Kurulu ve diğer bakanlık görüşlerinin devre dışı bırakılması, Statü iptalinin kolaylaşması.
TTK -2022	KTB	Üzerinde konaklama tesisi bulunan veya konaklama tesisi yapılacak alanların tahsis yetkisi KTB'na verildi	Turizm gelirlerinde artış	Kaynak değerlerinden doğa içinde faydalanma yerine turizm sektörünün standartlarında daha fazla alan kullanımı, Alan yönetiminde parçalanma.

Kaynak: (Işık Ezer, 2024)

Ek-Tablo 4. Milli Park Alanlarında Uzun Devreli Gelişme Planı Revizyon Durumu ve Gerekçeleri

No	İli	Adı	İlk Plan (Yıl)	Meri Plan (Yıl)	Meri Plan Yöntem	Revizyon Yılı/Sayısı	Revizyon Gerekçesi	Kaynak Değeri
1.	Adıyaman	Nemrut Dağı	2001	2009	2a	2009-2011 (mahkeme iptali) 2009 onaylı plan yürürlüğe almış (3)	Tümülsüz çevresindeki yolun taşıt yoluna çevrilmesi	D-A
2.	Bursa	Uludağ	1964	2009	2a-b	2009	Mevcut arazi kullanımların dikkate alınması, Yeni kayak tesisleri.	D
3.	Isparta	Kızıldağ	2008	2012	2b	2008-2012-2010-2012 (4)	Madencilik, sulama göleti su tahsisi, sınır değ.	D
4.	Tunceli	Munzur Vadisi	1970	2012	3	2012	Bakanlığın üstün kamu yararı, planlanan tesisler (Baraj ve HES'ler).	D
5.	Rize, Artvin	Kaçkar Dağları	2008	2013	2b	2013	Kış Sporları ve Kayak Merkezi yaylarda imar planı- konaklama talepleri, yeni yol, teleferik hattı.	D
6.	Antalya	Köprülü Kanyon	1972	2014	3	2014	Yerleşim alanlarının sınır dışına çıkarılması, yapılaşma, turizm - tarımsal faaliyetler, Baraj, sınır d.	D
7.	Denizli	Honaz Dağı	2009	2015	3	2015	Karayolu geçişi izni.	D
8.	Çanakkale	Troya TMP	1971	2015	3	2004 -2009-2010-2015 (4)	Kurum talepleri-yeni gelişme alanı-tarımsal amaçlı yapılar - baraj.	A
9.	Niğde, Adana, Kayseri	Aladağlar	2004	2016	3	2016	Konaklama, kır evleri çadır kamp, ÖPA, dere ıslahına.	D
10.	Artvin	Karagöl - Sahara	2008	2016	3	2016	Yerleşimlerin gelişme alanı ihtiyacı, karayolu tünel geçişi, aykırı yapıların kabulü, yaylalarda konaklama.	D

11.	Çorum, Malatya	Boğazköy- Alacahöyük TMP	1971	2019	3	2019	2019	Sulama göleti, tarımsal amaçlı yapı.	A
12.	Aydın	Dilek Y.-B. Menderes D.	1997	2019	3	2019	2019	Tarım alanında yapılaşma.	D
13.	Manisa	Spil Dağı	1970	2019	3	2019	2019	BİB UIP kabulü, yapılaşma talepleri.	D
14.	Antalya	Beydağları Sahil	1971	2020	3	2001-2003-2007-2009- 2010-2015 (mahkeme iptali) 2020 (7)	2020	Önceki planın iptali, 2b alanları, turizm talepleri, karayolu tünel talebi, baraj, spor aktiviteleri, sınır değişikliği.	D
15.	Konya	Beyşehir Gölü	2008	2020	3	2008(mahkeme iptali)-2020	2020	Göl kenarında karayolu genişletmesi, ÖPA,sınır d.	D
16.	Muğla	Marmaris	2001	2020	3	2013-2014-2015-2020 (4)	2020	Yeni yol, turizm amaçlı yapılar, Konaklamalı turizm.	D
17.	Kırklareli	İğneada Longoz Ormanları	2016	2021	3	2021	2021	Bölgeleme.	D
18.	Isparta	Kovada Gölü	1972	2021	3	2008-2021 (2)	2021	Bölgeleme.	D
19.	Kastamonu, Bartın	Küre Dağları	2012	2021	3	2012-2020-2021 (3)	2021	Bölgeleme.	D
20.	Afyon, Kütahya, Uşak	Başkomutan TMP	1992	2022	3	2010-2019-2019-2022 (4)	2022	Yerleşim yerlerinin sınır dışına çıkartılması. Sınır d.	T
21.	Antalya	Güllük Dağı- Termessos	1971	2022	3	2022	2022	Bölgeleme.	D-A
22.	Kastamonu, Çankırı	İlgaz Dağı	2009	2022	3	2022	2022	Yeni kayak tesisleri	D

(Kaynak: Işık Ezer, 2024)

Kaynaklar

- Ayanoğlu, S., 1995. Hukuksal Açıdan Muhafaza Ormanı ve Milli Park Kavramları, İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, C.45, S.3 – 4.
- Bakanlar Kurulu Kararı, 2020. Köprülü Kanyon Milli Parkının Sınırlarının Değiştirilmesine Hakkında, Resmi Gazete, (25 Şubat), S.31050.
- Bayer, M.Z., 1993. Milli Parklar ve Türkiye Açısından Önemi ve Alınması Gerekten Önlemler (I), Anatolia, Turizm Araştırmaları Dergisi, C.4, S.5, s.22-25.
- Bayer, M.Z., 1994. Milli Parklar ve Türkiye Açısından Önemi, Alınması Gerekli Önlemler (II), Anatolia, Turizm Araştırmaları Dergisi, C.5, S.1, s.53-57.
- Brooks, L., 1964. Uludağ Milli Parkı Uzun Vadeli kalkınma Planı, T.C. Tarım Bakanlığı, Orman Genel Müdürlüğü.
- Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yaptırılması Hakkında 3996 sayılı Kanun, 1994. Resmi Gazete, (13 Haziran), S.21959.
- Çevre ve Orman Bakanlığının Teşkilât ve Görevleri Hakkında 4856 sayılı Kanun, 2003. Resmi Gazete, (8 Mayıs), S.25102.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında 644 sayılı Kanun Hükmünde Kararname, 2011. Resmi Gazete, (4 Temmuz -Mükerrer), S.27934.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair 648 sayılı Kanun Hükmünde Kararname, 2011. Resmi Gazete, (17 Ağustos), S. 28028.
- Çiftçi, Ç., 1999. Türkiye’de Büyükşehir Statüsündeki Bazı Kentlerde Sosyal Donatım Alanlarının Durumu ve Planlama ile İlişkileri, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Danıştay 1. Dairesi’nin T. 05.07.2007, E. 2006/765, K. 2007/79 sayılı kararı, www.sinerjimevzuat.com.tr, (Erişim Tarihi: 24.05.2021).
- Dudley, N., Kalemani Jo Mulongoy, Sheldon Cohen, Sue Stolton, Charles Victor Barber ve Sarat Babu Gidda, 2005. Etkin Korunan Alan Sistemlerine Doğru. Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi Korunan Alanlar İş Programı Uygulama Kılavuzu. Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi Sekretaryası, Montreal, Teknik Seriler No. 18, Çeviri: Dr. Sedat Kalem.
- Dudley, N. (Ed.), 2013. Guidelines for Applying Protected Area Management Categories (Best Practice Protected Area Guidelines Series No.21) Gland: IUCN. <https://portals.iucn.org/library/sites/library/files/documents/pag-021.pdf>. (Erişim Tarihi:21.9.2023).
- Duman, B., 2019. Türkiye’de Muhafaza Ormanlarının Güncel Durumunun Araştırılması, Bartın Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Orman Mühendisliği Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bartın.

- Ersoy, 1997. Özelleştirme ve Kamu Arazileri, Planlama, TMMOB ŞPO, Yayını, S.12, ss. 48-52, Ankara.
- Ersoy, M., 2007. İmar Mevzuatımızda Planlama Kademeleri ve Üst Ölçek Planlama Sorunu, Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu (7-8 Eylül 2006, Ankara), TEPAV, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını, s. 215-231.
- Ersoy, M., 2011. 13-14 Mayıs 2011 tarihinde Ankara’da yapılan “Planlamayı Düşünmek” Kurultayın <http://www.melihersoy.com/wp-content/uploads/2012/09/Yerelden-Ulusala-Merkezileserek-Aynılanan-Planlama-Anlayisi-SBF-Yerel-Yonetimler-Kurultayinda-Sunulan-Bildiri2011.pdf> (Erişim Tarihi: 12.4.2024)
- Ezer, A., 2003. Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, “Korunan Alanların Ayrılma. Planlama ve Uygulama Esasları, Hizmet İçi Eğitim Semineri yayımlanmamış Ders Notları”, Antalya.
- Ezer, A., 2005a. “2873 Sayılı Milli Parklar Kanunu Kapsamındaki Alanlarda Planlama Uygulamaları Yerel Teşkilatın Yönetimsel Katılımı”, Kentsel Biyosfer Rezervleri: İstanbul’un Potansiyel(ler)i Çalıştayı, Yayınlanmamış Bildiri, 31 Ocak-1 Şubat.
- Ezer, A., 2005b. “Ekolojik Planlama Yaklaşımında Doğal Kaynakların Ele Alınış Biçimi (Uzun Devreli Gelişme Planı Örneğinde)”, Korunan Doğal Alanlar Sempozyumu, Süleyman Demirel ÜN., Orman Fakültesi, s.271-280.
- Ezer, A., 2005c. 2873 Sayılı Milli Parklar Kanunu Kapsamındaki Alanlarda Planlama (Dilek Yarımadası – B. Menderes Deltası Milli Parkı Uzun Devreli Gelişme Planı Örneğinde), Yayınlanmamış Bildiri, Peyzaj Mimarlığı Sempozyumu.
- Ezer, A., 2008. Milli Parklar, Tabiatı Koruma Alanları, Tabiat Parkları, Tabiat Anıtları”, “Dilek Yarımadası B. Menderes Deltası Milli Parkı Uzun Devreli Gelişme Planı Örneği, Doğa Koruma ve Planlama, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Ankara, S.6-12.
- Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkındaki Yapıların Denetimi ve Yıkılması ile İzin ve İrtifak Hakkı Uygulamaları Yönetmeliği, 2002. Resmi Gazete, (21 Kasım), S.24943.
- Işık Ezer, A., 2024. Çevre Politikalarındaki Değişimin Doğa Koruma Alanlarına Etkisi, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Çevre Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- IUCN, 1978. Categories, Objectives and Criteria for Protected Areas: A Final Report prepared by Committee on Criteria and Nomenclature Commission on National Parks and Protected Areas. Physical Description: <https://portals.iucn.org/library/node/5988>. (Erişim Tarihi:10.9.2023).
- İş Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması ile Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılmasına Dair Kanun 6552 sayılı, 2014. Resmi Gazete, (11 Eylül- Mükerrer), S. 29116.
- Kara Avcılığı Kanunu, 2003. Resmi Gazete, (11 Temmuz), S. 25165.

- Karavelioğlu, C., 2002. İmar Kanunu ve Mevzuatı, C.II, Karavelioğlu Hukuk Yayınevi, Ankara.
- Kurdoğlu, O., 2007. Dünyada Doğayı Koruma Hareketinin Tarihsel Gelişimi ve Güncel Boyutu, Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, C.8, S.1, s.59-76.
- Korunan Alanlarda Yapılacak Planlara Dair Yönetmelik, 2012. Resmi Gazete, (23 Mart), S.28242.
- Korunan Alanların Tespit, Tescil ve Onayına İlişkin Usul ve Esaslara Dair Yönetmelik, 2012. Resmi Gazete, (19 Temmuz), S. 28358
- Lüks Çadır Yönetmeliği, 2022. Resmi Gazete, (23 Eylül), S.31962.
- Maden Kanununda ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin 5177 sayılı Kanun, 2004. Resmi Gazete, (5 Haziran), S.25483.
- Madencilik Faaliyetleri İzin Yönetmeliği, 2005. Resmî Gazete, (21 Haziran), S.2585.
- Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği, 2014. Resmi Gazete, (14 Haziran), S.29030.
- Milli Parklar Kanunu, 1983. Resmi Gazete, (11 Ağustos), S.18132.
- Milli Parklar Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 2005. Resmi Gazete, (15Temmuz), S.25876.
- Milli Parklar Yönetmeliği, 1986. Resmi Gazete (12 Aralık), S.19309.
- National Park Service United States Department of the Interior, 1962. First World National Park Congress, June 30-July7, Edited by Alexander B. Adams Seattle, Washington, USA.
- Orman Kanunu,1956. Resmi Gazete, (31 Ağustos), S.9402.
- Orman Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair 4999 sayılı Kanun, 2003. Resmi Gazete, (5 Kasım), S. 25293.
- Özçağlar, A., 2006. Coğrafyaya Giriş - Sistematik, Kavramlar Yöntemler. Hilmi Usta Matbaacılık, Ankara.
- Özellikle Su Kuşları Yaşama Ortamı Olarak Uluslararası öneme Sahip Sulak Alanlar Hakkında Sözleşme, 1994. Resmi Gazete, (17.Mayıs), S. 21937.
- Sakarya, Y., 1998. Milli Parklar ve Korunan alanlar/Biyolojik Çeşitlilik Durum Raporu, The World Bank, Forest Sector Review, Global Overlays Environment Program, Ankara, Yayınlanmamış Rapor.
- Solmaz Şakar, F., 2020. Kapadokya Kültürel Miras Alanlarının Değişimi ve Yorumlanması 1960-2020, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı Restorasyon Programı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Sulak Alanların Korunması Yönetmeliği, 2014. Resmî Gazete, (4 Nisan) S.28962.
- TBMM, 1983. Millî Parklar Kanunu Gerekçesi, Danışma Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem II, Toplantı 2, C. 14, s.4. https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/DM_/d02/c018/dm__02018115ss0415.pdf. (Erişim Tarihi: 2. 21. 2024).

- TC. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü, 2011. Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararnamenin Gerekçesi, <https://www2.tbmm.gov.tr/d26/1/1-0278.pdf>. (Erişim Tarihi: 28.3.2023).
- T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, 2006. Türkiye Korunan Alanlar Yönetim Planlaması Rehberi, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Biyolojik Çeşitlilik ve Doğal Kaynak Yönetimi Projesi, Ankara.
- TC. Orman Bakanlığı, 1973. Milli Parkların Ayrılma, Planlama, Uygulama ve Yönetimine Ait Yönetmelik, Orman Genel Müdürlüğü, Milli Park ve Orman İçi Mesire Yerleri Şb., S.586, Seri No: 9, Ankara.
- TC. Orman Bakanlığı, 1994. Dilek Yarımadası –Menderes Deltası UDGP Teknik Şartnamesi Milli Parklar ve Av-Yaban Hayatı Genel Müdürlüğü,
- T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2006. Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Milli Park Uzun Devreli Gelişme Planı Yapımı Hizmet Alımı İşi Genel Teknik Şartnamesi.
- T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2014. Köprülü Kanyon Milli Parkı 1/25.000 Uzun Devreli Gelişme Revizyon Planı Planlama Raporu.
- T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2016. Milli Parklar Kanunu'na Tabi Alanlarda İzin İrtifak İşleri hk. 24.3.201 tarih ve 65776 Sayılı Tamim.
- TC Tarım ve Orman Bakanlığı, 1981. Başkomutan Tarihi Milli Parkı Uzun Vadeli Gelişme Planı.
- TC. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2008. Sultan Sazlığı Milli Parkı ve Ramsar Alanı Uzun Devreli Gelişme Planı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Ankara.
- TC. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2009. Uludağ Milli Parkı Uzun Devreli Gelişme Planı Revizyon Plan Karar ve Hükümleri Raporu.
- TC. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2012a. Munzur Vadisi Milli Parkı Uzun Devreli Gelişme Planı Revizyon Plan Karar ve Hükümleri Raporu.
- TC. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2012b. Korunan Alanlarda Koruma Bölgelerinin Belirlenmesi, Genelge, S.9. <https://www.tarimorman.gov.tr/DKMP/Menu/41/2873-Sayili-Milli-Parklar-Kanunu-Ve-Ilgili-Mevzuati>.
- TC. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2014. Köprülü Kanyon Milli Parkı Uzun Devreli Gelişme Planı Revizyon Plan Karar ve Hükümleri Raporu.
- TC. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2016. Aladağlar Milli Parkı Uzun Devreli Gelişme Planı Plan Karar ve Hükümleri Raporu.
- TC. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2019. Spil Dağı Milli Parkı Uzun Devreli Gelişme Planı Revizyon Planı, Plan Karar ve Hükümleri Raporu.

- TC. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2021. Troya Milli Parkı Uzun Devreli Gelişme Planı Revizyon Plan Karar ve Hükümleri Raporu.
- TC. Tarım ve Orman Bakanlığı, Korunan Alan İstatistikleri, <https://www.tarimorman.gov.tr/DKMP/Menu/18/Korunan-Alan-Istatistikleri>. (Erişim Tarihi: 10.3.2023).
- TC. Tarım ve Orman Bakanlığının E.425973 sayılı ve 10.02.2020 tarihli yazısı.
- Thomas, J., 2006. Türkiye'de Korunan Alan Yönetiminde IUCN Kategori Sistemi, Çevre ve Orman Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Biyolojik Çeşitlilik ve Doğal Kaynak Projesi, Ankara
- Turizmi Teşvik Kanunu, 1982. Resmî Gazete, (16 Mart), S.17635.
- Turizmi Teşvik Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 2021. Resmî Gazete, (28 Temmuz), S.31551.
- TÜSTAŞ, Türkiye Sınai Tesisler AŞ., 1993. Sultan Sazlığı Tabiatı Koruma Alanı Master Planı, TC. Orman Bakanlığı Milli Parklar Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- TÜSTAŞ, Türkiye Sınai Tesisler AŞ., 1997. Dilek Yarımadası-B. Menderes Deltası Milli Parkı Uzun Devreli Gelişme Planı Raporu, TC. Orman Bakanlığı Milli Parklar Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- TÜSTAŞ, Türkiye Sınai Tesisler AŞ., 2000. Marmaris Milli Parkı UDGP Raporu, TC. Orman Bakanlığı Milli Parklar Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- Üstündağ, Ö., Şengün, M. T., 2011. Türk İmar Mevzuatındaki Plan Türleri ve Fiziki Planlama – Coğrafya İlişkisi Üzerine Genel Bir Değerlendirme, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 21, S.2, Elazığ, s. 1-25.
- Yaban Hayatı Koruma ve Yaban Hayatı Geliştirme sahaları ile İlgili Yönetmelik, 2004. Resmi Gazete, (8 Kasım), S. 25637.
- Yaşar, O., 2001. Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı (Barış Parkı) Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Türk Coğrafya Dergisi, S.36, s.171-201.
- Yenilmez Arpa, N., 2017. Muhsin Zekai Bayer: Milli Parklar ve Turizm Dostu, Anatolia, Turizm Araştırmaları Dergisi, C.28, S.1, Bahar, s.169-179.
- Yılmaz, H., 2023. Milli Parkların Planlanması: Uzun Devreli Gelişme Planlarının İşlevi ve Hukuki Niteliği Üzerine Bir İnceleme, İMHFD, C. 8, S. 2, 2023, s. 635-662.
- URL 1., 2023. (<https://says.csb.gov.tr/istatistik> Erişim Tarihi: 12.09.2023).
- URL 1., 2023. (<https://says.csb.gov.tr/istatistik> Erişim Tarihi: 12.09.2023).
- URL 3., 2023. (<http://www.milliparklar.gov.tr/korunanalanlar/korunanalan1.htm> Erişim Tarihi: 21.3.2023).

TÜRKİYE'DE DOĞA KORUMA ÇALIŞMALARI VE ULUSLARARASI YAKLAŞIMLARA ENTEGRASYON

Nihan YENİLMEZ ARPA¹

Giriş

Doğa ve onun sunduğu değerler ile faydalar, insan faaliyetleri tarafından her geçen gün sanki tükenmeyecekmişçesine tahrip edilmekte ve dönüştürülmektedir. Doğal afetlerin ve risklerin de bu tahribata katkı sağlamasıyla birlikte, kaçınılmaz bir sonuca—yok oluşa—hızla yaklaşılmaktadır. Günümüzde arazi kullanım değişiklikleri, doğaya yönelik en büyük tehditlerden biri haline gelmiş olup, karasal ve sucul ekosistemlerdeki birçok bitki ve hayvan türünün doğal yaşam alanlarını yok etmekte ve parçalamaktadır. Bugün, dünya genelinde tüm arazilerin üçte biri zarar görmüş ya da zarar görmeye devam etmekte; bu durum biyolojik çeşitliliği tehlikeye atarken, karbon depolama gibi hayati ekosistem hizmetlerini de riske sokmaktadır (IUCN, 2024). Dahası, doğal gıdaya erişim her geçen gün daha da zorlaşmakta, bu da insan sağlığı ve gıda güvenliğini ciddi şekilde tehlikeye atmaktadır.

Hükümetler arası Biyolojik Çeşitlilik ve Ekosistem Hizmetleri Bilim ve Politika Platformu'nun (IPBES) 2019'da yayımladığı rapor, dünya genelinde bir milyon türün yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu ortaya koymuştur. WWF'nin 2020 Yaşayan Gezegen Raporu'na göre, omurgalı canlı popülasyonları 1970-2016 yılları arasında insan faaliyetlerinin etkisiyle ortalama %68 oranında azalmıştır (WWF-Türkiye, 2020). WWF'nin 2022 Raporu ise 1970-2018 yılları arasında doğal türlerin popülasyonlarında %69 oranında bir düşüş yaşandığını vurgulamaktadır (WWF, 2022). İki rapor arasındaki sadece iki yıllık fark, doğal türlerin yok oluş hızının ne kadar ciddi bir boyuta ulaştığını ve bu durumun devam etmesi halinde geri dönüşü olmayan bir felakete sürükleneceğimizi göstermektedir. İnsanlar ve doğa için sağlıklı bir çevre oluşturma konusunda geçmişten bugüne kadar çeşitli önlemler alınmış ve çabalar sarf edilmiş olsa da doğadaki bu yok oluş sürecinin durdurulamadığı bir gerçektir. Ulusal ve küresel düzeyde girişimler ve çabalar bulunsa dahi, uygulamada bu girişimlerin

¹ Peyzaj Mimarı, Tarım ve Orman Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü -Emekli, Doğa Koruma, Korunan Alanlar ve Entegre Peyzaj Yönetimi Üzerine Kıdemli Uzman

yeterince etkili olmadığı ve doğadaki bozulmayı tersine çevirecek düzeyde iyileştirici sonuçlar üretmediği gözlemlenmektedir.

Dünyada gözlemlenen bu olumsuzluklar Türkiye’de de benzer şekilde yaşanmaktadır. Türkiye, Avrupa, Orta Doğu, Orta Asya ve Afrika’nın kesişim noktasında bulunması, dağlar ve üç tarafı denizle çevrili olması nedeniyle karasal, tatlı su ve deniz biyoçeşitliliği açısından oldukça zengindir. Sahip olduğu geniş ekosistem ve habitat çeşitliliği, tür çeşitliliğini de beraberinde getirmektedir. Özellikle bitki genetik kaynakları açısından çok önemli bir genetik çeşitliliğe sahip olan Türkiye (UBEP, 2019), ne yazık ki arazi dönüşümü başta olmak üzere çeşitli yoğun tehditlerle karşı karşıyadır. Maalesef, Türkiye, biyoçeşitlilik ve habitat koruma açısından dünya genelinde 163 ülke arasında 140. sırada yer almaktadır (Şekercioğlu vd. 2011).

Türkiye’nin doğa koruma sorunlarının kökeni, medeniyetin tarihi kadar eskidir. Verimli Hilal’in bir parçası olan ve 12.000 yıllık bir tarihe sahip Türkiye, Çatalhöyük, Aşıklıhöyük ve Göbeklitepe gibi dünyanın en eski insan yerleşimlerine ev sahipliği yapmıştır (Turkish Museums, 2024). Yoğun doğal kaynak kullanımı, insan yerleşimleri, avcılık, ağaç kesme, yangın, tarım, su çekimi, habitat kaybı gibi tehditlerle sıkça karşılaşmasına rağmen, Türkiye uzun yıllar biyolojik çeşitliliğini ve doğal zenginliklerini koruyabilmiştir. Ancak binlerce yıllık insan faaliyetleri, Anadolu’nun karasal ve denizel ekosistemlerini, insan medeniyetinin en erken merkezlerinden biri olarak dramatik şekilde değiştirmiştir (Şekercioğlu vd. 2011). Doğal yenilenme süreçleri sayesinde bu değişimlerin etkisi uzun bir süre hissedilmemiştir. Ancak 1950’lerden itibaren, özellikle de 2000’li yıllardan sonra, biyolojik çeşitliliğe yönelik tehditler ve riskler hızla artmıştır.

Yıllar itibariyle doğa koruma ve korunan alanlara ilişkin çalışmalar belli bir ivme ile hız kazanarak devam etse de endemik türler açısından zengin Akdeniz makilikleri, çayırliklar, kıyı bölgeleri, sulak alanlar ve nehirler, kentleşme, arazi kullanımındaki değişiklikler, madencilik, enerji üretimi gibi faaliyetlerin ağır baskısı altında geri dönüşü mümkün olmayacak şekilde yok olmaktadır. Bozkırlar ve meralar ise aşırı otlatma, yangın, erozyon ve yine arazi kullanımındaki değişiklikler nedeniyle ciddi şekilde bozulmaktadır. Koruma yerine yalnızca kullanıma odaklanan “**kalkınmacı taktığı**,” özellikle su kullanımı alanında mevcut sulak alanların ve su kaynaklarının yok olmasına yol açmakta ve kırsal kesimlerden kentlere büyük ölçekli göçleri zorunlu kılmaktadır. Türkiye’de 1960’lardan bu yana, sulak alanların yarısı ekosistem özelliklerini kaybetmiştir. (WWF-Türkiye, 2020). Özellikle Türkiye’de hidrolik enerji potansiyelinin tamamıyla kullanılması için 2023 yılına kadar yenilenebilir enerjinin payının %30 oranında artırılması hedeflenmektedir. Bu hedef doğrultusunda, hâlen işletme aşamasında olan 443 santralle birlikte, inşaat aşamasında olan 173 ve planlama

aşamasında olan 982 olmak üzere, toplam 1.598 projenin hayata geçirilmesi öngörülmektedir. Planlama çalışmalarının, havza ölçeğinde yapılmayışı, hidrolojik sistemleri doğrudan etkilemekte ve bazı dere ve sulak alanların yok olmasına sebep olmaktadır. Tarımsal faaliyetler için kaynaklardan aşırı su çekilmesi ve suyun verimli kullanılmaması gibi nedenlerle birçok tatlı su ekosistemi, ekonomik ve ekolojik değerini yitirmektedir. (WWF-Türkiye, 2014). Kentlerin nüfusunun artmasına bağlı olarak içme suyu talepleri artmaktadır. Örneğin, İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirlerde ortaya çıkan su yetersizliği, havzalar arası su transferi ile kapatılmaya çalışılmaktadır. Bu müdahaleler, uzun vadeli olası sonuçları dikkate alınmadan ve havza ölçeğinde değerlendirme yapılmadan hayata geçirilmektedir. Sonuç olarak bu tür müdahaleler çok önemli ekonomik, ekolojik ve sosyal sorunlara yol açmaktadır (WWF-Türkiye, 2014).

Tüm bu yoğun baskı unsurlarının yanı sıra, büyük ölçekli altyapı projeleri (otoyollar, kentleşme, vb) ve madencilik faaliyetleri de Türkiye'nin zengin biyolojik çeşitliliğini ve doğal-kültürel değerlerini geri dönüşü mümkün olmayacak şekilde tahrip etmektedir. Bu tür yatırımlar ekosistemlerin tahribatı ve biyolojik çeşitlilik kayıpları yanı sıra, su kaynaklarını ve özellikle sulak alan ekosistemlerini doğrudan etkilemektedir. İnsan sağlığı üzerine olan olumsuz etkileri ise yadsınamayacak kadar büyüktür.

Türkiye'de Kalkınma politikalarının temel aktörlerinden birini madencilik faaliyetleri oluşturmaktadır. Madencilik faaliyetleri, binlerce yılda oluşan üst toprağın geliştiği ana kayadan bağlantısının kopması, işletme sırasında kullanılan yoğun su tüketimi ve yarattığı kimyasal kirlilik ile; doğal varlıklar üzerinde, sosyo-ekonomik ve kültürel yaşamda kalıcı değişiklikler ve etkiler yaratmaktadır (TEMA, 2022). Cumhuriyetin ilanından 2002 yılına kadar toplamda sadece 1.186 maden ruhsatı verilmişken, 2002 yılından Şubat 2024'e kadar bu sayı 386.000'e ulaşmış ve 2002 yılına kadar verilen ruhsat sayısının tam 325 katına çıkmıştır (haberveinsan.com, 2024). Denetimsiz olarak verilen bu maden ruhsatları nedeniyle Türkiye'nin biyolojik çeşitliliği, doğal kaynakları, sulak alanları, dereleri, denizel ve kıyı bölgeleri, dağ ve orman ekosistemleri, tarım alanları, mera alanları, bozkırları, yerleşim bölgeleri ve tüm canlı yaşamı ciddi tehlike altına girmiştir. Sadece doğal çevre ve biyolojik çeşitlilik değil, insan sağlığı da bu durumdan büyük ölçüde olumsuz etkilenmektedir. Madencilik faaliyetlerinin çevre ve insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkisi görmezden gelinemeyecek kadar büyüktür. Ayrıca, bu durum, ulusal sermayenin gelecekle ilgili kaygılar göz ardı edilerek, sorumsuzca ve uluslararası sermayeye fırsat sunacak şekilde kullanılması sonucunu doğurmaktadır. Madencilik, diğer sektörler için temel bir ihtiyaç olduğu için tamamen ortadan kaldırılamaz belki, ancak sürdürülebilirlik yaklaşımı benimsenerek ve doğaya karşı sorumlu, etik bir anlayışla bu faaliyetlerin yürütülmesi, yönetilmesi

ve denetlenmesi sağlanabilir. Süreçlerin, gelecekteki nesillerin haklarını gözeterek ve ulusal çıkarlar doğrultusunda yönetilmesi hayati öneme sahiptir. Unutulmamalıdır ki, madenler de tükenebilir kaynaklardır ve bu nedenle tüm doğal kaynakları yalnızca bugünkü toplumlara aitmiş gibi kullanma hakkına sahip değiliz.

Son 50 yılda, insanların hızla artan gıda, tatlı su, kereste, lif ve yakıt taleplerini karşılamak amacıyla ekosistemleri, insanlık tarihinin hiçbir döneminde olmadığı kadar hızlı ve geniş kapsamlı bir şekilde dönüştürdüğü gözlemlenmektedir. Bu dönüşüm, Dünya üzerindeki yaşam çeşitliliğinde büyük ölçüde ve çoğu zaman geri dönüşü olmayan bir kayba yol açmaktadır. Ayrıca, doğanın sunduğu ekosistem hizmetlerinin yaklaşık %60'ı (24'ten 15'i), tatlı su kaynakları, avcılık, hava ve suyun arıtılması, bölgesel ve yerel iklimin düzenlenmesi, doğal afetlerin ve zararlıların kontrolü gibi hizmetler de dahil olmak üzere ya bozulmuş durumda ya da sürdürülemez bir biçimde kullanılmaktadır (Millennium Ecosystem Report, 2005).

Tüm bu olumsuzluklara rağmen, doğanın korunmasına yönelik ilerleme veya çalışmalar yapılmıyor mu?

Bir yandan doğa tahribatları sürerken, öte yandan koruma faaliyetleri de de hızla devam etmektedir. Öyle ki, 21. yüzyılın en önemli doğa koruma başarılarından birisi, korunan alanların sayısındaki hızlı artıştır. Bilindiği üzere, korunan alanlar biyolojik çeşitlilik kaybına karşı en etkili savunma mekanizmalarından biridir. Bu mekanizmanın güçlendirilmesi amacıyla, 1992 yılında dünya ülkeleri karasal ve denizel biyolojik çeşitliliği korumak için korunan alanlar oluşturma kararıyla bir anlaşma imzalamışlardır. O günden bugüne kadar geçen süreçte, veriler korunan alanların sayısının sürekli arttığını ve bu hedefe yönelik önemli adımlar atıldığını ortaya koymaktadır (Rahoof, 2024).

Gerçekten de başarıya ulaşılmış mıdır?

Uluslararası Doğanın Korunması Hareketi 1872'de Amerika'daki mütevazı başlangıcından bu yana hem uluslararası düzeyde hem de ulusların bireysel veya bölgesel girişimleriyle olanca hızıyla devam etmektedir. Biyolojik çeşitliliğin ve doğanın korunmasıyla ilgili sayısız çalışma yapılmış ve özellikle uluslararası alanda tüm ülkeleri bir araya getiren birçok koruma girişimi bulunmaktadır. Özellikle korunan alanlar doğanın ve biyolojik çeşitliliğin korunması amacıyla en yaygın kullanılan koruma aracı olarak her geçen gün daha da önem kazanmaktadır.

Korunan alanlar, dağlardan-denizlere, çöllerden ormanlara, tatlı su göllerine ve hatta ülke sınırları ötesine kadar uzanan farklı ortamlarda yer alabilmektedir. Bu alanlar farklı ülkelerde, millî park, tabiatı koruma alanı, tabiat anıtı, tabiat parkı, yaban hayatı

koruma alanı, yaban hayatı yönetim alanı, turizm yönetim alanı, ekolojik istasyonlar ve kutsal koruluklar gibi çok sayıda isimle bilinmektedir. Ulusal ölçekte koruma altına alınan bu alanların birçoğu, aynı zamanda, küresel sözleşmeler (örneğin, Dünya Mirası Alanları, Ramsar alanları) ve bölgesel anlaşmalar (örneğin, Avrupa'daki Natura 2000 Alanları, Akdeniz Bölgesi için Barselona Sözleşmesi altında Özel Çevre Koruma Bölgeleri) çerçevesinde oluşturulan uluslararası korunan alanlar sistemlerinin de bir parçasını teşkil etmektedir (Jungmeier ve Yenilmez Arpa, 2022).

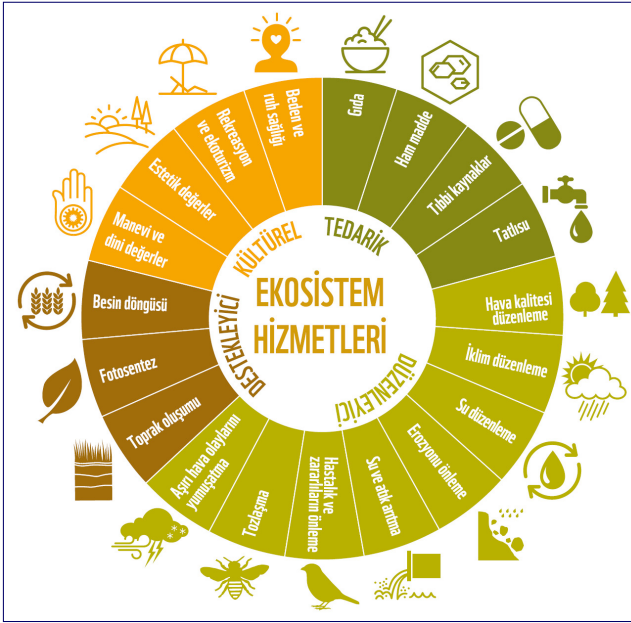
Türkiye'nin biyolojik çeşitlilik ve doğa koruma konusundaki çabalarına da bakıldığında her geçen gün korunan alan sayısının ve alanının artış olduğu görülmektedir. Türkiye'de ilk korunan alan sisteminin temelleri 1950'lerde Belgrad Muhafaza Ormanı ile atılmış, sonra ilk milli park olan ve 1958 yılında ilan edilen Yozgat Çamlığı Milli Parkı, milli parkların temel taşı olmuştur (Karadeniz ve Yenilmez Arpa, 2022). Gelinen süreçte mevcut milli parkların sayısal ve alansal büyüklüğünün yeterliliği tartışılır ise de Mart 2024 yılına kadar 49 milli park ilan edilmiştir. Mevcut korunan alan sistemi milli park, tabiatı koruma alanı, tabiat parkı, tabiat anıtı, yaban hayatı geliştirme sahası, sulak alanlar, muhafaza ormanları, özel çevre koruma bölgeleri başta olmak üzere 15 koruma kategorisi ile temsil edilmektedir. Toplamda yaklaşık 10 milyon hektar alanın korunan alanlar olarak tahsis edildiği görülmektedir (TKDR, 2022).

Korunan Alanlar, Korunan Alanların Küresel Önemi ve Katkıları

Korunan alan, Uluslararası Doğayı Koruma Birliği (IUCN) tarafından "ilgili ekosistem hizmetleri ve kültürel değerlerle doğanın uzun vadeli korunmasını sağlamak için yasal veya diğer etkili yollarla tanınan, tahsis edilen ve yönetilen, açıkça tanımlanmış coğrafi bir alan" (IUCN, 2018) olarak tanımlanmaktadır.

Korunan alanlar, insan faaliyetlerinden korunmuş ve genellikle doğal kaynakları ve biyolojik çeşitliliği korumayı amaçlayan belirli bölgelerdir. Bu alanlar, milli parklar, doğa rezervleri, vahşi yaşamı koruma alanları, deniz koruma alanları gibi farklı isimlerle adlandırılabilir ve farklı büyüklüklerde olabilirler. Korunan alanlar, doğal ekosistemleri, endemik türleri ve biyolojik çeşitliliği koruyarak ekosistem sağlığını sürdürmeye ve gelecek nesillere aktarmaya yardımcı olur. Kısaca, korunan alanların önemi çok yönlüdür. En temelde biyolojik çeşitliliğin korunmasını sağlarlar. Nadir, endemik ve nesli tehlikede olan türlerin ve ekosistemlerin korunmasına yardımcı olur, böylece doğal çeşitlilik ve ekosistemin sağlığını korunmasını desteklerler. Yine korunan alanlar özellikle kültüre alınmış türlerin yabancı akrabalarını barındırmaları bakımından da gıda güvencesi kaynağıdır.

Bu alanlar, biyolojik çeşitliliğin korunması için temel nitelikte olup, korunan alanlar içinde veya yakın çevresinde yaşayan yöre halkının kültürleri ve geçimleri açısından da hayati önem taşırlar. Korunan alanlar aynı zamanda, temiz hava ve su temin eder, turizm vasıtasıyla pek çok kullanıcı grubuna faydalar sunar, iklim değişikliğine ve doğal afetlere karşı koruma sağlar (UNEP-WCMC ve IUCN, 2018). Korunan alanların sunduğu tüm bu işlevler Ekosistem Hizmetleri olarak tanımlanır ve (i) Destekleyici Hizmetler- örneğin toprak oluşumu, fotosentez ve besin maddelerinin döngüsü, (ii) Tedarik Hizmetleri- Yarar sağlayan hizmetler - örneğin yabani gıdalar, tarım ürünleri, tatlı su ve bitkisel ilaçlar, (iii) Düzenleyici Hizmetler-- örneğin sulak alanların kirleticileri süzmesi, karbon depolaması ve su döngüsü aracılığıyla iklim düzenlemesi, tozlaşma ve erozyon önleme, ekstrem hava koşullarını düzenleme, biyolojik kontrol ve (iv) Kültürel Hizmetler- örneğin rekreasyon, manevi ve estetik değerler, eğitim olarak gruplandırılır (TEEB, 2010) (Şekil 1).

Şekil 1. Korunan alanların sunduğu ekosistem hizmetleri (WWF-Türkiye, 2020)

Biyolojik Çeşitliliğin ve Doğal Varlıkların/Değerlerin Korunmasındaki Uluslararası Koruma Kategorileri

1978 yılında o günkü adıyla Uluslararası Doğayı Koruma Birliği korunan alanlar için insan faaliyetlerine getirilen kısıtlamalar açısından sıralanmış uluslararası tanınan

kategorilerin bir tipolojisini geliştirmiştir (Borgerhoff Mulder ve Coppolillo, 2005). 1978 yılında yapılan kategori sistemine göre korunan alanlar üç grupta toplanmıştır. A Grubu: CNPPA'nın (IUCN'nin Milli Parklar ve Korunan Alanlar üzerine Komisyonu-Commission on National Parks and Protected Areas of IUCN) özel sorumluluk alacağı kategoriler: I Bilimsel Rezerv, II Milli Park, II Doğal Anıt / Milli Değer, IV Doğa Koruma Alanı, V Korunan Peyzaj; B Grubu: CNPPA kapsamında olmayıp IUCN için önemli diğer kategoriler: VI Kaynak Rezervi, VII Antropolojik Rezerv, VIII Çok Amaçlı Yönetim Alanı ve C Grubu: Uluslararası programların bir parçası olan kategoriler; IX Biyosfer Rezervi, X Dünya Mirası Alanı (Doğal) (IUCN, 2004).

Her ne kadar ulusal park, doğa rezervi veya vahşi yaşam koruma alanı gibi birçok ad yerel olarak koruma birimlerini belirtmek için hâlâ kullanılıyor olsa da ortak kullanım için önerilen koruma kategorileri uluslar tarafından da kabul görmüştür. Bu kategoriler, 1994 yılında basitleştirilmiş ve gözden geçirilmiştir (Borgerhoff Mulder ve Coppolillo, 2005). Yedi grupta değerlendirilen bu yeni sınıflandırma sisteminde (Ia) Mutlak Koruma Rezervi, (1b) Yabanıl alanlar, (II) Milli Park (III) Tabiat Anıtı, (IV) Habitat ve Tür Yönetimi Alanı, (V) Karasal/Denizel Peyzaj Koruma Alanı ve (VI) Sürdürülebilir Kaynak Yönetimi için Korunan Alan olarak yönetim amaçlarına göre gruplandırılmıştır (Dudley, 2008). IUCN'nin korunan alan kategori sistemi, dünyadaki her bir korunan alan tipi için uygun yönetim şeklini bulmada yol gösterici bir gereçtir.

IUCN koruma kategorilerinin yanı sıra bazı uluslararası kuruluşlar ve organizasyonlar da uluslararası iş birliği çerçevesinde farklı koruma yaklaşımları ve kategorilerle biyolojik çeşitliliğin ve doğal-kültürel değerlerin korunmasını desteklemektedirler. Örneğin 1946 yılında kurulan Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü de (UNESCO) doğa koruma yaklaşımlarının çeşitlendirilmesine önemli katkılar sağlamıştır. 1971 yılında "Biyosfer Rezervi" kavramını dünyaya kazandırmıştır. 1972 yılında Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşmenin kabulüyle, UNESCO Dünya Kültürel ve Doğal Mirası kapsamında (i) kültürel, (ii) doğal ve (iii) karma (hem doğal hem kültürel) miras alanları kavramları ortaya çıkmıştır. İnsanlar ve çevreleri arasındaki çeşitlilik gösteren etkileşimleri vurgulamak, yaşayan geleneksel kültürleri korumak ve kaybolanların izlerini muhafaza etmek amacıyla UNESCO, (iv) Kültürel Peyzajlar kavramını geliştirmiştir. Bu kavram, 1992 yılında Dünya Mirası Listesi'ne aday olan belirli bir kategori olarak tanınmıştır. 2015 yılında Uluslararası düzeyde jeolojik öneme sahip alanları belirlemek için yeni bir kavram olan "**UNESCO Küresel Jeoparkı**" gündeme getirilmiştir (UNESCO, 2022; UNESCO, 2024).

1971 yılında imzalanıp 1975 yılında yürürlüğe giren “Özellikle Su Kuşları Yaşama Ortamı Olarak Uluslararası Öneme Sahip Sulak Alanlar Hakkında Sözleşme” (Ramsar Sözleşmesi), tüm sulak alanların akılcı kullanımını sağlama, sınır ötesi sulak alanlar, ortak sulak alanlar ve türler konusunda uluslararası iş birliğini teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Bu sözleşme kapsamında oluşturulan “**Uluslararası Öneme Sahip Sulak Alanlar Listesi**” (Ramsar Listesi) ise, sulak alanların etkin yönetimine yönelik önemli bir uluslararası koruma aracı niteliğindedir (RAMSAR, 2024).

Bir diğer uluslararası koruma yaklaşımı ise, 1976 yılında kabul edilen “Akdeniz’in Kirliliğe Karşı Korunması Sözleşmesi” (Barselona Sözleşmesi) ve 1995 yılında güncellenen “Akdeniz’in Deniz Ortamı ve Kıyı Bölgesinin Korunması Sözleşmesi”dir. Bu kapsamda kabul edilen “Akdeniz’de Özel Koruma Alanları ve Biyolojik Çeşitliliğe İlişkin Protokol” ile Özel Korunan Alanlar ve Akdeniz’de Özel Öneme Sahip Korunan Alanlar gündeme gelmiştir (UNEP, 2024).

Avrupa Birliği’nin en kapsamlı ve ortak koruma politikalarının uygulanmasını sağlayan, hem türleri hem de bu türlerin yaşadıkları habitatları korumayı amaçlayan AB Kuş ve Habitat Direktiflerine dayanan “Natura 2000 Ağı,” Avrupa biyoçeşitlilik politikasının temel taşlarını oluşturur. Dünyanın en büyük doğa koruma ağı olan bu ağ, ortak koruma alanları ağı aracılığıyla türlerin ve habitatlarının korunmasını hedeflemektedir. bu şekilde düzelttim. uygun dersiniz. Türkiye adaylık sürecinde bir ülke olarak Habitat ve Kuş Direktifleri kapsamında tanımlanan tür ve habitatları korumaya yönelik Natura 2000 Alanlarının belirlemeye yönelik çalışmalara başlamıştır (TOB, 2018).

Korunan alanların uluslararası düzeyde korunmasına yönelik çabalar, 1872 yılında Amerika’da atılan ilk adımlardan bu yana büyük bir ilerleme kaydetmiştir. Günümüzde çoğu ülke, ulusal koruma sistemlerini oluşturmuş ve aynı zamanda uluslararası koruma yaklaşımlarını da bu sistemlere entegre edebilmiştir (Heinen, 2012).

Korunan alanlar hareketinin küreselleşmesi birçok fırsatı da beraberinde getirmiştir ve daha önce kabul edilen birçok uygulamayı da değiştirmeye katkı sağlamıştır. Küresel işbirliği ve ortak hareket edebilme, korunan alan sistemlerinin sürekli genişlemesi için de önemlidir.

Korunan alanlar gerçekten işe yarıyor mu?

Etkili ve adil bir şekilde yönetildiğinde bu tür alanlar doğal ve kültürel kaynakların korunmasında, insan sağlığını ve refahı korumada, sürdürülebilir geçim kaynakları sağlamada ve sürdürülebilir kalkınmada çok önemlidir. Ancak salt isimlendirme ile bu korumanın sağlanması söz konusu değildir.

Korunan alanların yasal olarak tanımlanması ve statülendirilmesi biyolojik çeşitliliğin ve doğal değerlerin korunması için gereklidir, ancak yeterli değildir. Korumaya yönelik yaptırımlar ve politik mekanizmaların yanı sıra koruma ile ilgili kurumsal bir yapılanma ve etkili bir koruma çabasının gösterilmesi gerekmektedir. Öte yandan toplumsal destek görmediği müddetçe de korunan alanların var olması mümkün değildir; Ayrıca, özellikle korunan alan olarak tanımlanan alanlarda yaşayanların temel ihtiyaçları karşılanmadıkça da toplumsal bir destek sağlanması söz konusu olamayacaktır.

Arazi kullanımı ve kaynak yönetimi konularındaki ihtilaflar, eşitsizlikler ya da etkiler, bir alana sadece koruma statüsü verilmesi ile ortadan kalkmaz. Korunan alan sınırları, ulus devletler veya onların kurumları tarafından belirlendiğinde, genellikle, korunmak istenen çevresel niteliğin yanı sıra, egemenlik, yönetim ve arazi kullanım hakkı gibi olguları da yansıtır. Tüm bu sebeplerden dolayı, korunan alanların planlanması ve yönetimi, korunan alanın, diğer alanlardan bağımsız biçimde muamele edilmesini değil, diğer alanların yönetimi ve kullanımı ile eşgüdümlü olmasını gerektirir (Jungmeier ve Yenilmez Arpa, 2022).

Doğa Koruma Konusundaki Uluslararası Süreçler, Sözleşmeler ve Programlar

Küresel düzeyde doğanın korunması ve korunan alanlar son yüzyılın en önemli konusu olsa da aslında insanoğlunun varoluşundan bu yana doğa ve doğal değerlere önem verildiği bilinmektedir. Başlangıçta beslenme kaynağı olan doğaya ve doğal varlıklara temel ihtiyaçların karşılanmasına bağlı olarak önem atfedilmiştir. Sonraları çeşitli kültürel amaçlar için de doğal alanların ve varlıkların korunmasına önem verilmeye başlanmıştır. Örneğin, Güney Asya'nın kutsal ormanları ve Afrika'nın bazı bölgeleri ile bazı Amerika Yerlilerinin kutsal gömü alanları ve genellikle sadece kraliyet tarafından avlanmak için mevsimlik olarak açılan Avrupa, Asya ve Afrika'nın birçok bölgesindeki geleneksel kraliyet av rezervleri bu grupta sayılabilir (Heinen, 2012). Anadolu'da varlık gösteren Hititler, Frigyalılar, Yunanlılar, Farslar, Romalılar, Bizanslılar Moğollar da dahil Orta Asya'dan gelerek bu toprakları yurt edinen Türkler doğaya ve doğal varlıklara özel önem vermişlerdir. Yapraklanan ve yapraklarını döken ağaç ölüm ve yaşam evreleriyle dinamik yaşamın simgesi olarak kabul edilmiştir. Ağaç, üstünlüğünü yalnızca boyu, heybeti ve uzun yaşamı ile değil, devamlı yenilenme yeteneği ile de göstermektedir (Avcioğlu, 1978).

Göçebe Bozkır Kültürünü hayat tarzı edinen Türkler için doğa her zaman vazgeçilmez bir unsur olmuştur. Türkler, doğada var olan dağ, ay, güneş, ağaç, taş ve su gibi varlıkların bir ruhunun (iyesinin) olduğuna inanarak onları canlı bir varlık olarak

düşünmüşlerdir. Daha da ötesi doğanın zengin kaynaklarını hor kullanmayarak gelecek nesillere doğaya karşı saygılı olmayı aşılama çabaları (Türkmen ve Saylam, 2023).

Korunan alanlar, binlerce yıldır var olmuştur. Ancak erken örnekler genellikle doğanın içsel değeri için bilinçli bir şekilde korunması amacıyla değil, genellikle faydacı veya rekreasyonel amaçlar için kurulmuştur (Heinen, 2012). Geleneksel insan toplulukları, çeşitli kültürel amaçlar için doğal alanları binlerce yıldır korumuştur. Örnekler arasında Güney Asya'nın kutsal ormanları, Afrika'nın bazı bölgeleri ve Amerika yerlilerinin kutsal defin alanları ile Avrupa, Asya ve Afrika'nın birçok yerindeki geleneksel kraliyet av rezervleri bulunmaktadır. Bu av rezervleri genellikle kraliyet tarafından sadece belirli dönemlerde avlanmak üzere açılırdı. Yine, geçmişte, doğal veya yarı doğal alanların belirli inanç grupları tarafından uzun süre korunduğu bilinmektedir ve bu kutsal doğal alanlar toplumlar tarafından kutsal sayılmalarına bağlı olarak korunmuşlardır. Ancak, doğayı koruma fikrinin ilk olarak 19. yüzyılın sonlarında, geniş vahşi yaşam alanlarının bozulmamış, el değmemiş halleriyle korumak için tasarlandığı görülmektedir. Bu dönemde de amaç basitti ve doğayı insanlardan korumaktı. Aslında amaç doğanın şefler, krallar ve diğer güçlü-zengin aileler gibi belli bir grup tarafından yani küçük bir elit grup tarafından kullanılmasına olanak sunmaktı. Bu tarz bir koruma, etkili bir korumadan ziyade bazı gruplara giriş ve kullanım hakkı tanıma olarak adlandırılabilir. Kısacası kaynağın kullanma ve koruma hakkı sadece belli ve küçük bir gruptaydı (Borgerhoff Mulder ve Coppolillo, 2005). Örneğin, Bandırma Kuşçenneti Milli Parkı, Antik Çağ'da da Kuşçenneti (Paradeisos) olarak anılmıştır ve Daskyleion Valisi (Satrabı) Pharnabazos'a ait park alanı olduğu ve korunduğu bilinmektedir. Yine İngiltere ve Amerika'da 18. ve 19. yüzyıllarda zenginlerin avlanması için de olsa çok sayıda alanın ayrıldığı ve korunduğu bilinmektedir. Bunlar arasında Sherwood ormanı gibi halen var olan ve ülkenin biyoçeşitliliğinin korunmasında rol oynayan pek çok alan bulunmaktadır (WWF, 2021). Kurulma gerekçesi ne olursa olsun avlaklar, parklar ve çeşitli amaca hizmet etmek için ayrılan alanlar korunan alanların ilk örnekleridir. Mevcut korunan alanların kökeni bu uygulamalara dayanmaktadır. Şu bir gerçektir ki, modern anlamda ulusal mülkiyetin ve doğal alanların toplumun yararına korunması oldukça yeni bir olgudur. Dünyada doğa koruma uygulamalarının kurumsal bir yapıya kavuşması ve sistematik politikaların geliştirilmesi, ABD'de milli parkların kurulmasıyla başlamıştır. Modern korunan alanlar hareketi, Yellowstone Ulusal Parkı (ABD), Blue Mountains Ulusal Parkı (Avustralya) ve Kaziranga Ulusal Parkı (Hindistan) gibi bölgelerin on dokuzuncu yüzyılın sonlarında koruma altına alınmasıyla ivme kazanmıştır. Ancak, bu ilk koruma çabaları biyolojik çeşitlilikten çok, doğal ormanların, alanların ve doğal güzelliklerin korunmasına odaklanmıştır. 1920'lere kadar milli parklara bakış açısı kentlerin dışına çıkıp daha çok faydalanma ve rekreasyon için kullanım yani milli parkların ekonomik amaçlar için kullanılması

sına karşılık gelir. Avcılık da bu süreçte önemli bir rekreasyonel faaliyet olarak yerini almıştır. Sonraki yıllarda koruma ve kullanma kavramları gündemde yerini almıştır (Borgerhoff Mulder ve Coppolillo, 2005).

1900'de ilk uluslararası koruma sözleşmesi olan Afrika'nın Hayvanları, Kuşları ve Balıklarını Koruma Sözleşmesi Londra'da imzalanmış ve bu Afrika'da ve daha sonra dünya çapında koloni vahşi yaşam yasalarının temelini oluşturmuştur (Borgerhoff Mulder ve Coppolillo, 2005). 1913 yılında Bern'de 13 ülkenin katıldığı ilk "Uluslararası Doğa Koruma Konferansı" yapılmış ve bu konferansta ilk defa "Uluslararası Doğa Koruma Komisyonu" oluşturmuştur. Bu toplantı pek çok yeni oluşum için de ilk adımlar olmuştur. Zira, "Uluslararası Kuşları Koruma Komitesi" (ICBP) 1922 yılında Londra'da, 1947 yılında yine Londra'da, "Dünya Doğayı Koruma Vakfı" (DHKV) kurulmuştur. Günümüzde doğa korumacılığın temel politika ve sistemlerin belirleyicisi durumundaki Dünya Doğal Kaynakları Koruma Birliği (IUCN) 1948'de; "International Wildfowl Inquiry" olarak 1937 yılında çalışmalarına başlayan, günümüzde ise "Wetlands International" olarak bilinen "Uluslararası Su Kuşlarını Araştırma Bürosu" (IWRB), 1961 yılında: "Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Avrupa Komitesi" (CDSN) ise 1967 yılında kurulmuşlardır (Kurdoğlu, 2007).

Korumacılık, 1970'ler ve 1980'lerin başlarında giderek daha fazla önem kazanmış ve bu on yıllarda modern koruma dönemine hızlı ve biraz düzensiz bir geçiş yaşanmıştır. Bu dönemde koruma, küresel bir çaba haline dönüşmüştür. Modern parklar ve korunan alanlar hareketi, 1960'larda düzenlenen ilk Dünya Park Kongresi ile başlamıştır. 1970'ten sonra ise, önceki dönemlere kıyasla daha fazla korunan alan ilan edilmiş ve bu eğilim günümüze kadar devam etmiştir.

1992 yılı küresel düzeyde doğa koruma ve sürdürülebilir kaynak yönetimi konusunda sonraki yılları etkileyecek önemli adımların atılmasını sağlamıştır. Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı (UNCED) olarak da bilinen '**Dünya Zirvesi**', 3-14 Haziran 1992 tarihleri arasında Brezilya'nın Rio de Janeiro şehrinde 179 ülkeden siyasi liderleri, diplomatları, bilim insanlarını, medya temsilcilerini ve sivil toplum örgütlerinin (STK'lar) temsilcilerini insan sosyo-ekonomik faaliyetlerinin çevre üzerindeki etkisine odaklanmak için büyük bir gayretle bir araya getirmiştir. Bu küresel konferans, 1972'de İsveç'in Stockholm şehrinde düzenlenen ilk İnsan Çevre Konferansı'nın 20. yıldönümü vesilesiyle düzenlenmiştir. Rio de Janeiro konferansı, farklı sosyal, ekonomik ve çevresel faktörlerin birbirine bağımlı olduğunu ve birlikte evrildiğini, bir sektörde başarı için diğer sektörlerdeki eylemin zamanla sürdürülmesinin gerekliliğini vurgulaması bakımından önemlidir. Uluslararası işbirliğini ve kalkınma politikasını 21. yüzyılda yönlendirecek geniş bir gündem ve yeni bir planı oluşturmak amacıyla düzenlenen Rio 'Dünya Zirvesi' Rio Bildirgesi ve 27 evrensel ilkesi,

Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC), Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi ve Orman Yönetimi İlkeleri Beyannamesi olmak üzere dört temel başarıya imza atmıştır (UN-Rio Declaration, 1992).

Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı 1992'de Stockholm'de başlayarak günümüze kadar belirli aralıklarla toplantılarını sürdürmüştür. Son olarak 2022 yılında "**Stockholm+50: Herkesin Refahı İçin Sağlıklı Bir Gezegen- Sorumluluğumuz, Fırsatımız**" temasıyla Stockholm'de toplanmıştır. Bu toplantıda Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ve 2023 Gündemi de dahil olmak üzere 1992-2022 yılları arasındaki gelişmeler ve taahhütler değerlendirilmiştir. 1992 yılından 2022 yılına kadar pek çok uluslararası anlaşmalar yapılmış, işbirliği olanakları gündeme getirilmiş olmasına rağmen yine de tüm bu anlaşmaların hedeflerinin ve taahhütlerinin yerine getirilmesi, herkes için sağlıklı bir gezegene doğru ilerlenmesinde daha uzun bir yol kat edilmesi gerektiği bir kez daha vurgulanmıştır (STOCKHOLM+50, 2022).

Yine 2022 Birleşmiş Milletler Konferansı'nda, insan refahının sağlıklı bir gezegenin ön koşulu olduğu vurgulanmış; barışçıl, uyumlu ve refah dolu toplumlar için doğayla olan ilişkimizi etik değerler çerçevesinde yeniden kurmamız gerektiği belirtilmiştir. Konferansta, ortak refahımızı desteklemek için tutum, alışkanlık ve davranışlarımızda köklü bir değişime gidilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Ayrıca, temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevreye sahip olma hakkının tanınması ve uygulanması gerektiği vurgulanmıştır. Stockholm+50 sonuçlarının ileriye taşınmasıyla birlikte, biyoçeşitlilik için küresel bir çerçevenin belirlenmesi, ulusal sınırların ötesinde deniz biyoçeşitliliğinin korunması için bir uygulama anlaşması yapılması ve yeni bir plastikler sözleşmesi gibi taahhütlerin hayata geçirilmesi gerektiğine dair niyetler açıklanmıştır. (STOCKHOLM+50, 2022).

Dünyada doğa koruma uygulamalarının kurumsal bir yapı altında düzenlenmesi ve sistematik koruma politikaların geliştirilmesi ile ilgili onlarca uluslararası enstrüman bulunmaktadır. Bu enstrümanların büyük çoğunluğu ikili veya bölgeseldir; bazıları oldukça iyi bilinirken, diğerleri ya daha az bilinmekte ya da hiç bilinmemektedir. Ancak, tüm bu girişimler koruma çabalarının bel kemiğini oluşturmaktadır. Burada Birleşmiş Milletler üye devletlerinin tümü tarafından onaylanma veya kabul edilme sürecine tabi olan önemli uluslararası anlaşmalara ve süreçlere kısaca yer verilmiştir. Öte yandan özellikle Türkiye'nin de süreçte yer aldığı işbirliği odaklı sözleşme ve girişimlere odaklanılmıştır. Bunlar Bunlar tarihsel olarak aşağıda sıralanmıştır (Jungmeier ve Yenilmez Arpa, 2022; WWF- 2021):

- 1950- Kuşların Korunmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme (bu Sözleşme 19.03.1902'de Paris'te imzalanan Ziraata Faydalı Kuşların Himayesine Dair Milletlerarası Sözleşmenin devamıdır. 1963 yılında yürürlüğe girmiştir)

- 1971-UNESCO 'İnsan ve Biyosfer' Programı
- 1971- Özellikle Su Kuşları Yaşama Ortamı Olarak Uluslararası Öne Sahip Sulak Alanlar Hakkında Sözleşme (Ramsar Sözleşmesi)
- 1972- Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunması Sözleşmesi (1972'de Paris'te kabul edilmiş, 1975'te yürürlüğe girmiştir)
- 1973- Nesli Tehlikede Olan Yabani Bitki ve Hayvan Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme (CITES Sözleşmesi)
- 1976- Akdeniz'in Deniz Ortamı ve Kıyı Bölgesinin Korunması Sözleşmesi (Barcelona Sözleşmesi)
- 1979- Avrupa'nın Yaban Hayatı ve Yaşama Ortamlarını Koruma Sözleşmesi (Bern Sözleşmesi)
- 1983- Göçmen Yabani Hayvan Türlerinin Korunmasına ilişkin Sözleşme (Bonn Sözleşmesi) 1992- Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi
- 1992- BM Ormanlık Prensipleri
- 1994- UNFCCC – Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (1994'te yürürlüğe girmiş ve o zamandan bu yana, dünyada en çok destek verilen çok tarafı çevre anlaşmalarından biri olagelmıştır)
- 1994- UNCCD – Özellikle Afrika'dakiler Olmak Üzere, Şiddetli Kuraklık ve/veya Çölleşmeyle yüz yüze olan ülkelerde Birleşmiş Milletler Çölleşmeyle Mücadele Sözleşmesi
- 1997-Kyoto Protokolü, UNFCCC'nin bir parçasıdır ve 1997 yılında Japonya'nın Kyoto şehrinde UNFCCC'ye taraf ülkeler tarafından kabul edilmiştir.
- 2000- Avrupa Peyzaj Sözleşmesi
- 2002- Gıda ve Tarım Bitki Genetik Kaynakları üzerine Uluslararası Sözleşme (2002'de imzaya açılmıştır)
- 2003- Kartagena Biyo- Güvenlik Protokolü, Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'nin bir parçası
- 2012- IPBES– Biyoçeşitlilik ve Ekosistem Hizmetleri üzerine Hükümetlerarası bilim politikası Platformu

Avrupa Birliği özelinde ise Natura 2000 olarak adlandırılan bir korunan alanlar ağını oluşturan iki direktif bulunmaktadır.

- 1979- Kuş Direktifi (2009 yılında değişikliğe uğramıştır)
- 1992- Habitat Direktifi

Küresel Düzeyde Gelişmeler ve Değişimlerin Türkiye'deki Korunan Alanlar ve Doğa Koruma Çabalarına Yansımaları

Türkiye'de 1958 yılında Yozgat Çamlığı'nın ilk Milli Park olarak ilan edilmesi ile başlayan milli park ve korunan alan uygulamaları günümüze kadar inişli çıkışlı politikalar izlenerek sürdürülmüştür.

Küresel düzeydeki koruma çabaların başladığı ilk yıllardan 2005'e kadar milli parklar ve korunan alanlar konusunda daha istikrarlı çalışmalar yürütüldüğü söylenebilir. Türkiye 1965'ten bu yana küresel düzeyde gündeme getirilen uluslararası sözleşmele-re ve koruma stratejilerine olumlu yaklaşmış ve bu süreçlere entegre olmuştur. Örneğin, 1950'li yıllarda gündeme gelen 1963 yılında yürürlüğe giren Kuşların Korunması Hakkında Uluslararası Sözleşme 'sini (Paris Sözleşmesi) 1966 yılında Resmî Gazete'de yayımlayarak uygulamaya koymuştur. Bu süreçte, 1966'dan günümüze Türkiye, 50'nin üzerinde uluslararası sözleşme, politika belgesi ve karar kabul etmiş ve uygulama niyetini ortaya koymuştur. Ayrıca, 1950 yılından itibaren Türkiye hem hukuki hem de kurumsal düzenlemelerle küresel gelişmelere paralel çalışmalar yürütmüştür. (DAD, 2024).

1983 yılında Türkiye'nin doğasının korunmasında önemli rol oynayan üç önemli yasal düzenleme TBMM tarafından kabul edilmiştir. Bunlardan ilki 21.7.1983 tarihinde yürürlüğe konan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu; diğer ikisi ise, 9 Ağustos 1983 tarihinde TBMM'de kabul edilen 2872 sayılı Çevre Kanunu ve 2873 sayılı Milli Parklar Kanunudur. Bu kanunlar, Türkiye'nin doğa koruma politikalarına yön veren temel yasal düzenlemelerdir (DAD, 2024).

Yasal düzenlemelerin yanı sıra kurumsal olarak da doğanın ve biyolojik çeşitliliğin korunmasına yönelik ciddi adımlar atılmıştır. Günümüzde Tarım ve Orman Bakanlığı ile Çevre, Şehircilik ve İklim Bakanlığı bünyesinde Türkiye'nin biyolojik çeşitliliğinin ve doğal değerlerinin korunmasına ve yönetimine yönelik faaliyetler yürütülmektedir. Doğal ve Kültürel Miras Alanları ile ilgili çalışmalar ise Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından takip edilmektedir.

Türkiye'de doğanın korunması konusunda sivil inisiyatifin de önemli rolü olmuştur ve olmaktadır. Örneğin 1924 yılında kurulan Türkiye Ormancılar Derneği (o günkü adıyla Orman Mekteb-i Alisi Mezunları Cemiyeti) Türkiye Cumhuriyeti tarihindeki en eski sivil toplum örgütlerinden (STÖ) birisidir (TOD, 2024). Bu girişim daha çok mesleki-ormancılık alanına odaklı olarak kurulmuştur. Temel amacı doğanın korunmasına odaklı olarak 1955 yılında "Türkiye Tabiatını Koruma Derneği (TTKD)" kurulmuştur. 1975 yılında Türkiye'nin doğasının korunması için önemli çalışmalar yürütecek olan Doğal Hayatı Koruma Derneği kurulmuştur. Takip eden yıllarda Türkiye Çevre Vakfı-1978, Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve

Doğal Varlıkları Koruma Vakfı (TEMA)-1992, Su Altı Araştırmaları Derneği-1994, 2011 yılında Doğa Araştırmaları Derneği adını alacak olan Kuş Araştırmaları Derneği-1998, Doğa Koruma Merkezi-2004 kurulmuştur. Günümüzde çevrenin ve doğanın korunması konularında faaliyet gösteren sayıları 1000'i aşan sivil toplum kuruluşu bulunmaktadır. Ancak bunların sadece 400 kadarının aktif olduğu tahmin edilmektedir (DAD, 2024).

Küresel düzeydeki doğa koruma ve korunan alanlarla ilgili gelişmeler her zaman Türkiye'nin gündeminde yer almış ve Türkiye'nin doğa koruma ve korunan alan çalışmalarına yön veren 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu 1983 yılında TBMM tarafından kabul edilmiştir. Milli Parklar Kanunu ile 6831 Sayılı Orman Kanunu'nun 25 inci maddesinde yer alan "milli park" statüsüne ilave olarak IUCN tarafından önerilen doğa koruma statüleri de dikkate alınarak "tabiatı koruma alanı, tabiat parkı ve tabiat anıtı" gibi üç önemli koruma statüsü mevzuatımıza girmiştir (DAD, 2024). Mart 1958 - Ocak 2024 yılları arasında IUCN koruma kategorileri ile uyumlu korunan alanlar ile ilgili gelişmeler **Çizelge 1** ve **Çizelge 2** ile **Şekil 2** ve **Şekil 3**'te verilmiştir.

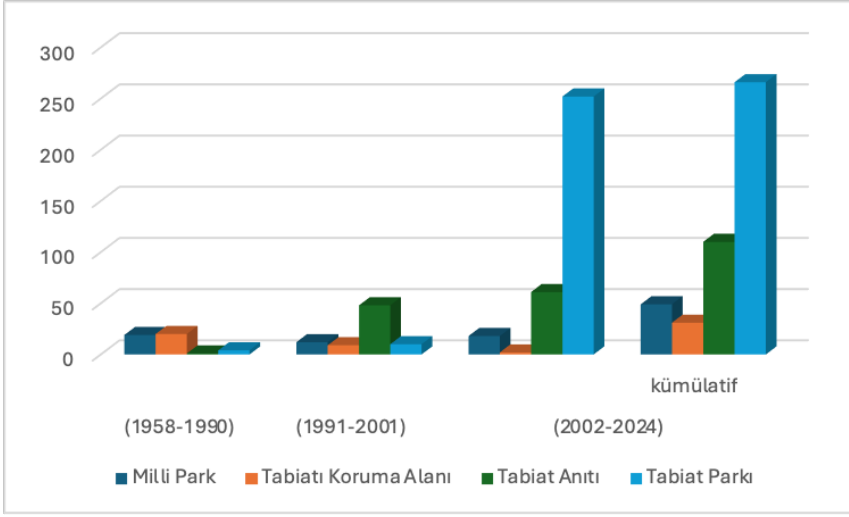
Türkiye IUCN koruma kategorilerini mevcut mevzuata entegre ederek uluslararası kabul görmüş yaklaşımları benimsediğini göstermektedir. Öte yandan Türkiye'nin korunan alanları sayısal ve alansal olarak yıllar itibariye karşılaştırıldığında IUCN Korunan Alanlar Kategori sisteminde yer alan koruma kategorilerinin alansal değişimindeki ilerlemelerin sınırlı kaldığı söylenebilir. Hâlbuki küresel düzeyde korunan alanlara olan ilgi ve çalışmalar özellikle 1990 yılından sonra ciddi bir artış göstermiş ve 2000'li yıllardan sonra küresel düzeydeki koruma faaliyetleri hızlanmıştır.

Çizelge 1. 2873 Sayılı Milli Parklar Kanunu kapsamında yönetilen korunan alanların 1958-2024 yılları arası sayısal durumu

Koruma Kategorisi	1958-1990 (adet)	1991-2001 (adet)	2002-2024 (adet)	Toplam alan (Kümülatif Ocak 2024)
Milli Park	19	12	18	49
Tabiatı Koruma Alanı	20	9	2	31
Tabiat Anıtı	1	48	61	110
Tabiat Parkı	4	10	252	266

Geçtiğimiz birkaç on yıl içinde, dünyadaki korunan alanların sayısı hızlı bir artış göstermiştir. 2018 yılı itibariyle, karasal alanların %14,9'u, kıyı ve denizlerin de %16,8'lik bölümü, koruma altındadır (UNEP-WCMC, IUCN, NGS, 2018).

Şekil 2. 2873 Sayılı Milli Parklar Kanunu kapsamında yönetilen korunan alanların 1958-2024 yılları arasındaki sayısal durumu

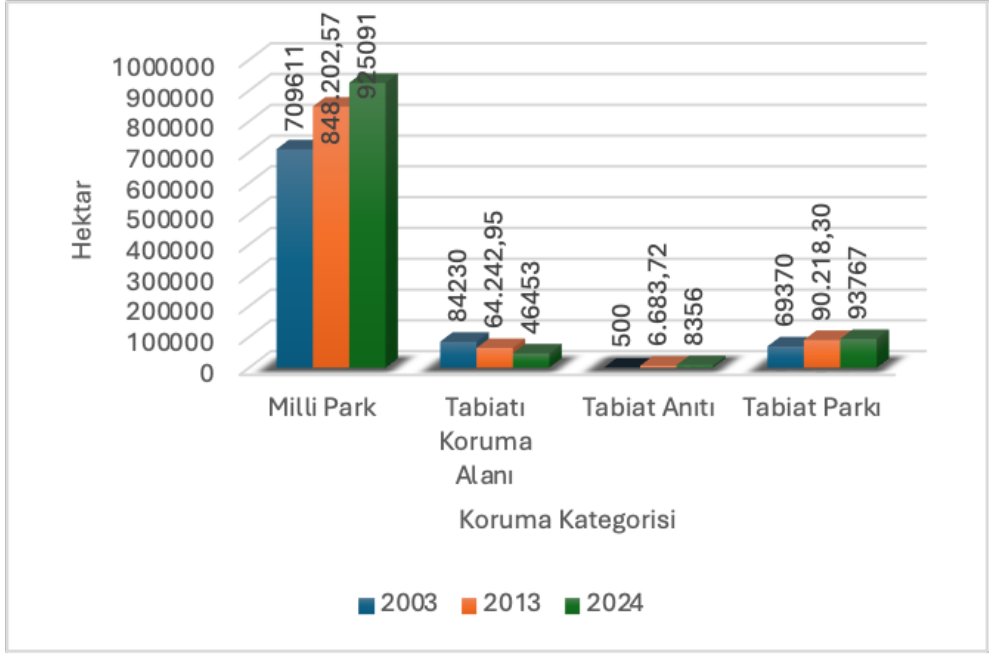
Çizelge 2. 2873 Sayılı Milli Parklar Kanunu kapsamında yönetilen korunan alanların 1958-2024 yılları arası alansal durumu

Koruma Kategorisi	2003 (hektar)	2013 (hektar) (kümülatif)	2024(hektar) (kümülatif)
Milli Park	709.611	848.202	925.091
Tabiatı Koruma Alanı	84.230	64.242	46.453
Tabiat Anıtı	500	6.683	8.356
Tabiat Parkı	69.370	90.218	93.767

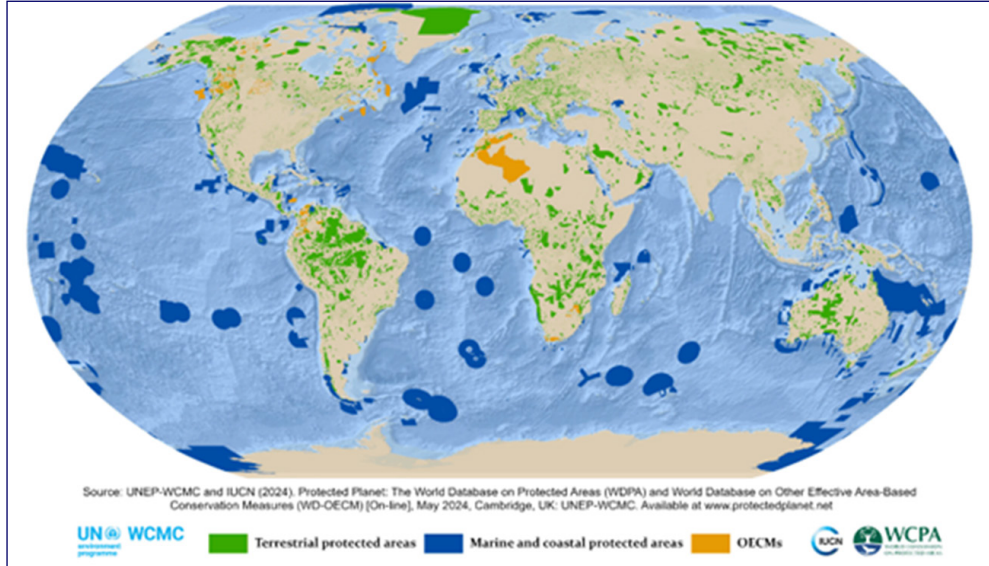
Korunan alanların büyüklüğü, 2000 yılında 17 milyon km², 2017 yılı itibariyle 43 milyon km²'ye yükselmiştir (Jungmeiere ve Yenilmez Arpa, 2022). Dünya Korunan Alanlar Veri Tabanının Mart 2023 sürümüne göre bugün yeryüzündeki toplam korunan alan sayısı 285.405'tir. Mayıs 2024'te ise karasal ve iç sularda korunan alanların kapsama alanı %16.1'dir ve 275,492 korunan alanı içermektedir. Deniz korunan alanlarının kapsama alanı ise %8.01'dir ve 18,200 korunan alanı içermektedir. Toplamda yerkürenin %24.11'i korunan alan olarak belirlenmiş ve ilan edilmiştir (WPA, 2024)

Bu alanların yerküredeki dağılımı Şekil 4'te verilmiştir.

Dünya Korunan Alanlar Veri Tabanına bakıldığında Türkiye'nin korunan alanlarının tamamının bu veri tabanında temsil edilmediği görülmektedir. Yani mevcut korunan alanların IUCN Dünya Veri Tabanı ile paylaşılmadığı anlaşılmaktadır.

Şekil 3. 2873 Sayılı Milli Parklar Kanunu kapsamında yönetilen korunan alanların 1958-2024 yılları arasındaki alansal durumu

Şekil 4. Korunan Alanlar ve diğer etkili alan bazlı koruma önlemleri ağı (<https://www.protectedplanet.net>, 2024)

Günümüzde 180 ülkeden toplam 1300 üyesi bulunan IUCN'e T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı (Devlet temsilcisi), WWF-TR/Doğal Hayatı Koruma Vakfı (STK), Türkiye Tabiatını Koruma Vakfı (STK), Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı (TEMA) (STK), Doğa Derneği (STK), Kaz Dağı ve Madra Dağı Belediyeler Birliği, Kuzey Doğa Derneği de Türkiye'den üye kurum ve kuruluşlardır (Yenilmez Arpa vd., 2023). Türkiye IUCN'e Devlet temsilcisi statüsü ile 1 Ocak 1993 senesinde üye olmuştur. Tarım ve Orman Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü liderliğinde 2004 yılında IUCN Ulusal Komitesinin kurulmasına yönelik girişimler başlatılmış,

"IUCN Ulusal Komitesi Usul ve Esasları", 09 Şubat 2005 tarih ve B.18.0.DMP.0.01.04/32 sayılı Bakan Oluru ile onaylanmıştır. IUCN Türkiye Ulusal Komitesi'nin kuruluşu IUCN Genel Merkezi tarafından da onanmış ve kurulan komite resmi olarak 19 Nisan 2005 tarihinde ilk toplantısını gerçekleştirerek faaliyetlerine başlamıştır (DKMP, 2024).

Türkiye'nin bu girişimi, dünya çapında korunan alanlar konusunda önde gelen kuruluşun çalışmalarını ve yaklaşımlarını ulusal politikalara ve doğa koruma çalışmalarına entegre etme açısından önemlidir. Ancak, temel sorun şudur ki, özellikle 2010 yılından sonra IUCN tarafından düzenlenen ve küresel ölçekte korunan alanlarla ilgili kararların alındığı toplantılara Türkiye'den kamu kurum temsilcilerinin katılımında hem süreklilik hem de liyakat göz ardı edilmiştir. Yani konuya hakim çalışanlar ve emek vermiş olanlar bu süreçlerin dışında tutulmuştur. Ayrıca, Türkiye'nin korunan alanlarının Dünya Korunan Alanlar Veri Tabanına dahil edilmemiş olması da anlaşılması zor bir durumdur.

Türkiye'nin uluslararası doğa koruma ve korunan alanlarla ilgili çalışmalara entegrasyonu süreçlerinde (1950'li yıllarda) İstanbul Orman Fakültesi'nin değerli hocaları ve Marshall Yardımları kapsamında Amerika'ya staj ve ihtisas yapmaya gönderilen Muhsin Zekai Bayer'in katkıları göz ardı edilemez. Zira 6831 sayılı Orman Kanunu'nun (1956) 4. ve 25. Maddelerinin ortaya çıkmasında emekleri büyüktür. Yine daha o yıllarda kamu kurumlarının yanı sıra sivil kuruluşların da önemli olduğu bilinciyle 40 gönüllü tarafından Türkiye Tabiatı Koruma Cemiyeti'nin kuruluşuna (1955) öncülük etmiştir. Daha o yıllarda Türkiye'den IUCN Kongresine (1958) katılım sağlanır ve bu toplantıda IUCN Genel Sekreteri ve daha sonra da Dünya Milli Parklar Komitesi Başkanı Prof. Harray başkanlığında bir heyet Türkiye'ye davet edilerek kurulmakta olan beş milli park (Yozgat Çamlığı, Karatepe-Aslantaş, Kızılcahamam Soğuksu, Manyas Kuşçenneti, Uludağ) gezdirilmiş ve önerileri uygulamaya konulmuştur (Yenilmez Arpa, 2017).

Bu bilginin verilmesinin temel nedeni daha milli parkların tesis edilmeye başlamadığı ilk emekle dönemlerinde dahi bu çalışmalara gönül vermiş uzmanların uluslararası kuruluşlar ile işbirliği konusundaki yaklaşımlarını ve girişimlerini paylaşmaktır. Öte yandan özellikle son 20 yılda uluslararası toplantılar ve kuruluşlarla işbirliklerinden elde edilemeyen sonuçları göstermektedir.

Gerek küresel düzeydeki çalışmaların sonuçları ve gerekse özellikle Muhsin Zekai Bayer'in girişimleriyle 1967 yılında Orman Genel Müdürlüğü bünyesinde Bakanlık onayı ile Milli Parklar ve Eğitim Dairesi kurulmuştur (Yenilmez Arpa, 2017).

Yine 1967 yılında ulusal ve uluslararası uzmanların katılım sağladığı Ramsar Sözleşmesi'nin temelini atılmasına vesile olan "Uluslararası Sulak Alanlar Toplantısı"nın Ankara'da yapılması da sağlanmıştır.

Biyolog-Ornitolog Tansu Gürpınar'ın anlatımına göre, Muhsin Zekai Bayer, Türkiye'de çevre sorunlarının belirli bir alanında, Birleşmiş Milletler 'in çevre alanındaki ilk uluslararası toplantısı olan 5 Haziran 1972 tarihli Stockholm Konferansı'ndan beş yıl önce uluslararası bir toplantı düzenleme duyarlılığı göstermiştir.

Yapılan bu toplantı ve alınan kararlar sulak alanlar ve kuşların korunmasına yönelik bir sözleşmenin hazırlanmasına öncülük etmiştir. 1971 yılında İran'ın Ramsar kentinde sulak alanlar ve su kuşlarının korunmasına hizmet edecek Ramsar Sözleşmesi imzalanmıştır (Yenilmez Arpa, 2017). Türkiye RAMSAR Sözleşmesine 1994 yılında taraf olmuştur. 2004 yılı itibarıyla 14 Ramsar Alanı ilan edilmiştir (TOB,2024).

Türkiye'nin ilk ve tek A Sınıfı Avrupa Diplomasına sahip olan Manyas Kuş Cenneti Milli Parkı'nın bu diplomayı almasında da (1976) yine Tansu Gürpınar ve Nejat Özbaykal ile Muhsin Zekai Bayer büyük rol oynamıştır. Burada Türkiye'nin doğal değerlerinin tanımlanmasında emeği geçen Dr. Curt Cosswig'de mutlaka anılmalıdır. Zira bu alan ilk kez 1938 yılında Dr. Cosswig tarafından keşfedilmiştir. O günlerdeki yaklaşımlar ve çalışmalar sadece ulusal değil uluslararası başarı öyküsüdür. Zira Manyas Kuş Cennetinin diplomasının verilmesi için Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'nin siyasi konu dışında diploma vermek için gelmesi bir ilk olarak görülmüştür ve bu durum Türk uzmanların başarısının bir göstergesidir.

16 Kasım 1945 tarihinde imzalanan UNESCO Kuruluş Sözleşmesi, içlerinde Türkiye'nin de bulunduğu yirmi ülkenin onamasının ardından 4 Kasım 1946 tarihinde yürürlüğe girmiştir. UNESCO Sözleşmesini Türkiye 20 Mayıs 1946 tarihli ve 4895 sayılı kanunla onamış ve bu onamanın ardından UNESCO Kuruluş Sözleşmesinin 7. maddesi gereğince UNESCO Genel Direktörlüğünün Türkiye'deki tek ve yasal temsilcisi niteliğinde olan UNESCO Türkiye Milli Komisyonu 25 Ağustos 1949 tarihinde faaliyete geçmiştir (UNESCO 2024).

İnsan ile doğal kaynak kullanımı arasında sürdürülebilir ve dengeli ilişkilerin kurulması amacı ile UNESCO tarafından İnsan ve Biyosfer Programı (MAB) başlatılmış ve 1976 yılında Biyosfer Rezervleri Ağı kurulmuştur (UNESCO, 1996). 1972 yılında UNESCO 17. Genel Konferansında “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme” kabul edilmiş ve “Dünya Mirası Komitesi” kurulmuştur. Uluslararası önem taşıyan ve bu nedenle takdire ve korunmaya değer doğal oluşumlara, anıtlara ve sitlere “Dünya Mirası” statüsü tanınmaktadır (UNESCO 2024).

Türkiye küresel düzeydeki pek çok programın önemli bir parçası olarak süreçlerin en başından itibaren ve etkin olarak görev almıştır.

Bugün, Dünya Mirası Listesi’nde Dünya Miras Alanı olarak ilan edilen 1199 miras yer almaktadır. Bunlardan 933’ü kültürel, 227’si doğal ve 39’u karma (doğal ve kültürel) miraslardır. Türkiye’nin bu listede 19’u kültürel, 2’si karma olmak üzere 21 miras alanı bulunmaktadır (UNESCO, 2024). Dünya Biyosfer Rezervleri Ağı (WNBR – World Network of Biosphere Reserves) 134 ülkede, 22 sınır ötesi alan da dâhil olmak üzere 738 alandan oluşmaktadır. Türkiye’nin ilk ve tek Biyosfer Rezervi Artvin İli Borçka İlçesi sınırları içerisinde yer alan Camili Biyosfer Rezervidir. UNESCO Küresel Jeopark Ağında 2021 yılı itibariyle 46 ülkeden 177 Jeopark bulunmaktadır. Türkiye’nin ilk ve tek UNESCO Jeoparkı Manisa’da bulunan Kula-Salihli UNESCO Küresel Jeoparkıdır (UNESCO, 2024).

1980 yılında yaşayan kaynakların korunması yoluyla sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesine katkıda bulunmak amacıyla IUCN tarafından “Dünya Koruma Stratejisi” hazırlanmıştır. Stratejide (i) Yaşayan kaynakların korunmasının insanın hayatta kalmasına ve sürdürülebilir kalkınmaya katkısı; (ii) Öncelikli koruma konuları ve bunlarla başa çıkmak için temel gereksinimler ve (iii) Stratejinin amacını gerçekleştirmek için etkili yollar (IUCN-UNEP-WWF, 1980) kapsamlı olarak ele alınmıştır. Strateji ile yaşayan kaynakların korunmasına daha odaklı bir yaklaşımın teşvik edilmesi ve kaynakların korunmasına odaklı yaklaşımların nasıl gerçekleştirilebileceğine dair politika rehberliğinin sağlanması hedeflenmiştir. Strateji, koruma hedeflerinin gerçekleştirilmesini doğrudan etkileyen temel sorunlara odaklanır ve bunlarla koruma yoluyla nasıl başa çıkılacağını incelemiştir. Özellikle, Strateji, koruma verimliliğini artırmak ve korumayı ve kalkınmayı entegre etmek için gerekli olan eylemleri belirlemiştir (IUCN-UNEP-WWF, 1980).

Türkiye’nin dünyadaki bu gelişmeleri olabildiğince takip ettiği ve her gelişmeyi ulusal mevzuata ve koruma politikalarına yansıtmaya çalıştığı görülmektedir. Hâlbuki bu dönemler Türkiye’de doğa koruma konusunda teknik ve kurumsal kapasitenin çok yetersiz olduğu yıllardır.

Korunan alanlar ve biyolojik çeşitliliğin korunması konusunda küresel işbirliği platformları ve girişimlerinin yanı sıra bölgesel girişimler de önemlidir. Örneğin 1973 yılında Almanya ve Fransa tarafından iki ülke arasında ortak bir milli park kurmak amacı ile 'Avrupa Tabiat Parkları ve Milli Parklar Federasyonu (EUROPARC) kurulmuştur. Federasyon sonraki yıllarda genişleyerek günümüzde 36 ülkeden toplam 370 üye ile çalışmalarını sürdürmektedir. Federasyonun amacı korunan alan yönetiminde deneyim ve uygulamaların paylaşımı yolu ile uluslararası işbirliği sağlamaktır (Yeşil, 2016). Türkiye'nin EUROPARC ile resmi olarak yürüttüğü bir işbirliği yada çalışma bulunmamaktadır.

Benzer şekilde PANPARKS, A Sınıfı Avrupa Diploması, Zümrüt Ağı, Green Belt gibi bölgesel girişim ve işbirlikleri sonucu oluşturulan koruma mekanizmaları da hem bölgesel seviyedeki işbirliklerin güçlendirme de ve hem de korunan alanlar ve doğa koruma konusunda daha güçlü hareket etmede katkı sunabilecek girişimlerdir. Bugün sadece Küre Dağları Milli Parkı PANPARKS olarak sertifikalandırılmıştır. Ancak sivil bir girişim olarak çalışmalarını yürüten bu kuruluş batmıştır. Manyas Kuş Cenneti Milli Parkı Türkiye'nin tek Avrupa Diploması alan korunan alanıdır.

1990'lı yıllara kadar doğa koruma yaklaşımları genelde doğa koruma alanlarının içinde ve/veya yakın çevresinde yaşayan halkı dikkate almamış (ki bunu fanus koruma olarak da adlandırmak mümkündür) ve bu yaklaşım, doğa koruma alanlarının belirlenmesi ve yönetiminde ciddi sosyal, ekonomik ve en önemlisi ekolojik sorunlara yol açmıştır (Yeşil, 2016).

Türkiye'deki korunan alan çalışmalarında da insan faktörü korumanın dışında ve insan olmaksızın doğanın ve biyolojik çeşitliliğin korunmasına odaklı benzer bir yaklaşım izlenmiştir. Öyle ki, korunan alanlar içinde ve yakın çevresinde yaşayan yöre halkına yönelik katı yasaklar uygulanmıştır.

1992 yılında gerçekleştirilen "Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı" (Rio Konferansı), iklim değişikliği, orman tahribatları, çölleşme ve biyolojik çeşitlilik kaybının doğal kaynaklar üzerindeki baskının uluslar tarafından gündeme getirilmesi bakımından önemlidir. Özellikle Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC), Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (BÇS) imzaya açılmıştır (UN-Rio Declaration, 1992). Özellikle BÇS, biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilirliği açısından son derece önemlidir.

Türkiye bu sözleşmeye ilk taraf olan ülkelerdendir. 1992 yılında imzalamış ve 1996 tarihinde 4177 sayılı kanun ile onaylamıştır. Türkiye'nin Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi ve Eylem Planı (UBSEP), Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'nin diğer yükümlülüklerle uyum içinde uygulanabilmesinde ve biyolojik çeşitlilik kaybının yol açtığı

problemlerin çözümünde yararlanılabilecek bir rehber olması amacıyla 2001 yılında hazırlanmıştır. Ancak değişen ülkesel ve uluslararası koşullar ve eğilimler, 2001 UBSEP revizyonun gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu nedenle UNEP/GEF hibe desteği ile yürütülen “Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi Uygulama projesi” kapsamında katılımlı bir süreçle 2007 yılında UBSEP güncellenmiştir (UBSEP, 2007). Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesinin Ekim 2010’da Japonya’da yapılan 10. Taraflar Toplantısında (COP-10) kararı ile 2011-2020 Biyolojik Çeşitlilik Stratejik Planı ve Aichi Biyolojik Çeşitlilik Hedefleri onaylanmış ve taraf ülkelerden stratejilerini ve eylem planlarını gözden geçirmeleri ve bu doğrultuda bölgesel hedeflerini belirlemeleri talep edilmiştir. Bu doğrultuda UBSEP’in strateji ve hedefleri Aichi hedefleri ile uyumlu olacak şekilde hedef ve eylemler belirlenmiş ve mevcut strateji 2018-2028 yıllarını kapsayacak şekilde güncellenmiştir (UBEB, 2019).

Türkiye’deki tüm bu girişimler küresel düzeydeki gelişme ve değişimlere uyum sağlamak ve uygulamak adına son derece önemlidir. Burada alınan kararların mevcut politika ve stratejilere entegre edilmesinin yanı sıra uygulamaya da en iyi şekilde aktarılabilmesi çok daha önemlidir. Bu gelişim ve değişimlere uyum sağlanması ve yönetsel ve kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi amacıyla 1991’de kurulan Küresel Çevre Fonu (GEF-The Global Environment Facility) gibi fonlardan faydalanmaya yönelik adımlar atılmıştır. İlk olarak 1992 yılında Genetik Kaynakların Yerinde (*In-Situ*) Korunması Projesi GEF kaynakları ile fonlanmış ve bu proje 2000 yılında tamamlanmıştır (GEF, 2024a).

Küresel Çevre Fonu (GEF) tarafından, 1992 yılından 2023 yılına kadar biyolojik çeşitliliğin korunması ve doğal kaynakların yönetimi ile doğrudan ilgili 33 adet proje desteklenmiştir. Yaklaşık 120,000,000 dolar GEF katkısı Türkiye’nin biyolojik çeşitliliği ve doğal kaynaklarının yönetimi için kullanılmıştır (GEF, 2024b).

1999 yılında AB üyeleri tarafından aday ülke olarak kabul edilen Türkiye, 2005 yılında tam üyelik müzakerelerine başlamış ve bu süreçte çevre faslı da müzakere edilen başlıklar arasında yer almıştır (<https://ab.gov.tr/>, 2024). 2005 yılından günümüze kadar, özellikle Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (IPA), AB Sınır-Ötesi İşbirliği Programı ve AB’nin diğer ilgili fonları aracılığıyla biyolojik çeşitliliğin korunması ve mevzuat uyumu konularında çeşitli ölçeklerde projeler desteklenmiş olup, hâlen de birçok proje bu kapsamda desteklenmeye devam etmektedir.

Türkiye’nin doğa koruma ve korunmuş alanlarla ilgili küresel çalışmalara entegre olma çabası ve bu çalışmaları ulusal önceliklerle uyumlu şekilde yürütme gayreti olduğu bir gerçektir. Ancak, doğa koruma ve korunmuş alanların yönetimi konusunda

atılan adımların yeterli olduğu söylenemez. Aralık 2022'de, Türkiye Birleşmiş Milletler Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'nin 15. Taraflar Konferansı'nda (COP15) kabul edilen Kunming-Montreal Küresel Biyolojik Çeşitlilik Çerçevesini uygulamak için ulusal hedefler belirlemeyi taahhüt etmiştir. Ancak, bu taahhüdün yerine getirilmesine yönelik hangi adımların atıldığı ya da atılacağı, uygulamaların ne şekilde ulusal politikalara entegre edileceği belirsizdir. Benzer şekilde, daha önceki toplantılarda da Aichi Hedeflerine ulaşma konusunda taahhütlerde bulunulmuş, fakat bu hedeflere erişim hususunda somut ilerleme sağlanamamıştır. Türkiye'de doğa koruma konusu, hala çözüm bekleyen bir zorluk olarak gündemde yerini korumaktadır.

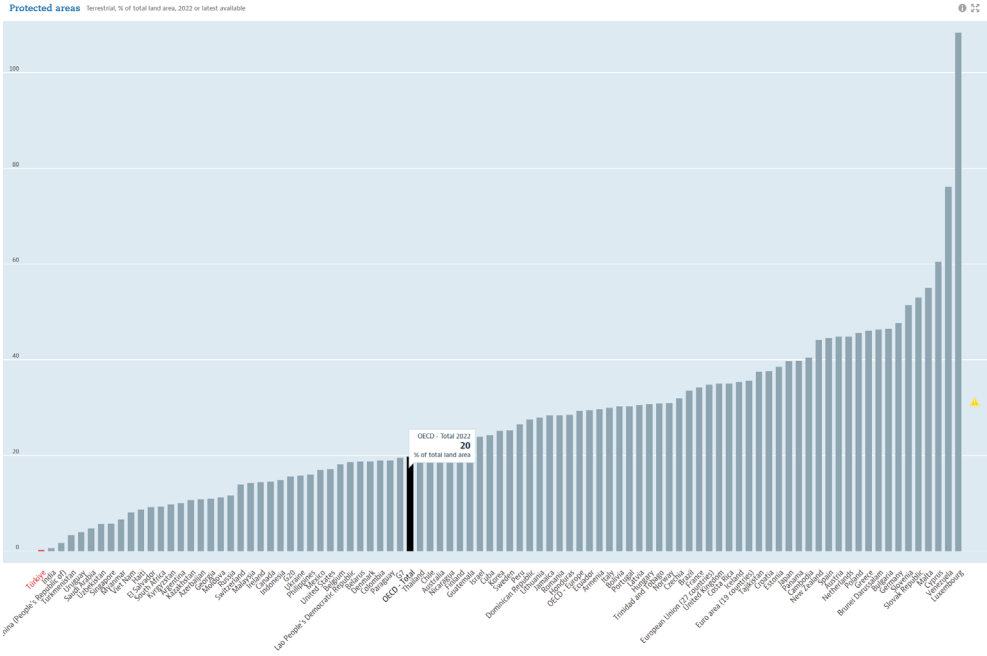
Türkiye, çerçeve yasal mevzuat, ulusal biyolojik çeşitlilik stratejisi veya eylem planı benimseme ve mevcut stratejiyi koruma odaklı bir yaklaşımla uygulama konusunda yeterli ilerleme kaydedememiştir. Sulak alanlar, akarsular, ormanlar ve doğal alanlarda tahrip edici faaliyetler hala sürmektedir. Ayrıca, Aralık 2022'de Türkiye, madencilik düzenlemelerinde bir değişiklik yaparak tarım alanlarında, korunan alanlarda, milli parklarda ve kıyı bölgelerinde madencilik faaliyetlerine izin vermeyi kolaylaştırmıştır. Bu düzenleme, sivil toplum kuruluşları ve genel kamuoyu arasında ciddi endişelere yol açmıştır (Türkiye İlerleme Raporu, 2023).

AB-Türkiye İlerleme Raporları incelendiğinde, doğa koruma alanında Türkiye'nin 1998-2008 yılları arasında sınırlı ilerleme kaydettiği; 2009-2019 yılları arasında ise kayda değer bir ilerleme göstermediği açıkça görülmektedir (Yaylı ve Kaya, 2020). Son üç yılda ise, doğa koruma çalışmalarında ilerleme kaydedilmemiş; aksine, önceliklerin ekonomik fayda ve sürdürülebilir olmayan kullanım üzerine odaklandığı görülmektedir.

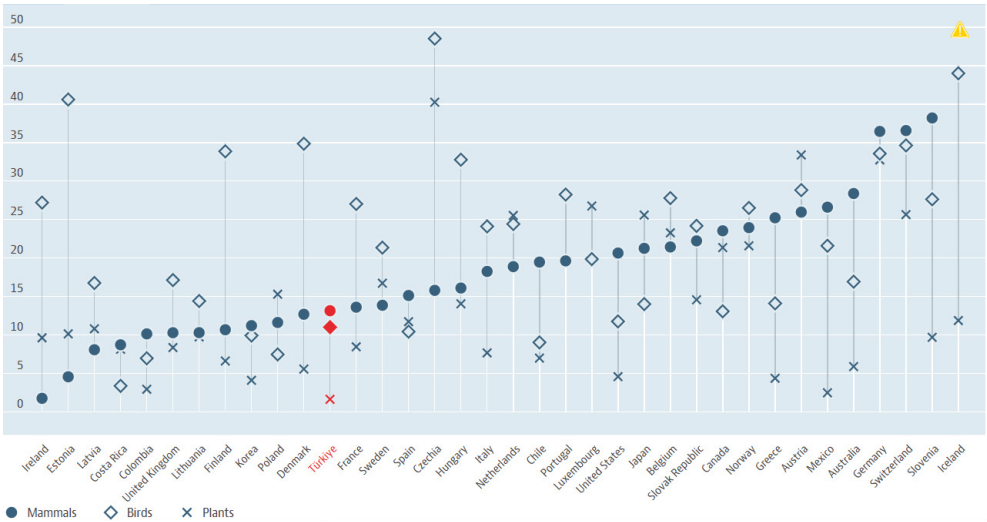
Türkiye, biyolojik çeşitlilik açısından son derece zengin bir ülke olmasına rağmen, korunan alanların sayısı ve yüzölçümü yeterli seviyede değildir. Son yıllarda, tabiatı koruma alanı, muhafaza ormanı, yaban hayatı geliştirme sahası ve milli park gibi önemli koruma statüsündeki alanlarda sayısal ve alansal olarak belirgin bir artış olmamıştır. Hatta bazı kategorilerde, özellikle Tabiatı Koruma Alanlarında, alan ve sayı açısından azalmalar yaşanmıştır. Türkiye'deki korunan alanların sayısı ve yüzölçümü uluslararası standartlara göre oldukça düşüktür. OECD'nin (2024) Korunan Alanlar veri tabanına göre, Türkiye korunan alanların kapladığı yüzölçümü bakımından 100 ülke arasında en düşük seviyelerde yer almaktadır (**Şekil 5**). Bu düşük oran, Türkiye'nin diğer ülkelerden daha az korunan alana sahip olmasının yanı sıra, korunan alanlarla ilgili yeterli verilerin sunulmamasından da kaynaklanmaktadır.

OECD veri tabanına göre, Türkiye'deki bilinen türlerin tehdit altında olma durumu 2021 verileri itibarıyla şu şekildedir: memeli türlerinin %13.1'i, kuş türlerinin %11'i ve bitki türlerinin %1.6'sı tehdit altındadır (OECD, 2024b) (**Şekil 6**).

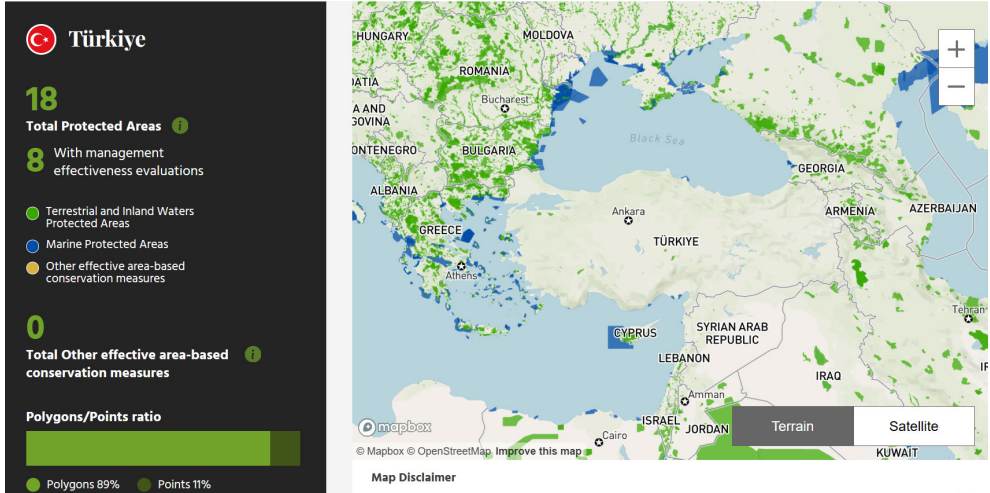
Şekil 5. OECD ülkeleri ve Türkiye'nin korunan alanları durumu (2022 veya en son mevcut verireler göre karasal alanların yüzdesi) (OECD, 2024a)

Şekil 6. OECD ülkeleri ve Türkiye'nin tehdit altındaki türleri (Tehlikedeki memeli türlerinin sayısı, toplam bilinen türlerin yüzdesi olarak ifade edilir. Tehlikede kategori, nesli kritik derecede tehlikede olan, tehlikede olan ve savunmasız olan türleri içerir, yani nesli tükenme tehlikesi altında olan veya yakın gelecekte olması muhtemel olan bitki ve hayvan türlerini içerir) (OECD, 2024b).

IUCN Korunan Alanlar Veri Tabanında Türkiye'ye ait oldukça sınırlı sayıda veri bulunduğu açıkça görülmektedir (**Şekil 7**). İlgili sitedeki açıklama şu şekildedir: "Türkiye, bazı koruma alanlarına ilişkin verileri sınırlandırma kararı almıştır. Bu nedenle, 4.169 koruma alanına ait veriler kamuya açık değildir ve bu sayfada görüntülenemez veya indirilemez." Bu alanlar kapsama istatistiklerine dahil edilmiştir; ancak bu sayfada yer alan diğer tüm istatistikler (örneğin, koruma alanlarının sayısı, yönetim türüne göre ayrıştırma vb.) yalnızca kamuya açık verilere dayanmaktadır (UNEP-WCMC, IUCN, 2024)

Açıkçası, Türkiye'de yüzlerce yabancı firmaya maden ruhsatı verilirken, korunan alanların Dünya Veri Tabanı'na bildirilmemesi anlaşılması zor bir durumdur. Oysa korunan alanların ve hatta korunması öncelikli alanların (Önemli Kuş Alanları, Önemli Bitki Alanları, Önemli Kelebek Alanları, Önemli Doğa Alanları, Potansiyel Natura 2000 Alanları vb.) ulusal ve uluslararası veri tabanlarında yer alması, madencilik ve diğer doğaya zarar veren sorumsuz uygulamaların önlenmesinde önemli bir rol oynayabilir.

Şekil 7. IUCN-WDPA veri tabanında Türkiye'nin temsil edilen korunan alanları (UNEP-WCMC ve IUCN, 2024).

Maden ve Petrol İşleri Genel Müdürlüğü verilerine göre, 2008-2023 yılları arasında Türkiye genelinde 386 bin maden ruhsatı verilmiş, son 10 yılda ise 109 bin 884 hektar ormanlık alan madencilığe açılmıştır. Bu ruhsatların 593'ü yabancı firmalara ait olup, 118 yabancı firma madencilik faaliyetlerinde bulunmaktadır. Ayrıca, Maden ve Petrol Arama İşleri Genel Müdürlüğü'nün (MAPEG) 2 Kasım 2020 tarihli verilerine göre, Türkiye'de 5 bin 375'i arama, 9 bin 947'si işletme ruhsatı olmak üzere toplam

15 bin 332 aktif maden ruhsatı bulunmaktadır (<https://www.madengazetesi.com.tr/>, 2024). Bir yandan biyolojik çeşitliliğin ve doğal kaynakların korunmasıyla ilgili küresel belgeler (Aichi Hedefleri, Kunming Kararları vb.) kabul edilip uygulanmasına dair taahhütler verilirken, diğer yandan doğanın geri dönüşü olmayan bir şekilde tahrip edilmesine yönelik uygulamaların sürdürülmesi oldukça çelişkili ve anlaşılması güç bir durumdur.

Türkiye’de, Maden Kanunu (Madde 7 ve Madencilik Faaliyetleri İzin Yönetmeliği), Orman Kanunu (Madde 16), Milli Parklar Kanunu (Madde 11), Çevre Kanunu (Korunan Alanların Tespit, Tescil ve Onayına İlişkin Usul ve Esaslara Dair Yönetmelik), Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu (Madde 13), Mera Kanunu (Madde 14) gibi çeşitli kanunlara rağmen, uluslararası koruma statüsüne sahip alanlar da dahil olmak üzere, hiçbir korunan alan madencilik faaliyetlerinden tam olarak korunmamaktadır. Yönetmelikler ve ilke kararları ile madencilik faaliyetlerine bazı kısıtlamalar getirilmeye çalışılsa da, kanunlar bu alanlarda yapılacak çalışmalara herhangi bir kesin engel koymamaktadır. Bu durum, ilgili bakanlıkların yönetmelik veya ilke kararlarında değişiklik yapması halinde, daha önce kısıtlanmış alanlarda dahi madencilik faaliyetlerine izin verilmesine olanak sağlamaktadır (TEMA, 2022).

Korunan alanların yönetimi ve etkinliği açısından, istikrarlı bir kurumsal yapı son derece önemlidir. Türkiye’de son 20 yıl içinde, milli parkları da kapsayan ilgili bakanlık yapısı üç kez değişime uğramıştır (1991-2003 arasında Orman Bakanlığı; 2003-2011 arasında Çevre ve Orman Bakanlığı; 2011-2018 arasında Orman ve Su İşleri Bakanlığı; 2018 yılından itibaren ise Tarım ve Orman Bakanlığı). Kurumsal açıdan her birleşme ya da ayrılma, personel politikalarında ve doğa koruma yaklaşımlarında bazı değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Örneğin, 1991-2003 yılları arasında milli parklarla ilgili çalışmalar Orman Bakanlığı çatısı altında yürütülmekteydi ve doğa koruma politikaları belirli bir istikrar yakalamıştı. Ancak, 2003 yılında Çevre ve Orman Bakanlığı’nın kurulmasıyla bu politikalar değişime uğradı. 2003-2011 yılları arasında korunan alanlar, çevre ve orman il müdürlükleri bünyesindeki şube müdürlükleri tarafından yönetildi. Bu dönem, yetişmiş personel ve doğa koruma projelerinin başlaması açısından önemli bir ilerleme kaydedilen bir süreçti ve 2000 yılında kazanılan ivmenin devamı olarak görülebilir. Aynı zamanda, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) gibi ulusal politika belgelerinde, ormancılık sektörü altında korunan alanlar konusuna kapsamlı bir şekilde yer verildiği gözlemlenmiştir. Ancak, Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013) döneminde korunan alanlarla ilgili güçlü ve etkili bir politika bulunmadığı dikkat çekmektedir. Bu planda, doğa koruma ve korunan alanlara yalnızca “Tarımsal Yapının Etkinleştirilmesi” başlığı altında kısmen yer verilmiştir (Yenilmez Arpa vd. 2023).

2011-2018 döneminde doğa koruma ve korunan alanlarla ilgili en yetkili birimin de içinde bulunduğu Bakanlıkta tekrar bir değişim olmuş, Milli Parklar, Orman ve Su İşleri Bakanlığı çatısı altında birleştirilmiştir. Bu süreçte 15 Bölge Müdürlüğü ve 9 Milli Park Müdürlüğü tesis edilerek doğa koruma ve korunan alanların daha etkin korunmasına yönelik bir yapı oluşturulmuştur. Bu korunan alanların yerinden daha güçlü yönetilmesi için çok önemli bir araçtır ve çok önemli bir girdidir. Ancak Bölge Müdürlükleri ve diğer atamalarda tecrübe ve deneyimden ziyade politik tercihler dikkate alınmıştır. Personel açısından önemli bir girdi sağlanırken nitelik olarak durumun çok ic açıcı olmadığı söylenebilir. Yine Ulusal Politika Belgesi olan Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018)'nda korunan alanlar konusuna "Çevrenin Korunması" başlığı altında mevcut durum bölümünde kısaca değinilmiştir. 2018 yılına gelindiğinde kurumlarda yeni bir yapılanma olmuş, Orman ve Su İşleri Bakanlığı yerini Tarım ve Orman Bakanlığı'na bırakmıştır. Bu süreçte de personel değişimleri ve alan yöneticilerinde de önemli oranda değişimler yaşanmıştır. 2018 yılından itibaren günümüze kadar gelen süreçte milli parklar konusundaki deneyimli uzmanlar ya farklı yerlere görevlendirilmiş ya da emekli olmuşlardır. 2011-2023 yılları arasında neredeyse milli parkların en önemli beyin takımı olacak uzmanlar emekli olarak kurumdan ayrılmıştır (Yenilmez Arpa vd. 2023).

Ancak Ulusal Politika Belgesi olan Onbirinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2019-2023)'nda korunan alanlara yönelik iki önemli politikanın yer aldığı görülmektedir. i) Ekosistemler ve ekosistem hizmetlerinin korunması, onarımı ve sürdürülebilir kullanımının sağlanmasına yönelik kara ve denizde korunan alan miktarı artırılarak doğa koruma alanlarının etkin yönetimi gerçekleştirilecektir. ii) Kara ve denizdeki korunan alan miktarı artırılarak bu alanların etkin yönetiminin sağlanması için yeşil koridor oluşturulması, planlama ve altyapı çalışmaları gibi uygulamalar gerçekleştirilecektir (Yenilmez Arpa vd. 2023).

Sonuç ve Öneriler

Orta Asya'dan gelerek Anadolu'yu yurt edinen Türkler ve burada varlık göstermiş pek çok medeniyet, doğaya ve doğal varlıklara büyük özen göstermişlerdir. Ağaç, o dönemlerde de yapraklanma ve yapraklarını dökme döngüsü ile yaşamın dinamizmini, ölüm ve yaşamın simgesini temsil etmiştir. 1930'larda bir ağacın kesilmemesi için mevcut bir binanın yerinin kaydırılması gibi vizyon sahibi yaklaşımlardan, bugün milyonlarca ağacın kesilmesine göz yuman anlayışa evrilen bir tutum gözlemlenmektedir.

Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'nin kabulünden (1992) bu yana konulan hedefler ve 30 yıldan bu yana gösterilen çabaların doğadaki yok oluş sürecini bir miktar frenlemiş

olmasına rağmen bu eğilimi tersine çevirmeye yetmediği; sözleşme kapsamında kabul edilen hedeflere ne yazık ki ulaşamadığı görülmektedir (WWF-Türkiye, 2020).

Türkiye'nin, biyolojik çeşitlilik ve doğanın korunmasına ilişkin küresel düzeyde kabul ettiği birçok sözleşme, protokol, strateji ve kararları dikkate alarak mevcut doğa koruma politikalarını ve milli parklarla ilgili çalışmalarını yeniden gözden geçirmesi gerekmektedir. Bu yükümlülükleri yerine getirmek amacıyla hem politik hem de teknik açıdan etkili bir uygulama stratejisi benimsemelidir. Türkiye taraf olduğu sözleşmelerin yaptırımlarını ve Taraflar Konferanslarında alınan kararları ciddiyetle uygulamalı, mevcut doğa koruma politikalarını uluslararası doğa koruma hedefleri ve politikalarıyla uyumlu hale getirmelidir.

1960-2000 yılları arasında Türkiye'nin küresel doğa koruma girişimlerine uyum sağlama yönünde önemli çabalar gösterdiği gözlemlenmektedir. Taraf olunan uluslararası sözleşmelerin ulusal politikalara entegre edilmesi zaman almış olsa da korunan alanlar konusunda teknik ve kurumsal olarak yeterince güçlenmeden bu sözleşmelerin uygulanmasında zorluklar yaşanması beklenen bir durumdur. Günümüzde, bu küresel sözleşmelerde öngörülen taahhütleri kapsamlı bir şekilde uygulamayı, kurumsal olarak içselleştirmeyi ve ulusal hedefler ile stratejilerle entegre etmeyi sağlayacak bir Ulusal Korunan Alanlar Politika Belgesi bulunmamaktadır. Ayrıca, uygulamaların uluslararası politikalar ve stratejilerle uyumlu olup olmadığını takip eden bir izleme ve değerlendirme mekanizması da mevcut değildir. Mevcut politika ve stratejilerin uluslararası doğa koruma standartlarına ne ölçüde uygun olduğu veya bu standartlarla ne derece örtüştüğü de tam anlamıyla bilinmemektedir.

Öte yandan, küresel düzeyde hem karasal hem de denizel korunan alanların sayısında hızlı bir artış gözlenmiş olsa da biyolojik çeşitlilik ve ekosistem hizmetleri açısından kritik öneme sahip alanların tam anlamıyla korunabilmesi için daha fazla alana ihtiyaç duyulmaktadır (UNEP-WCMC, IUCN ve NGS, 2018). Türkiye, küresel doğa koruma girişimlerine uyum sağlamaya yönelik ciddi çabalar göstermiş olmasına rağmen, mevcut koruma politikalarının ve stratejilerinin uluslararası standartlarla ne kadar uyumlu olduğu ve bu alanların yeterince korunup korunmadığı konusunda eksiklikler bulunmaktadır. Bu eksiklikler hem teknik ve kurumsal güçlenme hem de ulusal hedeflerle uluslararası taahhütlerin daha iyi entegre edilmesini zorunlu kılmaktadır.

Türkiye'de korunan alanların biyolojik çeşitliliğin korunmasındaki etkinliği artık birçok kişi tarafından sorgulanmaktadır. Korunan alanların büyüklüğü türlerin ve habitatların etkin korunmasını sağlayacak kadar geniş değildir. Korunan alanlar için ayrılan bütçe ve insan kaynağı oldukça yetersizdir. Korunan alanların çoğu, özellikle

kötüleşen iklim değişikliği karşısında, hayvan ve bitki popülasyonlarının hareketine izin vermek için iyi bağlantılı değildir.

Mevcut korunan alan sistemi ve korunan alanların sayısının yetersizliği ve yönetimde yaşanan aksaklıklar biyolojik çeşitlilik açısından zengin ve bir o kadar da tehdit altında olan türlerin ve değerlerin korunmasına yeterli değildir. Bu nedenle korumada öncelikli alanların ve türlerin belirlenmesine yönelik değerlendirmelerin ivedilikle tamamlanması ve gerekli koruma yaklaşımlarıyla korunması gerekmektedir.

Kaynaklar

- Avcıoğlu, D. 1978. Türklerin Tarihi Birinci Kitap. ISBN: 975-478-020-X (1. Cilt)
- Mulder, B., Coppelillo, P., 2005. Conservation: Linking Ecology, Economics, and Culture e-book by Peter Coppelillo, Monique Borgerhoff Mulder Monique Borgerhoff Mulder, Peter Coppelillo Princeton University Press ISBN: 0691049793 Year: 2005
- DAD, 2024. 100. Yılda Türkiye’de Doğa Koruma, Hukuksal ve Kurumsal Yapıdaki Gelişmeler. Doğa Araştırmaları Derneği, (<https://www.dogaarastirmalari.org.tr>, Erişim Tarihi: 13.05.2024).
- DKMP, 2024. UCN (Uluslararası Doğa Koruma Birliği) ve IUCN Ulusal Komitesi Bilgi Notu-IUCN (Uluslararası Doğa Koruma Birliği) ve IUCN Ulusal Komitesi Bilgi Notu.Pdf (Tarimorman.Gov.tr). (<https://www.tarimorman.gov.tr/DKMP>, Erişim Tarihi: 15.05.2024)
- Dudley, N. (Editor) (2008). Guidelines for Applying Protected Area Management Categories. Gland, Switzerland: IUCN. x + 86pp. WITH Stolton, S., P. Shadie and N. Dudley (2013). IUCN WCPA Best Practice Guidance on Recognising Protected Areas and Assigning Management Categories and Governance Types, Best Practice Protected Area Guidelines Series No. 21, Gland, Switzerland: IUCN. xppp
- GEF, 2024a. In-Situ Conservation of Genetic Biodiversity. GEF, (thegef.org, Erişim Tarihi: 13.05.2024)
- GEF, 2024 b. Projects. GEF (<https://www.thegef.org/projects-operations/database>, Erişim Tarihi: 13.05.2024)
- haberveinsan.com .2024. Yayınlanma Tarih: 14-02-2024. Erişim tarihi; 01 Mayıs 2024.
- Heinen, 2012. International Trends in Protected Areas Policy and Management. Prot. Area Manag. 2012, 1–18.
- IUCN, 2024. Protected areas and land use. IUCN (<https://internetadres>, Erişim tarihi: 27 Nisan 2924)
- IUCN-UNEP-WWF, 1980. World Conservation Strategy, Living Resource Conservation for Sustainable Development IUCN-UNEP-WWF 1980. ISBN 2-88032-104-2 (Bound) ISBN 2-88032-101-8 (Pack)

- IUCN, 2004. Protected Areas Programme. Vol 14 No 3 PROTECTED AREA CATEGORIES 2004. The international journal for protected area managers ISSN: 0960-233X. Published three times a year by the World Commission on Protected Areas (WCPA) of IUCN The World Conservation Union
- Jungmeier, M. and Yenilmez Arpa, N. 2022. Guidelines for establishing protected areas. Ankara, FAO and MAF. <https://doi.org/10.4060/cb8356en>
- Karadeniz, N. and Yenilmez Arpa, N. 2022. Guidelines for assessing the management effectiveness of protected areas. Ankara, FAO and MAF. <https://doi.org/10.4060/cb8349en>
- Kurdoğlu O, 2007. Dünyada Doğayı Koruma Hareketinin Tarihsel Gelişimi ve Güncel Boyutu. Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 8 (1), 59-76.
- Milenium Ecosystem Report, 2005. Millennium Ecosystem Assessment. (millenniumassessment.org Erişim Tarihi: 28.04.2024).
- OECD, 2024a, Protected areas (indicator). doi: 10.1787/112995ca-en (Erişim Tarihi: 15.05.2024).
- OECD, 2024b, Threatened species (indicator). doi: 10.1787/70964619-en (Erişim Tarihi: 15.05.2024).
- Rahooof, A. 2024. Protected Areas: the Past, Present, and Future of Conservation. (<https://earth.org/location/asia>)
- RAMSAR, 2024. The Convention on Wetlands and Its Mission. (<https://www.ramsar.org>).
- Sekercioglu, C., Anderson, S., Akcay, E., Bilgin, R., Can, O., Semiz, G., Tavşanoğlu, Ç., Soyumert, A., Yokes, M.B., Ipekdal, K., Sağlam, İ. Yücel, M., Dalfes, N., (2011). Turkey's globally important biodiversity in crisis. Biological Conservation. 10.1016/j.bioccon.2011.06.025.
- STOCKHOLM 50, 2022. Presidents' Final Remarks to Plenary: Key recommendations for accelerating action towards a healthy planet for the prosperity of all. Stockholm+50, (<https://www.stockholm50.global>).
- Tabiatı Koruma Durum Raporu, 2022. Türkçe. Korunan Alan ve Tabiatı Koruma Faaliyetleri İstatistik Raporları. Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü (tarimorman.gov.tr).
- TEEB, 2010. The Economics of Ecosystems and Biodiversity: Mainstreaming the Economics of Nature: A synthesis of the approach, conclusions and recommendations of TEEB.
- TEMA, 2022. Madencilige Kapalı Alanlar Politika Notu, Mayıs 2022.
- Turkish Museums, 2024. 3 Neolithic Sites of Türkiye. Turkish Museums. (<https://www.turkishmuseums.com>, Erişim Tarihi; 01.05.2024)
- TOB, 2018. Yaşayan Alanlar, Yaşamak İçin Alanlar. Türkiye'de Natura 2000. Natura 2000 Gerekliklerinin Uygulanması için Ulusal Doğa Koruma Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi. (EuropeAid/134319/IH/SER/TR), ISBN: 978-605-7599-01-08.

- TOD, 2024. Türkiye Ormancılar Derneği. (www.ormancilarderneği.org Erişim Tarihi 16.05.2024).
- Türkiye İlerleme Raporu, 2023. Commission Staff Working Document Türkiye 2023 Report, EUROPEAN COMMISSION, Brussels, 8.11.2023 SWD(2023) 696 final. (<https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu>)
- Türkmen, İ., Saylam, Y. M., 2023. Şamanizm’de Doğaya Yüklenen Anlam. Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, 7(1), 78-96.
- UBEB, 2019. Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Eylem Planı. 2018-2028. Ankara 2019. T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü.
- UBSEP, 2007. Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi ve Eylem Planı 2007. T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü Doğa Koruma Dairesi Başkanlığı Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi Ulusal Odak Noktası.
- UNESCO 2024. <https://unesco.org.tr/>; <https://unesdoc.unesco.org/>
- UNEP-WCMC., IUCN., NGS. 2018. Protected Planet Report 2018. Cambridge, UK; Gland, Switzerland; and Washington, DC, UNEP-WCMC, IUCN and NGS.
- UNEP-WCMC., IUCN, 2016. Protected Planet Report 2016. UNEP-WCMC and IUCN: Cambridge UK and Gland, Switzerland.
- UNESCO, 2024. <https://www.unesco.org>. Erişim Tarihi, 14.05.2024
- UNESCO, 2022. UNESCO’s actions for biodiversity: making peace with nature . programme and meeting document.
- UNEP, 2024. Barcelona Convention and Protocols | UNEP MAP <https://www.unep.org>
- UNEP-WCMC., IUCN., 2024. Protected Planet: The World Database on Protected Areas (WDPA) and World Database on Other Effective Area-based Conservation Measures (WD-OECM) [Online], February 2024, Cambridge, UK: UNEP-WCMC and IUCN.
- UN-Rio Declaration, 1992. United Nations Conference on Environment and Development, Rio de Janeiro, Brazil, 3-14 June 1992. United Nations.
- WWF-Türkiye, 2014. Türkiye’nin Su Riskleri Raporu. Yazarlar Doç. Dr. Ayşe Uyduranoğlu Öktem (Bilgi Üniversitesi, Çevre, Enerji ve Sürdürülebilirlik Uygulama ve Araştırma Merkezi) Ayça Aksoy (WWF-Türkiye)
- WWF-Türkiye, 2020. Sürdürülebilir Bir Türkiye İçin Korunan Alanlar. WWF Rapor- TR
- WWF, 2022. Living Planet Report 2022 – Building a nature- positive society. Almond, R.E.A., Grooten, M., Juffe Bignoli, D. & Petersen, T. (Eds). WWF, Gland, Switzerland
- WPA, 2024. <https://www.protectedplanet.net/>; World’s Protected Areas (protectedplanet.net, 2024). Erişim tarihi 10 Mayıs 2024
- Yaylı, H., Kaya, H., 2020. İlerleme Raporları Çerçevesinde Türkiye’nin AB Çevre Politikalarına Uyumu. 22. 664-684. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 22/3.

Yenilmez Arpa N., Coşgun, U., Erdönmez, C., Güngöroğlu, C., Arda, S. S., 2023. Korunan Alanların Yönetim Etkinliğinin Değerlendirilmesi RAPPAM Uygulaması 2022 Yılı Sonuçları, 2005 ve 2009 Yılları ile Karşılaştırması. Ankara, 245 sayfa, ISBN 978-625-6764-35-4

Yenilmez Arpa, N., 2017. Muhsin Zekai Bayer: Milli Parklar ve Turizm Dostu. Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi, ISSN: 1300-4220 Cilt 28, Sayı 1.

Yeşil, M. 2016. Doğa Koruma Yaklaşımlarındaki Değişimlerin Dünyada ve Türkiye'deki Tarihsel Süreci. Türk Tarım – Gıda Bilim ve Teknoloji Dergisi, 4(10): 867-876.

URL 1., 2024. Türkiye genelinde son 15 yılda 386 bin maden ruhsatı verildi. Maden Gazetesi (https://www.madengazetesi.com.tr, 15 Şubat 2024. Erişim Tarihi; 16.05.2024).

URL 2., 2024. (https://www.iucn.org, Erişim Tarihi: 01.05.2024)

URL 3., 2024. (https://www.protectedplanet.net/ 2024).

URL 4., Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi. (https://ab.gov.tr Erişim Tarihi: 13.05.2024).

TÜRKİYE'DE AĞAÇ ISLAHI AMAÇLI KORUNAN ALANLAR

Fatih TEMEL¹, Murat ALAN²

Giriş

Biyolojik çeşitlilik, genetik çeşitlilik, tür çeşitliliği, ekosistem çeşitliliği ve ekolojik olayları (süreçler) içermektedir (Işık, 2014). Genetik çeşitlilik, tür içerisindeki genetik farklılıklar olup, canlı türlerinin değişen çevresel koşullarda varlıklarını sürdürebilmeleri için gereklidir. Genetik çeşitliliği yüksek olan popülasyonların değişen çevre koşullarında hayatta kalabilen ve üreyebilen bireyleri içermesi olasılığı daha yüksektir. Bu bakımdan genetik çeşitlilik, evrimsel sürece kaynaklık ederek, türün uyumuna (aptasyon) katkı sağlamaktadır (Schueler vd. 2013). Başka bir deyişle, genetik çeşitlilik evrimsel sürecin en önemli yönlendiricisi olan doğal seçim için ortam oluşturmakta, genetik çeşitliliğin olmadığı durumda doğal seçim gerçekleşmemektedir. Dolayısıyla evrimsel sürecin işleyebilmesi için genetik çeşitlilik şarttır.

Tür çeşitliliği herhangi bir ekosistemde bulunan farklı türlerin sayısıdır. Biyolojik sınıflandırmanın en temel birimi olan tür çeşitliliği en yaygın olarak kullanılan biyolojik çeşitlilik göstergesidir. Bugüne kadar yaklaşık 1,8 milyon canlı türü tanımlanmıştır (Parr vd. 2014). Ek olarak, ekosistemler ve canlı gruplarının ayrıntılı bir biçimde çalışılmamış olmasından dolayı toplam tür sayısının 7,4 ila 10 milyon arasında olabileceği tahmin edilmektedir (Mora vd. 2014). Ekosistem çeşitliliği habitatların, canlı topluluklarının ve ekolojik süreçlerin çeşitliliği olarak tanımlanabilir. Çeşitli özelliklerdeki ekosistemlerin varlıklarını sürdürmeleri bu ekosistemlerin barındırdığı tür ve genetik çeşitliliğin devamının sağlanması bakımından önemlidir. Ekolojik olaylar ise genetik çeşitlilik, tür çeşitliliği ve ekosistem çeşitliliğini içeren süreçler olarak düşünülmektedir.

Artan nüfus ve buna bağlı olarak ortaya çıkan talep artışları, biyolojik çeşitliliği gen, tür ve ekosistem seviyelerinin biri ya da birkaçı düzeyinde tehdit etmektedir. Bu çerçevede, habitat (yaşam alanı) kaybı veya daralması biyolojik çeşitlilik için en büyük

¹ Artvin Çoruh Üniversitesi, Orman Fakültesi, Artvin, Türkiye

² Karabük Üniversitesi, Orman Fakültesi, Karabük, Türkiye

tehdidi oluşturmaktadır. Habitatın daralması ve giderek yok olması evrimsel süreçte o habitata özgü oluşmuş canlıların, dolayısıyla canlıların oluşturduğu gen havuzunun yok olması anlamına gelmektedir. Diğer bir anlatımla, tüm canlılar için habitat kaybı ve daralması yaşamsal bir risk oluşturmaktadır. Biyolojik çeşitliliğin bir bileşeni olan ekosistemlerin sağlıklı bir biçimde işleyebilmesi gen ve tür düzeyinde çeşitliliklerin sürmesi ile bağlantılıdır. Ya da gen ve tür çeşitliliği ekosistemlerin sağlıklı olmasına, dolayısıyla biyolojik çeşitliliğin sürdürülmesine katkı sağlamaktadır.

Ormanlar dünya genelinde karaların yaklaşık %31'ini (4,06 milyar ha) kaplayan ve kapsamlı bir biyolojik çeşitliliğe ev sahipliği yapan ekosistemlerdir. Bu çerçevede, çift yaşamlıların %80'i, kuşların %75'i ve memelilerin %60'ı ormanlarda yaşarken, tropikal ormanlar tüm damarlı bitki türlerinin %60'ını barındırmaktadır (FAO, 2022). Ormanlar ayrıca karbon depolama ve albedo (güneş ışığını yansıtma) gibi etkilerle iklim değişikliğinin etkilerini azaltmaktadır. Diğer yandan ormanlar, toplumun odun ve odun dışı orman ürünlerine olan ihtiyacını karşılamanın yanında, sağladıkları temiz su ve rekreasyon olanakları ile insan topluluklarının varlıklarını sağlıklı biçimde sürdürebilmelerine katkıda bulunurlar. Ancak hızla artan nüfus ve tüketim alışkanlıkları sonucunda orman alanlarının üzerinde oluşturulan farklı kullanım baskıları orman alanlarının azalmasına yol açmaktadır. Örneğin, yalnızca yapacak odun üretimi 2000 ile 2020 yılları arasında %12 artarak 3,91 milyar m³e ulaşmış, 1990 ile 2020 yılları arasında ise toplam 420 milyon ha orman (ki bunun yaklaşık 47 milyon hektarı bakir ormandır) yok edilmiştir (FAO, 2022).

Ormancılık, toplumun ormanlardan elde edilecek ürünlerle giderilebilecek ihtiyaçlarını düzenli ve sürdürülebilir bir biçimde karşılamayı amaçlamaktadır. Biyolojik, teknik (mühendislik) ve beşerî konuları eş zamanlı olarak kapsamaları nedeniyle pek çok meslek dalından farklılık göstermektedir. Ormanların geliştirilmesi, yeni ormanlar kurulması (ağaçlandırma) ve bunların bakımlarının yapılarak yeniden gençleştirilmesi ormancılıkta silvikültürün (orman yetiştirme) konusu içinde yer almaktadır. Bu kapsamda dünya ormanlarının yaklaşık %7'sinin (294 milyon ha) ağaçlandırmalardan oluştuğu, ağaçlandırmaların da %45'inin (131 milyon ha) yoğun bir biçimde odun üretimi amacıyla (endüstriyel ağaçlandırma) işletildiği bilinmektedir (FAO, 2022). Tüm ağaçlandırmalar, toplam orman alanlarının %7'sini oluşturmasına karşın, toplam odun hammaddesi üretiminin yaklaşık %50'sini karşılamaktadır (Payn vd. 2015; Alan vd. 2023). Ağaçlandırmalarda, birim alanda odun üretiminin artırılması, ıslah edilmiş materyal kullanılması yanında yoğun silvikültürel uygulamalar ile gerçekleştirilmektedir (Alan, 2020). Ağaç ıslahı en az maliyetle birim alandaki üretimi en kısa sürede en üst düzeye çıkarmayı amaçlamakta, böylece kalite ve miktar bakımından insan ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik olarak, popülasyonların genetik yapısını

(alel¹ frekanslarını) değiştirmektedir (White vd. 2007; Ruotsalainen, 2014). Bu anlamda üretim artışına katkı yapan aleller gen havuzunda artış sağlarken sağlamayan aleller havuzundan uzaklaştırılmaktadır.

Ağaç ıslahı ile kısa dönemde amaç ekonomik açıdan önemli özelliklerde (hacim, odun yoğunluğu vb.) genetik kazancı (üretimi) en kısa sürede en üst düzeye çıkarmaktır. Bunun için yoğun seçim, test ve yapay dölleme (çaprazlama) çalışmaları yapılır. Uzun dönemde ise oluşturulan ıslah popülasyonunun genetik iyileştirmesi (ıslahı) ile genetik çeşitliliğin korunması (sürdürülmesi) amaçlanmaktadır. Bu kapsamda uzun vadeli araştırmalar, ağaç ıslahındaki kalıtımla ilgili soruların yanıtlanması üzerinde dururken, kısa vadeli araştırmalar, ekonomik kazancı kısa sürede en üst düzeye çıkarmanın yollarını bulmaya çalışır (Kang ve Nienstaedt, 1987). Ağaç ıslahında özellikle uzun dönemli etkinlikleri iyi bir şekilde sürdürebilmek için genetik çeşitliliğe gereksinim duyulmaktadır. Genetik çeşitlilik olmadığına seçim olanağı kalmayacağı için ağaç ıslahı çalışmalarında genetik çeşitlilik vazgeçilmez bir bileşen olarak ele alınmaktadır (Fugeray-Scarbel vd. 2024). Bu bölümde orman ağacı ıslah programlarında genetik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilmesi için oluşturulan korunan alanlar ele alınacak, korunan alan olarak bu alanlarının önemi üzerinde durulacaktır. Bu kapsamda ıslah çalışmaları ve ağaçlandırmaların söz konusu korunan alanlarla ilişkileri de ortaya konulmuş olacaktır.

Ağaç Islahı

Ağaç ıslahı, orman genetiği ile biyoloji, silvikültür ve ekonomi gibi diğer disiplinlerin prensiplerini kullanarak genetik olarak üstün ağaç genotiplerinin ortaya çıkarılması ve kullanılması olarak tanımlanabilir (White vd. 2007). Bu kapsamda ağaç ıslahı, üstün genotiplerle birim alandan üretimin nitelik ve niceliğinin artmasına hizmet ederken, ağaç ıslahını başarılı bir şekilde sürdürebilmek için *in situ* ve *ex situ* koruma da sağlamaktadır (Yanchuk, 2001; Lipow vd. 2003; Daoust ve Beaulieu, 2004; Lipow vd. 2007; Gapare, 2014; Wang vd. 2020). Tarım bitkileri ve hayvan ıslahında olduğu gibi orman ağaçlarının ıslahında da amaç, birim zamanda ve birim alandan elde edilecek ürünün nitelik ve niceliğinin artırılmasıdır. Modern ve büyük çaplı ağaç ıslahı programlarının 1950'li yıllarda başladığı, tarım bitkileri ıslahı ile karşılaştırıldığında oldukça kısa bir geçmişe sahip oldukları söylenebilir (Zobel ve Talbert, 1984; White

¹ Alel bir genin sahip olabileceği alternatif formlara verilen isimdir. Örneğin, insanda kan grubunu kontrol eden gen üç farklı forma (alele) sahip olabilir: 0, A ve B. Her bireyde bu genin iki kopyası bulunur. 00 alellerine sahip olan bireyler 0 grubu, A0 veya AA alellerine sahip olan bireyler A grubu, B0 veya BB alellerine sahip olan bireyler B grubu ve AB allellerine sahip olan bireyler AB grubu kana sahip olurlar.

vd. 2007). Bu durum önemli oranda, orman ağaçlarının uzun ömürlü ve büyük boyutlu bitkiler olmalarından kaynaklanmıştır.

Bir ağaç ıslahı programının ilk aşaması tür seçimidir. Tür seçiminde, ıslah edilmesi hedeflenen karakter ya da karakterlere ilişkin türün doğal popülasyonlarında genetik çeşitliliğin olması ve ıslah edilmiş materyalin kullanılabilmesi bir ağaçlandırma programının bulunması gerekmektedir. Ağaç ıslahının oldukça kısa bir geçmişi olmasından dolayı orman ağaçlarında tarım bitkilerine göre genetik çeşitlilik halen oldukça yüksektir. ıslah edilecek türler, doğal olarak bulunan bir tür olabileceği gibi egzotik (doğal yayılışının dışında) bir tür de olabilir. Türe göre değişmeyen konu ise ağaç ıslahı çıktılarının kullanılabilmesi bir ağaçlandırma programının mutlaka olmasıdır. Genel olarak hızlı gelişen, geniş bir doğal yayılışı olan ve ağaçlandırmalarda yaygın olarak kullanılan türler ıslah programları için oldukça uygundur. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nin güney doğu bölgelerinde bir çam türü olan *Pinus taeda*, kuzey batı bölgesinde ise *Pseudotsuga menziessii* (Duglas göknarı) geniş yayılışa sahip olmaları ve ağaçlandırmalar için her yıl çok fazla sayıda fidana ihtiyaç duyulması nedeniyle ıslaha konu edilmişlerdir. Doğal yayılışını ABD'nin Kaliforniya eyaletinde çok küçük bir alanda yapan bir çam türü olan *Pinus radiata* ise Avustralya ve Yeni Zelanda'da ıslaha konu edilmiş ve bu ülkelerdeki ağaçlandırma ormancılığının en önemli ibrelisi haline gelmiştir (Alan vd. 2023). Bazı özel durumlarda ise ağaçlandırma potansiyeline bakılmaksızın belirli hedefler için ıslah programları oluşturulabilir. Örneğin ABD'nin Appalachian Dağlarında *Cryphonectria parasitica* isimli mantarın neden olduğu kanser nedeniyle yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bulunan kestanede (*Castanea dentata*), bu hastalığa karşı dayanıklılığın ıslahı için bir ıslah programı bulunmaktadır (Anagnostakis, 2012). Bu açıdan, Türkiye'de de kızılçam (*Pinus brutia*) en geniş yayılışa sahip olması, hızlı gelişmesi ve ağaçlandırmalarda kullanılma potansiyelinin yüksek olması nedenleriyle ıslah açısından öncelikli tür olarak belirlenmiştir (Koski ve Antola, 1993).

Ağaç ıslahı konusunda bu genel yaklaşımdan sonra ıslah çalışmalarının aşamaları üzerinde durulabilir. ıslah edilecek tür üzerinde yapılacak ilk çalışma **tohum meşcerelerinin**² belirlenmesidir. Tohum meşcereleri, türün farklı yetiştirme ortamlarında bulunan ve çevresindeki ormanlara göre daha üstün olduğu gözlemlenen popülasyonlardır. ıslah programlarında döl denemeleri kullanılarak, genetik olarak ıslah edilmiş tohum elde edilene kadar (15-20 yıl) ihtiyaç duyulan tohum, bol tohum yılına bağlı olarak tohum meşcerelerinden çok kısa sürede elde edilebilir. Daha sonra türün

² Tohum meşceresi: Standart bir fenotipik kriter seti ile değerlendirildiğinde, mevcut ekolojik koşullar için kabul edilen ortalamanın üstünde olan ve tohum üretimi amacıyla işlem yapılabilen (yönetim) üstün ağaçların meşceresidir (Koski vd. 1997).

doğal yayılışında sahip olduğu coğrafi varyasyonu tanımlamak ve farklı yetiştirme ortamları için en uygun tohum kaynaklarının belirlemek için **orijin denemesi** adı verilen denemeler kurularak bölgeler için en uygun orijinler seçilebilir. Orijin denemeleri için tohum meşcerelerin (popülasyon) her birinde fenotipik (dış görünüş) olarak diğer ağaçlardan üstün en az 30'ar ağaç belirlenir. Bu ağaçlar işaretlenir ve bunlardan toplanan tohumlar, her ağaçtan eşit sayıda olacak şekilde, karıştırılır. Bu karışık tohum bir orijini (popülasyon ya da köken) temsil etmektedir. Böylece her orijinden yetiştirilen fidanlarla türün potansiyel olarak ağaçlandırmalarda kullanılabileceği yerlerde (doğal yayılış alanı içinde ve dışında) orijin denemeleri kurulur. Orijin denemelerinden elde edilen veriler orijinlerin performanslarını farklı yetiştirme ortamında karşılaştırmaya yarar. Bu şekilde bir orijinin tohumunun ne kadar uzağa taşınabileceği konusunda da bilgi edinilerek tohum transfer kuralları ve ıslah zonları belirlenebilir. Kızılçamda (*Pinus brutia*) bu şekilde Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nden tohum meşcereleri temel alınarak seçilen 50 orijin ile biri KKTC'de olmak üzere toplam 26 orijin denemesi kurulmuştur (Cengiz vd. 1999; Işık vd. 2000).

Tohum meşcerelerinden orijin denemesi kurulmadan da daha ileri seçimler yapılabilir. Bu çerçevede ağaçlandırmalarda üretimi artırmak amacıyla tohum meşcerelerinden fenotipik özellikleri bakımından (boy, çap gibi) seçilen ağaçlara da **üstün** ya da **“plus” ağaç** denir. Üstün ağaçların fenotipi, sahip olduğu genetik yapı ve içinde bulunduğu çevrenin bir birleşimi olarak ortaya çıkmaktadır. Ormanda yapılan fenotipik seçimin, ortamın çok değişken olması nedeniyle genetik olarak isabet derecesi düşüktür. Ağaç ıslahı bakımından önemli olan genetik yapı, genetik seçimdir. Ağaçlar sadece genetik yapıyı döllerine aktarabilir. Dolayısıyla üstün ağaçlar arasında gözlenen fenotipik farklılıkların genetik yapılarındaki farklılıklardan mı yoksa çevresel koşullardan mı kaynaklandığının belirlenmesi gerekir. Bu da **döl denemesi** adı verilen genetik testler aracılığı ile gerçekleştirilir. Bu testlerde ortam (deneme alanı) oldukça bir örnek (homojen) olduğundan çevre etkisi azalmakta ve seçimin genetik isabet derecesi yüksek olmaktadır. Döl denemesi için her üstün ağaçtan elde edilen tohumlardan fidanlar yetiştirilir ve bunlara ait oldukları üstün ağacın numaraları yazan etiketler bağlanır. Bu şekilde elde edilen fidanlar açık tozlaşma ürününü olup (babalar farklı olabileceği için), ana bir üvey kardeş (yarım kardeş) **aile**dir. Her bir üstün ağacın etiket bağlanmış fidanları (aile), en az üç farklı yerde belirli bir deneme desenine göre dikilir. Döl denemelerinde amaç döllerinin gelişimlerine (boy, çap gibi) göre genotipik olarak üstün olan anneleri seçmektir. Çevre koşulları farklılıkları deneme koşullarında en az düzeye indirildiği için döllerine göre değerlendirilen anneler (üstün ağaçlar) arasındaki büyüme farklılıkları genetik yapılarıdan ileri gelmektedir. Bu şekilde üstün ağaçlarda gözlenen fenotipik üstünlüklerin (boy ve çap gibi)

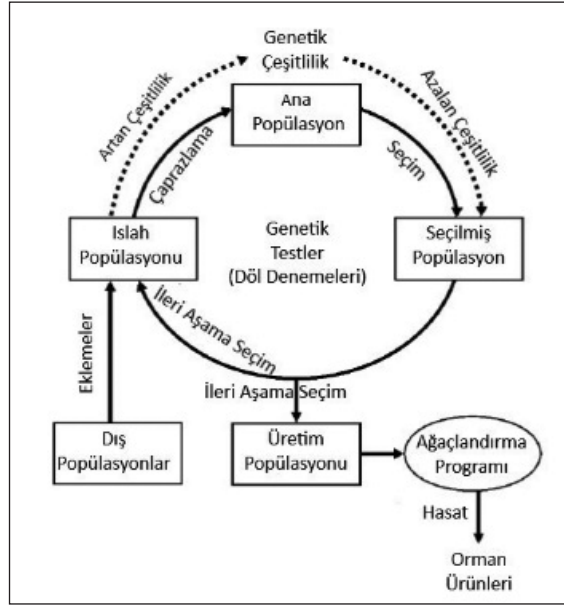
hangi oranda genlerden kaynaklandığı belirlenmiş olur. Genetik olarak üstünlüğü döl denemeleri ile belirlenen üstün ağaçlara da **elit ağaç** denir.

Klonal olarak üretilmiyorsa, bir ağaç ıslah programının nihai ürünü ıslah edilmiş tohumdur. Üstün ağaçlar kullanılarak ıslah edilmiş tohum üretimi için **tohum bahçesi**³ kurulur. Bunun için üstün ağaçtan kalemler alınır ve uygun ortamlarda (orman fidanlığı) altlıklara aşılır. Üretilen her bir aşılı fidan artık aşı kaleminin alındığı üstün ağacın genetik olarak bir kopyasıdır. Tohum bahçesi üretilen aşılı fidanlar ile ulaşımı kolay, budama, sulama ve gübreleme gibi çeşitli bakım işlemlerinin rahat yapılabileceği bir alana, belirli bir desene göre kurulur. Döl denemesi sonuçları beklenmeden kurulan bu tohum bahçeleri **fenotipik tohum** bahçeleridir. Döl denemelerinin sonuçlarına göre elit ağaçlar (genetik olarak üstün ağaç) belirlendiğinde ve bu elit ağaçlardan alınan kalemler kullanılarak, üretilen aşılı fidanlar ile yeni bir tohum bahçesi kurulduğunda buna **genotipik tohum bahçesi** denir (Şekil 1). Genellikle her ıslah döngüsünün sonucunda tohum bahçesi kurulması öngörüldüğünden, tohum bahçeleri bu anlamda sürekli tohum kaynakları olarak düşünülmelidir.

Yukarıda anlatılan ıslah çalışmalarının aşamaları farklı bir seyir de izleyebilir. Ülke koşullarına göre üstün ağaç seçimlerinden elde edilebilecek genetik kazancı hızlı bir biçimde ağaçlandırma çalışmalarına aktarabilmek için orijin denemelerinin sonuçları beklenmeden fenotipik tohum bahçeleri ve döl denemeleri kurulabilir. Türkiye’de kızılçam ıslah çalışmalarında orijin denemeleri sürerken, çıktuları hızla ağaçlandırmalara aktarabilmek için döl denemeleri kurulmuştur (Cengiz vd. 1999; Öztürk vd. 2004). Diğer yandan ağaç ıslah programlarında her türlü bilgi (orijin denemeleri, başka ıslah dışı denemeler) kullanılarak değişikliğe (revizyon) gidebilir. Bu tür değişiklikler ile özellikle uzun dönemde ıslah programlarında en isabetli seçimler yapılmaya çalışılır.

Ağaç ıslahı programlarının ilerleyen döngülerinde elit ağaçlar arasında kontrollü çaprazlamalar (yapay dölleme) yapılarak tam-kardeş aileler (anne ve babası bilinen) elde edilerek yeni döl denemeleri kurulur. Bu denemelerin döllerinin gelişimi değerlendirilerek yapılan seçimle yeni üretim popülasyonları (tohum bahçeleri) oluşturulur. Dolayısıyla her ıslah döngüsünden yeni tohum bahçeleri kurularak, genetik ilerleme (genetik kazanç) artırılır. Gereken durumlarda (genetik çeşitliliğin azalması, yeni ıslah amaçlarının ortaya çıkması vb.) ıslah popülasyonuna dışarıdan yeni eklemeler yapılarak (Şekil 1) ıslah döngüleri sürdürülür. İlerleyen döngülerde, artan akrabalık

³ Tohum bahçesi: Dış kaynaklardan tozlaşmayı önlemek veya azaltmak için izole edilmiş, çoğunlukla sık, bol ve kolay hasat edilebilen tohum üretmek amacıyla kurulan ve yönetilen, üstün nitelikli seçilmiş ağaçların klonlarından (aşılı tohum bahçesi) veya tohumlarından üretilmiş fidanlardan (aşısız tohum bahçesi) oluşan ağaçlandırmadır (Koski vd. 1997).

Şekil 1. Ağaç ıslahı programlarında bir ıslah döngüsünün şematik gösterimi (White vd. 2007).

bilgisinin (ilk döngüde sadece anne, ikinci döngüde anne ve baba, üçüncü döngüde büyükanne, büyükbaba gibi) veri analizlerinde kullanılması ile birlikte ıslah döngü süreleri (15-20 yıl) kısalabilir ve erken yaşta (4-5 yıl gibi) seçim gerçekleştirilebilir.

Ağaç ıslahı programlarında elit ağaçlar üzerinde ileri ıslah çalışmalarını yürütmek amacıyla elit ağaçların “yedeklenmesi” gerekir. Bu kapsamda elit ağaçlardan alınan kalemler, altlıklara (anaç) aşılandıktan sonra aşı fidanlar tohum bahçesi gibi yönetim bakımından elverişli bir alanda tekrarlı olarak dikilir. Böylece ıslah programı için bir **klon bankası** kurulmuş, ıslah programının temel materyali güvence altına alınmış olur.

Ağaç ıslahı programlarında ana amaç birim zamanda üretilen odun hammaddesinin niteliği ve niceliğini artırmaktır. Diğer yandan her ıslah döngüsünde ıslah popülasyonunda belirli bir yönde (boy gelişimi gibi) seçim yapıldığı için karakterleri kontrol eden genlerin çeşitliliği azalabilecektir. Bunun yanında zaman içerisinde farklı ihtiyaçların, bu ihtiyaçlara göre yeni ıslah amaçlarının da ortaya çıkma potansiyeli bulunmaktadır. Örneğin küresel iklim krizi ile birlikte çeşitli canlı (mantar, böcek vb.) ve cansız (kuraklık, tuzluluk vb.) faktörlere karşı dayanıklılık, büyüme ve odun kalitesi ile birlikte ıslah amaçları arasına girmeye başlamıştır. Bu çerçevede ıslah çalışmalarının değişen ve gelişen koşullarda sürdürülebilmesi için türün genetik çeşitliliğinin

güvenceye alınması gerekmektedir (Fugeray-Scarbel vd. 2024). Dolayısıyla türün doğal yayılışını yeterince örnekleyen ve evrimsel gelişimi güvenceye aldığı varsayılan popülasyonlar **gen koruma ormanı**⁴ olarak belirlenmekte ve ıslah çalışmalarının güvencesi olarak koruma altına alınmaktadır.

Gerek ağaç ıslahı programlarında gerekse doğal ve yapay gençleştirmeye bağlı silvi-kültürel faaliyetler kapsamında ağaç türlerinin tohumları **tohum bankasında** saklanabilmektedir. Orman ağaçlarında bol (zengin) tohum yıllarının belirli aralıklarla gerçekleşmesi nedeniyle, her yıl ağaçlandırma programlarını aksatmadan sürdürmek amacıyla fidanlıklarda bulunan **tohum stok merkezleri** de tohum bankası olarak değerlendirilebilir. Bu kapsamda tohum bankaları (stok merkezleri) ağaç türlerinin orman yangını ya da böcek salgını gibi nedenlerle kitlesel olarak yok olmaları durumunda türün varlığını devam ettirmesini sağlamaktadırlar. Bazı ağaç türlerinin (örneğin çam türleri) tohumları uygun nem ve düşük sıcaklıkta onlarca yıl hayatiyetini kaybetmeden saklanabilirken bazı türlerin tohumları (örneğin meşe türleri) uzun süreli saklama için uygun değildir. Orman Genel Müdürlüğüne bağlı orman fidanlıklarında birçok türün tohumlarının uygun koşullarda saklandığı stok merkezleri bulunmaktadır.

Görüldüğü üzere bir ağaç ıslahı programı kapsamında orman ağaçlarının genetik kaynakları farklı şekillerde korunmaktadır. Bunlardan tohum meşcereleri ve gen koruma ormanları çalışmaya konu ağaç türü için yerinde (*in situ*) koruma sağlarken, orijin ve döl denemeleri, tohum bahçeleri, klon ve tohum bankaları korunacak materyalin bulunduğu yerin dışında (*ex situ*) koruma sağlamaktadırlar.

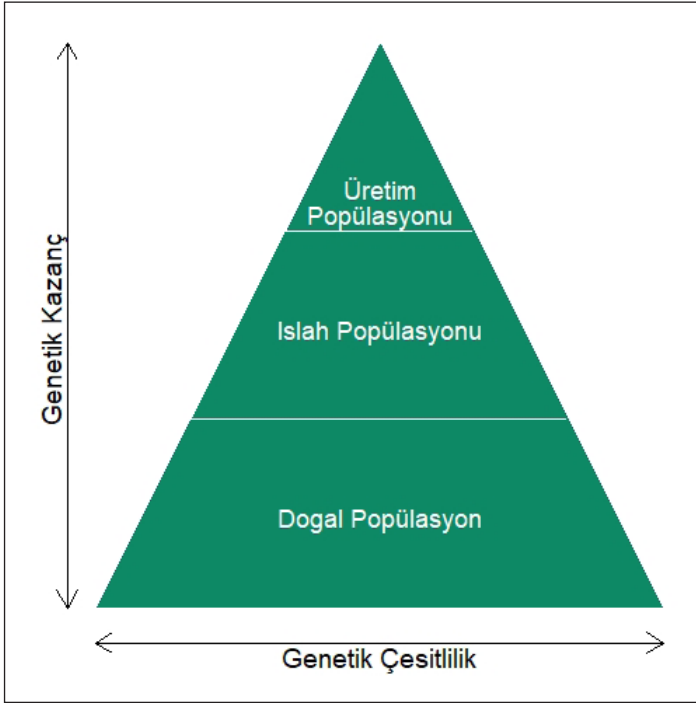
Islah programları, ıslah zonlarında yürütülmektedir. Islah zonları, ıslah çalışmalarının yürütüldüğü sınırları gösteren, türün uyum sorunu yaşamadığı veya üretim materyallerinin (tohum, çelik vb.) en iyi gelişimi yapabileceği alanlardır. Bu aynı zamanda hem ıslah etkinliklerinin hem de ıslah çıktıları ile ağaçlandırmanın yapıldığı ortak alanlardır. Bir ıslah programı türün yayılışına göre birkaç ıslah zonunda yürütülebilmektedir. Islah zonunda, ağaç ıslahı programının sürdürülebilmesi ıslah edilecek türün ıslaha konu karakter(ler) bakımından genetik çeşitliğe sahip olmasına bağlıdır. Dolayısıyla *in situ* ve *ex situ* koruma çalışmaları ilgili ıslah zonunda olmalı ve ıslah zonunda ıslahın hammadde olarak kullanacağı yeterli genetik çeşitlilik olmalıdır.

Ağaç ıslah çalışmaları birbiriyle yakından bağlantılı kısa ve uzun dönemli iki temel amaca hizmet ederler. Kısa dönemli amaç, büyüme ve odun kalitesini artıran alel ve

⁴ Gen koruma ormanı: Hedef türlere ait genetik kaynakların korunmasını sağlayacak uygun yönetimin yapıldığı ormanlık alandır (Koski vd. 1997).

alel kombinasyonlarının üretim popülasyonunda toplanması ile birim alandan elde edilecek ürünün nitelik ve niceliğinin artırılmasıdır. Yani genetik kazanç ya da genetik ilerleme (artım) sağlamaktır. Uzun dönemli amaç ise farklılaşan gereksinimler ve koşullara (iklim değişikliği, hastalıklar vb.) göre değişen hedeflere yönelik ıslah yapılabilmesini sağlayacak nadir alelleri de içeren genetik çeşitliliğin devamlılığının sağlanmasıdır. Ancak genetik kazanç artırılırken, gen havuzunun daha küçüldüğü üretim popülasyonunda o özelliği kontrol eden genlerdeki alellerin çeşitliliğinde bir azalma oluşabilir. Bu nedenle, ağaç ıslahı programlarında genetik çeşitlilik ve genetik kazancı dengeleyecek bir yapı öngörülmüştür (Johnson vd. 2001). Bu yapıya göre, üretim popülasyonlarının (tohum bahçesi) büyüklüğü genetik kazancı uygulamaya aktarabilmek için olabildiğince düşük düzeyde tutulmaktadır. Değişen koşullara ve gereksinimlere cevap verebilmek için genetik çeşitliliği en üst düzede tutabilecek büyüklükte gen koruma popülasyonları, bunlara ek olarak büyüklük olarak üretim ve gen koruma popülasyonlarının arasında ise ıslah popülasyonları öngörülmüştür (Şekil 2). Bu çerçevede farklı popülasyon büyüklükleri ve alellerin bulunma olasılıklarından da görülebileceği gibi ıslah çalışmaları gen havuzu büyüklüğü ile yakından ilgili olmaktadır (Çizelge 1). Diğer yandan ıslah popülasyonlarının, tüm türün farklı zonlarındaki toplam büyüklüğü olmadığı, yalnızca bir ıslah zonundaki ıslah popülasyonun büyüklüğü olduğuna dikkat edilmelidir. Nitekim, Amerika Birleşik Devletleri'nin Pacific Northwest bölgesinde, *Pseudotsuga menziesii* (Mirb.) Franco var. *menziesii* (Douglas göknarı) türünde, birinci nesil için 135 ıslah zonunda 33.628 birey seçildiği, bu seçimlerden de 4,2 milyonun üzerinde döl elde edildiği bildirilmiştir (Lipow vd. 2003). Bu sayılardan Douglas göknarı için her zonda ortalama ıslah popülasyonu büyüklüğünün yaklaşık 250 olduğu anlaşılmaktadır.

Islah popülasyonu büyüklükleri 1000'e kadar çıkmakla birlikte genellikle 200-400 birey arasında değişmektedir (White, 1992; White vd. 2007). Bu bakımdan ıslah çalışmalarının sürdürülebilmesi için *in situ* (gen koruma ormanı, tohum meşçeresi vb.) ve *ex situ* (denemeler, ıslah popülasyonu, tohum bahçeleri, klon parkları vb.) koruma yönlerinin bulunması gerekli görülmektedir. Diğer yandan ıslah çalışmalarının ilerlemesiyle, özellikle yapay dölleme çalışmaları ile uyum yeteneği yüksek ve verim özellikleri fazla olan yeni genotipler (kombinasyonlar) oluşturulduğu da dikkate alınmalıdır. Bu bakımdan, gen koruma popülasyonlarının türün en geniş gen havuzu olduğu, dolayısıyla evrimsel olarak yalnızca ıslah programları için değil orman yönetimi için de genetik çeşitlilik fırsatı sunduğu görülmektedir. Genetik çeşitlilik, tür açısından yaşanabilecek olumsuzlukların (iklim değişikliği gibi) üstesinden gelebilmek için evrimsel sürecin çalışmasını sağlayabilecektir. Orman ağaçlarının uzun ömürlü bitkiler olduğu dikkate alındığında ise evrimsel sürecin orman ağaçları için öneminin daha da arttığı görülmektedir.

Şekil 2. Genetik çeşitlilik ve genetik kazanç durumunun, üretim, ıslah ve gen kaynakları (doğal) popülasyonlarına göre değişimi (Johnson vd. 2001).

Çizelge 1. Nötr (doğal seçilimden etkilenmeyen) alellerin yönetimi için önerilen popülasyon büyüklükleri (Johnson vd. 2001).

Alel frekansı	Kang (1979) ¹	Gregorius (1980) ²	Namkoong (1988) ³	Frankel vd. (1995) ⁴
0.50	18	6	-	5
0.20	31	21	-	14
0.10	49	51	-	29
0.05	79	117	117	59
0.01	269	754	597	299

¹Nötr alellerin 50 nesil boyunca varlıklarını sürdürebilmeleri için gerekli popülasyon büyüklüğü.

²Bir lokustaki tüm alellerin %95 olasılıkla keşfedilebilmesini garanti etmek için gerekli örnek büyüklüğü.

³Her biri 4 nadir alel bulunduran 100 lokusun herhangi birinde ortalama bir alel kaybı için gerekli minimum genotip sayısı.

⁴Kendileme katsayısı $F = 1$ olan bir popülasyon için bir genin bir kopyasının %95 olasılıkla örneklenmesi için gerekli örnek büyüklüğü.

Islah çalışmalarının ilerlemesiyle akrabalığı kontrol altında tutmak ve artımı (genetik kazanç) yüksek tutmak için genetik çeşitlilik düzeyleri önemlidir. Islah programlarında kabul edilebilir genetik çeşitlilik ve akrabalık düzeylerini sürdürmek için geçmişte ıslah çalışmalarında, alt hatlar (*sublines*) (McKeand and Beineke, 1980; Stoehr vd. 2008) ve çok popülasyonlu (Eriksson vd. 1993) yaklaşımlar önerilmiştir. Günümüzde ise gelişen teknolojilerin ve genetik konusunda ilerlemelerin ıslah programlarında kullanılması gündeme gelmiştir. Bu kapsamda genomik, hem seleksiyon çalışmaları ve soyağacı (*pedigree*) uygulamalarında daha isabetli tahminler yapılmasında hem de evrimsel süreçle ilgili yeni bulgular elde edilmesinde kullanılmaktadır (Isik, 2014; Feng vd. 2024). Bu bilgiler kullanılarak **MateSel**, **Opsel** gibi bilgisayar yazılımları geliştirilmiş ve bu programlar sayesinde ileri jenerasyonlara ulaşmış ıslah programlarında eşleşme (yapay dölleme), akrabalık (*inbreeding*) ve genetik çeşitlilik parametreleri hesaplanabilmekte, bu parametrelere göre daha isabetli kararlar verilebilmektedir (Mullin, 2014; Isik ve McKeand, 2019). Dolayısıyla, ıslah programlarında her zaman genetik çeşitliliğin sürdürülmesi önemini korumuş ve ıslahçılar genetik çeşitliliğin sürdürülmesi için çaba göstermişlerdir.

Ağaçlandırma ve Ağaç Islahı

Ağaç ıslah programları tarım bitkilerinin ıslahına göre henüz başlangıç aşamasında olmasına karşın önemli bir ilerleme de kaydetmişlerdir. Bu ilerlemelerin gerçekleşmesi için ıslah programları geniş ölçekte bir ağaçlandırma programının bir bileşeni olarak düşünülmeli, ıslah çalışmalarının çıktıları üretim popülasyonu (tohum bahçesi) aracılığıyla ağaçlandırmaya aktarılmalıdır (White vd. 2007; Alan vd. 2023). Islah edilen bir karakterde ıslah edilmemiş materyale göre elde edilen iyileşme ya da gelişme genetik kazanç (genetik ilerleme) olarak adlandırılır. Genetik kazanç ıslahta uygulanan seçimin şiddetine, ilgili karakterdeki genetik çeşitliliğe ve bu karakterin kalıtım derecesine bağlıdır. Ağaç ıslahında en çok üzerinde durulan karakter hacimdir. Modern ıslah programlarının başlamasından bu yana hacim artımı bakımından önemli genetik kazanç değerlerine ulaşılmıştır. Örneğin İskandinavya'da 1940'larda başlayan ıslah programlarında hacimde sarıçam (*Pinus sylvestris*) ve Avrupa ladininde (*Picea abies*) %10-25 arasında genetik kazanç (artım) elde edilmiştir (Jansson vd. 2017). Dünyanın ilk geniş kapsamlı ağaç ıslah programına konu olan *Pinus taeda*'da ise üçüncü döngü sonunda ıslah edilmemiş materyale göre hacimde %63 genetik kazanç ulaşılmıştır (McKenad, 2019). Genetik kazançta bu artışlar sayesinde aynı miktarda ürün doğal ormanlara göre daha küçük bir alanda ve daha kısa zamanda elde edilebilmektedir. Bunun yanında ıslah ile odun hammaddesinin daha kaliteli üretiliyor olması zayıf miktarını azalmaktadır. Örneğin, Büyük Britanya'daki Sitka ladinini (*Picea sitchensis*) ıslah programında, hacim ve gövde düzgünlüğünün ısla-

hı ile ıslah edilmemiş materyale göre %40 daha fazla biçilebilir tomruk elde edilmiştir (Lee vd. 2013). Bu anlamda hemen her ıslah programında artım yanında odun kalitesinin iyileştirilmesi de amaçlanmaktadır. Bu yüzden, ıslah edilmiş materyal kullanılarak daha kaliteli ağaçlandırmaların kurulması önerilmektedir.

İnsan eliyle oluşturulan ormanlar olarak nitelendirilebilecek ağaçlandırmalar, odun ya da odun dışı orman ürünleri üretimi yanında toprak koruma gibi farklı amaçlarla da oluşturulabilmektedir (Shepherd, 1986; Evans, 2009). Ancak ağaçlandırmalar daha çok doğal ya da yabancı (egzotik) türleri kullanılarak, odun ya da odun dışı orman ürünü üretmek amacı ile ormanlar kurulmasını sağlamaktadır (Şekil 3). Islah programları ise yukarıda da değinildiği gibi ağaçlandırma çalışmaları için ıslah edilmiş materyal sağlamayı hedefler. Ağaçlandırmalar günümüzde yaklaşık 294 milyon hektarlık (dünya ormanlarının %7'si) bir alanı kaplamaktadır ve bunun 131 milyon hektarı (dünya ormanlarının %3'ü) odun üretimi amacıyla (endüstriyel ağaçlandırma) yoğun biçimde işletilmektedir (FAO, 2022). Ağaçlandırmalar, dünya ormanlarının yalnızca %7'sini oluşturmalarına ve bunlarında da ancak yarısından azının odun üretimi için yoğun biçimde işletilmelerine karşın, dünya genelinde odun hammadde-si arzının yaklaşık yarısını karşılamaktadırlar (Alan, 2020; FAO, 2022). 2030 yılında ağaçlandırma alanının 345 milyon hektara ulaşması ve bunlardan elde edilen odun hammaddesinin de toplam üretimin üçte ikisinden fazlasını oluşturması beklenmektedir (Carle ve Holmgren, 2008).

Ağaçlandırmalar orman ürünleri endüstrisine sürekli ve kaliteli odun hammadde-si sağlayarak iş imkânları sağlamasının (Rudel, 2009) yanında, doğa koruma açısından da önemli katkılar sunmaktadır. Ağaçlandırmalar kırsal halk için gelir sağlayarak halkın doğal ormanlara bağımlılığının azalmasına yardımcı olmakta ve doğal ormanlar üzerindeki odun üretimi baskısının düşürebilmektedir. Ayrıca ağaçlandırmalar için genelde hızlı gelişen türler kullanıldığından daha çok karbon depolanabilmektedir (Righelato ve Spracklen, 2007). Islah çalışmalarının da ağaçlandırmalar için kullanımını ile bu etkileri artırmak olasıdır. Sayılan yararların gerçekleşebilmesi için türün yetiştirme istekleri ile ağaçlandırma alanlarının eşleşmesi önem kazanmaktadır.

Avrupa ülkelerinde (Finlandiya, Fransa, Hollanda, İspanya, İsveç, İtalya, Norveç ve Portekiz) ağaç ıslahı çalışmaları evrimsel beklentiler açısından değerlendirilmiştir (Fugerey-Scarbel, 2024). Bu değerlendirmede, sahil çamı (*Pinus pinaster*), fıstık çamı (*P. pinea*), sarıçam (*P. sylvestris*), kavak (*Populus* spp.), Avrupa ladin (*Picea abies*), dişbudak (*Fraxinus* spp.), okaliptüs (*Eucalyptus* spp.) ve Duglas göknarında (*Pseudotsuga menziesii*) 1. veya 3. ıslah döngülerine ulaşıldığı, ağaçlandırmalarda 1.000 ile 40.000.000 arasında değişen fidan/klon kullanıldığı, ıslah edilmiş fidan/klon kullanım oranının ise sarıçam, sahil çamı ve Avrupa ladininde %90'ları aşan ülkeler

olduğu belirtilmiştir. Bu çerçevede ağaç ıslahının kullanışlılığının (i) seçilen özelliklerin ve bunların göreceli ağırlıklarının (büyüme, kuraklığa tolerans, fenoloji, vb.) uygunluğuna, (ii) hedeflenen ve “nötral” çeşitliliğin belirgin (net) yönetimine, (iii) elde edilen genetik kazanç ve (iv) çeşitliliğin ve kazancın ağaçlandırmaya aktarılmasının dercesine bağlı olduğu değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmede, ıslah çalışmalarından en önemli beklentilerden birinin genetik çeşitliliğin yönetilmesi ve sürdürülmesi olduğu belirtilmektedir. Genetik çeşitliliğin sürdürülmesi yanında, yapılan ıslah çalışmalarının ağaçlandırmaya aktarılmasının ıslah çalışmalarının başarısını gösterdiğinin altı çizilmekte ve ağaçlandırmalarda kullanılan fidan sayılarının giderek artan oranda ıslah edilmiş fidanlardan oluştuğu da belirtilmektedir. Dolayısıyla, ağaç ıslahının ağaçlandırmalara aktarılmasında uygun özelliklerin seçilmesi, genetik çeşitliliğin yönetilmesi ve elde edilen genetik kazancın belirleyici olduğu anlaşılmaktadır.

Türkiye’de Ağaç Islahı

Türkiye’de orman ağaçlarının ıslahı konusundaki çalışmalar Orman Ağaçları ve Tohumları Islah Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir. Resmi olarak 1964 yılında başlatılan ağaç ıslahı çalışmalarında en yoğun ıslaha konu edilen ve ilk ticari klonal tohum bahçesi kurulan orman ağacı türü kızılçamdır. Türün Türkiye’deki doğal popülasyonlarının sahip olduğu yüksek genetik çeşitlilik çeşitli çalışmalarla ortaya konulmuştur (Işık, 1986; Kaya ve Işık, 1997; Işık ve Işık, 1999; Işık vd. 1999; Işık vd. 2000; Kaya ve Işık, 2010; Alan ve Işık, 2021). Dünyadaki iyi örneklerle uyumlu olarak Türkiye’de kızılçamda 1. nesil ağaç ıslah çalışmalarının tamamlandığı, 2. ve 3. nesil çalışmalarının planlandığı yoğun genetik ıslah çalışmaları sürdürülmektedir (Alan vd. 2023). Bu çalışmalar sonucunda, hacimde %30’a varan genetik kazanç (üretim artışı) sağlanabileceği anlaşılmaktadır (OATIAM, 2024). Kızılçam ıslah programı kapsamında 72 tohum meşçeresi ve 61 gen koruma ormanı belirlenmiştir. Seçilen plus ağaçlardan alınan çelikler 14 klon parkında altlıklara aşılanarak saklanırken kurulan, 27 döl denemesinden elde edilen sonuçlara göre toplam 74 tohum bahçesi kurulmuştur (EK 1).

Kızılçam kadar olmamakla birlikte yoğun genetik ıslah çalışmalarının (fenotipik seçimler yanında genetik testler- döl denemeleri içeren) yürütüldüğü diğer türler sarıçam, servi (*Cupressus sempervirens*) ve sığladır (*Liquidambar orientalis*). Ayrıca kavaklar ve okaliptüslerde (*Eucalyptus* spp.) de klonal seçimler kullanılarak yoğun ıslah çalışmaları yürütülmektedir. Karaçam (*Pinus nigra*), sedir (*Cedrus libani*), kayın (*Fagus orientalis*), ladin (*Picea orientalis*) ve göknar (*Abies* spp.) türlerinde ise fenotipik seleksiyon (kitle seleksiyonu) biçiminde sürdürülen ıslah çalışmaları bulunmaktadır. Bu türlerden yalnızca kayın ve göknarın tohum bahçesi bulunmamaktadır.

← Orman Özellikleri Sürekliliği →				Orman Olmayan	
Bakir ormanlar	Doğal ormanlar	Yarı doğal		Ağaçlandırma	
		Yarı doğal ormanlar	Yapay gençleştirme	Üretim	Koruma
Gözle görülür bir insan etkisi olmayan ve ekolojik süreçlerin bozulmadığı doğal türlerden oluşan ormanlar.	Gözle görülür insan etkisi olan doğal olarak gençleştirilen doğal türlerden oluşan ormanlar.	Yoğun işletme için silvikültürel uygulamaların (diri örtü temizliği, budama, gübreleme, vb.) yapıldığı ormanlar.	Doğal türlerle ekim ve dikim yoluyla oluşturulan ormanlar.	Odun ve odun dışı orman ürünü üretimi amacıyla, genellikle egzotik bazen de doğal türlerle ekim ve dikim yoluyla oluşturulan ormanlar.	Ekosistem hizmetlerinin devamlılığı için egzotik ya da doğal türlerle ekim ve dikim yoluyla oluşturulan ormanlar.
					Peyzaj ve ağaç tarımı - 0,5 hektardan küçük orman parçaları. - Tarım alanlarındaki ağaçlar (agroforestry sistemleri, ev ve meyve bahçeleri). - Şehirlerdeki ve yol boyu ile doğal peyzajdaki ağaçlar.
← Ağaçlandırma Ormanlığı →					

Şekil 3. İnsan eliyle oluşturulan ormanların (ağaçlandırma) kapsamı ve tanımı (Carle ve Holmgren, 2008).

Dolayısıyla ağaç ıslahı çerçevesinde, genetik çeşitliliğin sürdürülmesi için birçok ağaç türünde oluşturulan koruma alanları bulunmaktadır (EK 1). Bazıları yalnızca tohum meşçeresi ve gen koruma ormanları seviyesinde iken kızılçam, karaçam, sarıçam, sedir ve ladin türlerinde ise hem *in situ* (tohum meşçeresi, gen koruma ormanı) hem de *ex situ* (tohum bahçesi) koruma alanları oluşturulmuş durumdadır. Bu anlamda kavak (yalnızca *Populus tremula*'da 2 adet *in situ* koruma alanı) ve okaliptüslerde ise genellikle *ex situ* olarak tanımlanabilecek koruma alanları veya klon koleksiyonları bulunmaktadır.

Türkiye ormancılığında denenen ilk egzotik türlerden biri olan sahil çamında da (*Pinus pinaster*) ıslah çalışmaları yürütülmektedir (Atmaca vd. 2023). Türün Türkiye'deki başarılı sahalarından tohum meşçereleri seçilmiş ve bir klonal tohum bahçesi tesis edilmiştir. Fransa orijinli sahil çamı ile Türkiye'de yapılan çalışmaların tamamına türün *ex situ* koruma alanları olarak da bakılabilir.

Ağaç ıslahı çalışmaları kapsamında *in situ* ve *ex situ* korumaya hizmet eden 76 farklı tür için toplam 877 adet 85.945 hektar alan (gen koruma birimi) bulunmaktadır (EK 1; OATIAM, 2019). Kaya vd. (1998) ise bu çalışmaları da içine alacak biçimde bitki genetik çeşitliliğinin yerinde korunması (*in situ*) ile ilgili ormanlarda farklı amaçlarla yürütülen tabiat koruma alanları, tabiat parkları, tabiat anıtları, tohum meşçereleri ve gen koruma ormanlarından söz etmişlerdir. Kaya vd. (1998) ayrıca *in situ* koruma çalışmalarını tamamlayan *ex situ* çalışmalar olarak tohum bahçeleri, klon bankaları ile gen bankalarını saymışlar ve hedef türlerin birlikte *in situ* korunmasını öngören **gen yönetim zonları**⁵ önermişlerdir. Tek tür yerine birlikte yayılış gösteren türlerin birlikte korunmasını öngören gen yönetim zonları bugüne kadar uygulamaya geçirilememiştir.

Türkiye'de gerçekleştirilen ağaç ıslahı çalışmalarında oluşturulan ıslah popülasyonlarının genetik çeşitliliklerinin yüksek olduğu gözlenmektedir. Ağaç ıslahı amacıyla oluşturulan karaçam tohum meşçerelerinin ağaçlandırmalara yansımalarının araştırıldığı bir çalışmada, dört karaçam ıslah zonundan dört adet tohum meşçeresi, bu meşçerelerden seçilen plus ağaçlarla kurulan tohum bahçeleri ve meşçerelerden sağlanan fidanlarla kurulan ağaçlandırmaların genetik yapıları karşılaştırılmıştır. Genetik çeşitliliğin doğal meşçereler, 25-30 üstün ağaçla kurulan tohum bahçeleri ve ağaçlandırmalar arasında önemli bir farklılık göstermediği bulunmuştur (Velioglu vd. 2003a). Benzer durum kızılçamda da gözlenmiş, tohum meşçereleri ile

⁵ Gen yönetim zonları: nesli tükenmekte olan veya ekonomik açıdan önemli bitki türlerinin yanı sıra genetik çeşitlilik ve farklılaşma potansiyeli yüksek türlerin popülasyonlarında evrimsel süreçlerin gerçekleştiği *in situ* gen koruma alanlarıdır (Kaya vd. 1998).

bunlardan alınan materyalle kurulan tohum bahçeleri ve ağaçlandırmalar arasında genetik çeşitlilik bakımından önemli bir farka rastlanmamıştır (Velioğlu vd. 2003b). Ayrıca, kızılçamda 30 klonla kurulan tohum bahçelerinin iyi birer *ex-situ* koruma sağladığı belirtilmiştir. Bu iki araştırma Türkiye’de bugüne kadar yapılan ıslah çalışmalarında doğal ormanlarda bulunan genetik çeşitliliğin tohum bahçelerine, oradan da ağaçlandırmalara aktarıldığını göstermek açısından önemlidir. Diğer ifade ile fenotipik düzeyde yapılan ıslah çalışmaları genetik çeşitliliğin azaltılmadan ağaçlandırmalara aktarılmasını sağlamıştır.

Islah çalışmaları amacıyla oluşturulan korunan alanlar uluslararası çalışmalarda da yerini almakta ve koruma ağları (*network*) oluşturulabilmektedir. Bu kapsamda Avrupa Orman Gen Kaynakları Programı (EUGORGEN⁶) bünyesinde oluşturulan gen koruma birimleri ağında (*in situ* ve *ex situ*) Türkiye’den 45 türde 337 adet **gen koruma biriminin** yer aldığı görülmektedir (EUFORGEN, 2024). EUFORGEN’in, gen koruma birimleri ağı oluşturma amacı, türlerin genetik korumasının ülkelerin ulusal sınırlarına bağlı olmadan türlerin yayılışı çerçevesinde ele almak, ülkelerin gen koruma konusunda bilgi birikimlerinin paylaşmak ve koruma çalışmalarını daha etkin yürütmektir. Geline nokta, Türkiye’de yürütülen ıslah çalışmaları için oluşturulan korunan alanların uluslararası düzeyde genetik korumaya da hizmet ettiği görülmektedir.

Türkiye’de ıslah çalışmaları sonucunda ortaya çıkan korunan alanlar EK 1’de gösterilmiştir (OATIAM, 2019). Gen koruma ormanları (42.329,2 ha) ve tohum meşçere-leri (41.991,9 ha) en büyük paya sahip *in situ* koruma alanlarıdır. Bunlar aynı zamanda yukarıda belirtilen gen koruma popülasyonlarını oluşturmaktadırlar. Türkiye’de kızılçam, sarıçam, servi ve sığla ıslah çalışmaları çerçevesinde kurulan döl denemeleri ise yaklaşık 200-350 aile içeren ıslah popülasyonlarını oluşturmakta ve *ex situ* koruma sağlamaktadır. Tohum plantasyonları (aşısız tohum bahçeleri) ve klonal tohum bahçeleri veya aşılı tohum bahçeleri (1.409,4 ha) diğer ifadeyle, üretim popülasyonları, tohum üretimi yanında *ex situ* koruma sağlamaktadırlar. Klon parkları da ıslah çalışmalarının altyapısına katkı yapmakla (yapay dölleme, bilimsel çalışmalar gibi) birlikte *ex situ* koruma sağlamaktadırlar. Görüleceği üzere ıslah amacıyla oluşturulan korunan alanlar ile farklı düzeylerde *in situ* ve *ex situ* koruma gerçekleştirilmektedir (Kaya vd. 1998; Kaya ve Raynal, 2001; Şengün ve Alan, 2005).

⁶ EUFORGEN: 1990 yılında Fransa’da düzenlenen FOREST EUROPE sürecinin ilk Bakanlar Konferansında kabul edilen Strasbourg Kararı S2’yi uygulamak üzere 1994 yılında kurulmuştur. EUFORGEN ayrıca orman genetik kaynaklarına ilişkin diğer FOREST EUROPE taahhütlerinin ve Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi’nin (CBD) ilgili kararlarının uygulanmasına da katkıda bulunmaktadır.

Sonuç

Dünyada 1950'li yıllarda birkaç ülkede başlayan ve günümüzde pek çok ülkede tek tür veya birden çok türde yürütülen ıslah programları bulunmaktadır. ABD, Kanada, Yeni Zelanda, İsveç, Finlandiya ve Fransa'da ıslah çalışmaları ileri (3.-5.) dönemlere (nesil) ulaşmış ve ıslah çalışmaları artan bir yoğunlukta sürdürülmektedir (Alan vd. 2023; Temel, 2024). Moleküler genetik alanındaki gelişmelerle birlikte genomik seleksiyon, ıslah programlarının bir parçası haline gelmiş ve yapılan seçimlerin isabet derecesini artırarak ıslah hedeflerine daha kısa sürelerde ulaşılması için kullanılabilmektedir. Bu kapsamda ıslah çalışmalarını amacı birim alandan üretilen odun hammaddesinin nitelik ve niceliğini yükseltmektir. ıslah çalışmalarının uygulamaya aktarıldığı ağaçlandırmaların odun hammaddesi gereksinimi karşılama payının artarak, toplam odun üretiminin %50'sine ulaştığı görülmektedir. Ağaç ıslahındaki ilerlemeler, doğal ormanlar üzerindeki üretim baskısını azaltmakta, iklim değişikliğinin etkilerinin azaltılmasına katkı sağlamakta ve ormanlardan beklenen diğer hizmetlerin karşılanmasını sağlamaktadır. O bakımdan dünya çapında ağaçlandırmaların toplam ormanlar içindeki payı da giderek yükselmektedir.

ıslah çalışmalarının en yaygın amacı orman genetiğini kullanarak birim alandan üretilen odun hammaddesinin nicelik ve niteliğini artırmaktır. Hastalıklara direnç sağlama, kurak alanlarda iyi gelişen varyeteler geliştirme de ıslah amaçları olabilir. Bu kapsamda, ağaç ıslahı değişen ve gelişen koşullara göre ürün taleplerinin karşılayabilmek, ileride ortaya çıkacak olumsuz koşulların üstesinden gelebilmek için genetik çeşitliliğin sürdürülmesine gereksinim duymaktadır. ıslah çalışmalarının başlangıcından tohum bahçeleri kuruluşuna kadar kullanılan tohum meşcereleri ve gen koruma ormanları ağaçlandırmalar için tohum (üretim materyali) sağlamak yanında *in situ* koruma sağlamaktadır. Çalışmaların ilerlemesi ve yoğunlaşması ile birim alanda üretimi artırmak için her ıslah döngüsünde, ıslah popülasyonu içinden bir tohum bahçesi (üretim popülasyonu) seçilmekte ve ıslah sonuçları ağaçlandırmalar için kullanılmaktadır. Bu bakımdan yeni döngü sonucundan ortaya çıkacak tohum bahçesi bir öncekinden daha fazla üretim artışı sağlayacak ağaçlandırma anlamına gelmektedir. ıslah çalışmalarında döngü sayısı arttıkça üretimde de artış olmaktadır. ıslah çalışmalarının başlangıcında fenotipik olarak kurulan tohum bahçeleri, her ıslah döngüsü sonunda (1.,2., ..., n.) yeniden kurulmakta ve yeni tohum bahçelerinden elde edilen tohumlarla bir öncekinden daha yüksek üretim sağlayabilen ağaçlandırmalar oluşturulabilmektedir. Tohum bahçeleri daha sık daha bol tohum sağlamak türün yayılış alanlarından uzakta ve ulaşımın daha kolay olduğu fidanlıklara yakın alanlara kurulduğu için *ex situ* koruma da sağlamaktadır. İlerleyen ıslah çalışmaları kapsamında ıslah popülasyonu her döngü için döl denemelerine aktarılmakta ve ıslah çalışmalarının sürekliliği sağlanmaktadır. Her ıslah döngüsünde kurulan döl denemeleri

aynı zamanda *ex situ* koruma sağlamaktadır. Klon parkları ve tohum plantasyonları (aşısız tohum bahçeleri) ıslah çalışmaları için kullanılması yanında, *ex situ* korumaya da hizmet etmektedir. Görüleceği üzere birim alandan yapılacak odun üretiminin nicelik ve niteliğinin artırılması için yürütülen ağaç ıslahı programları, bu amacını gerçekleştirebilmek için *in situ* ve *ex situ* çok sayıda korunan alan oluşturmaktadır.

Türkiye’de ağaç ıslahı çalışmalarının yoğunluğuna göre ıslah amaçlı korunan alanlar oluşturmuştur. Kızılcım bu bakımdan birinci sırada olmakla birlikte sarıçam, servi ve sığlanın döl denemeleri bulunmaktadır. Bunların yanında karaçam, sedir, kayın, ladin ve göknar türlerinde ise fenotipik seleksiyon (kitle seleksiyonu) biçiminde sürdürülen ıslah çerçevesinde *in situ* ve *ex situ* korunan alanlar bulunmaktadır. Kavak ve okaliptüslerde ise genellikle *ex situ* olarak tanımlanabilecek koruma alanları veya klon koleksiyonları bulunmaktadır. Sahil çamı ise bu konudaki egzotik ağaç türüdür.

Türkiye’de ağaç ıslahı çerçevesinde genetik çeşitliliğin korunması ve sürdürülmesi amacıyla oluşturulan 45 türde 337 adet korunan alanın, uluslararası bir kuruluş olan EUFORGEN’nin veri tabanında gen koruma birimleri olarak yer aldığı görülmektedir. Bu durum Türkiye’de de yayılışı olan türlerin, 1964’ten bu yana ıslah çalışmaları ile oluşturulan gen koruma birimlerinin (*ex situ* ve *in situ*) uluslararası korunan alanların bir bileşeni olduğunu ve Türkiye’de de yayılış gösteren türlerin genetik çeşitliliğinin sürdürülmesinin uluslararası iş birliği ile güvence altına alındığını göstermektedir.

Türkiye’de 60 yıldır sürdürülen ıslah çalışmaları ile birim alandan üretimin nitelik ve niceliğinin önemli oranda artırılacağı anlaşılmıştır. Ağaç ıslahı ile sağlanan bu artışların oluşturulan tohum bahçeleri ile ağaçlandırmalara aktarıldığı görülmektedir. Odun hammaddesi açığının olduğu, Türkiye’nin hemen hemen tamamı doğal ormanları üzerindeki üretim baskısının azaltılması ve iklim değişikliğine karşı yeni ağaçlandırma alanlarının oluşturulması açılarından Türkiye ormancılığında ağaç ıslahının daha etkin kullanılması gerektiği görülmektedir. Bu kapsamda gelişen ve değişen koşullarda ağaç ıslahının sürdürülebilmesi ve gelecekte farklı ürün gereksinimlerinin karşılanabilmesi için ağaç ıslahında genetik çeşitliliğin de sürdürülmesi önemlidir.

Türkiye’de ıslah çalışmaları için 60 yıldır oluşturulan ve uluslararası özellikler taşıyan *in situ* ve *ex situ* korunan alanlar, türün evrimsel sürecine uygun olarak genetik çeşitliliğin sürdürüldüğü gen koruma birimleri olarak düşünülmelidir. Diğer yandan ıslah çalışmalarının evrimsel sürece uygun olarak ıslah zonlarında yürütülmesi ve bu zonlarda genetik çeşitliliğin ağaçlandırmalara aktarılması iklim değişikliğinin etkilerine karşı en elverişli evrimsel ortamı oluşturmaktadır. Bu çerçevede ağaç ıslah amacıyla

oluşturulan gen koruma birimlerinin yalnızca ıslah çalışmaları açısından değil sürdürülebilir orman yönetiminde de genetik çeşitliliğin korunması ve sürdürülmesine katkısının vazgeçilmez olduğu görülmektedir.

Teşekkür

Prof. Dr. Zeki Kaya'ya (Orman yüksek mühendisi ve emekli öğretim üyesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Biyolojik Bilimler Bölümü) bu bölüm için yapmış olduğu çok değerli katkı ve önerileri için teşekkür ederiz.

Kaynaklar

- Alan, M., 2020. Silviculture and tree breeding for planted forests. Eurasian Journal of Forest Science, 8(1):74-83.
- Alan, M., Isik, F., 2021. Genetic relationships between terminal shoot length, number of flushes and height in a 4-year-old progeny test of *Pinus brutia* Ten. Annals of Forest Science, 78:1-10.
- Alan, M., Temel, F., Sabuncu, R. 2023. Türkiye'de Ağaçlandırmaların Geçmişi ve Geleceği. Şu eserde: Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye Ormancılığı ve Geleceği. Editörler: Alan, M., Çalışkan, A., Ertuğrul H., Günşen H.B., Özalp M., Özçankaya N., Öztürk C., Temel F. Türkiye Ormancılar Derneği Yayını, 375-407 s., Ankara.
- Anagnostakis, S.L., 2012. Chestnut breeding in the United States for disease and insect resistance. Plant Disease, 96:1392-1403.
- Atmaca, C., Temel, F., Taştan, Y., Uzan Eken, B., 2023. Genetic variation in height, diameter and second flushing in four-year old maritime pine progeny tests in Türkiye. Silvae Genetica, 71(1): 99-106.
- Carle, J., Holmgren, P., 2008. Wood from Planted Forests A Global Outlook 2005-2030. Forest Products Journal, 58(12):6-18.
- Cengiz, Y., Işık, F., Keskin, S., Genç, A., Doğan, B., Tosun, S., Özpınar, Z., Aksoy, C., Örtel, E., Gürgen, D., Dağdaş, S., Uğurlu, S., 1999. Kızılçam (*Pinus brutia*) orijin denemeleri: Beş yıllık sonuçlar. Batı Akdeniz Ormancılık Araştırma Müdürlüğü, Teknik Bülten No: 11, Antalya.
- Daoust, G., Beaulieu, J., 2004. Genetics, breeding, improvement and conservation of *Pinus strobus* in Canada. Şu eserde: Breeding and genetic resources of five-needle pines: genetics, breeding, and adaptability. Proceedings of the IUFRO, 2(15):3-11.
- Eriksson, G., Namkoong, G., Roberds, J.H., 1993. Dynamic gene conservation for uncertain futures. Forest Ecology and Management, 62(1-4):15-37.
- Evans, J. (Ed.). 2009. Planted Forests: Uses, Impacts and Sustainability (Vols. 1-213). CAB International and FAO.

- EUFORGEN, 2024. Avrupa Orman Gen Kaynakları Programı (Europe Forest Genetic Resources Program) (<https://www.euforgen.org/about-us/member-countries/turkiye> Erişim tarihi: 10.07.2024).
- FAO, 2022. The State of the World's Forests 2022. Forest pathways for green recovery and building inclusive, resilient and sustainable economies. Rome.
- Feng, J., Dan, X., Cui, Y., Gong, Y., Peng, M., Sang, Y., Ingvarsson P.K, Wang, J. 2024. Integrating evolutionary genomics of forest trees to inform future tree breeding amidst rapid climate change. *Plant Communications* 5, 101044.
- Frankel, O.H., Brown, A.H.D., Burdon, J.J., 1995. The conservation of plant biodiversity. Cambridge University Press, 299 s., New York.
- Fugeray-Scarbel, A., Bouffier, L., Lemarié, S., Sánchez, L., Alia, R., Biselli, C., Buiteveld, J., Carra, A., Cattivelli, L., Dowkiw, A., Fontes, L., Fricano, A., Gion, J. M., Grima-Pettenati, J., Helmersson, A., Lario, F., Leal, L., Mutke, S., Nervo, G., Persson, T., Rosso, L., Smulders, M. J. M., Steffenrem, A., Vietto, L., Haapanen, M., 2024. Prospects for evolution in European tree breeding. *iForest*, 17:45-58.
- Gapare, W.J., 2014. Merging applied gene conservation activities with advanced generation breeding initiatives: a case study of *Pinus radiata* D. Don. *New Forests*, 45(3):311-331.
- Gregorius, H.R., 1980. The probability of losing an allele when diploid genotypes are sampled. *Biometrics*, 36:643-652.
- Isik, F., 2014. Genomic selection in forest tree breeding: the concept and an outlook to the future. *New Forests*, 45:379-401.
- İşık, K., 1986. Altitudinal variation in *Pinus brutia* Ten.: seed and seedling characteristics. *Silvae Genetica*, 35:58-66.
- İşık, K., 2014. Biyolojik Çeşitlilik. ANG Vakfı Yayın No: 2, 224 s., İstanbul.
- Isik, K., Isik, F., 1999. Genetic variation in *Pinus brutia* Ten. in Turkey. *Silvae Genetica*, 48:293-302.
- Isik, F., Isik, K., Lee, S.J., 1999. Genetic variation in *Pinus brutia* Ten. in Turkey: I. growth, biomass and stem quality traits. *Forest Genetics*, 6:89-99.
- Isik, F., Keskin, S., McKeand, S.E., 2000. Provenance variation and provenance-site interaction in *Pinus brutia* Ten.: consequences of defining breeding zones. *Silvae Genetica*, 49:213-223.
- Isik, F., McKeand, S.E., 2019. Fourth cycle breeding and testing strategy for *Pinus taeda* in the NC State University Cooperative Tree Improvement Program. *Tree Genetics Genomes*, 15:70.
- Jansson, G., Hansen, J.K., Haapanen, M., Kvaalen, H., Steffenrem, A., 2017. The genetic and economic gains from forest tree breeding programmes in Scandinavia and Finland. *Scandinavian Journal of Forest Research*, 32(4):273-286.

- Johnson, R., St. Clair, B., Lipow, S., 2001. Genetic conservation in applied tree breeding programs. Şu eserde: Thielges, B. (ed.) Proceedings, international conference on *ex situ* and *in situ* conservation of commercial tropical trees, s215-230.
- Kang, H., 1979. Long-term tree breeding. Proceedings 15th Southern Forest Tree Improvement Conference; Mississippi State University: MS: Eastern Tree Seed Laboratory, USDA Forest Service, Macon, GA 31202, June 19- 21, 1979.
- Kang, H., Nienstaedt, H., 1987. Managing long-term tree breeding stock. *Silvae Genetica*, 36(1):30-39.
- Kaya, N., Isik, K., 2010. Genetic identification of clones and the genetic structure of seed crops in a *Pinus brutia* seed orchard. *Turkish Journal of Agriculture and Forestry*, 34: 127-134.
- Kaya, Z., Isik, F., 1997. The pattern of genetic variation in shoot growth of *Pinus brutia* TEN. populations sampled from the Toros Mountains in Turkey. *Silvae Genetica*, 46:73-81.
- Kaya, Z., Kün, E., Güner, A., 1998. Türkiye Bitki Genetik Çeşitliliğinin Yerinde (*In situ*) Korunması Ulusal Planı. Çevre Bakanlığı, Çevre Koruma Genel Müdürlüğü, Bitki Koruma ve Erozyonla Mücadele Daire Başkanlığı, Ankara.
- Kaya, Z., Raynal, D.J., 2001. Biodiversity and conservation of Turkish forests. *Biological Conservation*, 97(2):131-141.
- Koski, V., Antola, J., 1993. Turkish National Tree Breeding and Seed Production Program for Turkey (1994-2003). Cooperated with ENSO Forest Development Inc. and Forest Tree Seeds and Tree Breeding Institute.
- Koski, V., Skrøppa, T., Paule, L., Wolf, H., Turok, J. 1997. Technical guidelines for genetic conservation of Norway spruce (*Picea abies* (L.) Karst.). International Plant Genetic Resources Institute, Rome, Italy.
- Lee S., Thompson, D., Kehlet Hansen, J., 2013. Sitka spruce (*Picea sitchensis* (Bong.) Carr.). Şu eserde: Pâques, L.E. (ed.) Forest tree breeding in Europe. Dordrecht: Springer Science+Business Media, s. 177-227.
- Lipow, S.R., Johnson, G.R., St. Clair, J.B., Jayawickramaa, K.J., 2003. The role of tree improvement programs for *ex situ* gene conservation of coastal Douglas-fir in The Pacific Northwest. *Forest Genetics*, 10(2):111-120.
- Lipow, S.R., Vance-Borland, K., St. Clair, J.B., Henderson, J.A., McCain, C., 2007. *In situ* gene conservation of six conifers in western Washington and Oregon. *Western Journal of Applied Forestry*, 22(3):176-187.
- McKeand, S.E., 2019. The evolution of a seedling market for genetically improved loblolly pine in the southern United States. *Journal of Forestry*, 117(3):293-301.
- McKeand, E., Beineke, F., 1980. Sublining for half-sib breeding populations of forest trees. *Silvae Genetica*, 29(1):14-17.

- Mora, C., Tittensor, D.P., Adl, S., Simpson, A.G.B., Worm, B., 2011. How many species are there on earth and in the ocean? *PLoS Biol* 9(8):e1001127.
- Mullin, T., 2014. OPSEL 1.0: A computer program for optimal selection in forest tree breeding. Skogforsk, Uppsala, İsveç.
- Namkoong, G., 1988. Sampling for germplasm collections. *HortScience*, 23(1):79–81.
- OATIAM. 2019. Orman Ağaçları ve Tohumları Islah Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü web sitesi <https://ortohum.ogm.gov.tr/SitePages/OGM/OGMDefault.aspx> (Erişim tarihi 03.05.2019).
- OATIAM. 2024. Orman Ağaçları ve Tohumları Islah Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü web sitesi <https://ortohum.ogm.gov.tr/SitePages/OGM/OGMDefault.aspx> (Erişim tarihi 10.07.2024).
- Öztürk, H., Şıklar, S., Alan, M., Ezen, T., Korkmaz, B., Gülbaba, G., Sabuncu, R., Tulukçu, M., Derilgen, S.I.O., 2004. Akdeniz Bölgesi Alçak Islah Zonu'nda (0-400 m) kızılçam (*Pinus brutia* Ten.) döl denemeleri (12. yaş sonuçları). Orman Ağaçları ve Tohumları Islah Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Teknik Bülten No: 12, Ankara.
- Parr, C. S., Wilson, N., Leary, P., Schulz, K.S., Lans, K., Walley, L., Hammock, J.A., Goddard, A., Rice, J., Studer, M., Holmes, J.T.G., Corrigan Jr., R.J., 2014. The Encyclopedia of Life v2: Providing Global Access to Knowledge About Life on Earth. *Biodiversity Data Journal* 2: e1079, doi:10.3897/BDJ.2.e1079
- Payn, T., Carnus, J.M., Freer-Smith, P., Kimberley, M., Kollert, W., Liu, S., Orazio, C., Rodriguez, L., Silva, L.N., Wingfield, M.J. 2015. Changes in planted forests and future global implications. *Forest Ecology and Management*, 352: 57–67.
- Righelato, R., Spracklen, D., 2007. Carbon mitigation by biofuels or by saving and restoring forests. *Science*, 317:902.
- Rudel, T.K., 2009. Tree farms: driving forces and regional patterns in the global expansion of forest plantations. *Land Use Policy*, 26(3):545–550.
- Ruotsalainen, S., 2014. Increased forest production through forest tree breeding. *Scandinavian Journal of Forest Research*, 29(4):333–344.
- Shepherd, R.K., 1986. *Plantation Silviculture*. Martinus Nijhoff Publishers, 322 s.
- Schueler, S., Kapeller, S., Konrad, H., Geburek, T., Mengl, M., Bozzano, M., Koskela, J., Lefe`vre, F., Hubert, J., Kraigher, H., Longauer, R., Olrik, D. C. 2013. Adaptive genetic diversity of trees for forest conservation in a future climate: a case study on Norway spruce in Austria. *Biodiversity and Conservation*, 22, 1151–1166.
- Şengün, S. Alan, M., 2005. Orman ağaçlarında genetik çeşitliliğin korunmasında *in situ* ve *ex situ* yöntemlerin Türkiye'deki uygulamaları. *Korunan Doğal Alanlar Sempozyumu*, 8-10 Eylül 2005, SDÜ, Isparta, s. 533-541.

- Stoehr, M., Yanchuk, A., Xie, C.Y., Sanchez, L., 2008. Gain and diversity in advanced generation coastal Douglas-fir selections for seed production populations. *Tree genetics & Genomes*, 4:193-200.
- Temel, F. 2024. Britanya Kolumbiyası (Kanada) ormancılığında ağaç ıslahı. *Ormancılık Araştırma Dergisi*, 11(1):81-93.
- Veliöğlü, E., Çengel, B., İçgen, Y., Kandemir, G., Alan, M., Kaya, Z., 2003a. Moleküler Belirteçler Yardımıyla Karaçam (*Pinus nigra* Arnold subspecies *pallasiana* (Lamb.) Holmboe) Tohum Meşcerelerinde, Tohum Bahçelerinde ve Ağaçlandırmalarında Bulunan Genetik Çeşitliliğin Karşılaştırılması. *Orman Ağaçları ve Tohumları Islah Araştırma Müdürlüğü, Teknik Bülten No:11, Ankara.*
- Veliöğlü, E., İçgen, Y., Çengel, B., Öztürk, H., Kaya, Z. 2003b. Moleküler Belirteçler Yardımıyla Kızılçam (*Pinus brutia* Ten.) Tohum Meşcerelerinde, Tohum Bahçelerinde ve Ağaçlandırmalarında Bulunan Genetik Çeşitliliğin Karşılaştırılması. *Orman Ağaçları ve Tohumları Islah Araştırma Müdürlüğü Teknik Bülten No:10, Ankara.*
- Yanchuk, A.D., 2001. A quantitative framework for breeding and conservation of forest tree genetic resources in British Columbia. *Canadian Journal of Forest Research*, 31:566-576.
- Wang, T., Smets, P., Chourmouzis, C., Aitken, S.N., Kolotelo, D., 2020. Conservation status of native tree species in British Columbia. *Global Ecology and Conservation*, 24:e01362.
- White, T., 1992. Advanced-generation breeding populations: size and structure. Şu eserde: *Proceedings of IUFRO conference S2.02-08, breeding tropical trees - Resolving tropical forest resource concerns through tree improvement, gene conservation and domestication of new species. 1992 October 9-18. Cali, Colombia. CAMCORE, Raleigh, NC, s. 208-222.*
- White, T., Adams, W.T., Neale, D., 2007. *Forest Genetics*. CABI Publishing.
- Zobel, B., Talbert, J., 1984. *Applied Forest Tree Improvement*. John Wiley & Sons. New York.

EK 1: Türkiye'de ağaç ıslahı amaçlı korunan alanların türlere göre dağılımı (OATIAM, 2019). Alanlar hektar olarak verilmiştir.

Tür	Bilimsel adı	Gen Koruma Ormanları		Tohum Meşcereleri		Döl Denemeleri		Klon Parkları		Tohum Plantasyonu*		Klonal Tohum Bahçeleri	
		Adet	Alan	Adet	Alan	Adet	Alan	Adet	Alan	Adet	Alan	Adet	Alan
Uludağ göknarı	<i>Abies bornmulleriana</i>	5	642,3	9	942,4	-	-	-	-	-	-	-	-
Toros göknarı	<i>A. cilicica</i>	7	654,2	2	308,1	-	-	-	-	-	-	-	-
Kazdağı göknarı	<i>A. equitrojani</i>	2	295,7	1	213,3	-	-	-	-	-	-	-	-
Karadeniz göknarı	<i>A. nordmanniana</i>	3	270,3	11	2.061,2	-	-	-	-	-	-	-	-
Çataldağ göknarı	<i>A. olcayana</i>	1	110,3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ova akça ağacı	<i>Acer campestre</i>	1	454,1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Toros akça ağacı	<i>A. byrranicum</i>	1	356,2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Fransız akça ağacı	<i>A. monspessulanum</i>	1	44,8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Çınar yapraklı akça ağaç	<i>A. platanoides</i>	2	241,1	-	-	-	-	-	-	1	1,3	-	-
Kayın gövdeli akça ağaç	<i>A. trautvetteri</i>	2	86,8	1	59,4	-	-	-	-	-	-	-	-
Kızıl ağaç	<i>Alnus glutinosa</i>	4	201,5	7	552,0	-	-	-	-	-	-	-	-
Doğu kızıl ağacı	<i>A. orientalis</i>	2	545,8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Huş	<i>Betula pendula</i>	1	173,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ada şimşiri	<i>Buxus balcarica</i>	1	6,2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Şimşir	<i>B. sempervirens</i>	1	12,3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Gürgen	<i>Carpinus betulus</i>	2	277,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kestane	<i>Castanea sativa</i>	12	2.111,6	1	139,6	-	-	-	-	-	-	-	-
Toros Sediri	<i>Cedrus libani</i>	21	2.703,9	22	3.437,8	-	-	-	1	7,7	-	-	8
Çitlenbik	<i>Celtis australis</i>	1	13,7	-	-	-	-	-	-	-	1	2,0	-
Doğu çitlenbiği	<i>Celtis tournefortii</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	2,5	-

EK 1 (devam ediyor)

Tür	Bilimsel adı	Gen Koruma Ormanları		Tohum Meşcereleri		Döl Denemeleri		Klon Parkları		Tohum Plantasyonu*		Klonal Tohum Bahçeleri*	
		Adet	Alan	Adet	Alan	Adet	Alan	Adet	Alan	Adet	Alan	Adet	Alan
Yabani kiraz	<i>Cerasus avium</i>	4	453,3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kızılçak	<i>Cornus mas</i>	2	73,3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Türk fındığı	<i>Corylus colurna</i>	5	1.272,3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Alıç	<i>Crataegus orientalis</i>	1	16,5	-	-	-	-	-	-	1	1,3	-	-
Servi	<i>Cupressus sempervirens</i>	2	102,0	1	38,0	-	-	-	-	-	-	-	-
Geyik elması	<i>Eriolobus trilobatus</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2,1	-	-
Okaliptrüs	<i>Eucalyptus camaldulensis</i>	-	-	1	1,1	-	-	-	-	-	-	-	-
Doğu kayını	<i>Fagus orientalis</i>	28	3.597,2	28	3.277,3	-	-	-	-	-	-	-	-
Avrupa kayını	<i>F. sylvatica</i>	2	113,9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sivri meyveli dişbudak	<i>Fraxinus angustifolia</i>	1	99,8	2	146,8	-	-	-	-	-	-	-	-
Adi dişbudak	<i>F. excelsior</i>	-	-	2	158,8	-	-	-	-	-	-	-	-
Andız	<i>Juniperus drupacea</i>	1	15,1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Boylu ardıç	<i>J. excelsa</i>	11	2.451,3	3	457,0	-	-	-	-	-	-	-	-
Kokulu ardıç	<i>J. foetidissima</i>	3	369,4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Katran ardıcı	<i>J. oxycedrus</i>	1	156,3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Finike ardıcı	<i>J. phoenicea</i>	-	-	1	358,5	-	-	-	-	-	-	-	-
Defne	<i>Laurus nobilis</i>	3	517,1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sığla	<i>Liquidambar orientalis</i>	3	152,5	2	193,3	1	9,0	-	-	-	-	1	3,1

EK 1 (devam ediyor)

Tür	Bilimsel adı	Gen Koruma Ormanları		Tohum Meşcereleri		Döl Denemeleri		Klon Parkları		Tohum Plantasyonu*		Klonal Tohum Bahçeleri*	
		Adet	Alan	Adet	Alan	Adet	Alan	Adet	Alan	Adet	Alan	Adet	Alan
Kayacık	<i>Ostrya carpinifolia</i>	4	461,3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Datça hurması	<i>Phoenix theophrasti</i>	2	219,9	-	-	-	-	-	-	1	2,4	-	-
Doğu ladini	<i>Picea orientalis</i>	4	303,6	10	1.209,6	-	-	1	0,7	-	-	9	32,6
Kızılçam	<i>Pinus brutia</i>	61	9.504,1	72	10.423,3	27	93,6	14	31,6	-	-	74	644,4
Halepçanı	<i>P. halepensis</i>	-	-	2	199,2	-	-	-	-	-	-	2	9,6
Karaçam	<i>P. nigra</i>	42	6.588,0	71	9.087,5	-	-	-	-	-	-	55	464,0
Fıstıkçanı	<i>P. pinea</i>	2	337,6	9	1.709,9	-	-	2	9,0	-	-	7	87,0
Sahilçanı	<i>P. pinaster</i>	-	-	5	453,1	-	-	-	-	1	12,0	1	3,3
Radiata çanı	<i>P. radiata</i>	-	-	2	6,1	-	-	-	-	-	-	-	-
Sarıçam	<i>P. sylvestris</i>	21	2.232,4	35	4.643,9	2	11,6	3	5,9	-	-	21	109,6
Atlas sakızı	<i>Pistacia atlantica</i>	1	2,9	-	-	-	-	1	2,0	-	-	-	-
Menengiç	<i>P. terebinthus</i>	1	56,8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Çınar	<i>Platanus orientalis</i>	4	182,2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Tirek kavak	<i>Populus tremula</i>	2	148,7	2	683,3	-	-	-	-	-	-	-	-
Douglas göknarı	<i>Pseudotsuga taxifolia</i>	-	-	1	1,6	-	-	-	-	-	-	-	-
Yaygın Douglas göknarı	<i>P. menziesii</i>	-	-	1	7,4	-	-	-	-	-	-	-	-
Yalankoz	<i>Pterocarya fraxinifolia</i>	2	1,3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ahlal	<i>Pyrus elaeagnifolia</i>	1	18,6	-	-	-	-	-	-	1	1,8	-	-
Bozpınal meşesi	<i>Quercus aucleri</i>	1	108,1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
İran palamut meşesi	<i>Q. brantii</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	1	6,0	-	-

EK 1 (devam ediyor)

Tür	Bilimsel adı	Gen Koruma Ormanları		Tohum Meşcereleri		Döl Denemeleri		Klon Parkları		Tohum Plantasyonu*		Klonal Tohum Bahçeleri*	
		Adet	Alan	Adet	Alan	Adet	Alan	Adet	Alan	Adet	Alan	Adet	Alan
Saçlı meşe	<i>Q. cerris</i>	6	923,5	3	129,4	-	-	-	-	-	-	-	-
Kermes meşesi	<i>Q. coccifera</i>	1	53,7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Pıral meşesi	<i>Q. ilex</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1,5	-	-
Mazı meşesi	<i>Q. infectoria</i>	1	100,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Lübnan meşesi	<i>Q. libani</i>	2	251,3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sapsız meşe	<i>Q. petraea</i>	5	598,2	5	662,2	-	-	-	-	-	-	-	-
Doğu Karadeniz meşesi	<i>Q. pontica</i>	1	98,3	-	-	-	-	-	-	1	2,4	-	-
Kasnak meşesi	<i>Q. vulcanica</i>	2	330,4	1	101,0	-	-	-	-	-	-	-	-
Yalancı akasya	<i>Robinia pseudoacacia</i>	-	-	1	156,0	-	-	-	-	-	-	-	-
Üvez	<i>Sorbus domestica</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	2	3,3	1	1,7
Kuş üvezî	<i>S. aucuparia</i>	1	239,1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Akçağaç yapraklı üvez	<i>S. torminalis</i>	1	400,0	-	-	-	-	-	-	1	1,7	-	-
Porsuk	<i>Taxus baccata</i>	2	157,8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
İhlamur	<i>Tilia rubra</i>	1	25,2	1	78,0	-	-	-	-	1	1,5	-	-
Yörük ihlamuru	<i>T. platyphyllos</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1,4	-	-
Gümüşi ihlamur	<i>T. tomentosa</i>	3	383,4	2	95,8	-	-	-	-	-	-	-	-
Karaağaç	<i>Ulmus glabra</i>	1	11,2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Toplam	312	42.329,4	317	41.991,9	30	114,2	22	56,9	17	43,2	179	1.409,4

* **Tohum plantasyonları:** Tohum üretimi amacıyla kurulmuş aşsız tohum bahçeleri, **Klonal tohum bahçeleri:** Tohum üretimi amacıyla kurulmuş aşlı tohum bahçeleri.

KORUNAN ALANLAR KAPSAMINDA MUHAFAZA ORMANLARI

Mustafa KÖMÜRLÜ¹

1. Giriş

Kendisini her geçen yıl daha çok hissettiren çevre ve ormancılık sorunlarının üstesinden gelebilmek amacıyla bugüne kadar yasal ve kurumsal birçok düzenleme yapılmıştır. Bu amaca yönelik düzenlemelerin geçmişi 1924 yılına kadar dayansa da 1970’li yıllardan sonra yoğunluk kazanmıştır. Yetmişli yıllarda yapılan önemli mevzuat düzenlemeleriyle çevremizin önemli bir bileşeni olan ormanların bilimsel ölçütler esas alınarak korunmasına çalışılmıştır. Doksanlı yıllarla birlikte ormancılık anlayışındaki gelişmeler ve ormanlarla ilgili kamusal talep ve beklentilerin artmasıyla, üretim dışı tutulan korunan orman alanları önemli boyutlarda artmıştır. Bugün, geniş bakış açısıyla değerlendirildiğinde, yaklaşık olarak orman varlığımızın yarısını oluşturan, odun üretiminin ana fonksiyon olarak değerlendirilmediği korunan alan mevcuttur. Önemli bir kısmının yasal düzenlemelerle farklı statü kazandığı bu alanlar, diğer ormanlara kıyasla ulaşılması zor alanlardır. Devlet müdahalesi ya hiç yoktur ya da sınırlıdır. Bu nedenlerle, korunan alanlarda çevre tahribatının yıkıcı boyutlara ulaşması bir ölçüde frenlenmektedir. Yapılan düzenlemelerin yetersiz kalmasının temelinde, hesaba geç katılan küresel iklim değişikliği, hızlı nüfus artışı, nüfusun kentlerde ve endüstri bölgelerinde yoğunlaşması, madencilik faaliyetleri ve yapılan turistik tesisler ile ormanlardan usulsüz yararlanma, aşırı ve düzensiz otlatma zararları yatmaktadır. Çevre ve ormanları koruma amacıyla yapılan bilimsel temele dayalı düzenlemeler dışında, politikacıların günü kurtarmaya yönelik, popülist amaçlı çok sayıda yasal düzenlemeler yaptıkları da meslek kamuoyu tarafından bilinmektedir. Belki de ormanların korunmasına yönelik düzenlemelerin tam olarak amacına ulaşamamasında en büyük etken de bu olmuştur.

19/7/2012 tarihli “Korunan Alanların Tespit, Tescil ve Onayına İlişkin Usul ve Esaslara Dair Yönetmeliği”ne göre, korunan alan, “biyolojik çeşitliliğin, doğal ve bununla ilişkili kültürel kaynakların korunması ve devamlılığının sağlanması amacıyla ilgili mevzuata göre yönetilen; milli parklar, tabiat parkları, tabiat anıtları, tabiatı koruma

¹ Emekli Orman Amenajman Denetim ve Kontrol Başmühendisi

alanları, doğal sit alanları, sulak alanlar, özel çevre koruma bölgeleri ve benzeri koruma statüsü bulunan kara, su ya da deniz alanlarını” kapsamaktadır. Bu tanım, Orman Yasası’nın 25. Maddesi ve 19/10/1989 tarihli ve 383 sayılı Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı Kurulmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname kapsamında değerlendirilebilecek alanlardır. Bunlara ilave olarak, Orman Yasası’nın muhafaza ormanlarına ilişkin 23 ve 24. maddeleri gereğince de “Muhafaza Ormanı” ismiyle korunan alan ayrılmaktadır. Kelime anlamı dikkate alındığında, “korunan alan” ifadesi daha geniş açıyla düşünmemizi gerektirmektedir. Şöyle ki; belirtilen bu alanların dışında, Orman Yasası’nın 23, 24 ve 25. maddeleri kapsamında ayrılmış bulunan alanlardan daha geniş alan, Orman Genel Müdürlüğü (OGM) Amenajman Başmühendislikleri tarafından, öne çıkan ekolojik fonksiyonları dikkate alınarak korumaya alınmıştır. Bu alanlar da yukarıda açıklanan Orman Yasası kapsamında ayrılmış korunan alanlar gibi orman amenajman planları envanterine girmektedir.

Doğa korumanın uluslararası ana örgütü olan Uluslararası Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (IUCN), korunan alanı, “Ekosistem hizmetleri ve kültürel değerleriyle doğanın uzun erimli korunmasını sağlamak için *yasal ya da diğer etkili yollarla ayrılan, belirlenen, yönetilen*, açıkça tanımlanmış bir coğrafi alandır.” şeklinde tanımlamaktadır. Bu alanlar amenajman planlarıyla IUCN’un yukarıda açıklanan ölçütlerine uygun olarak; yasa gereği ayrılmakta ve etkili yollar kullanılarak düzenlenmektedir. Şöyle ki, amenajman planları, 6831 sayılı Orman Yasası’nın 26. Maddesindeki orman insan ilişkileri bölümünde, “ormanın korunması, kullanma değerlerinin esas tutulması, ormancılıkta ve amenajman planlarında çok taraflı faydalanma esaslarını getirmek maksadıyla; devlet ormanlarından yapılacak istihsal, Tarım ve Orman Bakanlığınca tespit olunacak esaslar dairesinde ve amenajman planlarına göre devlet tarafından yapılır.” hükmüne dayanılarak devlet organları tarafından veya devletin kontrolünde yapılmaktadır. Ayrıca, çeşitli yollarla korumaya alınan alanlar da dahil, orman alanları devlet organları tarafından yönetilmektedir. Bu nedenle orman amenajman planlarıyla üretim dışı tutularak korumaya ayrılan bu alanlar da korunan alan olarak değerlendirilebilir. Ormancılık kamu yönetimi ve ilgili diğer bakanlık birimleri bu gerçeği biraz geç olsa da fark ederek, korunan alan tanımını “Korunan Alanların Tespit, Tescil ve Onayına İlişkin Usul ve Esaslara Dair Yönetmeliği’ tanımlamasının çok daha ötesinde daha geniş kapsamlı olarak değerlendirmeye başlamıştır. Bu bölümde, geç kalınan bu gelişime katkı sağlayabilmek için, daha çok, OGM yönetiminde olup, Orman Yasasının ilgili maddeleri kapsamında muhafaza ormanı olarak ayrılan alanlar yanında, Orman Amenajman Başmühendislikleri tarafından korumaya alınan alanların değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

2. 6831 Orman Yasasının 23 ve 24. Maddeleri Gereğince Bakanlık Kararıyla Muhafazaya Alınan Alanlar¹

6831 sayılı Orman Yasası'nın 23 ve 24. maddeleri gereğince, "arazi kayması ve yağmurlarla yıkanması tehlikesine maruz olan yerlerdeki ormanlarla, meskün mahallelerin havasını, şose ve demiryollarını, toz ve kum fırtınalarına karşı muhafaza eden ve nehir yataklarının dolmasının önüne geçen veya memleket müdafası için muhafazası zorunlu olan devlet ormanları veya maki veya fundalarla örtülü yerleri" sürekli olarak; tahrip edilmiş veya yangın görmüş devlet ormanlarını da üretim ormanı haline gelinceye kadar *bakanlık kararıyla, muhafaza ormanı* olarak ayrılmaktadır. Mülkiyeti devletten başkasına ait sahipli yerler ise Bakanlığının teklifi ve Bakanlar Kurulunun kararıyla muhafaza ormanı olarak ayrılabilir. Bu statüdeki alanlar da "Muhafaza Ormanlarının Ayrılması ve İdaresi Hakkında Yönetmelik" hükümlerine göre Orman Genel Müdürlüğü tarafından yönetilmektedir. Türkiye'de 2023 yılı sonu itibarıyla, bu gerekçelere dayanılarak 55 adet muhafaza ormanı ayrılmış bulunmaktadır (Çizelge 1).

Çizelge 1. 6831 Sayılı Yasa'nın 23 ve 24. maddelerine göre ayrılmış muhafaza ormanları

Sıra No	Statüsü	Muhafaza Ormanı Adı	Bağlı Olduğu Bölge Müd.	Orman Alanı (ha)	Açıklık Alan (ha)	Toplam Alan (ha)	Muhafaza Başlangıç Tarihi
1	Devamlı	Kırıklı-Dörtler	Adana	4973,00		4973,00	1.02.2002
2	Devamlı	Keltepe	Sakarya	927,00	99,90	1026,90	25.12.1973
3	Devamlı	Uludere	Sakarya	2239,20	8,80	2248,00	28.02.1977
4	Devamlı	Kartepe	Sakarya	2058,78	30,70	2089,48	27.04.1998
5	Devamlı	Sapanca Gölü	Sakarya	10206,50		10206,50	30.03.1998
6	20 yıl süreli	Çamgölü	Amasya	337,70	27,10	364,80	9.09.1964

¹ **6831 Sayılı Kanun Madde 23** – Arazi kayması ve yağmurlarla yıkanması tehlikesine maruz olan yerlerdeki ormanlarla, meskün mahallerin havasını, şose ve demiryollarını, toz ve kum fırtınalarına karşı muhafaza eden ve nehir yataklarının dolmasının önüne geçen veya memleket müdafası için muhafazası zaruri görülen Devlet ormanları veya maki veya fundalarla örtülü yerler daimi olarak; tahrip edilmiş veya yangın görmüş Devlet ormanları da istihsal ormanı haline gelinceye kadar Ziraat Vekaletince muhafaza ormanı olarak ayrılabilirler.

Muhafazaya ayrılan ormanların hudutları belli edilerek civar köy ve kasabalarda ilan olunur. Bu gibi ormanların ayrılma şart ve esasları müddetleriyle sureti idare, imar ve ıslahı ve bunlardan faydalanma şekilleri Ziraat Vekaletince tesbit olunur.

Madde 24 – Muhafaza ormanı olarak ayrılması icabeden ve mülkiyeti Devlettten başkasına ait bulunan ormanlarla alelümum muhafaza ormanlarının tamamlanması için bunlara eklenmesi lazım gelen sahipli yerler, Cumhurbaşkanlığı kararıyla muhafaza ormanı olarak ayrılır. Sahipleri muvafakat etmedikleri takdirde bu yerler umumi hükümlere göre istimlak edilir.

7	Devamlı	Saracukdere	Amasya	774,88	45,10	819,98	18.08.1972
8	Devamlı	Üzümlören	Amasya	2229,50	415,60	2645,10	2.05.1978
9	Devamlı	Karacakişla	Amasya	12,60	0,30	12,90	27.09.1998
10	Devamlı	Kirazlıdere	Amasya	829,99	232,76	1062,75	3.09.1997
11	Devamlı	Beynam	Ankara	857,00	755,00	1612,00	1.07.1966
12	Devamlı	Erikli-A.Ayva	Ankara	8611,50	8628,00	17239,50	23.10.1968
13	Devamlı	Yaylakent	Ankara	3041,00		3041,00	17.10.1969
14	Devamlı	Alacadağ	Antalya	1474,10	221,40	1695,50	10.07.1953
15	Devamlı	Çakallı-Belek	Antalya	2328,50	303,00	2631,50	26.06.1970
16	2030 yılına kadar	Çaygören	Balıkesir	1530,91	264,28	1795,19	29.12.1980
17	50 yıl süreli	Atikhisar	Çanakkale	2026,00	867,00	2893,00	26.03.1980
18	Devamlı	Yalova Kaplıcaları	Bursa	444,01		444,01	5.12.1962
19	Devamlı	Doğancı Barajı	Bursa	2385,00		2385,00	30.03.1978
20	Devamlı	Gökçe Barajı	Bursa	1050,00		1050,00	29.04.1985
21	Devamlı	Uludağ	Bursa	3384,60		3384,60	22.04.1991
22	Devamlı	Karagöl (Zage)	Elazığ	4440,50	1889,50	6330,00	21.04.1956
23	Devamlı	Mameki	Elazığ	18,89		18,89	22.08.1966
24	Devamlı	Tatvan	Elazığ	180,50	7,50	188,00	21.04.1969
25	Devamlı	Gündüzbey	Elazığ	287,16		287,16	22.07.2013
26	Devamlı	Tortum Gölü	Erzurum	17930,50	31335,50	49266,00	26.07.1970
27	Devamlı	Kızıldağ	İsparta	213,60	336,20	549,80	16.04.1959
28	Devamlı	Akdağ	İsparta	1176,36	493,23	1669,59	2.09.1961
29	Devamlı	Sücüllü	İsparta	863,44	553,68	1417,12	7.05.1971
30	Devamlı	Kepez	İsparta	829,40		829,40	3.05.1996
31	Devamlı	Belgrad	İstanbul	5614,99	73,72	5688,71	2.11.1950
32	Devamlı	Elmalı Bendi	İstanbul	850,70		850,70	28.12.1955
33	Devamlı	Ömeroba	İstanbul	1995,95		1995,95	12.12.1961
34	Devamlı	Terkos Gölü	İstanbul	2735,00	3055,00	5790,00	22.12.1961
35	Devamlı	Azizpaşa- Fatih	İstanbul	2027,60		2027,60	2.03.1995
36	Devamlı	Kocamurtluk	İzmir	1171,74	27,56	1199,30	11.02.1955
37	Devamlı	Gümüldür	İzmir	2928,41	283,71	3212,12	2.11.1985
38	Devamlı	Çatalkaya	İzmir	4375,86	239,94	4615,80	30.09.1974
39	Devamlı	Kara Göl (Yamanlar)	İzmir	2778,35		2778,35	17.12.1974
40	Devamlı	Kara Göl (Menemen)	İzmir	466,01	13,40	479,41	3.08.1993

41	Devamlı	Meryemana	İzmir	2549,30	104,23	2653,53	26.02.1996
42	Devamlı	Tosya Dağı	Kastamonu	997,00	303,00	1300,00	23.07.1964
43	Devamlı	Aksögüt	Kastamonu	30,50		30,50	22.03.2021
44	Devamlı	Yaralğöz	Kastamonu	186,00		186,00	3.08.2010
45	Devamlı	İslibucak	Konya	6794,50		6794,50	30.06.2010
46	Devamlı	Yeşildağ	Konya	22944,00		22944,00	30.06.2010
47	Devamlı	Eşrefoğlu	Konya	6726,50		6726,50	30.06.2010
48	Devamlı	Kuğulugöl	Konya	3863,50		3863,50	30.06.2010
49	Devamlı	Sultandağları	Konya	17001,77		17001,77	30.06.2010
50	Devamlı	Apa Barajı	Konya	14193,00		14193,00	30.06.2010
51	Devamlı	Elmalı Boğazı	Mersin	2298,10	4635,70	6933,80	23.10.1971
52	Devamlı	Kadıncık	Mersin	2622,60	367,20	2989,80	18.05.1978
53	Devamlı	Aksaz-Karaağaç	Muğla	2373,15	5498,48	7871,63	21.12.1982
54	Devamlı	Günye-Hasan Kadı	Zonguldak	35,00		35,00	22.10.1963
55	Devamlı	İnkum	Zonguldak	108,71		108,71	28.01.1964
TOPLAM				185.330,36	61.116,49	246.446,85	

2.1. Muhafaza Ormanlarının Ayrılış Gerekçeleri

Muhafaza Ormanlarının Ayrılması ve İdaresi Hakkında Yönetmeliği hükümlerine göre, sürekli ve geçici süreli muhafaza ormanına ayrılmaktadır. Sürekli muhafaza ormanı, çığ, arazi kayması ve erozyon nedeni ile bir afetin oluşması muhtemel yerlerde yerleşim merkezlerinin çevre sağlığını korumak için, kara ve demiryolları ile yerleşim yerlerini toz ve kum fırtınalarına karşı korumak, baraj, göl ve nehir yataklarının dolmasını engellemek ve yurt savunması amacıyla ayrılmaktadır. Geçici süreli muhafaza ormanları ise, belirli bir sürede üretim ormanı haline gelmesinin amaçlandığı ormanın herhangi bir şekilde tahrip edildiği alanlar ile yangın görmüş alanlarda ayrılmaktadır (Çizelge 2).

Çizelge 2. Muhafaza ormanları ve ayrılış gerekçeleri

Sıra No	Muhafaza Ormanı Adı	Muhafaza Ormanı Olarak Ayrılma Gerekçesi
1	Kırıklı-Dörtler	Seyhan Baraj Gölü'nün ve nehrinin dolmasının engellenmesi, ormanların çevre sağlığının iyileştirilmesine ve sürdürülebilirliğine daha etkin katkıda bulunması, ormana olan baskının azaltılması.
2	Keltepe	İzmit Körfezi'ne ve Sapanca Gölü'ne akan derelerin su rejiminin düzenlenmesi, yerleşim yerlerinin sel ve taşkınlarla korunması. Hava kirliliğinin azaltılması, erozyonu önleyerek İzmit ve Sapanca Körfezi'nin toprakla dolmasını önlemek.

3	Uludere	Hendek ilçesi yerleşim yerini sel ve taşkınlardan korumak ve erozyonu önlemek.
4	Kartepe	Doğal hayatın ve çevre kirliliğinin önlenmesi, Sapanca Gölü'nü besleyen derelerin su rejiminin düzenlenmesi, yerleşim yerlerinin sel ve taşkınlardan korunması.
5	Sapanca Gölü	Doğal hayatın ve çevre kirliliğinin önlenmesi, içme suyu kaynağı olan Sapanca Gölü'nün kirlenmesi ve dolmasının önlenmesi, Sapanca Gölü çevresinde yapılaşmanın kontrol altına alınması.
6	Çamgölü	Ormanla denizin buluştuğu ender rastlanabilecek doğa güzelliğine sahip olması, kızılçamın form itibarıyla optimum olduğu ve sahanın Kızılçam Tohum Meşçeresini kapsadığı, rekreasyon değerinin olması ve turizme katkı sağlaması.
7	Saracukdere	Sahada erozyon ve heyelanın olması, taban arazide bulunan bağ, bahçe ve tarım arazilerinin taşkın tehdidi altında olması, Saracukdere havzasının aşırı otlatma, usulsüz insan müdahaleleri ile tabii dengesinin bozulmuş olması, arazi kaymasına ve yağmurlarla yıkanmaya engel olunması.
8	Üzümören	Arazinin çok dik ve sarp olması nedeniyle muhtemel erozyon ve heyelanları önlemek, Üzümören kasabasının sel taşkınlardan korunması, sel ve taşkınlarla Kazova sahil sulama kanalı şebekesi tahribatını ve Yeşilirmak Vadisindeki verimli tarım arazilerindeki zararları önlemek.
9	Karacakışla	Arazinin kayalık ve meyilli olması nedeniyle erozyonu önlemek, muhafazaya ayrılacak sahanın hemen altında yer alan tarım arazilerine zarar verecek materyallerin taşınmasını önlemek, muhafazaya ayrılacak saha üzerindeki bitki örtüsünün eski haline gelmesini sağlaması.
10	Kirazlıdere	Yerleşim alanlarına çok yakın ve aşırı erozyona konu sahalardan korunması, yerleşim alanlarının çevresinde yeşil bir orman kuşağının olması ve güzel bir görünüş sağlaması, sahadaki mevcut fertlerin korunması ve ıslah çalışmasının yapılması, ormanın iskân sahalaları ile iç içe olması nedeniyle otlatma, açma ve her türlü tahribatı önlenmesi.
11	Beynam	Beynam ormanının çevresine nazaran gerek fauna gerekse flora itibarıyla ilmi araştırmalara değer biyolojik özellik göstermesi, Karaali, Beynam ve Holos köylerinin akarsularını ve su düzenlerinin sağlanması, devamlı tahribat ve erozyona maruz kalmasının önlenmesi.
12	Erikli-A. Ayva	Mevcut ormanlarda kapalılığın bozulması, çok yerlerde çalılışması, meşçerelerin kaybolması sonucu toprak taşınmasının fazlaşmış olması, genel sahanın %70'inde şiddetli erozyonun başlaması, Erikli Dağı ve Aşağıayva Serisi ormanlarının uzun senelerden beri tahrip görmesi ve tahribin halen devam etmesi, saha içerisinde bulunan derelerin taşması nedeniyle taşınan moloz, çakıl ve kumlarla ziraat arazilerinin istila edilmesi, can ve mal kaybı tehlikesinin her zaman bulunması, ormanların muhafazası ile yer altı sularının artacak olması, yaz günlerinde bile derelerde su bulunması, civar köylerin bu sulardan içme, kullanma ve sulama suyu olarak faydalanacak olması, ormanlarını muhafazası ile koru ve baltalık haline gelmesi ve böylece civar köylerin bir nebze de olsa yakacak ve yapacak ihtiyacının karşılanmasına katkı sağlaması.

13	Yaylakent	Ani kar erimeleri ve şiddetli sağanaklardan sonra oluşan sellerden civardaki yerleşim yerleri ve tarım arazilerinin zarar görmesinin önlenmesi, şiddetli tahribat ve otlatma sebebi ile gittikçe azalan ve vasfı bozulan ormanların ihyası ve 1. maddede açıklanan asgari düzeye indirilmesi, Ovaçayı güzergahında yapılacak göletlerin dolmasının önlenmesi.
14	Alacadağ	Alacadağ ormanlarının Alacadağ köylüleri tarafından kaçakçılık ve tarla açmak suretiyle fazla tahribata maruz kalması, yoğun keçi otlatmasının ormana büyük zarar vermesi, Alacadağ Deresinin iki tarafının tamamen açılması ve sağanak halinde yağın yağmurları yamaçlarda tutacak ağacın kalmaması, civarda bulunan tarlaların bir iki senede yıkanarak taş yığına haline gelmesi ve Alacadağ Deresinin zaman zaman taşması ve ovada bulunan narenciye bahçelerini su altında bırakması nedeniyle bu arazilerin her zaman büyük bir tehlike ile karşı karşıya bulunması nedeniyle bu arazilerin her zaman Kanun'unun 23. maddesi uyarınca daimi Muhafaza Ormanı olarak ayrılmıştır.
15	Çakallı-Belek	Arka planda yer alan tarım alanlarının kumla örtülmesini, dolayısı ile verimlerinin düşmesini önlemek, yerleşim yerleri ile karayolunu kum fırtınasının zararlı etkisinden korumak, mevcut ve kurulacak turizm tesislerinin kum fırtınalarına karşı muhafazasını sağlamak, tabii çevre güzelliklerini korumak ve devam ettirmek.
16	Çaygören	Çaygören Barajının erozyon ve heyelanlarla dolmasının önüne geçilmesi, baraj rezervuar alanına rüsubat taşınımının azaltılarak barajın kullanılabilir ömrünün uzatılması.
17	Atikhisar	Çanakkale ili, Merkez ilçesi, Atikhisar Barajı çevresinde 2026 ha'ı orman, 867 ha'ı orman içi açıklık olmak üzere toplam 2893 ha Devlet Ormanı sahası; inşa edilen Atikhisar Barajının 30-50 yıllık idare müddeti içinde rezervuar çevresindeki %10-40 engebeli ormanlık sahalarda bitki örtüsünün azalması ve tıraşlama kesimlerin erozyon ve heyelanları arttırıcı olacağı, dolayısı ile barajın kullanılabilir ömrünün kısıllacağı, söz konusu sahanın muhafaza ormanı olarak ayrılması halinde; bakım ve ıslah çalışmaları dışında bir üretim faaliyetine gidilmeyeceğinden sahada daha yoğun bir bitki örtüsü oluşacağı, baraj rezervuar sahasına rüsubat taşınımının azalması ve dolayısı ile barajın kullanılabilir ömrünün uzatılması.
18	Yalova Kaplıcaları	Yapılmış olan termal tesislerin bakasını temin ve tabii güzelliklerinin muhafazası için erozyon ve sellerden korumak, kaplıca sahası içinden geçen İsmail Deresi'nin sağ ve sol yamaçlarında bulunan ormanların usulsüz ve kaçak kesimlerle tahribini, hayvan otlatılması ile ormanın bünyesinin bozulmasını, derelerin normal akışlı hale gelebilmesi ve toprak yıkanmasının önüne geçilebilmesi.
19	Gökçe Barajı	Erozyonu önlemek, Gökçe Barajı'nın ömrünü uzatmak.
20	Doğancı Barajı	Barajın siltasyondan korunması, erozyon kontrolü ve sediment hareketlerinin durdurulması.

21	Uludağ	Bursa şehir merkezinin artan çevre sorunlarına çözüm bulabilmek, şehrin son yıllarda karşılaştığı felaketlerin tekrarlanmasını önlemek, Bursa şehir nüfusunun süratle artması sonucu orman alanları üzerinde oluşan tahribat, açmalar ve usulsüz yerleşim şeklindeki yoğun baskıyı önlemek, şehir yerleşim alanının hemen bitişiğinde bulunan ormanların verimliliklerini korumak, bozuk vasıflı orman alanlarını ağaçlandırmak suretiyle şehrin güzelleştirilmesi yönünden gerekli olan yeşil orman görüntüsünü kazandırmak ve halkın rekreasyon ihtiyacını karşılamak.
22	Karagöl (Zage)	Elazığ-Erzurum (Pülümür Şosesi üzeri) karayolunu sarp yamaçlardan gelen çığ, heyelan ve sellere karşı korumak.
23	Mameki	Arazi kayması, arazinin yağmurlarla yıkanma tehlikesine maruz kalması, meskûn mahallerin havasının korunması,
24	Tatvan	Tunceli şehrinin ve meskûn mahallerin havasının korunması, %50-70 meylli Munzur Çayına bakan yamaçların yağmurlarla yıkanmasını ve arazi kaymasının önlenmesi, Munzur kenarında Tunceli'lerin devamlı dinlenebileceği bir alanın bulunması, tahribatı önleyerek erozyonu engellemek, ormana yapılan devamlı tecavüzleri önlemek.
25	Gündüzbey	Çığ, arazi kayması ve erozyon nedeniyle afet oluşma riski, Malatya ilinin içme suyu ihtiyacını karşılayan su toplama havzasını korumak.
26	Tortum Gölü	Tortum hidroelektrik santralinin su kaynağını oluşturan Tortum Gölünün erozyonla dolmasını önlemek, bozuk yerlerin imarı sağlanarak bitki örtüsünün kendi kendini yenilemesini temin etmek.
27	Kızıldağ	Şarkikaraağaç ilçe merkezi ve civar köylerin su ihtiyaçlarını temin etmek, mıntıkadaki ziraat alanlarını sel baskınlarına karşı korumak, yöre halkının mesire yeri ihtiyacını karşılanmak, stebe geçiş mıntıklarının üzerinde olan ormanların usulsüz kesimler ve haşere tahribatı ile tamamen bozulmasının önüne geçmek.
28	Akdağ	Usulsüz kesim ve kök sökme suretiyle ormanın vasfının bozulmasını önlemek, Akdağ köyü ve ziraat arazilerinin sel ve taşkınlara karşı korunması, erozyonu önlemek.
29	Süçüllü	Usulsüz kesim ve kök sökme suretiyle ormanın vasfının bozulmasını önlemek, Süçüllü köyü ve ziraat arazilerinin sel, moloz ve taşkınlara karşı korunması, halkın içme suyu kaynaklarını korumak, rekreasyon ihtiyacını karşılamak, erozyonu önlemek.
30	Kepez	Erozyonu önlemek, sahanın mevcut ağaç, ağaççık, çalı ve üzerindeki diri örtünün korunması, vejetasyonun gelişmesinin sağlanması, otlatma zararlarının önlenmesi.

31	Belgrad Ormanı	Belgrad Ormanları içinde bulundurduğu 7 adet bent ve suyun kalitesine yaptığı katkı göz önünde bulundurulmuş olup, bu fonksiyonları yerine getiren a) Kömürçü Bent (1620), b) Büyük Bent (1724), c) Topuzlu Bent (1750), d) Ayvat Bendi (1765), e) Valide Bendi (1796), f) Kirazlı Bent (1818) ve g) II. Sultan Mahmut Bendi (1839) inşa edilmiştir. Belgrad ormanı, Türkiye ormancılarının ve öğrencilerinin öğrenme ve tatbikat ormanı olarak çok önemli fonksiyonları yerine getirmektedir. Ayrıca, Belgrad ormanında; a) Toprak koruma (Tk), b) Su koruma (Sk), c) Rekreasyon (R), d) Bilimsel araştırma, e) Üretim fonksiyonu (Üf), f) Toplum sağlığı (Ts), g) Estetik fonksiyon (Pf), h) Ulusal savunma fonksiyonu (Us), ı) Klimatik fonksiyon (Kf) ve i) Doğayı koruma amaçları da söz konusudur.
32	Elmalı Bendi	Elmalı Bendinin sedimentle dolmasını önlemek, bendi çevreleyen alanın korunması, civardaki yerleşim yerlerinin, Elmalı Barajından zarar görmemesi, temiz hava, su ve toprağı koruma.
33	Azizpaşa-Fatih	Hava kirliliğı ve gürültüyü önleme, su kaynaklarını koruma, estetik rekreasyon ihtiyaçlarını koruma, ormanın ülke tanıtımında hizmet, ormancılık eğitim ve öğretimine katkı, sosyal baskıyı önleme, izin ve irtifak hakkı taleplerinin zararlarını önleme, Haliç'in dolmasını önlemek, Kağıthane ve Ayazağa gibi sel ve su baskınlarına maruz yerleşim yerlerini koruması, çevre sağlığını korumak, yurt savunmasına katkı.
34	Terkos Gölü	Terkos Gölünün etrafındaki ormanların usulsüz müdahalelerle bozulmasının önlenmesi ve ormanların iyileştirilmesi, İstanbul'un su ihtiyacını karşılamakta ehemmiyetli rol oynayan Terkos Gölünün rüzgar ve su erozyonları ile dolmasının önlenmesi.
35	Ömeroba	Usulsüz kesimlerin önlenmesi, erozyonun önlenmesi ve memleket savunması.
36	Kocamurtluk	Ziraat arazilerinin sel ve taşkınardan korunması, Gördes şehrinin su ihtiyacını karşılayan kaynakların bu ormanlar içinde olması, şehrin estetiğini sağlayan ve şehrin rekreasyon gereksinimlerini karşılayacak tek koru ormanı olması. Heyelan ve arazi kaymalarına mâni olmak.
37	Gümüldür	İzmir-Gümüldür asfaltı ile ziraat arazilerini erozyon sonucunda oluşan sediment zararlarından korumak amacı.
38	Çatalkaya	İzmir'e yakın olması ve şehrin estetik güzelliğı ile havasını koruması, Balçova Barajının su toplama havzası olması ve halkın mesire yeri ihtiyacını karşılaması, savaş durumunda müdafaa amacı; arazinin meyilli olması nedeniyle erozyonu önlemek.
39	Kara Göl (Yamanlar)	Erozyonu önleme, rekreasyon yurt savunması, PTT ve NATO'nun radyo-link ve TRT'nin televizyon vericileri tesislerinin bulunması, Karşıyaka ilçesinin içme suyu kaynaklarını korumak, sosyal baskıyı önlemek, arıcılık için çok değerli basralı çamların bulunması, hava kirliliğini önleme.
40	Kara Göl (Menemen)	Şiddetli yağışlar sonucunda oluşacak erozyonla Karagöl'ün dolmasını önleme, ormanın civar yerleşim yerlerindeki çevre ve halk sağlığını korumak, İzmir halkının yoğun şekilde ziyaret ettiği yerlerden olması nedeniyle ayrılmıştır.

41	Meryemana	Şehirlerarası yol güzergahında bulunması ve estetik görünüm sağlaması, yerleşim merkezlerini ve çevre sağlığını koruma, yurt savunmasında önemli role sahip olması ve turistik ve tarihi yöreyi korumak amacıyla.
42	Tosya Dağı	Ormanın usulsüz kesimler ve hayvan otlatmaları sonucunda yapısının bozulmasının önlenmesi, yağışlarla erozyona maruz kalması ve sonucunda oluşan sellerle Tosya ilçesi ve civar arazilerin zarar görmesinin engellenmesi, Tosya İlçesinin kaynak sularının düzenli olarak korunabilmesi için ayrılmıştır.
43	Aksögüt	Toprak kaymasını önlemek, madencilik faaliyetlerinin zararlarını önlemek, usulsüz kesim ve otlatmaları en aza indirmek ve zamanla ekolojik dengenin iyileşmesini sağlamak, Tosya-Yapraklı yolunun korunması.
44	Yaralığöz	Muhafazaya ayrılacak alanın alt tarafından geçen karayolu ve orman içi dinlenme yerinin çığ ve heyelan gibi toprak ve kar hareketlerine karşı korunması, ayrıca çok kısa mesafede yükseltinin 2000 metreye çıkması ve kuzeyden gelen rutubetinde etkisiyle ortaya çıkmış kendine özgü florayı korumak.
45	İslibucak	Beyşehir Gölünü doldurmasına mâni olmak, bunun yanında Beyşehir Gölünü besleyen su kaynaklarını korumak.
46	Yeşildağ	Baraj gölünü doldurmasına mâni olmak, bunun yanında Beyşehir Gölünün su dengesini sağlayan kaynakların korumak.
47	Eşrefoğlu	Baraj gölünü doldurmasına mâni olmak, Beyşehir Gölünün dolmaması ve su toplama hacminin daralmaması, yağışın düzenlenmesi ve erozyonu önlemek.
48	Kuğulugöl	Seydişehir Küpe Dağı mevkiindeki tahrip olmuş ormanların iyileşmesine katkıda bulunmak, ormanların devamlılığının sağlanması ile şehrin havasının ve çevre güzelliğinin korunmasını sağlamak, alüminyum tesislerinin su ihtiyacını temin edecek olan Kuğulugöl ve İçerikışlak Göllerini besleyen membaların kurummasını önlemek, göllerin erozyonla taşınan rusubatla dolmasını önlemek.
49	Sultandağları	Şiddetli erozyon (toprak kayması ve sel) riski nedeniyle.
50	Apa Barajı	Apa Baraj Gölüne her nevi taş, kum, çakıl ve sair teressubatın kısa zamanda dolmasına engel olmak, toprağın su alma kapasitesini arttırmak ve devamını sağlamak, ani yağmurlarla meydana gelecek taşkınları önlemek ve sellerin teşekkülüne mani olmak, su rejimini tanzimi, ziraatın geleceğini emniyet altına almak ve inkişafını sağlamak, meydana gelecek erozyonu önlemek, mezru araziye kum, çakıl ve molozların istilasından kurtarmak.
51	Elmalı Boğazı	Hayvan otlatması ve usulsüz kesimlerle tahrip edilen ve çok parçalı hale gelen ormanın bütünlüğünün sağlanması, Tarsus şehri ile ovadaki köyler ve ekili tarlaların zarar görmesinin engellemek, çığ tehlikesini önlenmek, dağ sporları ve kayak sporları bakımından havzanın aktivitesini arttırmak.
52	Kadıncık	Kadıncık I ve II Barajlarının materyallerle dolmasının önlenmesi.
53	Aksaz-Karaağaç	Memleket savunması.
54	Günye-Hasan Kadı	Heyelan, sel ve aşırı otlatmaları önlemek amacı.
55	İnkum	İnkum Plajının tabii güzelliğini korumak, erozyonu önlemek, İnkum'daki evleri sel ve taşkınlardan korumak.

3. 6831 Sayılı Orman Yasası'nın, 25. Maddesi Gereğince Ayrılan Korunan Alanlar

Orman yasasının, 25. maddesiyle de Orman Genel Müdürlüğü; “mekii ve özelliği dolayısıyla lüzum göreceği ormanları ve orman rejimine giren sahaları; bilim ve fenin istifadesine tahsis etmek, tabiatı muhafaza etmek, yurdun güzelliğini sağlamak, toplumun çeşitli spor ve dinlenme ihtiyaçlarını karşılamak, turistik hareketlere imkân vermek” amaçlarıyla, *milli parklar, tabiat parkları, tabiat anıtları, tabiatı koruma sahaları ve orman mesire yerleri* olarak ayırmaktadır.

Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü 2023 verilerine göre bu alanların sayısı ve genişlikleri aşağıda gösterilmiştir:

Milli Parklar: 48 adet, 909.158 hektar.

Tabiat Parkı: 266 adet, 108.036 hektar.

Tabiat Anıtı: 110 adet, 8.356 hektar.

Tabiatı Koruma Alanı: 31adet, 46.453 hektar.

Orman Mesire Yerleri (Orman Parkı): 133 adet, 9.643 hektar.

Milli Park ve Tabiat Parkları, milli ve milletlerarası seviyede özellik ve önem taşıyan, tabii ve kültürel kaynak değeri ile rekreasyonel potansiyeli olan alanlarda, kaynak değerleri tahrip olmamış veya teknik ve idari müdahalelerle ıslah edilebilir alanlarda, alan büyüklüğü, kaynak değerleri yönünden, özel haller ve adalar dışında, en az 1.000 hektar olan alanlarda ayrılmaktadır.

Tabiat Parkları, milli veya bölge seviyesinde üstün tabii fizyocoğrafik yapıya, bitki örtüsü ve yaban hayatı özelliklerine ve manzara güzellikleri ile rekreasyon potansiyeline sahip alanlarda, açık hava rekreasyonu yönünden farklı ve zengin bir potansiyele sahip alanlarda, ilgi çekici yerel geleneksel arazi kullanma düzeninin ve kültürel manzaralarının olduğu alanlarda, kaynak ve manzara bütünlüğünü sağlayacak yeterli büyüklükte olan devlet mülkiyetindeki alanlarda ayrılmaktadır.

Tabiat Anıtı ve Tabiatı Koruma Alanları, doğa olaylarının meydana getirdiği tek veya nadir olmaları sebebiyle bilimsel ve estetik yönden milli öneme sahip, bir veya birkaç jeolojik ve ender bulunan jeomorfolojik formasyon ve bitki türleri olan zarar görmemiş yerlerde ayrılmaktadır. İnsan faaliyetlerinden çok az zarar görmüş veya hiç zarar görmemiş olan, koruma yönünden bütünlüğü sağlayacak yeterlikte, devlet mülkiyetindeki alanlarda ayrılmaktadır.

Tabiatı koruma alanı olarak ayrılacak yerler; milli veya milletlerarası seviyede tipik, emsalsiz, nadir, tehlikeye maruz veya kaybolmaya yüz tutmuş ekosistemler, türler ve

tabii olayların meydana getirdiği veya gizlediği tabii ve geleneksel arazi kullanım şekillerine sahip, hassas ekosistemlere, habitatlara veya hayat şekillerine, biyolojik veya jeolojik önemli çeşitliliklere, zengin genetik kaynaklara sahip, bilim, eğitim, araştırma kurumları veya ilgili kuruluşlar tarafından tespit edilen, korunması gerekli değerlerin hayatlarını uzun süreli olarak devam ettirmelerine yetecek genişlikte, devletin mülkiyetindeki alanlarda ayrılmaktadır.

Bugün Orman Parkı ismiyle anılan orman içi dinlenme yerleri, açık hava rekreasyonu yönünden değişik ve zengin özelliklere sahip, alt yapısı mevcut, orman rejimine sahip alanlar da ayrılmaktadır.

4. 6831 Sayılı Orman Yasasının 23, 24 ve 25. Maddeleri Kapsamı Dışında Ayrılan Korunan Alanlar

Orman Yasası'nın 23, 24 ile 25. maddesi gereğince ayrılmakta olan alanlar dışında, Orman Genel Müdürlüğü (OGM) birimlerince orman amenajman planları yapılırken, ortaya çıkan ihtiyaçlar ve mevcut ekolojik koşullar dikkate alınarak asli fonksiyonu üretim olmayan korunan alanlar da ayrılmaktadır. 1963-1972 yıllarında Türkiye ormanlarının tamamının amenajman planları yapılmıştır. Yapılan ilk periyodik planlarda, Bakanlık kararıyla ayrılan muhafaza ormanları ve milli park alanları dışında, ormanların tamamı üretim ormanları olarak kabul edilmiştir. Ancak, ilk periyodu izleyen yıllarda planların yenilenmeye başlanmasıyla bazı orman parçalarının arazi koşulları, ulaşım olanakları ve benzeri nedenlerle üretime uygun olmadığı ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine, planlarda "muhafaza karakterinde orman" ve benzeri isimlerle, bu nitelikteki yerler üretim dışında tutularak korunan alan olarak ayrılmıştır.

1987 de "ortak geleceğimiz" raporuyla ve Rio süreciyle başlayan "sürdürülebilir orman yönetimi" arayışları, fonksiyonel orman amenajman planı yapımı arayışlarının da hızlanmasına yol açmıştır. Sonuçta, fonksiyonel orman planlaması, muhafazaya ayrılacak alanların çeşitlenmesi ve genişlemesi sonucunu doğurmuştur. 02.08.1999 tarihinde OGM Silvikültür Dairesi, Orman İdaresi ve Planlama Dairesinin isteğine cevap olarak "Fonksiyonel Planlama emri"ni çıkarmıştır. 2002 yılında "Orman Fonksiyonları, Fonksiyonel Alanların Belirlenmesinde Kullanılacak Kriterler ve Uygulanacak Silvikültürel İlkeler" başlıklı 6273 sayılı tamim yayımlanmıştır. 04.07.2005 tarihinde Orman İdaresi ve Planlama Dairesinin "Fonksiyonel Planlama Süreci" emri çıkmış ve bu emir, çeşitli gelişmeler doğrultusunda güncellenmiştir. 5 Şubat 2008 tarih ve 26778 sayılı resmî gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren "Ekosistem Tabanlı Fonksiyonel Planlama Amenajman Yönetmeliği" ile fonksiyonel planlamanın kurum-sallaşması yolunda önemli bir adım daha atılmıştır. Fonksiyonel planlama süreciyle birlikte üretime ayrılan alanlar azalırken, korunan alanlar artmıştır. Daha sonra, bu

yönetmeliğin bir gereği olarak orman amenajman planlarının yapılmasında esas alınan, “Ekosistem Tabanlı Fonksiyonel Orman Amenajman Planlarının Düzenlenmesine Ait Usul ve Esaslar” isimli 299 sayılı tebliğ çıkarılmıştır. 2015 ve 2017 yıllarında yenilenen bu tebliğ ekinde, ekonomik, ekolojik ve sosyokültürel fonksiyonlu alanların listesi de yer almıştır. 2023 yılı itibarıyla, bu alanlar içerisindeki koruma/muhafaza yönetim amacına ayrılmış bulunan alanlar toplam 11.603.700 hektardır. Muhafazaya ayrılmış bulunan bu alanlar içerisinde “doğayı koruma” fonksiyonlu alanlar 6.205.698 hektarla en geniş alanı kapsamaktadır. Bunu, 5.271.877 hektarla “toprak koruma” alanları izlemektedir.

OGM orman amenajman başmühendislikleri tarafından üretim fonksiyonu dışında tutulan korunan alanlar dışında, OGM’nin diğer birimleri tarafından ayrılan, OGM ve bağlı olduğu bakanlık dışındaki diğer kurum ve kuruluşlarca belirlenen alanlar ile uluslararası sözleşmelere göre belirlenen korunan alanlar da mevcuttur.

4.1. OGM Orman Amenajman Planlarıyla Ayrılan Korunan Alanlar

Bu alanlar, OGM ilgili taşra birimleri ve orman amenajman plan yapıcısı tarafından, zaman zaman da yerel halkın görüşleri alınarak ayrılmaktadır. OGM orman amenajman başmühendislikleri tarafından, fonksiyonel planlama sürecinde ayrılan ekonomik, ekolojik ve sosyokültürel fonksiyonlu alanlar içerisinde korunan alan olarak değerlendirilebilecek olan alanlar Çizelge 3’te gösterilmiştir.

Çizelge 3. Orman amenajman planları ile koruma altına alınmış alanlar

Doğayı Koruma
Alpin Zonu
Doğal Yaşlı Ormanlar
Yüksek Koruma Değeri Taşıyan Alanlar
Yüksek Dağ Orman Ekosistemi
Su Kenarı Koruma Alanları
Orman Ekosistemi İzleme Alanlar
Biyolojik Çeşitlilik Koruma ve Geliştirme Alanları
Çığ Önleme
Heyelan Önleme
Taş ve Kaya Yuvarlanmayı Önleme
Sel Taşkın Önleme
İklim Koruma
Gürültü Önleme

Hava Kirliliğini Önleme
Sağlık Tesislerini Koruma
Estetik Amaçlı Perdeleme ve Koruma
Estetik Görünüm (Görsel Kalite: Siluet, Mozaik ve Panoramik Etki)
Yetiştirme Yeri Çok Kötü Alanlar
Ziyaret Alanları
Toprak Koruma
İçme Suyu Koruma

4.1.1. OGM Orman Amenajman Planlarıyla Ayrılan Korunan Alanların Ölçüt ve Göstergeleri

Doğayı Koruma Ormanları

Doğal, bilimsel, estetik, biyolojik, ekolojik, jeolojik, tarihî, kültürel ve ender bulunma özelliklerinden dolayı değerli olan orman alanları doğayı koruma alanı olarak ayrılabilirdiği gibi, yetiştirme ortamı şartlarındaki olumsuzluklar nedeniyle bozulmuş orman alanları da doğayı koruma ormanı olarak ayrılmaktadır.

Taşlık, kayalık alanlar, çok sarp, dik eğimli yerler ekolojik koşullardaki olumsuzluklar nedeniyle orman ürünleri üretimine uygun olmayan orman alanları doğayı koruma ormanı olarak ayrılmaktadır. Arazi eğimi %80'den büyük; mutlak toprak derinliği 25 cm'den az; fizyolojik toprak derinliği 50 cm'den az ise, doğa koruma ormanı ayrılmaktadır. Ayrıca, üst orman zonunda 100-150 metrelik kesim ile değişik ağaç türlerinde farklılık göstermek üzere %50-80 taşlık oranındaki alanlar da doğa koruma ormanı ayrılmaktadır.

Alpin Zonu

Alpin kuşağın başladığı yer (alt sınırı) farklı bölgelerine göre değişmekle birlikte, yüksek dağlarda yaklaşık 1800 m'de Subalpin (alpin bölge altı) kuşak başlar, yaklaşık 2000 m'den sonra tipik alpin kuşak olarak devam eder. Alpin alanların sınırlarının belirlenmesinde ölçü olarak orman sınırı referans alınmaktadır.

Doğal Yaşlı Ormanlar

Ağaçların çoğunluğunun doğal olgunluğa eriştiği, bunun sonucu olarak içinde yaşlı ağaçlarla birlikte kırık, devrik, çürük ve dikili kuru ağaçların fazlalığı ile yapısının üretim ormanlarından belirgin bir şekilde ayrıldığı, insan etkisinin ekosistemin yapısal özelliklerini değiştirecek düzeyde bulunmadığı ve kendisini oluşturan öğeler arasındaki ilişkilerin tümüyle sürdürüldüğü; aynı yaşlı ormanlarda teknik idare sürelerini

aşmış ve doğal idare sürelerine dayanmış alanlar; değişik yaşlı ormanlarda ağaçların çoğunluğunun göğüs çapları 80 cm'yi aşmış bireylerin bulunduğu alanlar; ülke genelinde her asli ağaç türü için mevcut olan doğal yaşlı orman alanlarının %5'ine kadarlık kesimi doğal yaşlı orman olarak ayrılır.

Yüksek Koruma Değeri Taşıyan Alanlar

Eşsiz veya biyolojik çeşitlilik açısından önemli alanlar “Yüksek Koruma Değeri Taşıyan Alanlar” olarak ayrılmaktadır.

Yüksek Dağ Orman Ekosistemi

Sert ve güç doğa şartlarına uyum sağlamış, genellikle orman üst zonundan (1800 m ve üzeri) alpin zona kadar olan (2400 m ve üzeri) alanlar Yüksek Dağ Orman Ekosistemi olarak ayrılır. Bu alanlar, seyrek ve boşluklu tepe çatısına sahip, tek tek bulunan ağaçların veya ağaç gruplarının dış çevresinin aşağıya kadar dallı olması, toprak vejetasyonun zayıf olması, ağaçların gelişim çağları ile yaş dağılımlarının düzensiz olmasıyla karakterize edilir.

Su Kenarı Koruma Alanları

Suyu emen, su taşkınlarının etkisini azaltan, yer altı su kaynaklarını besleyen, erozyon, sediment ve diğer kirleticileri azaltan, yaban hayatı için barınak ve besin sağlayan, biyolojik çeşitliliğin etrafındaki meşcerelere kıyasla zengin olduğu alanlardır. Su kenarı ormanları, yaban hayatını bitki çeşitliliğini ve su kalitesini önemli oranda olumlu yönde etkilemektedir. Bu alanlar arazinin topoğrafik, biyolojik ve edafik yapısındaki farklılıklar dikkate alınarak %80 eğimin üzerindeki alanlardan ayrılır. Bu alanlar, vejetasyonun korunması için küçük ve dar tabanlı sulu derelerin her iki yanında 25–50 m, büyük ve geniş tabanlı sulu derelerin her iki yanında ise 50–100 m koruma kuşakları olarak ayrılır.

Orman Ekosistemi İzleme Alanları

Orman ekosisteminde oluşan sıralı değişimleri izlemek amacıyla ayrılan alanlardır. Orman işletme müdürlüğü düzeyinde ayrı ayrı değerlendirilerek, ağaç türlerine bağlı değişik orman ekosistemlerini karakterize eden en az 15–20 ha büyüklüğünde meşcereler orman ekosistemi izleme alanı olarak ayrılır.

İklim Koruma Ormanları

İklim koruma ormanı yerleşim yerlerini, dinlenme tesislerini ve tarım alanlarını rüzgârın zararlı etkisinden, hava değişimlerinden koruyan ve ekstrem sıcaklıkları ılımanlaştırarak bulunduğu yerin iklimini düzenleyen ormanlardır. Bu koruma fonksiyonunun öne çıktığı alanların varlığını tespit için ana ölçüt, aynı yönde esen sürekli ve şiddetli rüzgârların bulunmasıdır. Bu amaçla gereken bilgiler meteorolojik kayıtlardan çıkar-

tılır veya ağaçlardaki bayraklaşma oluşumundan anlaşılabilir. Böyle alanların bulunduğu yerde rüzgârların geliş yönü ile korunacak alan arasında 30-40 m'lik bir şerit hâkim rüzgâr yönüne dik gelecek biçimde seçilerek bu amaç için ayrılır.

Estetik Amaçlı Perdeleme ve Koruma

Çevrenin doğal görüntüsünü bozan ve bu sebeple insanları rahatsız eden mekânları örterek gizleyen, maden alanlarını, taş, kömür ve mermer ocaklarını, çirkin görünüm- lü fabrikaları ve diğer tesisleri gizlemek için ayrılan orman alanlarıdır.

Estetik Görünüm (Silüet, Mozaik ve Panoramik Etki)

Ana sırtlar üzerindeki ağaç tepelerinin, ufuk çizgisinde bıraktığı görkemli alanlar silüet etkiyi korumak amacıyla; yamaç üzerindeki ormanların oluşturduğu renkli kompozisyonlar ile meydana getirdiği görkemli alanlar mozaik etkiyi korumak amacıyla; özellikle şehir ormanları içinde veya ana yollar üzerindeki ormanların belirli noktalarda doğal topoğrafyanın kendilerine sağladığı ayrıcalıktan ötürü sahip oldukları çekici manzara zenginliği olan yerler panoramik etkiyi korumak amacıyla ayrılmaktadır.

Estetik fonksiyon görecek alanlar silüet etki, mozaik etki, estetik perdeleme ve panoramik noktalar biçiminde dört ayrı kategoride ele alınmaktadır. Ana amacı estetik olan alanlarda, amaca uygun düşen meşçere kuruluşları bu kategorilerin hepsinde aynı değildir.

Yetiştirme Yeri Çok Kötü Alanlar

Doğayı koruma alanları içerisindeki ekstrem ekolojik koşullara sahip alanlar “Yetiştirme Yeri Çok Kötü Alanlar” ismiyle de ayrılabilir. Bu alanlar “Doğayı Koruma Ormanı” olarak da değerlendirilmektedir.

Ziyaret Alanları

Ormanlar içerisinde yer alan, abide, anıt, yatır, türbe, mezarlık ve mezarlık kapsamın- da olan şehitlikler ziyaret alanı olarak ayrılmaktadır.

Toprak Koruma

Toprağın aşınıp taşınmasını önlemek amacıyla ayrılan alanlardır. Bu alanlara erozyonu önleme alanları da denilmektedir. Eğimi ne olursa olsun söz konusu arazide en az 1 hektarlık bir alanda oluk (çizgi) erozyonunun bulunduğu alanlar; yamaç boyunca oluşan yüzeysel akışın belli çizgiler boyunca yoğunlaşmasıyla ortaya çıkan oyuntu erozyonu görülen alanlar ile, eğimi %60-79 arasında olup, üzerindeki ormanın kapalı- lık, kök yapısı, ağaç sayısı gibi özellikleri nedeniyle toprak erozyonunun başladığı alanlar “Toprak Koruma Ormanı” olarak ayrılmaktadır.

İçme Suyu Koruma

İlgili kurum, kuruluş veya uzmanlarca belirlenmiş, teklif edilmiş içme suyu toplama havzaları, taban suyu biriktirme (saklama) alanları “İçme Suyu Koruma Ormanı” olarak ayrılmaktadır.

Bu başlık çerçevesinde ayrılan, ancak “Ekosistem Tabanlı Fonksiyonel Orman Amenajman Planlarının Düzenlenmesine Ait Usul ve Esaslar” isimli 299 Sayılı Tebliğde ayrılış ölçüt ve göstergeleri açıklanmamış, Biyolojik Çeşitlilik Koruma ve Geliştirme, Çığ Önleme, Heyelan Önleme, Taş ve Kaya Yuvarlanmayı Önleme, Sel Taşkın Önleme, Gürültü Önleme, Hava Kirliliğini Önleme, Sağlık Tesislerini Koruma alanları da mevcuttur. Koruma fonksiyonlu bu gibi alanların bir kısmının ayrılması 2022’de OGM bünyesinde kurulan Ekosistem Hizmetleri Dairesi Başkanlığı görev alanıyla ilgilidir. Bu Daire Başkanlığının kurulmasıyla birlikte, korunan alanların ayrılması ve yönetilmesi konusundaki bazı sorunların giderilmesi umulmaktadır.

4.2. Orman Genel Müdürlüğü’nün Diğer Birimleri Tarafından Ayrılan Korunan Alanlar

Amenajman plan verilerinde yer alan, Orman Genel Müdürlüğü’nün diğer birimleri tarafından ayrılan korunan alanları Çizelge 4’te gösterilmiştir.

Çizelge 4. OGM’nin diğer birimlerince belirlenen korunan alanlar

Tohum Meşcereleri, Gen Koruma Ormanları, Tohum Bahçeleri ve Plus Ağaçlar
Şehir Ormanları
Doğa Spor Alanları (Yürüyüş, Kaya tırmanış, Kuş gözlem alanları)
Rekreasyon (Piknik, Mesire, Festival, Yayla, vs.)
Eğitim ve Araştırma Amaçlı Ormanlar
Arboretum, Botanik Bahçesi

5 Şubat 2022 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan 90 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile OGM bünyesinde kurulan ve biyolojik çeşitliliğin tespiti, envanteri, planlaması, haritalandırılması, projelendirilmesi, üretimi, taşınması, depolanması, işlenmesi, standardizasyonu ile araştırma ve geliştirme çalışmalarına ait usul ve esasları düzenlemekle görevli Ekosistem Hizmetleri Dairesi Başkanlığı, mesire yerleri, şehir ormanları, orman parkları, arboretum sahaları ve orman içi biyolojik çeşitlilik koruma alanlarının ayrılması ile, orman içi su kaynaklarını koruması, geliştirmesi; iklim değişikliği sürecinde ormanların azaltım yeteneğinin artırılması ve uyum kapasitelerinin geliştirilmesi konularında önemli görevler üstlenmiştir. Çizelgede görülen, Rekreas-

yon Alanları, Şehir Ormanları, Arboretum Alanlarının ayrılması, korunması, geliştirilmesi, işletilmesi veya işlettilmesinin sağlanması, bunlara ilişkin usul ve esasların düzenlenmesi bu Dairenin görevleri arasındadır.

Bu çerçevede, 311 adet, 40.047 hektar Tohum Meşceresi; 353 adet, 43.187 hektar Gen Koruma Ormanı; 212 adet, 1.479 hektar Tohum Bahçesi bulunmaktadır. 2021 yılına kadar, A, B ve C tipi mesire (rekreasyon) alanı olarak toplam 1555 adet 19.179 hektar alan; D tipi şehir ormanı olarak da, 137 adet 10.266 hektar alan ayrılmıştır. Daha sonra; 28 Mayıs 2022 tarihinde yürürlüğe giren Orman Parkları Yönetmeliğiyle birlikte, 5/3/2013 tarihli ve 28578 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Mesire Yerleri Yönetmeliği yürürlükten kaldırılmış ve A tipi mesire yerleri Konaklamalı Orman Parkı; B, C ve D tipi mesire yerleri ise Konaklamasız Orman Parkı olarak nitelendirilmiştir. Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü istatistiklerine göre bugün, 133 adet 9.643 Konaklamasız Orman Parkı (Şehir Ormanı) bulunmaktadır.

4.2.1. Orman Genel Müdürlüğünün Diğer Birimleri Tarafından Ayrılan Korunan Alanların Ölçüt ve Göstergeleri

Tohum Meşcereleri: Orman Ağaçları ve Tohumları Islah Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü Tohum Kaynakları Araştırmaları Başmühendisliği tarafından, ağaçlandırma sahalarının konumlarına, Bölge Müdürlükleri/Daire Başkanlıklarından gelen talep ile yıllık ağaçlandırma programlarına, ağaç türlerine ve bölgelere (tohum hasat ve transfer bölgeleri/ekolojik bölgeler) göre ortaya çıkan tohum ihtiyacına göre ayrılır.

Gen Koruma Ormanı: Farklı yetiştirme ortamlarını temsil, alansal özellikler, asgari büyüklük ve popülasyon özellikleri dikkate alınarak ayrılır.

Tohum Bahçeleri: Bölge Müdürlüklerinin gelecekteki tohum ihtiyaçları ve mevcut bahçelerin yaşlılık durumuna göre, yeni tesis için yer seçimi yapılarak, plus ağaçlardan elde edilen tohumlar da kullanılarak tesis edilir.

Plus Ağaç: Orman Ağaçları ve Tohumları Islah Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü Ağaç Islahı Araştırmaları Başmühendisliği tarafından, en iyi meşcerelerden ıslah çalışmaları ve/veya tohum bahçesi kurmak amacıyla plus ağaç seçilmektedir.

Rekreasyon (Piknik, Mesire, Festival, Yayla vs.) Alanları: Çeşitli rekreatif etkinliklere olanak sağlayabilmek üzere, içinde büyük boşluklar olan, karışık ve tek katlı meşcere kuruluşları tercih edilmekte olup, güzel görünümlü abide niteliğindeki ağaçlar ve farklı özelliği olan diğer ağaçlar ile yapraklı ağaç türlerinin de bulunduğu alanlar tercih edilmektedir.

Şehir Ormanları: 2003 yılından itibaren ortaya konulan “kent ormanı” projesi ile hızlı bir şekilde birçok il veya ilçe merkezinde kent/şehir ormanları kurulmaya başlanmıştır. Bu alanlar daha sonra, Orman Parkları Yönetmeliği kapsamında Orman Parkı olarak isimlendirilmiş bazılarında da sınır değişiklikleri yapılmıştır.

Bu başlık çerçevesinde gösterilebilecek ancak, Tebliğ’de ayrış ölçüt ve göstergeleri açıklanmamış Doğa Spor Alanları (Yürüyüş, Kaya tırmanış, Kuş gözlem alanları), Eğitim ve Araştırma Amaçlı Ormanlar, Botanik Bahçeleri de söz konusudur. Bu ormanlar, ilgili birimler tarafından sınırları belli edilerek istenmesi durumunda ayrılmaktadır.

4.3. OGM ve Bağlı Olduğu Bakanlık Dışında, Diğer Kurum ve Kuruluşlarca Belirlenmiş Korunan Alanlar

Çizelge 5. OGM ve bağlı olduğu bakanlık dışında kurum ve kuruluşlarca belirlenmiş alanlar

Doğal Sit Alanları
Arkeolojik, Kentsel Arkeolojik, Kentsel ve Tarihi Sitler
Askeri Tesis ve Tatbikat Alanları
Ulusal Sınır ve Stratejik Alanlar
Turizm Amaçlı Ormanlar

4.4. Uluslararası Sözleşmelere göre belirlenen alanlar

2014 yılına kadar 14 adet, toplam alanı 184.487 hektar genişliğinde ve kısa adı Ramsar olan sulak alan ayrılmıştır.

Çizelge 6. Uluslararası Sözleşmelerle Belirlenen Alanlar

Ekolojik Etkilenme (Geçiş) Bölgesi
Biyosfer Rezerv Alanları
Ramsar Alanları
Önemli Bitki Alanları
Önemli Çevre Koruma Bölgeleri
Sulak Alan Koruma
GEKYA
Sıcak Noktalar

5. Korunan Alanların Yönetimi

5.1. Muhafaza Ormanlarının Yönetimi

Orman Yasasının 23 ve 24. maddeleri gereğince muhafaza ormanı olarak ayrılmış bulunan alanlar 17.08.1984 tarihinde yürürlüğe giren “Muhafaza Ormanlarının Ayrılması ve İdaresi Hakkında Yönetmelik” esaslarına göre OGM tarafından yönetilir. Muhafaza ormanı olarak ayrılması kesinleşen yerler için ayrılma amaçlarına uygun olarak amenajman planı düzenlenir. Bu planda, muhafaza ormanı rejimine alınan yerlerin saha, servet ve yetiştirme muhiti envanterleri, alınmayan yerlerin ise yalnız saha envanteri, muhafaza rejimine alınma amaçları, bu amaçlara ulaşmak için yapılması gereken teknik ve idari çalışmalara ait teklifler bulunur. Muhafaza ormanı olarak ayrılan yerler için amenajman planından başka, ayrıca ağaçlandırma, silvikültür, orman yolları, toprak muhafaza ve mera ıslahı hizmetleri için ilgili birimlerce plan ve proje yapılır ve yaptırılır. Gerek amenajman planları gerekse diğer plan ve projeler Orman Genel Müdürlüğüne incelenir ve onaylanır.

Muhafaza ormanlarında muhafaza amacına zarar verilmemek şartıyla halkın kara ve su avcılığı yapmasına, piknik ve mesire yeri olarak yararlanmasına izin verilebilir. Muhafaza ormanlarında hiçbir hayvan türü için hiçbir suretle otlatma izni verilmez. Ancak idarenin göstereceği şartlara uyulmak kaydıyla ot biçmeye ilgili orman işletme müdürlüğüne izin verilebilir. Sürekli muhafaza ormanı olarak ayrılan alanlarda amenajman, silvikültür ve imar planlarıyla, ağaçlandırma planlarına göre imar ve bakım kesimleri, gereken yerlerde de ormandan beklenen muhafaza fonksiyonunun engellenmeyecek bir teknikle gençleştirme müdahaleleri yapılabilir. Muhafaza ormanlarında ilgili mevzuat hükümlerine göre aksine bir hüküm olmasa bile muhafaza ormanı rejimine zarar verebilecek maden arama ve işletme ruhsatnamesi verilmeyeceği gibi, mermer, taş, kum, çakıl, kireç ocağı açılmasına da izin verilmez. Muhafaza ormanlarında bunların yönetim ve imarına ilişkin olanlarından başka her çeşit bina ve tesislerin yapılması için Bakanlıktan izin alınması zorunludur. Muhafaza ormanlarında suç işleyenler hakkında 6831 Sayılı Orman Kanunu'nun 111. maddesi gereğince hak edilen cezanın iki katına hüküm verilir. Muhafaza ormanı statüsünün devamı süresince muhafaza ormanlarında 6831 Sayılı Orman Kanunu'nun 2. maddesi (a) ve (b) fıkralarının uygulanması yapılmaz.

Uygulamada durum daha farklıdır. İlgili yönetmelikteki bu hükümlere karşın, muhafaza ormanlarının sadece saha ve servet envanteri yapılmakta, muhafaza ormanlarının ayrılmasına ilişkin amaçlara ulaşılması için gereken teknik ve idari çalışmalara özgü önerilerde bulunulmamaktadır. Bu alanlarda saha ve servet envanteri sınırlı sayıda örnek alanda yapılabilmekte, koruma amaçlarına ve öncelikli türlere ilişkin envanter

yapılamamaktadır. Diğer anlatımla, muhafaza ormanları mevcut durumlarıyla korumaya çalışılmakta; iyileştirme çalışmaları yeterli olmamaktadır.

Yapılmış bulunan yasal düzenlemeler, birçok muhafaza ormanının korunarak iyileştirilmesinde yeteri kadar etkin olamamaktadır. Özellikle, İstanbul, İzmit ve Sakarya illeri ve çevresinde su kaynaklarının korunmasında sorunlar vardır. Bu alanlarda 2B uygulamalarının yasaklanmış olması, rant peşinde koşan bir kısım insanı rahatsız etmektedir. Bunun sonucu olarak çeşitli yollarla popülist politikalar devreye sokularak, birçok yer muhafaza ormanlarından çıkarılmakta ve Tabiat Parkı statüsüne kavuşturulmaktadır. Bir çıkış yolu olarak Tabiat Parkı yapılan alanlar, uzun devreli gelişme planı adı altında yapılan düzenlemelerle değişik niteliklerde yapılaşmaya açılmakta, su kaynaklarından aşırı miktarda yararlanmanın yolları açılmaktadır. Tabiat Parklarının 2010 yılında 40 adet ve 74.529 hektarken; bugün, 266 adet ve 108.036 hektara çıkması manidardır. Özellikle, Belgrad Ormanı, Elmalı Bendi, Ömeroba, Terkos Gölü, Azızpaşa-Fatih, Sapanca, Keltepe, Uludere ve Kartepe Muhafaza Ormanlarında bu sorunlar yaşanmaktadır.

5.2. Orman Yasasının 23, 24 ve 25. Maddeleri Kapsamı Dışında Ayrılan Korunan Alanların Yönetimi

Bu alanlar, üretim fonksiyonlarına ait orman alanlarında olduğu gibi, 3234 sayılı “Orman Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanunu’na göre Orman Genel Müdürlüğü tarafından yönetilir. Bu alanların önemli bir kısmında, yapılacak işler, OGM Orman İdaresi ve Planlama Dairesi Başkanlığına bağlı orman amenajman başmühendislikleri tarafından kararlaştırılmakta ve amenajman planlarında gösterilmektedir. Orman Genel Müdürlüğünün diğer birimleri tarafından ayrılan korunan alanlarda yapılacak çalışmalar ilgili birimlerin yönetim planlarına göre yapılır; bunlar amenajman planlarında gösterilir.

5.2.1. OGM Orman Amenajman Plan Yapımcısı Tarafından Ayrılan Korunan Alanların Yönetimi

1963-1972 yılları I. planlama periyodunu izleyen yıllarda orman amenajman planlarıyla taşlık, kayalık, sarp alanlar ve orman üstü zonlara yakın alanlarda ayrılan “Muhafaza Karakterli İşletme Sınıflarında” genellikle herhangi bir müdahale öngörülmemiştir. Daha sonra, 2000’li yıllarda bu gibi alanlarda yer yer plan değişiklikleri yapılarak özellikle genç meşcerelerde sınırlı müdahale yolları açılmıştır.

Korunan alanların belirlenmesiyle ilgili yaşanan süreç; OGM’nün, 01.06.2017 tarihli 299 Sayılı Tebliğiyle ivme kazanmıştır. Bu tebliğde korunan alanların ayrılışıyla ilgili

kriter ve göstergeler ile uygulanacak silvikültürel ilkeler de yer almaktadır. Burada üzerinde durulması gereken konulardan biri, korunan alanlarda yapılacak envanterle ilgili özel bir düzenleme yapılmamakta olmasıdır. Tebliğde, korunan alanlarda daha fazla önem taşıyan “Yetiştirme ortamı envanteri” ile “ekolojik üniteler ve bitki sosyolojisi haritalarının yapılması işi için “konunun uzmanlarınca hazırlanıp plan yapıcısına altlık olarak kullanılmak üzere verileceği” şeklinde ifade bulunmasına karşın, bugüne kadar bu yönde bir çalışma yapılmamıştır. Korunan alanlar için önem taşıyan biyolojik çeşitlilik envanteriyle ilgili de yeterli çalışma yapılamamaktadır. Şöyle ki, Tebliğde, “her işletme müdürlüğünde amenajman planının yapılmasından bir sene önce hedef türler ve diğer biyolojik çeşitlilik unsurlarına yönelik envanter, analiz ve modelleme çalışmaları yapılmalıdır.” şeklinde tavsiyede bulunulsa da bu yönde çalışma yapılamamaktadır. Korunan alanlarda sağlık durumu envanteri de yapılamamaktadır. Şöyle ki, tebliğde, bu konuda, “ilgili birim tarafından, ülke geneline 16x16 km aralık ve mesafe ile dağıtılan ve sabit deneme alanlarına dayalı “orman ekosistemlerinin izlenmesi” amacıyla oluşturulmuş örnek alanlardan elde edilen envanter bilgilerinin amenajman plan yapıcısına verilmesi hâlinde plan yapımında bu hususlarla ilgili bilgilere yer verilir.” ifadesi bulunsa da bu konuda çalışma yapılamamaktadır. Ayrıca, önemli sağlık soruları gözlenen alanlarda amenajman planı arazi envanter karnesinde sağlıklı ağaçlar için ilgili sütuna 2 rakamı yazılsa da bu veriler değerlendirilememektedir. Korunan alanlarda ağaç serveti ve artım envanteri için ölçüm yapılacak örnek alan sayısı üretim ormanlarına kıyasla oldukça düşük düzeydedir. Üretim ormanlarında 9 hektara bir örnek alan düşmekteyken, korunan alanlarda 36 hektarda bir adet örnek alan alınmaktadır. Ayrıca, korunan alanlarda alınan örnek alanlarda üretim ormanlarında yapılan ölçüm ve gözlemler dışında, farklı ölçüm ve tespit yapılmamaktadır.

Orman amenajman planları yapımında temel konu planlama metodudur. Korunan alanlara özgü planlama metodu da bulunmamakta olup, sadece, ağırlıklı ağaç türü dikkate alınmakta ve üretim ormanları benzeri planlama metodu uygulanmaktadır. Işık ağaçlarının hâkim olduğu alanlarda yine yaş sınıfları metodu uygulanmaktadır. İlgili tebliğe göre, korunan alanlarda ormanların gençleştirilmesi ilke olarak saf grup ve kombine grup tekniklerine göre yürütüldüğünden maktaların genel gençleştirme süreleri daha uzun (20-40 yıl) alınmaktadır. Bu alanlarda üretim ormanlarına kıyasla en önemli fark, idare sürelerinde ortaya çıkmakta olup bunun sonucu olarak periyot süreleri de daha uzun belirlenmektedir. Korunan alanlarda idare süresinin 280 yıla kadar çıkarılması mümkündür.

Orman alanlarının yönetiminde önemli iki unsur bulunmaktadır. Bunlardan biri, işletme sınıfı sınırları, diğeri de iç taksimat şebekesidir. Planların yapımında birlik ve beraberlik sağlanamaması nedeniyle plan yenilemelerinde işletme sınıfları değiştirilebilmektedir. Buna ilaveten, 2012 yılında uygulamaya konulan 295 Sayılı Tebliğ

sonrasında uygulamacı, işletme sınıfı sınırlarında değişiklik yapabilmektedir. Plan yenilemelerinde, plan yapımcısı tarafından ayrılan korunan alanların yönetim amaçları ve sınırları değiştirilebilmektedir. Her plan yenilenmesinde önceki planlarda belirlenmiş iç taksimat/bölme sınırları da değiştirilebilmektedir. Bu durumda, planlamada süreklilik ilkesinin zarar göreceği bilinen bir gerçektir. Bu bir anlamda planlama mantığının ortadan kalkması demektir. Bunun yanında, değişik amaç kuruluşlarına sahip olan korunan alanların optimal kuruluşlarının belirlenmemiş olması da koruma, ıslah ve silvikültür çalışmalarını belirsizliğe itmektedir.

2022 yılında OGM bünyesinde kurulan Ekosistem Hizmetleri Dairesi Başkanlığı, biyolojik çeşitliliğinin tespiti, envanteri, planlaması, haritalandırılması, projelendirilmesi, ile araştırma ve geliştirme çalışmalarına ait usul ve esasları düzenlemekle de görevlidir. Yukarıdaki bölümlerde belirtilen eksikliklerin bu Dairenin yapacağı çalışmalarla azaltılabileceği görüşü hakimdir.

Doğayı Koruma Ormanları

Doğayı koruma ormanlarında genellikle herhangi bir müdahale öngörülmemektedir. Bu alanlarda esas olan işlem koruma olmakla birlikte, amaç doğrultusunda ağaç türü, koruma hedefi ve yetiştirme ortamı şartlarına uygun orman formunu oluşturmaya yönelik, oldukça mutedil müdahale yapılabilmektedir.

Alpin Zonu

Bu alanlarda herhangi bir müdahale öngörülmemektedir.

Doğal Yaşlı Ormanlar ve Yüksek Koruma Değeri Taşıyan Alanlar ve Yüksek Dağ Orman Ekosistemi

Bu alanlarda biyolojik çeşitliliğin korunması da amaçlanmakta olup, sağlık/temizleme kesimleri dışında müdahale öngörülmemektedir.

Su Kenarı Koruma Alanları

Su havzasının kullanma suyu veya içme suyu üretimine tahsisine göre müdahale şekli değişmektedir. Müdahale olsa bile, mutedildir.

Orman Ekosistemi İzleme Alanları

Bu alanlarda herhangi bir müdahale yapılmadığı gibi, doğal süreçlerin kesintiye uğramaması için mutlak koruma ilkeleri uygulanır.

İklim Koruma Ormanları

Hâkim rüzgâr yönünde dik gelecek şekilde perdeleme amacıyla tabakalı yapı oluşturmak için silvikültür teknikleri uygulanır.

Estetik Amaçlı Perdeleme ve Koruma

Çevrenin görüntüsünü bozan ve izleyenleri rahatsız eden alanları gizleyecek doğal ağaç türleri getirilir ve korunur.

Estetik Görünüm (Silüet, Mozaik ve Panoramik Etki)

Silüet etkinin söz konusu olduğu alanlarda, tekdüze bir yapıyı engelleyecek şekilde farklı tepe formlarına sahip ibreli ve yapraklı türlerden oluşan karışık ve katlı bir orman kuruluşu oluşturulur. Mozaik etkiye sahip alanlarda, ibreli ve yapraklı ağaç, ağaççık ve çalı türlerinin öbek, küme ve gruplar hâlinde karışım yaptığı ve içinde yer yer açıklık alanlar içeren orman yapısı kurulur ve korunur. Panoramik (manzara) seyir noktalarında, bulunulan noktadan sahip olunan görsel zenginliğin en iyi ve engelsiz biçimde izlenmesini sağlamak amacıyla seyrek yapıda, bodur ağaç ve çalı türlerinin karışımından oluşan bir orman yapısı kurulur ve korunur.

Yetiştirme Yeri Çok Kötü Alanlar

Bu ormanlarda genellikle herhangi bir müdahale öngörülmez. Esas olan işlem koruma olmakla birlikte, amaç doğrultusunda ağaç türü, koruma hedefi ve yetiştirme ortamı şartlarına uygun orman formunu oluşturmaya yönelik oldukça mutedil müdahale yapılabilir.

Ziyaret Alanları

Toprağın basılarak fakirleşmesini önlemek ve orman sağlığını koruyabilmek için özel yürüyüş patikaları yapılır. Sağlık kesimi dışında müdahale yapılmaz.

Toprak Koruma

Ana amacı erozyon kontrolü olan alanlarda meşcere kuruluş amaçları, olanaklar ölçüsünde sık, göğüs yüzeyi bakımından yüksek, karışık ve katlı meşcerelerdir. Derin köklü olmak şartıyla ormanın yapraklı veya iğne yapraklı ağaç türlerinden meydana gelmiş olması fonksiyonun gerçekleşmesi yönünden önemli farklar göstermez. Bu amaçla doğaya uygun, mutedil müdahale yapılabilir.

İçme Suyu Koruma

Kaliteli su elde etmek için, ağaç türü ve yetiştirme ortamı şartları uygun olduğu ölçüde tabakalı ve değişik yaşlı orman kuruluşları tercih edilmektedir. “Ekosistem Tabanlı Fonksiyonel Orman Amenajman Planlarının Düzenlenmesine Ait Usul ve Esaslar” isimli Tebliğde amaçlanan orman formu açıklanmamış bulunan, Biyolojik Çeşitlilik Koruma ve Geliştirme Alanlarında ormana herhangi bir müdahale yapılmaz. Çığ Önleme, Heyelan Önleme, Taş ve Kaya Yuvarlanmayı Önleme, Sel Taşkın Önleme ormanlarında dikey kapalılık ve derin köklü türler tercih edilir. Gürültü Önleme or-

manlarında dikey kapalılık ve en yüksek miktarda göğüs yüzeyi kurulmaya çalışılır. Hava Kirliliğini Önleme, Sağlık Tesislerini Koruma alanlarında ise ibrelî-yapraklı karışık, en yüksek düzeyde göğüs yüzeyi amaçlanır.

5.2.2. Orman Genel Müdürlüğü'nün Diğer Birimleri Tarafından Ayrılan Korunan Alanların Yönetimi

Tohum Meşcereleri, Gen Koruma Ormanları, Plus Ağaç ve Tohum Bahçeleri

OGM Orman Ağaçları ve Tohumları Islah Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü tarafından ayrılmakta olan Tohum Meşcereleri, Gen Koruma Ormanları, Plus Ağaç ve Tohum Bahçeleri, bu birim tarafından yapılan yönetim planlarına göre yönetilmektedir. Tohum Meşcerelerinde, belirlenen nüve içerisinde, tohum ağaçlarının işaretlenmesinden sonra, tohum ağaçlarının etrafının açılması ve işaretli olmayan ağaçların planlanan zaman periyotlarına göre yapılacak silvikültürel müdahalelerle çıkarılması söz konusudur. Konu edilen diğer türdeki alanlarda herhangi bir müdahale öngörülmemektedir.

Şehir Ormanları

Bu alanlarda, karışık (ibrelî+yapraklı), olabildiğince tür çeşitliliğini barındıran, değişik yaş ve çapta, özellikle boylu ağaçlardan oluşan kuruluş amaçlanmaktadır. Kötü görüntüleri perdeleme, trafik gürültüsü ile rüzgâr etkisini azaltma ve havadaki zararlı maddeleri süzme konusundaki özelliklerinin fazlaca olması sebebiyle özellikle kenarlarda ibrelî kuruluşlardan oluşurken hem estetik değerin arttırılması, gölge fonksiyonun etkili biçimde oluşması hem de rekreatif kullanımlara olanak sağlaması amacıyla uygun olarak yapraklı türlerle karıştırılması öngörülmektedir. Bu öngörülere karşın, bu alanlar, yoğun insan baskısı altında kalmakta çeşitli amaçlara yönelik yapılaşmalar görülmektedir. Halkın rekreasyonel ihtiyaçlarının karşılanması ve yaşam standardının yükseltilmesi amacıyla ayrılan bu alanlarda orman ekosistemi zarar görmekte olup yeterince korunamamaktadır. Bilindiği gibi, Orman Parkları Yönetmeliği'nin yürürlüğe girmesiyle birlikte, Şehir Ormanları, Orman Parkı ismini almıştır.

Rekreasyon Alanları (Piknik, Mesire, Festival, Yayla, vs.)

Orman Parkı ismiyle anılmaya başlanan bu alanlarda, çeşitli rekreatif etkinliklere olanak sağlayabilmek üzere içinde büyük boşluklar olan, karışık ve tek katlı meşcere kuruluşları elde etmek amaçlanmaktadır. Bu alanlarda ve çevresinde, içinde güzel görümlü abide niteliğindeki ağaçları da bulduran özellikle yapraklı ağaç türlerinin hâkim olduğu meşcerelerin kurulması hedeflenmektedir. Yoğun insan baskısı nedeniyle çoğu alanda toprak fakirleşmektedir. Bu alanlarda orman ekosisteminin yeterince korunduğu söylenemez. A tipi Rekreasyon alanları Konaklamalı Orman

Parkı kapsamında değerlendirilmektedir. B, C ve D tipi Rekreasyon alanları ise, Konaklamasız Orman Parkı kapsamında değerlendirilmektedir.

6. SONUÇ

Korunan alan kavramı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü bünyesinde, Uluslararası Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (IUCN) iş birliği çerçevesinde kullanılan bir kavram olarak kullanılmaktadır. Zaman içerisinde görülmüştür ki, ülkemizde bu kavram kullanılmadan, korumaya alınmış geniş alanlar da bulunmaktadır. Bugün, 3234 sayılı Teşkilat Yasasıyla orman kaynaklarını yönetmekle görevli Orman Genel Müdürlüğü görev ve yetkileri gereğince, önemli miktarlarda korunan alan ayrılmış ve yönetilmektedir. Ormanlarımızı sadece ekonomik kaynak olarak gören anlayış, planlı dönemin birinci plan periyodu (1963-1972) sonrasında, “Muhafaza Karakterinde” veya benzer isimlerle ayrılan alanların ayrılmaya başlamasıyla değişmeye başlamıştır. Doksanlı yıllarda Rio Süreci sonrasında ülkemizde gelişen fonksiyonel ormancılık anlayışıyla birlikte üretim amacı dışında, korunan alanların miktarında önemli artışlar olmuştur. Geline nokta, ekolojik amaçla ayrılan korunan alan genişliği tüm orman varlığımızın yarısı kadardır. Korunan alanların çeşit ve genişlik olarak artışıyla birlikte, bu alanların yönetimiyle ilgili önemli adımlar atılmış olsa da buraların yönetiminde önemli eksiklikler bulunmaktadır.

Korunan alan, kuruluş ve yüklenen ana ve yan amaçlar açısından birbirinden farklı alanları da kapsamaktadır. Bazı alanlar kendi haline bırakılıp herhangi bir müdahale yapılmazken, bazıları üstlendikleri ana ve yan amaçlarını gerçekleştirebilmesi için belirli oranda müdahaleye konu olmaktadır. Bu durum, envanter, izleme ve optimal yapılarının gerçekleştirilmesi açısından farklı uygulamaları gerekli kılmaktadır. OGM birimlerince farklı amaçlarla ayrılan korunan alanların belirlenmesinde kullanılan ölçüt ve göstergelerde örtüşen tanımlamalar da mevcuttur.

Korunan alanların tümünde, saha ve servet envanteri sınırlı sayıda örnek alanda yapılabilmekte, koruma amaçlarına ve öncelikli tür ve amaçlara yönelik envanter yapılamamaktadır. İlgili mevzuatta, konunun uzmanlarınca yapılacağı belirtilen “Yetiştirme ortamı envanteri”, “ekolojik üniteler ve bitki sosyolojisi haritalarının yapılması işleri, bugüne kadar yerine getirilmemiştir. Korunan alanlar için önem taşıyan biyolojik çeşitlilik envanteriyle ilgili de yeterli çalışma yapılamamaktadır. Bu nedenlerle, uygulamaya yönelik planlarda, kuruluş amaçlarına ulaşılması için gereken teknik ve idari çalışmalara ilişkin detaylı önerilerde bulunulamamaktadır. Diğer anlatımla, korunan alanlar mevcut durumlarıyla korunmaya çalışılmakta, iyileştirme çalışmaları yeterli olmamaktadır.

Sıralanan eksikliklerin en azından bir kısmının giderilmesi amacıyla, OGM bünyesinde biyolojik çeşitliliğinin tespiti, envanteri, planlaması, haritalandırılması, pro-

jelendirilmesi ile araştırma ve geliştirme çalışmalarına ait usul ve esasları düzenlemekle görevli, “Ekosistem Hizmetleri Dairesi Başkanlığı” kurulmuştur. Bu Dairenin yapacağı çalışmalar meslek kamuoyunun dikkatinde olacaktır. Bahsedilen korunan alanların ayrılmasıyla ilgili ortaya konulan ölçüt ve göstergeler ile envanter, izleme ve optimal yapılarının gerçekleştirilmesi konularında araştırma kurumlarına ve üniversitelere de önemli görevler düşmektedir.

Korunan alanlar için “Her şeye karşın, gerek yasal düzenlemelerle getirilen kısıtlamalar, gerekse yapılan plan ve projelerin öngörülerini nedeniyle diğer orman alanlarına kıyasla daha iyi korunuyor” dersek abartmış olmayız. Bunun yanında, ormanlarımızın korumaya alınmayan, ekonomik ve sosyokültürel fonksiyondaki diğer yarısında yaşanan olumsuzluklar, korunan alanları olumsuz yönde etkilemektedir. Üretim ormanlarındaki aşırı ve kontrolsüz üretim, buralarda verilen izin ve irtifak hakları; madencilik, imar ve iskân faaliyetleri, atıkların gelişigüzel ormana atılması, aşırı ve plansız otlatma, yaylalarda mantar gibi yükselen katlı binalar yanında, defalarca çıkartılan imar barışı düzenlemeleri ile orman yasasına eklenen ek maddeler! insan yoğunluğunu ve ekonomik faaliyetleri artırarak yakınlardaki korunan alanlara da zarar vermektedir. Aslında, tüm ormanlarımızı olumsuz yönde etkileyen en önemli olgu, ormanlarımıza olan bakış açısındaki yanlışlıktır. Bu bakış açısı, Türkiye’nin siyasal açıdan yaşadığı sorunlardan da etkilenmektedir. İktidara gelenler, siyaseten güçlenmek ve kısa sürede halkın desteğini alabilmek için popülist politikalar izlemektedir. Ormanlar ekolojik bir değer olmaktan çok, ekonomik sıkıntıları aşmaya yarayacak bir kaynak olarak görülmektedir.

Tüm ormanlar üzerinde olduğu gibi, yasal düzenlemeler ve yapılan planlarla korunmaya alınan alanlarda da popülist politikalar uygulanabilmektedir. 6831 Sayılı Orman Yasası’nın 23 ve 24. Maddeleri gereğince ayrılan muhafaza ormanlarının yasalarla sağlanmaya çalışılan koruma zırhı aşılamayınca, bu ormanların ayrılış amaçlarıyla örtüşmeyen müdahaleler gündeme getirilmekte, buralarda Tabiat Parkı alanları ayrılması için orman teşkilatına baskı yapılmaktadır. Bu bağlamda, 2010 yılında 40 adet 74.529 hektar olan Tabiat Parkları bugün, 266 adet 108.036 hektara çıkmıştır. Ayrıca, korunan alan olarak nitelenen ve halkın rekreasyonel ihtiyaçlarının karşılanması, yaşam standardının yükseltilmesi amacıyla ayrılan ve bugün Orman Parkı ismiyle anılan rekreasyon alanları, yoğun insan baskısı altında kalmakta ve buralarda çeşitli amaçlara yönelik yapılaşmalar görülmektedir. Verilen bu örneklerde, yönetimdeki yetki, kısmen veya tamamen farklı bir genel müdürlüğe de geçmektedir. Bu ve benzeri riskler düşünüldüğünde, giriş bölümünde ortaya konulan korunan alan tanımının daha geniş olarak ele alınması gerektiği düşüncesi insanı rahatsız edici gelebilmektedir; ancak, korunan alanların önemli bir kısmının, geniş ve güçlü teşkilat

yapısıyla, sorumluluğunda bulunan alanları en iyi bir şekilde koruma kapasitesine sahip bir “bağlı kuruluş” olan Orman Genel Müdürlüğü yönetiminde olması umut vericidir. Unutulmamalıdır ki, bir havza veya bir bölme, ancak aynı merkezden yönetilebilir. Bir havza veya bir bölme içerisinde hem ekonomik fonksiyonlu hem de koruma fonksiyonlu alanlar bulunduğu, bu alanların tümünün yönetim sorumluluğu OGM taşra teşkilatının sorumluluğunda olacaktır. Bu nedenlerle, OGM’nin, sadece odun üretip satan bir kurum olamayacağı gerçeğinden hareketle, teşkilat yapısının ve ormancılık faaliyetlerine bakış açısının, korunan alanların yönetimiyle ilgili sorumlulukları da dikkate alınarak geliştirilmesi zorunludur.

Kaynaklar

- DKMPGM. 2023. Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü Resmi İstatistikleri. <https://www.tarimorman.gov.tr/DKMP/Menu/18/Korunan-Alan-Istatistikleri> (Erişim tarihi: 09/09/2024).
- DKMPGM. 2024. Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Milli Parklar Yönetmeliği, (Resmî gazete Tarihi: 12.12.1986 Sayısı:19309. <https://www.tarimorman.gov.tr/DKMP/Menu/41/2873-Sayili-Milli-Parklar-Kanunu-Ve-Ilgili-Mevzuati> (Erişim tarihi:09/09/2024).
- Eryılmaz, A. Y. 1990. Çevre konusunun cumhuriyet dönemi ormancılığındaki yeri. İÜ Orman Fakültesi Dergisi, Cilt A 40 (2): 123-131.
- OATIAM. 2024. Orman Ağaçları ve Tohumları İslah Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü Uygulama Çalışmalarının Yürütülmesi Hakkında Yönerge. <https://www.ogm.gov.tr/ortohum/duyurular/yonerge> (Erişim tarihi: 09/09/2024)
- OGM, 2010. Orman amenajmanının dünü, bugünü ve geleceği çalıştayı sonuç bildirgesi ve tebliğler. Orman Genel Müdürlüğü, Orman İdaresi ve Planlama Dairesi Başkanlığı, 19-22 Nisan 2010, Antalya.
- OGM. 2017. Orman Genel Müdürlüğü, Ekosistem tabanlı fonksiyonel orman amenajman planlarının düzenlenmesine ait usul ve esaslar tebliği (Tebliğ no: 299).
- OGM. 2022. Orman Genel Müdürlüğü, Orman Parkları Yönetmeliği. (Resmi Gazete Tarih: 28.05. 2022, Sayı: 31849). <https://www.ogm.gov.tr/tr/e-kutuphane-sitesi/mevzuat-sitesi/Yonetmelikler/Orman%20Parklar%C4%B1%20Y%C3%B6netmeli%C4%9Fi.pdf> (Erişim tarihi: 09/09/2024).
- OGM. 2023. Orman Genel Müdürlüğü Resmi İstatistikleri. <https://www.ogm.gov.tr/tr/e-kutuphane/resmi-istatistikler> (Erişim tarihi: 09/09/2024).
- TVKGM. 2012. Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü, Korunan Alanların Tespit, Tescil ve Onayına İlişkin Usul ve Esaslara Dair Yönetmelik (Resmi Gazete tarih: 19.07.2012. Sayı:28358). <https://webdosya.csb.gov.tr/db/tabiat/icerikler/korunan-20240403111441.pdf> (Erişim tarihi: 09/09/2024).

TÜRKİYE'DE DOĞA KORUMA UYGULAMALARI SORUNLAR VE ÖNERİLER

A. Hüsrev ÖZKARA¹, S. Serhat ARDA²

1. Giriş

Ülkemizde doğal ve kültürel kaynakların korunmasına ilişkin en kapsamlı görünen dört ayrı kanun bulunmaktadır. Bunlar; 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (3386 sayılı yasa ile değişik) ve ilgili Yönetmeliği, 2872 sayılı Çevre Kanunu ve ilgili Yönetmeliği, 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu ve ilgili Yönetmeliği ve 4915 sayılı Kara Avcılığı Kanunu ve ilgili Yönetmelikleridir (Arda, 2003).

Bu çerçevede tüm doğal ve kültürel zenginliklerimizi korumak ve gelecek nesillerin de faydalanmasına olanak sağlayabilmek amacıyla ilk çalışmalar 6831 sayılı Orman Kanunu'nun 25. Maddesine göre yapılmıştır. Yurdumuzdaki ulusal ve uluslararası düzeyde değerlere sahip alanların seçilip belirlenmesine, özellik ve karakterleri bozulmadan korunmasına, geliştirilmesine ve yönetilmesine ilişkin esasları düzenlemek üzere, 1983 yılında yürürlüğe giren 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu'nda ise Milli Park, Tabiat Parkı, Tabiatı Koruma Alanı ve Tabiat Anıtı olmak üzere dört koruma statüsü tanımlanmıştır.

2873 sayılı Milli Parklar Kanunu'nda yer alan koruma statülerinin haricinde; yaban hayatı geliştirme sahaları, muhafaza ormanları, gen koruma ormanları, tohum meşçereleri, tohum bahçeleri, kent ormanları ve doğal sit alanı gibi değişik koruma statüleri ile dünya miras alanları, özel çevre koruma bölgeleri, sulak alanlar/Ramsar alanları ve Natura 2000 alanları gibi Türkiye'nin de taraf olduğu sözleşmeler dâhilinde belirlenen uluslararası koruma statüleri de bulunmaktadır.

Türkiye'de gerçek anlamda korunan alanların ülke yüzölçümüne oranı %10'un altındadır. Bu büyüklük dikkate alındığında; ülkemizin sahip olduğu biyoçeşitliliğin ne ölçüde koruma altına alınabildiği, mevcut korunan alanların ne ölçüde yönetilebildiği

¹ Orman Mühendisi, Avukat, Türkiye Ormancılar Derneği Genel Başkanı, Ankara, Türkiye

² Jeoloji Mühendisi, Çevrebilimleri Uzmanı, Türkiye Ormancılar Derneği, Ankara, Türkiye

ve uygun statülere sahip olmayan korunan alanların varlığı gibi sorunlar önümüzdeki süreçte ciddi şekilde sorgulanmaya muhtaçtır.

2. Türkiye’de Korunan Alanlar

Ülkemiz doğal, kültürel, estetik ve rekreasyonel kaynak zenginliği yönünden dünyanın ender ülkelerinden biri durumundadır. Ülkemizin Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının birleştiği noktada bulunması, üç tarafının farklı ekolojik karakterlerdeki denizlerle çevrili oluşu, deniz seviyesinden 5000 metreyi aşan yükseklik farklılıkları ve bunun sonucunda ortaya çıkan iklim çeşitliliği, biyolojik çeşitliliğin artmasını sağlamış (Özkara, 2001) ve tek başına Avrupa kıtası ile karşılaştırılabilir duruma gelmiştir. Türkiye’de fauna biyolojik çeşitliliği, ılıman bölgedeki diğer ülkelerin biyolojik çeşitliliğine kıyasla oldukça yüksektir (Turkpa, 2024).

Türkiye’de doğal ve kültürel kaynakların korunmasına ilişkin başta Anayasa olmak üzere, doğa koruma amacını içeren çok sayıda ulusal düzenleme ile doğal ve biyolojik kaynakların korunmasına ve ticaretine yönelik imzalanan birçok uluslararası sözleşme ve protokol de bulunmaktadır. 1937 yılında çıkartılan 3116 sayılı Orman Kanunu ile 3167 sayılı Kara Avcılığı Kanunu, ülkemiz doğa ve yaban hayatının korunmasında yürürlüğe giren ilk yasalar olarak kabul edilmektedir.

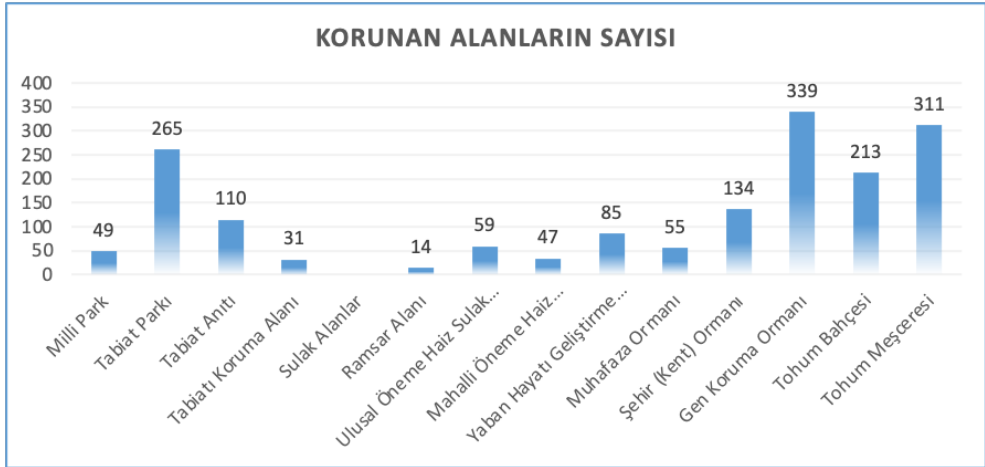
Yurdumuzdaki ulusal ve uluslararası öneme sahip doğal, kültürel ve rekreasyonel yönden zengin köşelerin korunarak gelecek kuşaklara bir miras olarak bırakılabilmesi amacıyla Türkiye’deki Milli Park çalışmaları ilk kez 1956 yılında yürürlüğe giren 6831 sayılı Orman Kanunu’nun 25. maddesine göre ilan edilen “Yozgat Çamlığı Milli Parkı” ile başlamıştır.

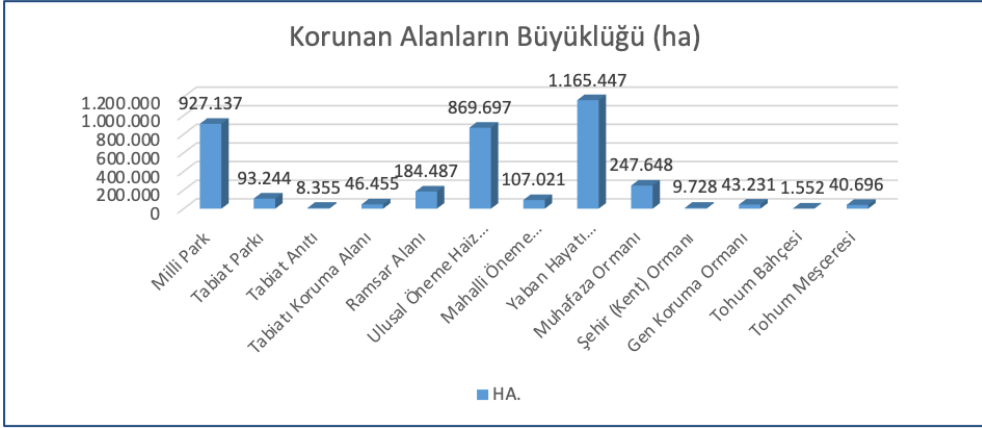
Yasal düzenlemeler açısından birinci dönem olarak nitelendirebileceğimiz bu dönemde sadece orman ve orman rejimine giren sahalarda sürdürülen çalışmalarda 240.308 ha büyüklüğünde 17 adet saha Milli Park olarak ayrılmıştır (Arda, 2003). Daha sonra 1983 yılında 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu yürürlüğe girmiş ve Milli Park çalışmalarında yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemde de günümüze kadar 32 adet Milli Park ilan edilerek, Milli Parkların sayısı 49’a çıkarılmış, bununla birlikte 265 adet Tabiat Parkı, 31 adet Tabiatı Koruma Alanı ve 110 adet de Tabiat Anıtı ilan edilmiştir.

Böylece toplamda 1.075.291 ha büyüklüğünde alan 2873 sayılı kanun kapsamında koruma altına alınmıştır. Bununla birlikte yaban hayatı geliştirme sahaları, Ramsar alanları, sulak alanlar, muhafaza ormanları, gen koruma ormanları, tohum meşçereleri, tohum bahçeleri, kent ormanları gibi alanlar da göz önüne alındığında Tarım ve Orman Bakanlığı bünyesinde 3.744.798 ha büyüklüğünde alan değişik statülerde koruma altına alınmıştır (Tablo 1, Şekil 1, Şekil 2, Şekil 3).

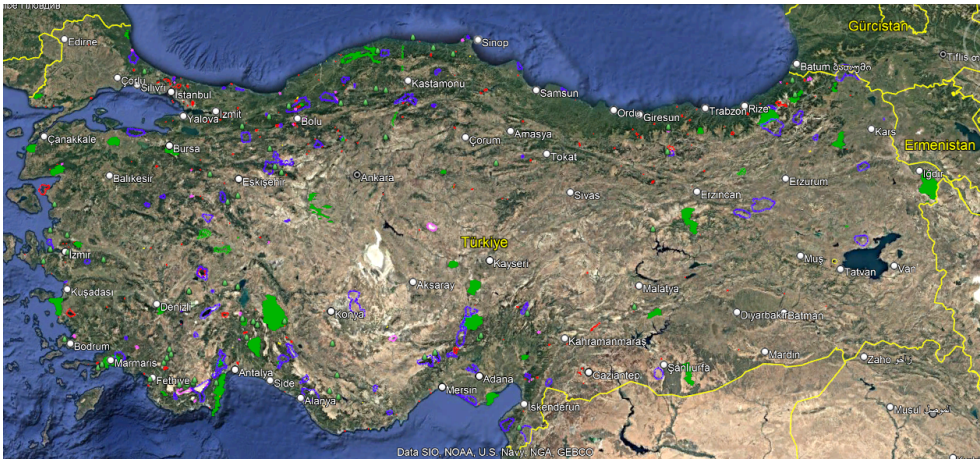
Tablo 1. Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından yönetilen korunan alanların listesi (DKMPGM, 2024)

KORUNAN ALAN	TOPLAM ALAN (ha)	ADET
Milli Park	927.137	49
Tabiat Parkı	93.344	265
Tabiat Anıtı	8.355	110
Tabiatı Koruma Alanı	46.455	31
Ramsar Alanı	184.487	14
Ulusal Öneme Haiz Sulak Alan	869.697	59
Mahalli Öneme Haiz Sulak Alan	107.021	47
Yaban Hayatı Geliştirme Sahası	1.165.447	85
Muhafaza Ormanı	247.648	55
Şehir (Kent) Ormanı	9.728	134
Gen Koruma Ormanı	43.231	339
Tohum Bahçesi	1.552	213
Tohum Meşçeresi	40.696	311
TOPLAM	3.744.798	

Şekil 1. Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından yönetilen korunan alan kategorileri ve sayısı

Şekil 2. Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından yönetilen korunan alan kategorileri ve toplam alanı

Şekil 3. Türkiye'nin korunan alanları

Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı bünyesinde ise 19 adet özel çevre koruma bölgesi (3.832.959,54 ha) (Tablo 2, Şekil 4) ve 4004 adet doğal sit alanı (2.811.772,5 ha) (Tablo 3, Şekil 5) ile toplam 6.644.732,04 ha alan koruma altına alınmış olup, her iki bakanlıktaki korunan alan toplamı çakışmalar dahil 10.389.530 ha' dır.

Tablo 2. Özel çevre koruma bölgeleri (TVKGM, 2024)

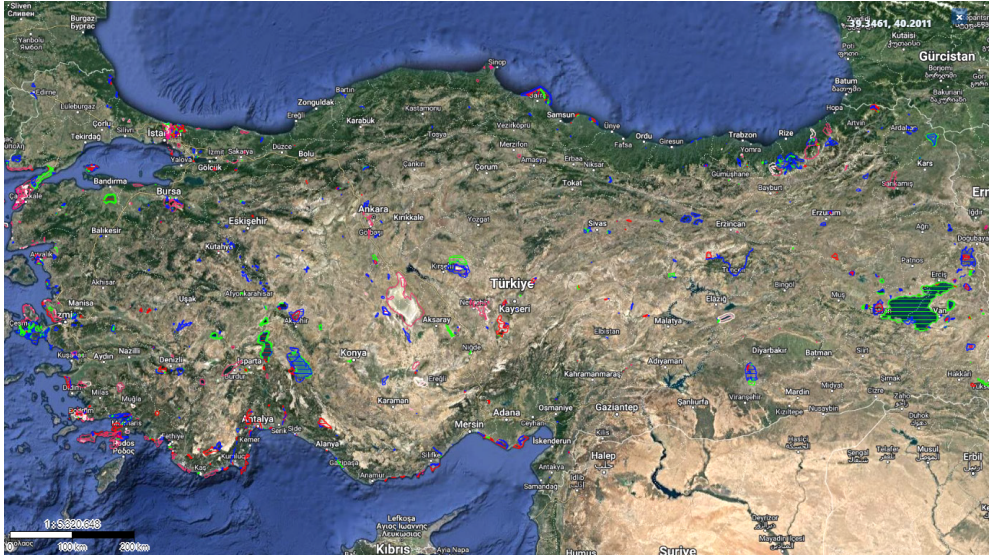
ÖZEL ÇEVRE KORUMA BÖLGESİ ADI	ALANI (Ha)
Belek	14.168,00
Datca Bozburun	144.389,00
Fethiye Göcek	80.537,00
Finike Deniz Altı Dağları	1.122.885,00
Foça	7.144,00
Gökova	109.279,00
Göksu Deltası	22.830,00
Gölbaşı	27.394,00
Ihlara	11.813,49
Karaburun-İldır Körfezi	94.656,77
Kaş-Kekova	27.130,88
Köyceğiz Dalyan	46.146,00
Marmara Denizi ve Adalar	1.223.694,44
Pamukkale	6.656,00
Patara	36.427,90
Salda Gölü	29.565,22
Saros Körfezi	73.021,00
Tuz Gölü	740.309,84
Uzungöl	14.912,00
TOPLAM	3.832.959,54

Şekil 4. Özel çevre koruma bölgeleri (TVKGM, 2024)

Tablo 3. Doğal sit alanları (TVKGM, 2024)

DOĞAL SİT ALANI	TOPLAM ADET	TOPLAM ALAN (ha)
1. Derece Doğal Sit Alanı	639	714.379,45
2. Derece Doğal Sit Alanı	232	33.319,1
3. Derece Doğal Sit Alanı	348	105.141,03
Derecesi Belirsiz	62	18.960,52
Sürdürülebilir Koruma ve Kontrollü Kullanım Alanı	989	650.260,46
Nitelikli Doğal Koruma Alanı	1.151	848.352,44
Kesin Korunacak Hassas Alan	583	441.359,51
Toplam	4004	2.811.772,5

Şekil 5. Doğal sit alanları (TVKGM, 2024)

Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde de arkeolojik sit, kentsel sit, tarihi sit, kentsel arkeolojik sit, karma sit alanları olmak üzere 23.632 adet sit alanı bulunmakta (Tablo 4) olup, bu alanlardan bir kısmı da doğal sit alanları ve diğer korunan alanlarla çakışmaktadır.

Tablo 4. Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde yer alan sit alanları (KVMGM, 2024)

TÜRKİYE GENELİNDE SİT ALANLARI (2022 Yılı Sonu)	
SİT STATÜSÜ	ADET
ARKEOLOJİK	22.898
KENTSEL	355
TARİHİ	223
KENTSEL ARKEOLOJİK	35
KARMA	
Arkeolojik ve Kentsel	63
Arkeolojik ve Tarihi	18
Arkeolojik-Tarihi-Kentsel	7
Tarihi ve Kentsel	33
Karma Sit Alanları Toplamı	121

Türkiye’de korunan alanların ülke yüzölçümüne oranı çakışan alanlar dahil %13,25 olup, çakışan alanlar ile kent ormanları ve uygun statüde olmayan alanlar da göz önüne alındığında gerçek anlamda korunan alan oranı %10’un altına düşmektedir. Oysa 1970 yılında dünya genelinde korunan alanların karasal yüzeye oranı %2,6 iken aradan geçen elli yılda beş kat artarak 2020 yılında %13,2’ye ulaşmıştır. Aynı dönemde Avrupa Birliği ortalaması %2,0’den %25,9’a ulaşarak 13 kat artmıştır. Polonya, Almanya, Yunanistan gibi ülkelerde bugün korunan alanların ülke yüzölçümüne oranı %30’un üzerindedir (WWF-Türkiye, 2021).

Korunan alanlar, başta biyolojik çeşitlilik olmak üzere, doğal ve kültürel kaynakların korunması ve devamlılığının sağlanmasındaki en etkili araçtır. Bu alanlar doğal değerlerin korunmasının yanı sıra doğa bilincini arttırma, kırsal kalkınmayı destekleme, iklim değişikliğinin olası etkilerini azaltma, pek çok farklı paydaş grubu ile iş birliği olanaklarını güçlendirme ve doğada deneyimler edinmede de destekleyici alanlardır. Yine, korunan alanlar özellikle gen kaynaklarının korunmasına da katkı sunmaları nedeniyle genetik kaynakların sığınakları ve gıda güvenliğinin garantileridir. Bu nedenle, etkili bir alan yönetimi çok önemlidir. Etkin ve sürdürülebilir bir alan yönetimi, yasal ve yönetsel düzenlemeler, iş birliği ve birlikte çalışma kültürü, finansal ve insan kaynağı ve elbette izleme ile süreç ve sonuçların değerlendirilmesini de gerektirir (Yenilmez Arpa vd. 2022).

Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğünce 2013-2020 yılları arasında uygulanan “Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Envanter ve İzleme Projesi” verilerine göre ülkemizde toplamda 13.404 takson tespit edilmiştir. Bunlardan 12.141’i (damarlı bitki) flora taksonu ve 1.263’ü fauna (memeliler-175, kuşlar-500, tatlı su balıkları-403, sürüngenler-146 ve amfibiler-39) taksonudur (Türk Tarım Orman, 2022).

Tüm dünyada biyolojik çeşitliliğin korunması amacıyla in-situ (doğal yaşam alanında koruma ya da yerinde koruma) ve ex-situ (doğal yaşam alanı dışında) koruma yaklaşımları uygulanmaktadır.

In-situ koruma, türlerin yaşamlarını sürdürebilmek için kendi ekosistemlerinde korunmaları gerekliliğini kabul eden bir yaklaşım olup, Türkiye’de yukarıda bahsedilen milli park, tabiat parkı, tabiatı koruma alanı, yaban hayatı geliştirme sahaları, muhafaza ormanları, gen koruma ormanları, tohum meşçereleri, kent ormanları, özel çevre koruma bölgesi, doğal sit alanı ve uluslararası öneme sahip sulak alan gibi değişik statülerde in-situ koruma alanları ilan edilmiştir. Ex-situ koruma ise in-situ korumayı tamamlayıcı bir koruma yöntemi olarak kabul edilmekte olup, bu çalışmalar Tarım ve Orman Bakanlığı bünyesinde bulunan gen ve tohum bankaları ile Orman Ağaçları ve Tohumları Islah Araştırma Müdürlüklerince gerçekleştirilmektedir.

Türkiye’de Tarım ve Orman Bakanlığı, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yapılan çalışmalar haricinde, çeşitli sivil toplum kuruluşları ve bilim adamları tarafından da koruma amaçlı faaliyetler gerçekleştirilmektedir. Bu çerçevede yapılan çalışmalarda, Doğa Derneği’nin Mülga Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü iş birliği ile hazırladığı “Türkiye’nin Önemli Doğa Alanları (ÖDA)” adlı kitapta; Türkiye’de aralarından 255’inin Önemli Kuş Alanı olmak üzere 305 Önemli Doğa Alanı bulunduğu ve bu alanların bitki, kuş, memeli, sürüngen, çift yaşamlı, içsu balığı, kelebek ve kızböceği türleri için küresel ve/veya bölgesel ölçekte önem taşıdığı ifade edilmektedir.

Toplam yüzölçümü 20.280.149 hektar olan ÖDA’lar alansal olarak Türkiye’nin %26’sını kapsamaktadır. Ülkemizde resmi olarak ilan edilen koruma alanlarının ülkemiz yüzölçümünün %10’undan az olduğu göz önüne alındığında, ülkemizde farklı statülerdeki korunan alanların sayı ve alansal büyüklükleri fazla gibi görüle de mevcut korunan alanların başta step ve deniz ekosistemleri olmak üzere ülkemizin sahip olduğu biyolojik çeşitliliği tam anlamıyla temsil etmediği görülmektedir (Arda ve Özkara, 2017). Şöyle ki: Tespit edilen 305 ÖDA’nın resmi koruma statüsüne sahip alanlar ile kıyaslanmasıyla yaklaşık %57’sinin hiçbir koruma statüsüne sahip olmadığı, yaklaşık %43’lük bir alanın ise bir ya da birden fazla koruma statüsüne sahip olduğu görülmektedir. Buradan korunması gereken milyonlarca hektar doğal yaşam alanının resmi olarak koruma altına alınmadığı ortaya çıkmaktadır (Arda ve Özkara, 2017).

Genel olarak bakıldığında, Türkiye’deki önemli biyolojik çeşitlilik alanlarını en etkili şekilde kapsayan koruma statüsünün doğal sit olduğu, diğer alan koruma statülerinin kısıtlı bir alanı kapsadığı görülmektedir. Örneğin önemli kuş alanlarının yüzde 46’lık dilimi doğal sit statüsüyle korunmakta olup, bunların yüzde 25’lik bir kısmının doğal sitten başka hiçbir koruma statüsü bulunmamaktadır (Eken, 2012).

Doğal kaynakların nerede olduğunu bilmeden koruyamayacağımız açıktır. Etkin ve sürdürülebilir bir korumanın gerçekleşmesi için korunmaya muhtaç alanların ve bu alanların neleri barındırdığının net olarak bilinmesi gerekmektedir. Tür ve alan koruma, ziyaretçi yönetimi, eğitim-araştırma-izleme gibi faaliyetleri içeren korunan alan yönetiminde, yönetim etkinliğinin artırılması için ulusal düzeyde yeni bir yapılanmaya gidilmesi büyük önem arz etmektedir. Bu çerçevede; korunan alanlarda etkin bir koruma ve alan yönetimini sağlamak için tüm tarafları kapsayan, bilimsel temellere dayalı, akılcı ve uluslararası sözleşmeler ile Avrupa Birliği direktifleriyle uyumlu bir çerçeve Doğa Koruma Kanunu’nun hazırlanması gerekmektedir.

Doğayı koruma mevzuatı konusunda yapılan boşluk analizi çalışmaları doğa ve biyolojik çeşitliliğin tematik unsurlarını içeren türler, habitatlar, genetik kaynakların

korunması konusunda çerçeve bir kanunun çıkarılması gereğini ortaya koymuştur (Özkara, 2017).

GEF II (Global Environment Facility II) projesinin temel çıktılarında birisi de Biyolojik Çeşitlilik ve Tabiatı Koruma Kanunu'nun hazırlanmasıdır. GEF II projesi çalışmalarında korunan alanlarla ilgili yasal ve idari yönden yapılan mevcut durum tespitinde, doğa koruma mevzuatının birden fazla ve dağınık halde olduğu, farklı bakanlıkların yetkili olması durumu ve aynı alanda farklı koruma statülerinin bulunmasının yetki karmaşası yarattığı belirlenmiştir.

Bu çalışmaların sonucunda; ülkemizin doğasının ve biyolojik çeşitliliğinin daha etkin korunabilmesi için kurumsal ve yasal çerçevenin hazırlanması, dağınık halde bulunan doğa koruma mevzuatının tek bir yasa etrafında toplanması, farklı bakanlıkların yetkili olmasının yarattığı yetki karmaşasının ortadan kaldırılması, aynı alanda farklı koruma statülerinin olmasının önüne geçilmesi, korunan alanlarla ilgili çok sayıda kanuni düzenlemeler nedeniyle ulusal mevzuatın kendi içerisindeki uyumsuzluklarının giderilmesi, Türkiye'nin uluslararası süreçte taraf olduğu sözleşmeleri ve Avrupa Birliği müktesebatına uyum sürecinde yüklendiği taahhütleri yerine getirmesi ve hayata geçirmesi için yeni bir koruma yasasına ihtiyaç olduğu saptanmıştır (Özkara, 2017).

Biyolojik Çeşitliliği ve Tabiatı Koruma Kanunu ile ülkemizin sahip olduğu doğal ve kültürel varlık değerlerini temsil edecek yeni koruma statülerini belirlemek, yeni korunan alanlar ilan etmek ve korunan alanlarda katılımcı bir yaklaşımla daha etkin bir koruma oluşturmak amacıyla yola çıkılmasına rağmen bugünkü iktidarın yeni yasa arayışlarındaki ana amacı ne yazık ki korunan alanlarda kullanımın önünü açmaktır. Hazırlanan tasarı metninin madde gerekçesinde "**Mevcut düzenlemeler, gerçek ihtiyaçlara ve günümüz koşullarına uygun uygulamalara imkân sağlayamamaktadır**" denilmektedir. Bu yaklaşımın sonucu olarak tasarı metnin doğanın ve biyolojik çeşitliliğin korunmasından ziyade tamamen doğayı tahrip edebilecek yatırımlar da dâhil her türlü kullanımın önünü açacak düzenlemeleri içerdiği görülmektedir. Halbuki yeni çıkarılacak yasa ile korunan alanlardan sorumlu kurum idari ve bütçe yönünden güçlendirilip, yönetime yöre halkı, sivil toplum örgütleri ve üniversitelerin aktif katılımı sağlanırsa daha etkin bir korunan alan yönetimi sağlanabilecektir (Özkara, 2017).

Hazırlanacak yasa ile doğadaki bütün varlıkların ve ekosistemlerin bütüncül korunması için önemli olduğu ve bütün canlıların doğal ortamlarında yaşama hakkı bulunduğu kabul edilerek, bu varlıkların korunarak devamlılıklarının sağlanması için çeşitli düzenlemeler yapılmalıdır.

Avrupa Birliği sürecinde de Türkiye'nin Avrupa Birliğine üye olarak katılabilmesi için doğanın ve biyolojik çeşitliliğin korunmasında temel mevzuatlar olarak kabul edilen Kuş ve Habitat Direktiflerine uygun bir mevzuat hazırlaması zorunluluk haline gelmiştir. Bahse konu Direktiflerin içeriğindeki uygulamalar meri mevzuatın hükümleri içinde genel olarak yer bulmakla birlikte asıl koruma tedbirleri Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler aracılığıyla sağlanmaktadır.

Ulusal mevzuatımız, özellikle habitatlar ve türler ile ilgili envanter oluşturulması, habitat ve türlerin izlenmesi için bir sistem kurulması, habitat tipleri ile bu habitat tipleri için özel önemi olan hayvan ve bitki türlerinin tanımlanması ve sınıflandırılması, flora ve fauna ile yaşama ortamlarının fiziki planlarda dikkate alınması, korunan alanlar ağının oluşturulması, yönetim planlarının tanımlanması açılarından yetersiz kalmaktadır. Bu eksikliklerin giderilmesi, korumanın daha etkin kılınması ve katılımcı bir yönetim için yeni bir yasaya olan ihtiyacı dayatmaktadır (Özkara, 2017).

3. Türkiye'de Korunan Alan Uygulamalarında Karşılaşılan Sorunlar ve Öneriler

Ülkemizde var olan korunan alan sisteminin değerlendirilmesinde, aşağıda maddeler halinde verilen eksikliklerden dolayı Milli Park uygulamalarında çeşitli sorunlar yaşanmaktadır.

- 1- Ülkemizde yasa ve planlarına aykırı bir biçimde yapılan düzenleme ve uygulamalarla korunan alanların içinin boşaltılması son yıllarda hızlanmıştır. Korunan alanların sayı olarak artması, ülkemiz biyolojik çeşitliliğinin tam olarak korunması anlamına gelmemektedir.
- 2- Varlık değerlerine bakılmaksızın, bir gecede yüzlerce mesire alanının tabiat parkı olarak ilan edilmesi, gereksiz yapılan korunan alan sınır değişiklikleri ile plan revizyonları gibi uygulamalar korunan alanların seçim ve yönetiminde korumadan ziyade kullanımın, turizmin ve rekreasyonun ön planda yer aldığını göstermektedir. Ülkemizde ilan kriterlerine uymayan korunan alanlar mevcut olup, bunların belirlenerek statülerinin değiştirilmesi gerekmektedir.
- 3- Korunan alanların seçim ve yönetiminde, turizm ve rekreasyon (özellikle piknik) amacı ön planda yer almakta, biyolojik çeşitliliğin korunması ikincil bir amaç gibi görünmekte veya tamamen ihmal edilmektedir.
Özellikle de milli park ve tabiat parklarında rekreasyonel kullanım çok yoğun olup kontrolsüzdür. Korunan alan planlarında doğal kaynakların korunması ve yönetimine yönelik faaliyetlerden ziyade, ziyaretçi kullanımına yönelik

faaliyetler düzenlenmektedir. Bu durum da kaynak bozulmasına, kompaktlaşmaya ve erozyonun şiddetlenmesine neden olmaktadır.

Ülkemizde halen daha korunan alanlara yönelik bir planlama yönetmeliği ve planlama sürecini, ekibini, yaklaşımını ve uygulanmasını tanımlayacak bir planlama kılavuzu bulunmamaktadır. Ayrıca hazırlanan planlarda, plan revizyonuna ilişkin bir süre tanımlanmadığı için, plan onayından sonra özellikle rantsal değişiklik talepleri ile karşı karşıya kalınmakta ve planlar revize edilmektedir. Dolayısıyla rantsal değil korunan alanın gerekliliklerine göre belirlenen sürede plan revizyonlarının yapılması önem arz etmektedir.

- 4- Koruma konusunda ortak bir politika ve koruma stratejisi bulunmamaktadır. Korunan alanların özellikle milli parkların yönetiminde çeşitli Bakanlıklar arasında görev ve yetki karmaşası söz konusudur.

Türkiye’de korunan alanlar Tarım ve Orman Bakanlığı ile Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından belirlenmekte, planlanmakta ve yönetilmektedir. 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu’nda tanımlanan korunan alanlardan birinci derece sorumlu olan kurum Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü (DKMPGM) iken, arazi etüt ve sınır belirleme çalışmalarını DKMPGM yapmakta ilan sürecini ise Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü (TVKGM) yürütmektedir.

Tarım ve Orman Bakanlığı, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı ile Kültür ve Turizm Bakanlıkları arasındaki koordinasyon eksikliğinden dolayı, korunan alanların yönetiminde ihtilafa düşülmektedir.

Her Bakanlık kendi kanunları, hedef ve politikaları doğrultusunda planlar yapmakta, diğer Bakanlıkların referansı olmadan kendi amaçları doğrultusunda izinler verebilmektedirler. Bununla birlikte politikalar açık değildir ve yeterince iş birliği sağlanamamaktadır. Yetkilerin örtüşmesi, kurumlar arası çekişmeler, planların birbirine ters düşmesi ve uygulamalardaki gecikme sebepleriyle sonuç tam bir kaos olmaktadır.

10.07.2018 tarih ve 30474 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında 1 Nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde:

- Milli parklar, tabiat parkları, tabiat anıtları, tabiatı koruma alanları, sulak alanlar ve benzeri koruma statüsü bulunan diğer alanların tescil, onay ve ilanına dair usul ve esaslarının belirlenmesi ve bu alanların sınırlarının tescil edilmesi,
- Milli parklar, tabiat parkları, tabiat anıtları, tabiatı koruma alanları, doğal sit alanları, sulak alanlar, özel çevre koruma bölgeleri ve benzeri koruma statüsü bulunan diğer alanların kullanma ve yapılaşmaya yönelik ilke kararlarının

belirlenmesi ve her tür ve ölçekte çevre düzeni, nazım ve uygulama imar planlarının yapılması, yaptırılması, değiştirilmesi, onaylanması, uygulanması veya uygulanmasının sağlanması,

- Tabiat varlıkları, doğal, tarihi, arkeolojik ve kentsel sitler ile koruma statüsü bulunan diğer alanların çakıştığı yerlerde koruma ve kullanma esaslarını ilgili bakanlıkların görüşünün alınarak belirlenmesi ve bu alanların kısmen veya tamamen hangi idarelerce yönetileceğine karar verilmesi, her tür ve ölçekteki çevre düzeni, nazım ve uygulama imar planlarının yapılması, yaptırılması ve onaylanması,

görev ve yetkileri Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü'ne verilmiştir.

Bu çerçevede; 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu'nda tanımlanan korunan alanları da içeren "Korunan Alanların Tespit, Tescil ve Onayına İlişkin Usul ve Esaslara Dair Yönetmelik" yine TVKGM tarafından hazırlanmıştır. Bu iki başlık hem bürokratik işlemleri artırmakta hem de görev ve yetki karmaşasına sebebiyet vermektedir. Bu sebeple korunan alanların etkin yönetiminde ciddi sıkıntılara yol açan bu parçalı kurumsal yapının giderilerek, tek bir çatı altında yönetim faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

- 5- Mevcut korunan alanlar sisteminde tanımlanan koruma statülerinin tamamı (örneğin kent ormanı) IUCN korunan alan statüleri ile örtüşmemektedir. Bu ve buna benzer uygulamalar biyolojik çeşitlilik başta olmak üzere varlık değerlerinin korunmasında bir handikap olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yaklaşık 10.390.000 ha büyüklüğünde olan korunan alanların içerisindeki uygun statülere sahip olmayan alanların tespiti, bu alanların biyoçeşitliliği temsiliyeti ve korunan alanların etkin yönetimi konularının değerlendirilmesi gerekmektedir.

- 6- Ülkemizdeki milli parkların alanları biyolojik çeşitliliğin korunmasına yönelik yeterli büyüklükte değildir. Bir ekosistemin genetik çeşitlilik, habitatlar ve diğer özellikleri içermesi nedeniyle alan büyüklüğü önemlidir.
- 7- Bir koruma alanı ilan edilirken, sahada neyin olduğunun ilk başta araştırılması büyük önem arz etmektedir. Biyolojik çeşitliliğin nerede olduğunu bilmeden koruyamayacağımız açıktır. Neyi koruyacağımızın önceden bilinmesi, planlama çalışmalarında da bize yol gösterecektir.
- 8- Kamuoyunda doğa koruma bilincinin gelişme sürecine girmesine rağmen, Milli Parklar Kanunu'nda doğal, kültürel ve çevresel konularla ilgili halkın eğitimi konusu yer almamaktadır. Birçok ülkede halkın eğitimi korunan alanlar için önemli bir amaçtır. Bunun için belli periyotlarla eğitim programlarının hazırlanması ve uygulanması gerekmektedir.

- 9- Uzman personel, araç ve gereç eksikliği etkin bir korumanın gerçekleşmesini engellemektedir. Teknik açıdan kalifiye/uzmanlaşmış personel yetersizliği, Türkiye'deki koruma programlarının önündeki en önemli kısıtlayıcı etkenlerden biridir. Korunan Alanlarda Yönetim Etkinliğinin İzlenmesi çalışmaları sonuçlarında da açıkça görüleceği üzere; personelin sık sık farklı bölgelere kaydırılması, belirli bir alanda ya da konu üzerinde uzmanlaşmanın önünde engel teşkil etmektedir.
- 10- Ülkemizde korunan alanlar üzerinde çeşitli amaçlarla yoğun bir siyasi baskı söz konusudur. Bu durum da koruma çalışmalarına engel teşkil eden önemli etkenlerden biridir.
- 11- Doğanın korunmasında önem arz eden ve yaban hayatı değerlerine sahip, korunması gerekli yaşama ortamlarının bitki ve hayvan türleri ile birlikte mutlak olarak korunduğu ve devamlılığının sağlandığı sahalar olan yaban hayatı koruma sahaları, 2003 yılında yürürlüğe giren 4915 sayılı Kara Avcılığı Kanununda da tanımlanmasına rağmen bugüne kadar herhangi bir Yaban Hayatı Koruma Sahası ilan edilmemiş, aksine var olanlar da özellikle 2005 ve 2006 yıllarında Yaban Hayatı Geliştirme Sahalarına çevrilmiştir. 2005 yılına kadar 1.636.015,5 ha büyüklüğünde 109 adet yaban hayatı koruma sahası ayrılmışken, günümüzde 1.165.896 ha büyüklüğünde 85 adet yaban hayatı geliştirme sahası ilan edilmiştir. Yaban hayatı koruma sahaları bilimsel araştırmalar hariç hiçbir faaliyete izin verilmeyen mutlak koruma alanları iken, yaban hayatı geliştirme sahalarında 1 ve 2 grup madencilik, otlatma ve avcılık faaliyetlerinde esneklik sağlanabilmektedir. Bu statü değişiminin altında yatan temel nedenlerden birisi de budur.
- 12- Korunan alanların statüsünün kaldırılarak, Alan Başkanlığına devredilmesi konusu da ayrıca önem arz eden hususlardan biridir. Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı ve Göreme Tarihi Milli Parkı'nın statülerinin iptal edilerek Alan Başkanlığı altında yönetilmesi, 2023 yılında da Uludağ Milli Parkının bir bölümünün Alan Başkanlığına devredilmesi, ardından devredilen bölümün milli park statüsünün iptal edilmesi gibi uygulamalar korumadan ne kadar uzaklaştığımızın ve korunan alanların rant alanları gibi görülmesinin birer göstergesidir.
- 13- Korunan alanların sürdürülebilir yönetimi için mali kaynak önem arz etmektedir. Ancak bu konuda yeterli iç ve dış kaynak sağlanamamaktadır. Genel bütçeli bir finansal sistemin olması, alanlardan elde edilen gelirin alanlara aktarılmasına yönelik finansal mekanizmanın (Döner Sermaye) eksikliği, özellikle koruma, personel ve araştırma konularındaki uygulamaları ertelemekte, gelen bütçe ile sadece ziyaretçilere yönelik rekreasyonel uygulamalar yapılmaktadır.

- 14- Korumada, alan içinde ve civarında yaşayan halkın varlığı çok önemlidir. Koruma gerekliliklerinden dolayı hak kaybına uğrayan yerel halk için alternatif geçim kaynaklarının belirlenmesi, belirlemekle kalmayıp uygulanması, halkın desteklenmesi ve elde edilen gelirlerden yararlandırılmaları ve alan yönetiminde söz sahibi olmalarının sağlanması, yerel halkın alanı sahiplenmesini sağlayacaktır.

4. Sonuç

Ülkemizde tespit edilen Önemli Doğa Alanları ile özellikle 2873 sayılı kanun kapsamında resmi olarak koruma altına alınan alanları karşılaştırdığımızda, korunan alanların büyük bir kısmının, Türkiye'nin biyolojik çeşitliliğini, özellikle de bozkır, akarsu, maki ve yüksek dağ ekosistemlerini yeteri kadar temsil etmediğini, genelde alan korumasına ihtiyaç duyan canlıların çok azının bu alanlar tarafından kapsandığını görmekteyiz.

Çakışan alanlar ise korunması gereken öğeleri tam olarak kapsamamaktadır. Bunun için her ekosistem için yeterli büyüklükte alanın koruma altına alınması önemlidir. Korunan alanların ülke yüzölçümüne olan oranı geçen yıllara göre artmasına rağmen yetersizdir. Özellikle bozkır ekosistemlerinin korunmasına yönelik çalışmalara hız verilmelidir. Alansal ve sayısal olarak artışın içinde kanunda belirtilen kriterlere uygun olmayan statülerle ayrılan yerlerin varlığını da unutmamak gerekmektedir.

Milli park ve benzeri korunan alanlarda taşıma kapasitesi hesaplanmadan sadece ziyaretçi sayısını artırmak amacıyla korumadan ziyade rekreasyonel alt yapıya ve yapılaşmaya yönelik çalışmalarda artış görülmektedir. Ziyaretçi sayısındaki artış bir başarı olarak algılanmakta, koruma-kullanma dengesinde kullanma ön planda tutulmakta, doğanın gereklilikleri ve koruma ise göz ardı edilmektedir.

2011 yılından itibaren korunan alanlarda yönetim etkinliğinin izlenmesi amacıyla yapılan çalışma sonuçlarına göre; rekreasyonel alt yapı ve kullanımlar ile ziyaretçi sayılarındaki artış korunan alanlar için bir tehdit oluşturmaktadır.

Tabiat Parklarında, pek çoğunun kanun ve yönetmelikte belirtilen kriterlere uymaması ve rekreasyonel kullanımlara yönelik işletmecilik faaliyetlerinin ön planda tutulması sebebiyle korumaya yönelik herhangi araştırma ve uygulama yapılamamaktadır.

Türkiye'deki önemli biyolojik çeşitlilik alanlarını en etkili şekilde kapsayan koruma statüsü olan doğal sitlerde de son yıllarda yapılan yeniden değerlendirmeler sonucu sit derecelerinin düşürülmesi, bu alanlarda ileride uygun olmayan kullanımların önünü açacağı aşikardır.

Avrupa Birliği, Türkiye İlerleme Raporlarında, Türkiye'nin doğanın korunması ve diğer çevre konularında önemli bir ilerleme kaydetmediği, Türkiye'nin biyolojik çeşitlilik açısından zengin varlıklarını korumak için doğanın korunması konusunda özel dikkat göstermesi gerektiği ifade edilmektedir.

Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan 2023 yılı Türkiye Raporunun (<http://www.ab.gov.tr>) doğa koruma ile ilgili bölümünde; Komisyonun 2022 yılı tavsiyelerinin yalnızca bir kısmının yerine getirildiği ve bu nedenle söz konusu tavsiyelerin hala geçerli olduğu ifade edilmektedir. 2024 yılı için Türkiye'nin özellikle doğa koruma ve hava kalitesi ile endüstriyel kirlilik, su ve atıklarla ilgili direktiflere uyum sağlanmasının tamamlanması tavsiye edilmektedir.

Aynı raporda Türkiye'nin, doğa koruma konusunda belirli düzeyde hazırlıklı olduğu ve Aralık 2022'de BM Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'nin 15. Taraflar Konferansı'nda (COP 15) kabul edilen Kunming-Montreal Küresel Biyoçeşitlilik Çerçevesini uygulamak amacıyla ulusal hedefler belirlemeyi taahhüt ettiği belirtilmekte ancak, doğa korumanın Türkiye'de hala sorunlu bir alan olmaya devam ettiği, çerçeve mevzuat, ulusal biyoçeşitlilik stratejisi veya eylem planının kabul edilmesi ile ilgili ilerleme kaydedilmediği, sulak alanlarda, ormanlarda ve doğal sit alanlarında planlama ve imarın hala AB müktesebatı ile uyumlu olmadığı, Aralık 2022'de maden yönetmeliğinin tarım alanları, korunan alanlar, milli parklar ve kıyı bölgelerinde madencilğe izin verecek şekilde değiştirilmesinin, STK'lar ve kamuoyunda endişeye sebep olduğu ifade edilmiştir (Avrupa Komisyonu Türkiye Raporu, 2023).

Bioçeşitlilik Sözleşmesi'nin 15. Taraflar Konferansı'nda 2030 hedeflerinden birisi de korunan alanların %30 seviyesine çıkarılmasıdır. WWF-Türkiye tarafından hazırlanan Korunan Alanlar Raporuna (2021) göre, ülkemizde halen %10'un altında olan korunan alanlarımızı hızla %30 seviyesine çıkarmamız ve bu alanların daha iyi korunmasını sağlamak için daha güçlü ve daha iyi korunan bir korunan alan yönetimini gerçekleştirmemiz gerekmektedir.

Avrupa Birliği'ne üye olan her ülke toprakları üzerindeki kuşlar, habitatlar ve diğer canlı türleri açısından uluslararası öneme sahip alanları (Natura 2000) belirlemekle yükümlüdür. Bu ağın kurulmasına yönelik çalışmalar Habitat (92/43/EEC) ve Kuş (79/409/EEC) Direktifleri çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Söz konusu mevzuat uyumu konusunda bugüne kadar bazı çalışmalar yapılmış, bu çerçevede Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğüne "Natura 2000 Gerekliliklerinin Uygulanması İçin Ulusal Doğa Koruma Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi" 2012 yılında başlatılmıştır. Ancak İlerleme Raporlarında da belirtildiği gibi henüz potansiyel Natura 2000 alanları belirlenmemiştir. Bu sebeple ülkemizin sahip olduğu başta

biyolojik çeşitlilik olmak üzere, doğal ve kültürel kaynaklarımızı korumak için doğa koruma konusundaki çalışmalara ivme kazandırılması büyük önem arz etmektedir.

Ülkemizde koruma konusunda mevcut olan çok başlılık ve Bakanlıklar arası iş birliğinin yeterince sağlanamaması, etkin korumada önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu parçalı kurumsal yapılaşmanın giderilerek, korunan alanlar yönetim faaliyetleri ile koruma ve idare sorumluluğunun tek bir çatı altında gerçekleştirilmesi, Orman Genel Müdürlüğü gibi bağlı kuruluş olarak yapılandırılarak özerk bir yapıya kavuşturulması ve bütçe olanaklarının bu yapıya uygun olarak geliştirilerek ayrı bir döner sermayesinin olması, korunan alanların etkin yönetiminde vazgeçilmez bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ülkemizin doğal ve kültürel yönden zengin köşelerinin etkin bir şekilde korunabilmesi ve gelecek nesillere aktarılabilmesi için, ülkemizin genel politikaları, stratejileri, hedef ve amaçları ile bütünleşerek, koruma kullanma dengesi çerçevesinde Bakanlıklar arası iş birliğinin sağlanması önem arz etmektedir. Gerek Milli Parklar Kanununda gerekse konuyla ilgili diğer kanunlarda gerekli yasal düzenlemelerin ve değişikliklerin yapılması, sorumlulukların paylaşılması, korunan alanların sürdürülebilir kullanımının sağlanabilmesi için entegre yönetim planlarının hazırlanması ve öncelikle doğa koruma konusunda ciddi bir eğitimden geçmiş uzmanlardan oluşan bir doğa koruma örgütünün mutlaka kurulması gerekmektedir (Arda ve Özkara, 2017).

Korunan alanların yönetimi multidisipliner bir örgütlenmeyi gerektirdiğinden hemen hemen her doğa koruma alanında;

- a) Koruma,
- b) Halkla ilişkiler, eğitim, yorumlama, tanıtım,
- c) Bakım, izleme ve değerlendirme,
- d) Varlık yönetimi,
- e) Yönetim (idare) bölümleri bulunmalıdır.

Sahip olduğumuz varlıklar açısından ülkemizde farklı kaynaklarda farklı sayılar mevcuttur. Bu sebeple korumaya ayrılacak doğal ve kültürel varlıkların envanterlerinin sağlıklı bir şekilde süratle tamamlanması gerekmektedir. Bu çalışmalarda üniversiteler, meslek odaları ve diğer sivil toplum örgütleri ile yerel yönetimlerin ve halkın katılımının sağlanması, koruma alanı içinde ya da yakın çevresinde yaşayan halk için alternatif geçim kaynaklarının belirlenerek halkın desteklenmesi büyük önem arz etmektedir. Ayrıca sivil toplum örgütlerinin maddi ve manevi olarak devlet tarafından desteklenmesi doğa korumada çağdaş dünyanın gerekliliğidir. Yine mevcut korunan

alanların kaynak değerlerinin yeniden etüt edilerek uygun statülere kavuşturulması, Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelere uyumun sağlanması ve ulusal ya da uluslararası projelerle korunan alanlar için yeni kaynakların yaratılması temel hedef ve politikalarımızdan olmalıdır (Arda, 2003).

Mevcut kanunlarda, korunan alanların belirlenmesi kriterleri ile statü tanımlarının net ve yeterince anlaşılır olmaması uygulamada sorunlar yaratmaktadır. Benzer özelliklere ve varlık değerlerine sahip alanlar farklı statülerle koruma altına alındığında statü çakışmaları ortaya çıktığından korunan alanların yönetiminde standart model ve usuller geliştirilememiştir. Korunan alan belirleme kriterleri ile statü tanımlarının net ve anlaşılır olmasının yanı sıra, statüler arasında belirgin farklılıklar oluşturularak statülerin belirlenmesi, planlanması ve yönetimi süreçlerinde yaşanan farklı yorum ve tereddütler ortadan kaldırılmalıdır (Özkara, 2017). Ayrıca, Anayasamızın 56, 63. ve 169. maddeleri gereği, doğal ve kültürel kaynakların korunması ve değerlendirilmesi için bütçeden yeterli ödeneğin ayrılması, siyasilerin çeşitli amaçlar doğrultusunda korunan alanlar üzerindeki baskılarının ortadan kaldırılması için gerekli tedbirlerin alınması sürdürülebilir korumada vazgeçilmez unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sahaların korunması için de yöre halkını gerektiği ölçüde ikna etmek zorunluluktur. Yöre halkının ikna edilmesi ise sahanın ve dolayısıyla yöre halkının sahip olduğu değerlerin farkına varması ve önemini kavrayabilmesiyle mümkündür. Bu sebeple halkın koruma konusunda eğitilerek bilinçlendirilmesi büyük önem arz etmektedir.

Kaynaklar

- Arda, S.S., 2003. Türkiye'de Doğa Koruma Alanı Uygulamaları ve Avrupa Birliği Mevzuatı ile Karşılaştırılması, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Arda S.S.; Özkara A.H., 2017. "Türkiye'de Doğa Koruma Çalışmaları-Sorunlar ve Yönetimsel Etkinlik", IV. Ulusal Ormanlık Kongresi, Antalya.
- Avrupa Komisyonu 2023 Yılı Türkiye Raporu, http://www.ab.gov.tr/ilerleme-raporlari_46224.html (Erişim tarihi: 26.01.2024)
- DKMPGM, 2024. Tarım ve Orman Bakanlığı Resmi İstatistik Portalı, (<https://www.tarimorman.gov.tr/DKMP/Korunan-Alan-Istatistikleri>), (Erişim tarihi: 26.01.2024)
- Eken G. 2012. <http://www.obi.bilkent.edu.tr/ekookul/pdf/biyolojikcesitlilik.pdf> (Erişim tarihi: 24.01.2024)
- Eken, G., Bozdoğan, M., İsfendiyaroğlu, S., Kılıç, DT., Lise, Y.(editörler) 2006. Türkiye'nin Önemli Doğa Alanları (Cilt 1), Doğa Derneği, Ankara.
- KVMGM, 2024. <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44973/turkiye-geneli-sit-alanlari-istatistikleri.html> (Erişim tarihi: 23.01.2024)

- Milli Parklar Kanunu. Kanun No:2873, Kabul Tarihi: 9.8.1983, Yayımlandığı Resmî Gazete: Tarih: 11/8/1983 Sayı: 18132
- Özkara, A.H., 2001. Milli Parklar ve Av-Yaban Hayatı Genel Müdürlüğü Çalışma Raporu, Ankara, (Basılmamış).
- Özkara, A.H., 2017. Tabiatı ve Biyolojik Çeşitliliği Koruma Kanunu Tasarısı Hakkında Değerlendirme. IV. Ulusal Ormanlık Kongresi, Antalya.
- RG, 2018. Resmi Gazete. Tarih: 10.07.2018, Sayı: 30474. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180710.htm> (Erişim tarihi: 18.01.2024)
- Türk Tarım Orman, 2022. Tarım ve Orman Dergisi. <http://www.turktarim.gov.tr/Haber/782/turkiye-2-milyona-yakin-biyolojik-ceside-ev-sahipligi-yapiyor-> (Erişim tarihi: 18.01.2024)
- Türkpa, 2024. Türkpa Üyesi Ülkelerde Biyolojik Çeşitliliğin Korunması. Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi Çevre, Doğal Kaynaklar ve Sağlığın Korunması Komisyonu Sekizinci Toplantısı, 6 Mart 2023, Bakü. <https://turkpa.org/files/env%2008%20rep%20tr.pdf>; Rapor, (Erişim tarihi: 27.01.2024)
- TVKGM, 2024. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü, <https://says.csb.gov.tr/istatistik> (Erişim tarihi: 27.01.2024)
- WWF-Türkiye, 2021. Sürdürülebilir Bir Türkiye İçin Korunan Alanlar Hedef: 2030'a Kadar %30, https://wwftr.awsassets.panda.org/downloads/korunanalanlar_korumazsak_kaybederiz_rapor_web.pdf (Erişim tarihi: 18.01.2024)
- Yenilmez Arpa N., Coşgun, U., Erdönmez, C., Güngöroğlu, C., Arda, S.S., 2022. Korunan Alanların Yönetim Etkinliğinin Değerlendirilmesi RAPPAM Uygulaması 2022 Yılı Sonuçları, 2005 ve 2009 Yılları ile Karşılaştırması, Ankara, 245 sayfa

Türkiye Ormancılar Derneği (TOD)

TOD, 26 Aralık 1924 tarihinde kurulmuş ülkemizin en köklü sivil toplum kuruluşlarından biridir. 7 Mart 1951 tarihinde kamu yararına çalışan dernek statüsünü almıştır. İstanbul ve Antalya'da olmak üzere iki şubesi, 26 il ve 6 orman fakültesinde temsilcilikleri bulunmaktadır.

TOD, 1924 yılından bu yana yaptıkları ile orman, çevre ve doğa sevgisinin yayılmasını, kökleşmesini, kamuoyunun bilinçlendirilmesini, ormancılık bilim ve tekniğinin ilerlemesini sağlamayı, ormancılık sorunlarının ülke gereksinimleri ve kamu yararı gözetilerek, bilimsel ilkelere göre çözümünü amaçlamaktadır.

TOD, ülke ormancılığının ulusal çıkarlara, akla ve bilime uygun olarak yeniden yapılandırılması, kamu yararı ilkesi doğrultusunda doğanın, çevrenin ve ormanların korunması ve doğal varlıkların çoğaltılması için her türlü çabayı desteklemekte; doğanın, çevrenin ve ormanların tahribine yönelik her türlü tehdide karşı mücadele etmektedir.

Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB)'nin kurulmasına öncülük eden kuruluşlardan birisi olan TOD, Ankara'nın akciğerleri niteliğinde olan ve bugün ODTÜ Ormanı olarak bilinen "Atatürk Ormanı" çalışmalarını 1958 yılında başlatmış ve bu ormanın meydana getirilmesinde önemli görevler üstlenmiştir.

TOD, ülkemizin Akdeniz ekosisteminde yer alan belediyeler ile orman yangınlarına karşı halkın bilinçlendirilmesi için eğitim ve proje çalışmalarını yürütmekte; diğer bölgelerde ise yerel yönetimlerle birlikte toplumda ve özellikle çocuklarda, orman ve doğa sevgisini pekiştirmek için çeşitli faaliyetler yapmaktadır.

Orman ve Av dergisini 1928 yılından beri düzenli olarak yayımlayan TOD; ormanlarımız ve Türk ormancılığı konularında, bünyesindeki bilim insanlarının yazdığı veya editörlüğünü yaptığı onlarca kitabın basımını gerçekleştirerek kamuoyunun bilgisine sunmuştur. TOD'un Ankara'daki genel merkezinde yer alan Ali Kemal Yiğitoğlu Kütüphanesi'nde; çoğunluğu orman, ormancılık, doğa ve çevre konularında olmak üzere binlerce kitap ve dergi mevcuttur.

TOD - Türkiye Ormancılar Derneği

**Cumhuriyet Mah. Tuna Cad. No: 5/8
06420 Kızılay / Çankaya / ANKARA
T. 0 312 433 84 13 F. 0 312 433 26 64**

 www.ormancilarderneği.org

 Tod Ormancılar Drnđi

 ormancilarderne

 turkiyeormancilarderneği

 Türkiye Ormancılar Derneği